Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis

Jonas Matusas

Jonas Matusas

Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis

ANTRAS LEIDIMAS

Vilnius
„Mintis"
1991

UDK 947.45:929
Ma 656

J. Matusas
Švitrigaila
Lietuvos didysis
kunigaikštis
Kaunas, 1938

M $\frac{0503020908—040}{M\ 852(08)—91}$ 131—91

ISBN 5-417-00473-1

© Viršelis Vidos Onos
Kuraitės, 1991

Turinys

Prakalba' 7
Šaltiniai ir literatūra 10

I. ŠVITRIGAILA PRIEŠ TAPDAMAS LIETUVOS DIDŽIUOJU KUNIGAIKŠČIU
1. Jaunystės dienos 17
2. Krokuvos nelaisvė ir bėgimas į Vengriją 19
3. Švitrigaila bėga pas kryžiuočius ir vėl grįžta 21
4. Pas Maskvos didįjį kunigaikštį 24
5. Kremeneco kalėjime ir laisvėje iki Vytauto mirties 28

II. DIDŽIOJO KUNIGAIKŠČIO LAIKAI
1. Švitrigaila išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu .. 34
2. Įvykiai iki Lucko karo 43
3. Lucko kovos 51
4. Nuo Čartorisko iki Ašmenos 65
5. Zarembos perversmas 72
6. Žygimantas Kęstutaitis 86
7. Įvykiai Volynėje ir Lietuvoje 93
8. Lenkai su husitais užpuola kryžiuočius 104
9. Neramumai pietuose ir šiaurės rytuose 114
10. Ukmergės kautynės 124

III. ŠVITRIGAILA NEBE LIETUVOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS
1. Švitrigailos pasidavimas Lenkijai ir Žygimanto nužudymas 147
2. Santykiai su centrine Lietuvos valdžia ir mirtis 159
3. Bendras Švitrigailos vertinimas 167
Apie autorių 203

Prakalba

Lietuvos persilaužimo laikotarpiu, nuo 1386 m., po Vytauto energingiausias ir veikliausias valdovas buvo Švitrigaila, Jogailos brolis, Vytauto pusbrolis. Vytauto varytąją politiką jis sugriežtino iki aukščiausio laipsnio. Santykiai su Lenkija tiek įsitempė, jog pratrūko karu. Vadinasi, po Vytauto per visą Lietuvos istoriją taip buvo tik po Didžiojo karo, kai lietuviai atkakliomis kovomis atgavo nepriklausomą valstybę. Savaime suprantama, Švitrigailos veikime vienaip ar kitaip dalyvavo Rusija ir kryžiuočiai vokiečiai.

Dėl to Švitrigailos asmenybė jau seniai traukė istorikų dėmesį,— vokiečių, rusų ir lenkų. Pirmasis monografiją apie tą mūsų valdovą 1820 m. parašė dr. A. Kotzebue (Switrigail, ein Beytrag zu den Geschichten von Littauen, Russland, Polen und Preussen). Autorius naudojosi daugiausia Karaliaučiaus archyvine medžiaga. To vokiečių mokslininko veikalu greit susidomėjo rusai. Valstybės kancleris grafas M. P. Rumiancevas, patsai būdamas istorinių šaltinių leidėjas, tik susipažinęs su Kotzebue rankraščiu, jau rūpinosi jo rusišku vertimu. Bet mirtis sukliudė tam sumanymui. Vis dėlto jis įvykdytas 1835 m., būtent: tuomet Peterburge pasirodė „Svitrigajlo, velikij kniaz litovskij". Vertimą pripažino reikalingu Rusijos istorijos mokslo specialistai. Patsai Karamzinas, vadinamas Rusijos istorijos mokslo tėvu, teigė, jog Kotzebue darbas „labai įdomus, ypač kad panaudojo Karaliaučiaus slaptąjį archyvą".*

Prieš pat Didįjį karą Švitrigaila ypač domėjosi garsusis prof. M. Liubavskis. Tiesa, jis neparašė atskiros studijos, tačiau Švitrigailos klausimą jis platokai nušviečia kituose savo darbuose. Tiek apie Rusijos mokslą.

Iš lenkų prof. dr. Anatolis Lewickis 1892 m. išleido „Powstanie Swidrygiełły". Tai plati ir pagal pirmos eilės šaltinius pa-

* Šiame leidime paliekama pirmojo leidimo asmenvardžių ir vietovardžių rašyba.— *Red.*

rašyta monografija. Ištisus du dešimtmečius Lewickio nuomonė buvo kartojama, galima sakyti, visų istorikų. Mat daug reiškė autoriaus autoritetas ir griežtas metodas, tekliudė vien tendencija. Jos dėka 1914 m. Šveicarijoje, Freiburge, pasirodė kunigaikščio Juozo Puzynos disertacija „Switrigail von Litauen. Die politische Bedeutung seiner Erhebung zum Grossfürsten". Jau nas autorius (jis vėliau davė ne vieną gilų tyrinėjimą, pagaliau ir šiandien teberašo lenkų istorinėje spaudoje) čia griežtai pasisako prieš Lewickio ir Liubavskio tezę. Jei turėsime galvoje lenkų istorikų specifinį, sakytumėm, tautinį požiūrį į Lietuvą, tai Puzyna yra išimtis, bene vienintelė. Tik nuostabu, jog jo minėtasis darbas lenkų istorikams, bent Švitrigailos tyrinėtojams, nežinomas.

Vis dėlto prasidėjo nauja linkmė. 1915 m. prof. dr. Oskaras Haleckis paskelbia „Ostatnie lata Świdrygiełły". Jo autoritetas nemenkesnis už Lewickio, taip pat ir metodas griežtai moksliškas. Tačiau jo išvados apie Švitrigailą visai priešingos Lewickio nuomonei. Savo pažiūrą profesorius baigia dideliame veikale „Dzieje unii Jagiellońskiej" (2 tomai, 1919—1920 m.).

Pirmas lietuvis, tyrinėjęs Švitrigailą, buvo Augustinas Voldemaras. Jis 1910 m. Rusijos mokslo akademijos „Izvestijose" (t. XIV, kn. 3) išspausdino „Nacionalnaja borba v velikom kniažestve litovskom v XV i XVI vekach". Bet čia ta pati Liubavskio tezė apie Švitrigailos vaidmenį, esą jis nepaprastai palankus rusams ir pravoslavams.

Aš Švitrigailos asmenybe ir veikla pradėjau domėtis jau 1930 m. Tą klausimą kiek užkliudžiau tų metų „Židinyje" (8—9 n., p. 179—181). Tik čia, a. a. prof. A. Aleknos suklaidintas, Puzyną palaikiau Daumanto slapyvardžiu. Paskui tyrinėjimas, tarpais visai nutraukiamas, pamažu buvo varomas į priekį. Kartais teko dirbti nežmoniškomis materialinėmis sąlygomis. Pagaliau studija gavo (1936 m. pradžioje) šios knygos pavidalą. Tai yra habilitacinis darbas, įteiktas Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetui privatdocento vardui gauti. Vertinimo komisiją sudarė profesoriai Leonas Karsavinas, Ignas Jonynas ir Augustinas Janulaitis. Darbas apgintas fakulteto tarybos viešame posėdyje 1936 m. lapkričio 13 d. Šioje vietoje su dėkingumu minių tuometinę fakulteto vadovybę ir atsakinguosius istorijos skyriaus profesorius.

Mano veikalas apima visą Švitrigailos veiklą ir gyvenimą iki mirties. Tokioje plotmėje to valdovo niekas nebuvo atvaizdavęs. Lewickis daugiausia domėjosi laikotarpiu iki nuvertimo nuo didžiojo kunigaikščio sosto, o Haleckis — antrąja veikimo dalimi, ypač kaip Volynės valdovo. Pagrindinis mano Švitri-

gailos vertinimas nenutolsta nuo prof. Haleckio pažiūros. Tuo tarpu kai kuriais klausimais aš ne kartą nutolstu nuo tradicinės nuomonės (Vytauto mirtis ir Švitrigailos išrinkimas, Čartorisko sutartis, Skirsnemunės sutartis 1432 m., Švitrigaila ir lietuviai, Zarembos vaidmuo, Ukmergės kautynės ir kt.). Bene daugiausia nukrypimo nuo mokslinės tradicijos, ypač sukurtos Bohdano Barvinskio, esama vertinant Žygimantą Kęstutaitį. Šiuo atveju ypač paisoma istorinių įvykių logikos ir oficialių valstybinių aktų, pagaliau krašto bendrosios nuotaikos vienu ar kitu laikotarpiu. Žinoma, tenka nutolti ir nuo ne vieno mūsų tyrinėtojo. Tačiau aš tų savo išvadų nelaikau dogmomis ir jų neskelbiu ,su užsispyrimu. Aš patsai į jas žiūriu ir norėčiau, kad mūsų istorijos mokslo atstovai žiūrėtų, kaip į naują bandymą painiems klausimams spręsti. Reikia sutikti, jog vietomis nepasiekta reikiamo aiškumo.

Už veikalo išleidimą esu nepaprastai dėkingas J. E. Švietimo Ministeriui, ypač gi Knygų leidimo komisijos pirmininkui p. viceministeriui K. Masiliūnui. Taip pat turiu paminėti referentą Tumėną, kuris padėjo gražaus palankumo.

Padėką reiškiu ir visiems tiems, kurie padėjo knygą paruošti spausdinimui. Ponai Mikeliūnas ir Radauskas pataisė kalbą, ltn. Lazauskas nubraižė žemėlapius.

Negaliu užmiršti ir tų, kurie teikė pagalbą veikalą rašant. Prof. Vacl. Biržiška ir jo žinioje esą tarnautojai sudarė geras sąlygas dirbti universiteto bibliotekoje. Ypač šiltai minių draugą dr. J. Stakauską, leidusį naudotis savo knygynu, kuris yra vienas iš pačių vertingiausių privačių knygynų Lietuvos istorijos studijoms. Pagaliau dėkingas esu prof. dr. Z. Ivinskiui ir teisėjui K. Jablonskiui, kurie plačiai atvėrė savo biblioteką duris.

Kaunas, 1938 m. gegužės 8 d.

Jonas Matusas

Šaltiniai ir literatūra

I

ŠALTINIAI

Akta Unji Polski z Litwą (1385—1791), wydali St. Kutrzeba i Wl. Semkowicz. Kraków. 1932. Sutrump.: Akta unji.

Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens, herausg. v. Dr. M. Toeppen. Band II, Leipzig, 1880.

Akty Litovskoj Metriki, izd. F. N. Leontovič. Vyp. I, Varšava, 1896.

Akty otnosiaščijasia k istorii Zapadnoj Rossii, izd. Archeografičeskoju Komisijeju, T. I, S.-Peterburg, 1846.

Annales Ecclesiastici, ed. Odoricus Raynaldus. Tomus XVIII, Romae, 1659.

Archeografičeskij Sbornik dokumentov, otnosiaščichsia k istorii severo-zapadnoj Rossii. T. VI tol. Vilna.

Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków W Slawucie. T. I, Lwów, 1887. Sutrump.: Archiw Sanguszków.

Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis, ed J. Fijałek et W. Semkowicz, Volumen I, fasc. I, Kraków, 1932.

Codex Diplomaticus Lithuaniae, ed. Ed. Raczyński. Breslau, 1845.

Codex Diplomaticus Prussicus, ed. Joh. Voigt. T. III, Königsberg, 1848, t. IV, 1853, t. V, 1857, VI, 1861.

Codex epistolaris saec. decimi quinti. T. I, ed. A. Sokołowski et J. Szujski, Kraków, 1876. T. II, ed. A. Lewicki, Kraków, 1891. T. III, 1894. Sutrump.: Cd. XV.

Codex epistolaris Vitoldi, ed. A. Prochaska. Kraków, 1882. Sutrump.: CW.

Codex Diplomaticus regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, ed. M. Dogiel. T. I—V, Wilno, 1758—1763.

Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399—1409, herg. v. Dr. Joachim. Königsberg, 1896.

Liv-, Est-, und Curländisches Urkundenbuch, beg. von Bunge fortgesetzt von Hermann Hildebrand. Bd. V., Riga, 1867; Bd. VIII Riga—Moskau. 1884; Bd. IX, 1889; Bd. XI, 1905. Sutrump.: Unkundenbuch.

Historiae Polonicae, Joannis Długossii (cura A. Przezdziecki). T. III, Cracoviae 1876, III, 1877, t. IV, 1878, index 1887. Sutrump.: Hist. Pol.

Liber Cancellariae St. Ciołek, herg. v. Dr. J. Caro, Wien, 1871. Teil II, Wien, 1874.

Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, ed. Joh. Mansi. T. XXX, XXXI, Venetiis, 1792.

Polnoje Sobranije Russkich Letopisej. T. T. II, III, IV, V, VI, VII, XV, XVII. S.-Peterburg, 1843—1907. Sutrump.: P. S. R. L.
Russisch-Livländische Urkunden, herg. v. K. E. Napiersky. St. Peterburg. 1868.
Scriptores Rerum Prussicarum, herg. v. Dr. Th. Hirsch, Dr. M. Toeppen u. Dr. Strehlke. Band III, Leipzig, 1886. Sutrump.: Scr. R. Pr.
Sobranije gosudarstvennych gramot i dogovorov. I. Moskva, 1813.
Supplementum ad Historica Russiae Monumenta, ed. Turgenev. Petropoli, 1848. Sutrump.: Supplementum.
Volumina Legum, T. I. IV. Warszawa, 1732—37.

II

LITERATŪRA

Allgemeine Deutsche Biographie, t. 34. Leipzig, 1892.
Arbusov L. Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. 3. Aufl. Riga, 1908.
Barbašov A. I. Letopisnyje istočniki dlia istorii Litvy v srednije vieka. S.-Peterburg, 1888.
Barvinski B. Žigimont Kejstutovič. Žovkva, 1905.
Dr. Beblavy J. Lietuvių-čekų santykiai Vytauto Didžiojo laikais. Kaunas, 1930.
Bobrzyński M. i *Smolka St.* Jan Długosz. Kraków, 1893.
Boniecki A. Poczet rodów w wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku. Warszawa, 1887. Sutrump.: Boniecki, Poczet.
Būga K. Apie Lietuvių asmens vardus. Vilnius, 1911 (atsp. iš „Lietuvių Tautos").
Chodynicki Kaz. Geneza i rozwój podania o zabójstwie Zygmunta Kiejstutowicza. Żurn. „Ateneum Wileńskie", rok V, p. 79—103.
Czermak W. Sprawa równouprawnienia schizmatików i katolików na Litwie (1432—1563). Kraków, 1903 (atsp. iš „Rozprawy Wydz. Hist.-Fil. Pol. Akad. Umiejętnosci, t. 44, 1903 m.).
Florovskij A. V. Čechi i vostočnyje slaviane. Očerki po istorii češsko-russkich otnošenij v X—XVIII v. T. I. Praga, 1935.
Goll Jar. Čechy a Prusy ve Stredoveku. Praga, 1897.
Golębiowski. Dzieje Polski za Władysława Jagiełły i Władysława III. T. I, Warszawa, 1846, T. II, 1846, t. III, 1848.
Dr. Grotefend H. Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. 5. Aufl. Hannover, 1932.
Gruševskij M. Istorija Ukrainy-Russi. T. IV, Lwów 1903.
Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. Kraków, 1915. Sutrump.: Ostatnie lata.
Halecki O. Litwa, Ruś i Żmudź. Žr.: „Rocznik Akademii Umiejętnosci, wydz. Histor.-Filozof.", ser. II, tom. XXXIV, Kraków, 1916, p. 214—254.
Halecki O. Dzieje Unii Jagiellońskiej. T. I, Kraków, 1919, t. II, 1920. Sutrump.: Dzieje unii.
Dr. Ivinskis Z. Geschichte des Bauernstandes in Litauen von den ältesten Zeiten bis zum Anfang d. 16. Jahrhunderts. Berlin, 1933.
Janulaitis A. Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj (1414—1418). Atsp. iš „Praeities" II t., Kaunas, 1932.

Jogaila. Red. A. Šapoka. Kaunas, 1935.
Karamzin N. M. Istorija Gosudarstva Rossijskago. T. V. S.-Peterburg, izd. Suvorina, b. m.
Kolankowski L. Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego T. I (1377—1499), Warszawa, 1930. Sutrump.: Dzieje W. Ks. L.
Kopystiański A. Michał Zygmuntowicz, Książe Litewski. Lwów, 1906. (Atsp. iš „Kwartalnik Histor." 1906 m., t. XX).
Korzon T. Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Wydanie II, t. I, Lwów—Warszawa—Kraków, 1923.
Von Kotzebue A. Switrigail, ein Beytrag zu den Geschichten von Littauen, Russland, Polen und Preussen. Leipzig. 1820. Sutrump.: Kotzebue, Switrigail.
Von Kotzebue A. Preussens ältere Geschichte. T. III, Riga, 1808.
Kocebu Avgust. Svitrigajlo velikij kniaz litovskij ili dopolnenije k istorijam Litovskoj, Rossijskoj, Polskoj i Prusskoj. Perevod s niemeckago. Sankt Peterburg, 1835.
Dr. Krollmann Chr. Politische Geschichte d. Deutschen Ordens in Preussen. Königsberg, 1932.
Dr. Kukiel M. Zarys Historji wojskowości w Polsce. Warszawa, b. m.
Dr. Lewicki A. Powstanie Swidrygiełły. Kraków, 1892. Sutrump.: Powstanie.
Dr. Lewicki A. Przymierze Zygmunta Kiejstutowicza z Krolem rzymskim Albrechtem II. Kraków, 1899. (Atsp. iš „Rozpr. wydz. hist.-fil. Akademii Umiejętności", t. XXXVII.) Sutrump.: Przymierze.
Die Letten. Riga, 1930.
Lexers M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. 20. Aufl., Leipzig, 1932.
Lietuviškoji Enciklopedija. T. I, Kaunas, 1933, t. III, 1935.
Lowmiański H. Uwagi w sprawie podloża społecznego i gospodarczego unji Jagiellońskiej. Wilno, 1934. Sutrump.: Uwagi.
Liubavskij M. Litovsko-russkij sejm. B. m. ir b. v.
Liubavskij M. Očerk istorii litowsko-russkago gosudarstva do Liublinskoj unii vkliučitelno. Moskva, 1915. Sutrump.: Očerk.
Miesęcznik heraldyczny. 1911—1914.
Dr. Odložilik O. Husicy na Brzegu Baltyku w 1433 roku. Gdańsk, 1934.
Doc. Penkauskas Pr. Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika Venceliui mirus. Kaunas, 1930. (Atsp. iš „Židinio", n. 4).
Polska i Litwa w dziejowym stosunku. Warszawa—Lublin—Lódz, 1914.
Przezdziecki Al. Życę domowe Jadwigi i Jagiełły. Warszawa, 1854.
Prochaska A. Ostatnie lata Witolda.
Prochaska A. Latopis Litewski. Lwów, 1890.
Fürst J. E. v. Kozielsk Puzyna. Switrigail von Litauen. Freiburg (Schweiz), 1914.
Rimka A. Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų. Kaunas, 1925.
Schlicht O. Das Ordensland Preussen. Der Ordensstaat. Dresden, 1933.
Schwabe A. Histoire agraire de la Lettonie. Riga, 1929.
Smolka St. Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa russko-litewskiego. Leidiny „Pamiętnik Akad. Umiejętności w Krakowie", wydz. hist.-fil., t. VIII. Kraków, 1890.

Skarbiec diplomatów, wyd. Ig. Daniłowicz. Wilno, 1862. Sutrump.: Skarbiec.

Stadnicki Kaz. Bracia Władysława-Jagiełły Olgierdowicza. Lwów, 1867. Sutrump.: Bracia.

Stryjkowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi. T. I—II, Warszawa, 1846.

Voigt J. Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordéns. Bd. VI, Königsberg, 1834, VII, 1836. Sutrump. Voigt, Geschichte.

Voldemar A. I. Nacionalnaja borba v velikom kniażestve litovskom v XV i XVI viekach. Żur. „Izvestija otd. russk. jazyka i slovesnosti Imp. Akademii Nauk", t. XIV (knižka III), S.-Peterburg, 1910.

Wolff J. Kniaziowie Litewsko-Ruscy od końca czternastego wieku. Warszawa, 1895. Sutrump.: Kniaziowie.

Wolff J. Senatorowie i dygnitarze w wielkiem księstwie Litewskiem. Kraków, 1885.

Wolff J. Ród Gedymina. Kraków, 1886.

Zajączkowski St. Zarys Dziejów Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Toruń,1934.

ŠVITRIGAILA

I. Švitrigaila prieš tapdamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu

1. Jaunystės dienos

Kaip vadinti tą didįjį Lietuvos kunigaikštį, kuris paėmė sostą tuoj po Vytauto Didžiojo mirties? Lenkų istorikas Jonas Dlugošas jo vardą rašo *Switrigalo, Switrigal, Switrigellus, Switrigyellus* [1]. Lietuvos metraštis drauge su Rusijos metraščiais tą kunigaikštį dar įvairiau vadina. Pirmieji du skiemenys čia skamba: *šverti-, švidri-, šviitri-, švintri-, švirti-, švittri-, šidri-, szidry-, szwitri-, switri-, swydri-, zwitri-*, o paskutinieji — *gajlo* [2]. Kituose šaltinių rinkiniuose galima rasti dar kitokių variantų, pvz.: *Švirngal, Švitrikgol, Swittirgal* [3]. Kadangi iki pastarųjų laikų Lietuvos istoriją daugiausia tyrinėjo lenkai, rusai ir vokiečiai, tai jie tą vardą tardavo kiekvienas saviškai pagal savo gimtosios kalbos reikalavimus. Kartais nuo šaltinių nutoldavo daugiau, kartais mažiau. Sakysim, Z. L. Radziminskis „Archiwum książąt Lubartowiczów" (IX) rašo *Swidrygajło*, o Wolffas — *Szwitrigajło* [4]. Aš nutariau rašyti *Švitrigaila*. Manau, jog čia nenutolstama nuo šaltinių ir drauge paisoma lietuvių kalbos reikalavimų. Pagaliau taip mūsų istorikų apskritai įprasta rašyti.

Švitrigaila buvo sūnus Algirdo ir jo antrosios žmonos Julijonos, Tverės kunigaikštytės (Aleksandro dukters). Su pirmąja žmona, Vitebsko kunigaikštyte, Algirdas turėjo 5 sūnus: Andrių, Dimitrą, Kastantiną, Vladimirą ir Teodorą. Iš antrųjų gi jungtuvių gimė dar 7 vaikai: Jogaila Vladislovas, Skirgaila Ivanas, Kaributas Dimitras, Lengvenis Simanas, Karigailą Kazimieras, Vyguntas Aleksandras ir Švitrigaila Boleslovas. Be sūnų, būta keletas ir dukterų [5]. Kada Švitrigaila gimė, tikrai nežinoma. Kaz. Stadnickis, Algirdo šeimos tyrinėtojas, tik tiek tarstelėja: girdi, tasai sūnus jei ne pats jauniausias, tai „vienas iš dviejų jauniausių" [6]. Mat Dlugošas, išvardydamas Algirdo sūnus, paskutinėje vietoje mini Švitrigailą [7]. Patsai

Jogaila tą brolį vadina jaunesniu už save, girdi, jis Švitrigailai lyg tėvas. Taip atpasakoja tųdviejų algirdaičių pasikalbėjimą Lietuvos metraštis [8]. Yra likę ir vėlesnių laikų liudijimų. Antai Jogaila 1431.VII.21 rašo Romos karaliui Zigmantui ir laiške užsimena, kad Švitrigaila iunior frater noster germanus. Kitu atveju, to paties mėnesio 17 d., rašydamas Kryžiuočių ordino vyriausiam magistrui, jis plačiau kalba, jog tas jo brolis ab adolescentia sua in manibus nostris educatus fuit et enutritus [9]. Be abejo, čia reikia turėti galvoje ir aplinkybes, kuriomis šie žodžiai pasakyti. Juk tuomet, Lenkijai ginklu susirėmus su Švitrigaila, Jogaila siuntinėjo valdovams ilgus laiškus, kur jis ir lenkai teisinami, o Lietuvos didysis kunigaikštis kaltinamas. Dėl to žymesnieji istorikai čia ko daugiau nė nepasako ir laikosi anksčiau minėtos Stadnickio nuomonės (Gruševskis). Nors kiti, kurie neboja visiško tikslumo, Švitrigailą laiko jauniausiu Algirdo sūnumi (Kolankowskis) [10].

1386 m. Švitrigaila drauge su kitais keliais broliais Krokuvoje priima Romos Katalikų Bažnyčios krikštą ir gauna Boleslovo vardą. Tuomet perėjo į Katalikų Bažnyčią ir Jogaila [11]. Švitrigaila karštai užsikrečia naujuoju tikėjimu ir pagal jį tvarko savo gyvenimą.

Viešajame valstybės gyvenime Švitrigaila pasirodo 1382.X.31. Tą dieną jis iš viso pirmą kartą pasirašo sutartis. Tai yra trys aktai, kur iš vienos pusės dalyvauja Jogaila, Skirgaila ir kiti broliai, o iš antros — vokiečių Kryžiuočių ordino atstovai [12]. Žinoma, buvo ir daugiau aktų, kuriuos darė Jogaila su allen yren andirn gebruder, bet ten išskirtinai Švitrigaila neminimas (pvz., 1382.VII.6 Brazoloje). Kokio amžiaus tuomet galėjo būti jaunasis kunigaikštis? Reikės su Stadnickiu tarti, jog mažiausia 12 metų.

To amžiaus būdamas, Švitrigaila su Jogaila neturėjo jokių kivirčų. Dar daugiau: 1391.V.25 Jogaila Vilniaus katedrai užrašo turtą ir uždeda pareigą kasdien laikyti dvejas mišias už save patį, Vyguntą, užmuštą Karigailą ir Švitrigailą [13]. Prie valstybinių darbų Švitrigaila dėjosi drauge su kitais savo broliais, kuriuos dažnai paremdavo ir motina. Vėliau šitas kunigaikštis išsitarė, jog buvęs drauge su Jogaila ypatingoje savo tėvo malonėje. Antai Švitrigaila 1433.XI.26 Bazelio Bažnyčios susirinkimui rašo laišką, kurį įteikė per Simaną de Valle. Čia sakoma, jog Algirdas mirdamas Lietuvą pavedęs Jogailai tam tikromis

sąlygomis: jei šis gautų kitą kurią karalystę, tai Lietuvą turįs perleisti Švitrigailai (... Patrem ipsorum quatuor filios habentem disposuisse, quod et ipse Ladislaus iuramento firmarat, ut, si contingeret eum aliquod regnum adipisci, ducatus ipse Lithuanie in personam veniret dicti Witrigald). Tokį sutvarkymą patsai Jogaila patvirtinęs priesaika (iuramento). Prieš Švitrigailos atstovą de Valle šoko ginčytis Lenkų atstovai Gasparas de Perusio ir Simanas de Theramo. Įdomu, jog ano Algirdo noro juodu griežtai nenuneigė, girdi, jei toks testamentinis sutvarkymas ir buvęs, tai jis buvęs Jogailos ir Švitrigailos gražiuoju pakeistas [14]. Kadangi daugiau šaltinių tam klausimui' stinga, tai sunku čia visai tikrai ką spręsti, nors labai žymus Švitrigailos laikų tyrinėtojas Oskaras Haleckis tą dalyką priima kaip tikrą ir juo argumentuoja [15].

2. Krokuvos nelaisvė ir bėgimas į Vengriją

Iki 1392 m. apie Švitrigailos dalyvavimą visuomenės ir valstybės gyvenime daugiau negirdėti. Jis nesimaišo į sambrūzdį, kai sukyla Andrius Polockietis ir Sviatoslavas Smolenskietis, pagaliau jo nematome nė Vytauto maište. Tie visi nepatenkintieji buvo kryžiuočių remiami. 1392 m. Švitrigailą randame Vitebske. Tais metais Jogaila šią kunigaikštystę, mirus motinai Julijonai, atiduoda valdyti sakalininkui Teodorui Vesnai. Matyt, jaunesnysis Jogailos brolis šią sritį laikė savo tėviške, kad, pasak Lietuvos metraščio, naujojo sutvarkymo „negalėjo pakęsti" (ne možaše terpeti) ir vos paskirtą valdovą nugalabijo. Galbūt su esama būkle Švitrigaila būtų sutikęs, jei Vesna būtų valdęs jo priklausomybėje (z ego poslušenstva) [16].

Jogaila su Lenkų valdančiais asmenimis vos tapusį didžiuoju kunigaikščiu Vytautą drauge su Skirgaila siunčia į Vitebską. Šiedu pakeliui paima Drucką ir Oršą, pagaliau puola Švitrigailą. Tas narsiai ginasi, galbūt gavęs pagalbos iš Livonijos. Vytautui prireikė kviesti į talką Smolenską ir net panaudoti patrankas. Kai miestas buvo paimtas, jaunas jo gynėjas pasidavė [17]. Vytautas surakintą Švitrigailą išsiunčia į Krokuvą (1393). Čia jis buvo, taip sakant, garbingoje nelaisvėje. Matyt, jį bus laikę

tik budrioje priežiūroje, kadangi jam leista dalyvauti net viešajame bei valstybės gyvenime. Antai 1393 m., vadinasi, pirmaisiais nelaisvės metais, Švitrigaila skiriamas net pirmininku Lenkų pasiuntinybės, kuri turėjo nustatyti Prūsų kryžiuočių ir Lietuvos sienas [18]. Krokuvoje jis išbuvo iki 1396 m. Taip susekė prof. A. Lewickis. Kiti spėliojimai atrodo nepatikimi. Sakysim, Haleckis to Lenkų karaliaus pusbrolio buvimą Krokuvoje apriboja 1393.VIII.11—1394.VI.20. O Caro net mano, jog Švitrigaila 1393—1396 m. bus buvęs Tiešine ir Vengrijoje, o paskui vėl grįžęs į Lenkijos sostinę [19].

Pirmiau buvo manyta, kad Švitrigaila iš Vitebsko bėgęs tiesiog į Prūsų kryžiuočių ordiną ir, jo padedamas, su kariuomene užpuolęs Vytauto Lietuvą. Remtasi ypač Dlugošu ir Gustino metraščiu. Taip galvojo Stryjkowskis, Kotzebue, Voigtas ir kiti senesnieji istorikai. Dabar, ypač po Przezdzieckio darbų, ta nuomonė neteko pagrindo [20]. Tiesa, Švitrigaila bėgo į užsienį, bet tai buvo 1396 ar 1397 m. Svarbiausioji bėgimo priežastis, kad, Vytautui pavedus Lietuvą, jis pats buvo nuo valdžios atstumtas, net išvytas iš Vitebsko, su kuriuo buvo pradėjęs susigyventi. Iš Lenkų pirmiausia bėga pas Tiešino kunigaikštį Pšemislavą, ir čia į Vengriją pas karalių Zigmantą. Su juo išvyksta Feduška Liubartaitis, irgi nepatenkintas likimu. Reikia pastebėti, jog į Lenkams nedraugingą Vengriją bėgdavo apskritai visi nepatenkintieji iš pietvakarių žemių (pvz., Podolės Karijotaičiai). Iš Vengrijos Švitrigaila su Feduška bando užmegzti santykius su kryžiuočių vyriausiu magistru [21].

Vyriausias magistras pasiteisino, jog negalįs, kaip prašė Švitrigaila ir Feduška, atsiųsti pasiuntinio į Vengriją, kadangi nesaugus esąs kelias per Lenkiją. 1398.I.29 jis abiem pabėgėliam pataria kreiptis į ordino pasiuntinius pas Vengrijos karalių. Švitrigaila taip ir padaro. Dar daugiau: jis susitaria rūpimais klausimais su magistro pasiuntiniu grafu Kyburgu (Reddino komtūru). Bet štai magistras birželio 23 d. skuba priminti, jog tokiam susitarimui Kyburgas neturėjęs įgaliojimo. Jis, rašo toliau, šiuo metu negalįs nieko patarti ir jei, girdi, galėtų, tai mielu noru patartų. Ruošiąsis daryti sutartį su Vytautu [22]. Tai buvo mandagus atsimetimas, kadangi netrukus, kaip žinoma, Prūsų ordinas padarė su Vytautu Salyno sutartį. Švitrigaila, supratęs reikalą, dar tais pačiais me-

tais grįžo į Lenkiją. Susitaiko ir su Vytautu. Jis gauna Naugardo pilį, dalį Podolės (kurios nevaldė Spytkas iš Melštyno) ir vieną sritį Moldavijoje, kuri priklausė Lenkijai [23].

3. Švitrigaila bėga pas kryžiuočius ir vėl grįžta

Viskas klojosi gerai, Švitrigaila net dalyvauja drauge su Vytautu garsiose Vorsklos kautynėse. Totoriai jų kariuomenę sumuša, ir daug tenai Lietuvos kunigaikščių žūva (krito ir Spytkas iš Melštyno, Podolės kunigaikštis), vis dėlto patsai Vytautas ir Švitrigaila išsigelbėja [24]. 1400 m. pastarasis gauna vakarinę Podolę [25]. Bet ramybė tebuvo laikina, greit turėjo kilti didelė audra. Ją sukėlė 1401.I.18 Vilniuje sudarytas naujas unijos aktas. Tuomet Vytautas patvirtina anksčiau duotus užrašus ir pažymi, jog Lietuva po jo mirties turi atitekti tiesioginei Jogailos, jo įpėdinių ir Lenkų karalystės valdžiai. Išskiriamos tik žemės, duotos broliui Žygimantui ir žmonai Onai [26]. Galimas daiktas, kad tą Vilniaus uniją paskatino ir Švitrigailos įtakos augimas. Apie tai užsimena Dlugošas (X, 140). Jogailos brolis padarė išvadą, jog naujuoju raštu jam atimama viltis sėdėti nepriklausomos Lietuvos soste. Ogi to jis buvo siekęs ne nuo šiandien. Antai jau Gustino metraštis pažymėjo, jog 1392 m. Švitrigaila bėgęs į užsienį, „kad negali būti Lietuvos kunigaikščiu" (jako ne może byti kniazem Litovskim) [27].

Senesnėje istorinėje literatūroje rašoma, jog Švitrigaila buvęs verčiamas tą uniją pasirašyti. Tam jis klastingai atviliotas į Vilnių [28]. Yra dar kitas įdomus faktas. Prūsų kronikininkas Posilge, aprašydamas to meto Vilniaus įvykius, sako, kad Švitrigaila prie sausio 18 dieną sudaryto akto „apgaulingai prikabinęs savo netikrą antspaudą" (mit listen hing her eyn unrecht ingesegel an). Kaip čia ką manyti? Apie patį unijos dokumentą negali būti kalbos, kadangi ten nėra ne tik Švitrigailos, bet nei kitų Jogailos brolių, nei Žygimanto, nei šiaip kunigaikščių parašų. Aš palaikyčiau Gruševskio nuomonę, kad galėjo būti kitas koks su unija susiję dokumentas, apie kurį kalba vokiečių metraštis [29].

Švitrigaila nepaprastai aktyviai pradeda veikti. Jau 1401 m. vasario 27 d. jis užmezga santykius su Mozūrijos Ziemovitu ir jį patraukia į savo pusę [30]. Galimas daiktas, jog su veikliojo Vytauto varžytininko žinia kyla maištai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šiaurėje. Rugpjūčio mėnesį Smolenske sukilimas: Jurgis, Sviatoslavo sūnus, su Olegu, Riazanės kunigaikščiu, nužudo Vytauto čia pasodintą Romaną (Briansko kunigaikštį). Su smolenskiečių pritarimu Smolenske atsisėda Jurgis. Vytautas atskubėjęs tuojau negalėjo grąžinti buvusios tvarkos. Dar keletą metų čia Lietuvos kariuomenė turėjo kovoti [31].

Bet labiausiai Švitrigailos akys krypo į Vakarus. Jau gruodžio 11 d. jo pasiuntinį aptinkame pas kryžiuočių magistrą Marienburge. Matyt, sutartas pabėgimo planas. Ir štai, kada jo laukta atvykstant su Vytautu į Jogailos vestuves (su Ona Cyliete), jis, persirengęs pirkliu, per Lenkiją atsiduria Prūsuose. 1402 m. sausio 31 d. Švitrigaila jau magistro sostinėje [32]. Į Krokuvą tepasiuntė savo atstovus. Pabėgėlis pretendentas į Lietuvos sostą jau kovo 2 d. daro formalią sutartį su Kryžiuočių ordinu. Ta sutartis — tai pakartota prieš keletą metų sudarytoji su ordinu Vytauto sutartis (Salyne 1398 m.). Tatai ir pažymima jos turinyje. Vadinasi, Švitrigaila eina Vytauto pėdomis. Kryžiuočiams už paramą atiduodama visa Žemaitija nuo Nevėžio, be to, Suvalkų žemė. Atskiru raštu pažadama perleisti Polocką, jei tą sritį kryžiuočiai užkariaus [33].

Tuomet Vytautas atsiduria lyg ir maiše. Iš vakarų — kryžiuočiai; šiaurėje — Livonijos kryžiuočiai ir Rusijos sričių besiplečiąs sukilimas, kurio centras buvo Smolenske; pietuose — neramumas Podolėje. Teko į Kamenecą važiuoti pačiam Jogailai. Podolėje veikė Švitrigailos šalininkas Hricko Kierdiejaitis ir Teodoras su Vasilku Karijotaičiai. Jogailai maištus pavyksta šiaip taip nutildyti. Čia pat reikia paieškoti, kur buvo tos visos velniavos mazgas. Pasirodo, 1402—1403 m. Marienburge, it kaleidoskope, siuvo pasiuntiniai: vieni vyko, kiti grįžo iš Smolensko, iš Livonijos, iš Mozūrijos. Švitrigaila priimėjo ir siuntinėjo pranešimus į Podolę ir į Smolenską; patsai buvo nukakęs į Mozūriją ir per Klaipėdą į Livoniją (1402.III.7) [34].

Vos nubėgęs į Prūsus, Švitrigaila jau rado kryžiuočius ruošiant žygį į Lietuvą. Galbūt jis tame „reide" nedalyvavo dėl to, kad ordino vadovams rūpėjo pirmiau gauti

į rankas sutarčių dokumentus. Žiemą ir pavasarį buvo padaryta keletas mažesnių plėšiamųjų žygių į Lietuvą. Juose dalyvavo ir Livonijos kryžiuočių. 1402 m. gegužės mėnesį lietuviai patys puola, sudegina Klaipėdą, Gottesverderį ir dar kelias pasienio pilis, pagaliau grįžta namo su grobiu. Dabar kryžiuočiai organizuoja platų antpuolį. Liepos mėnesį apie 40 000 kariuomenės, su kuria buvo drauge ir Švitrigaila, traukia tiesiog į Vilnių. Ją vedė komtūras Helfenšteinas. Norėta pasodinti Švitrigailą į didžiojo kunigaikščio sostą. Pretendentas į Lietuvos sostą turėjo Vilniuje savo šalininkų. Tačiau organizuojamą miesto išdavimą Vytautas iš pat pradžios užgniaužė ir liepė nužudyti 6 miestiečius. Nors pats Švitrigaila žygyje parodė daug drąsos ir gal ne be pagrindo tikėjosi lietuvių palankumo (sakęs, etliche Litowin sich an yn woldin han geworffin), vis dėlto žymesnių vietovių jam nepasisekė paimti. Prūsų kryžiuočių ir Livonijos kariuomenė po 3 savaičių, nieko daug nepešus, turėjo grįžti atgal. Jinai per Perelomą, Lützeną ir Rastenburgą patraukė į Prūsus [35].

Švitrigaila, iki šiol gyvenęs pas magistrą Marienburge, dabar perkeliamas į Bayselawkeno pilaitę (prie Rösselio, netoli Rastenburgo), lygiai taip, kaip kadaise Vytautas. Iš čia jam buvo patogiau susisiekti su Lietuva, kur ties tuo daiktu pirma didelė tvirtovė buvo Gardinas. 1403 m. žiemą ir pavasarį Prūsų kryžiuočiai paima Merkinę ir pasiekia Trakus, o livoniečiai pereina Dauguvą ir čia puola Lietuvą. Šitokia būklė, pridėjus šiaurės rytų ir pietų neramumus, spiria Lenkiją ir Lietuvą tą nelaimę kaip nors pašalinti. Balandžio—liepos mėnesiais pradedamos su kryžiuočiais derybos, bet drauge kreipiamasi ir į popiežių Bonifacą IX. Tas rugsėjo 9 d. bažnytine ekskomunika uždraudžia ordinui pulti Lietuvą. Konradas Jungingenas bando teisintis (XII.10), bet, šiaip ar taip, priešingos pusės ginčą mėgina išspręsti taikingai. Iš pradžių sutariama suvažiuoti ant Dubysos. Kai tatai neįvyko, derybos perkeliamos į Vilnių. Čia gruodžio mėnesį padaromos paliaubos, kurios, du kartus prailgintos, truko iki 1404 m. Sekminių. Pagaliau gegužės 22 d. pasirašoma Racionžo taika. Kadangi Vytautas buvo keblioje būklėje, tai į sutartį buvo priverstas įtraukti Salyno ir paskui Marienburgo (Švitrigailos) dokumentų turinį. Kryžiuočiai gauna Žemaičius, be to, pripažįstami jų siekimai Pskove. Lietuvai paliekama pretenzijų Naugarde. Toliau ordinas

pasižada nepriimti ir neremti Lietuvos sosto pretendentų. Racionžo traktatas dar apėmė keletą vien Lenkiją liečiančių dalykų [36].

Švitrigaila Lietuvoje, Vilniuje, jau nuo 1404 m. sausio mėnesio. Kurias žemes jis dabar gavo, turime žinių iš Dlugošo ir Gustino metraščio. Jogaila jam duoda Podolę, Žydačovo žemę, Stryjo valsčių, Šidlovą, Stobnicą, Drugniją ir Ujscę. Be to, perveda 1400 markių (Gustino metr.: grivenų) metinio pelno iš druskos kasyklų. Paskui iš Vytauto Švitrigaila dar gauna valdyti Brianską, Černigovą, Trubčevską [37]. Būdingai rašo Gustino metraštis, girdi, pabėgėlis buvęs apdovanotas ir „parkviestas į meilę" (prizva v liubov), kadangi „pyksta ir Lietuvos kraštui daro daug bloga su kryžiuočiais". Dabar, bent taip atrodė, prasidėjo santaikos gyvenimas. Švitrigaila drauge su Kaributu ir Lengveniu 1404 m. dalyvauja Vytauto žygyje į Smolenską. Jis tarpininkauja tarp Ordino ir Lenkijos dėl Dobrynės žemės. Kitų metų rugpjūčio mėnesį Vytautas jį siunčia su reikalais net į Krokuvą. Malšinant šiaurinių sričių rusų kunigaikščius, Švitrigailai net buvę pavesta vadovauti lenkų—valakiečių pulkams. Už ištikimą tarnybą jam paskirtas Brianskas ir kitos sritys [38].

4. Pas Maskvos didįjį kunigaikštį

Reikia pasakyti, jog Švitrigaila nebuvo visiškas Podolės ponas. Jis tik iš vardo buvo čia valdovas ir turėjo pelno iš karališkų žemių, o valdyti čia valdė seniūnas lenkas Petras Šafrancas (po Hricko Kierdiejaičio dar čia buvo starostavęs Kanopka). Tai rodo, kad Jogaila savo jaunesniuoju broliu nevisiškai pasitikėjo. Dabar kas buvo Rytuose? Vytautas po Kiprijono mirties rūpinasi gauti Lietuvos rusiškoms žemėms atskirą metropolitą. Numalšina kunigaikščius: Smolensko Jurgį, Starodubo Aleksandrą Patrikievičių ir Aleksandrą Ivanovičių; kovoja su Pskovu ir Naugardu. Net dukart žygiuoja prieš Maskvą, kuri rėmė maištininkus. Ėjo ir prieš totorius. Karas su Maskva turėjo dvejas trumputes paliaubas (1406 ir 1407 m.). Bet kas svarbiausia, jog visi tie ginkluoti susirėmimai rusiškose srityse pagaliau atsimuša į Maskvą.

Vadinasi, Vytauto didžiausias priešas šiuo metu yra Maskva, prieš kurią Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ėjo į talką net kryžiuočiai.

Tad Švitrigaila ryžtasi pasiimti Lietuvos sostą, paremiamas Maskvos. Ypač patogu buvo jam tai daryti, kad valdė keletą sričių (Brianską, Seversko Naugardą, Černigovą, Trubčevską) kaimynystėje su ta valstybe. Tuoj pradeda kurstyti vietos kunigaikščius Maskvos naudai. Jis įspėjo kryžiuočių magistrą, kad sustiprintų savo pilis Rusijos pasienyje ir nepasitikėtų taika su Rusais, pats gi su Rusų metropolitu sakosi vykstąs į Rusijos gilumą, nors ten ilgai nemanąs išbūti. Tos žinios magistrą pasiekė 1409 m. kovo 13 d. Nors prašė, kad ordinas visa tai laikytų paslaptyje, vis dėlto Vytautas pradėjo Švitrigailą įtarti. Iš Briansko šis gauna vykti pasiteisinti didžiajam kunigaikščiui. Švitrigaila tikina Vytautą esąs jam ištikimas ir net pasisiūlo perduoti savo valdomas pilis atsiųstiems žmonėms. Bet pabėgimo tinklas jau buvo nuregztas. Tatai smulkiai aprašo vokiečių ordino kronikininkas Posilge. Kai Vytauto įgaliotiniai norėjo Švitrigailą „surakinti geležiniais pančiais" (sloen in die ysen), jis surakino juos pačius ir, sudeginęs valdytas pilis, pabėgo į Maskvą, pas Vosylių Dimitrovičių, Vytauto žentą. Ir pabėgo ne vienas. Su juo išvyko daug lietuvių ir rusų kunigaikščių: Teodoras Aleksandrovičius iš Putivlio, Aleksandras iš Starodubo, Simanas iš Peremišlio, Aleksandras ir Patrikijus iš Zvenigorodo, Urustajus iš Minsko, Mykolas iš Chotetovo, dar Briansko pravoslavų vyskupas Isakiejus ir kiti. Jais pasekė būriai bajorų. Buvę prisidėję net ir lenkų. Dlugošas trumpai sako, jog pabėgęs cum nonnullis Polonis, Lithuanis et Ruthenis. Tai atsitiko liepos 26 d. Maskvos didysis kunigaikštis, žinoma, pabėgėlius priėmė išskėstomis rankomis ir apdalijo žemėmis. Švitrigaila gavo Vladimirą ties Kliazma, Perejeslavlį, Rževą, Jurjevą, Voloklamską ir pusę Kolomnos [39].

Toks pasielgimas Vytautui ir Lenkams buvo tiesiog akibrokštas. Lenkų maršalas Zbignevas Bžezietis tuoj atsiveda apie 5000 rinktinių vyrų, taip pat ateina viena kryžiuočių vėliava, vadovaujama Markharto von Sulzbucho. Prisidėjo jie visi prie Vytauto pulkų, ir didžiulė armija 1408 m. rudenį patraukia ant priešo. Jie naktimis puldinėjo iš slaptų vietų jo kariuomenę. Pagaliau vienoje Ugros (upės) pusėje susimeta Vytauto kariuomenė, o antroje — Vosyliaus. Bet kautynės neįvyksta. Mat Maskvai

grėsė totoriai, kurie buvo sudeginę Perejeslavlį, Rostovą ir Žemąjį Naugardą, pagaliau siautėjo pačiose Maskvos apylinkėse (1408—1409 m. žiemą). Galimas daiktas, jog ir Vytautas vengė mūšio, nes jo kariuomenę, kaip mini Dlugošas, buvo išvarginę balos, miškai, lietus ir maisto stoka. Dėl to greit padaroma taika. Ugros upė sutariama padaryti Lietuvos ir Rusijos siena, Rusų pusėje lieka (grįžta) Kozelskas, Peremišlis ir Liubutskas [40]. O kaip Švitrigailai? Dėl istorinių šaltinių stokos jo to meto likimas kol kas galutinai neišaiškintas. Istorikai tą vietą arba vos praeidami teužkliudo, arba, jei ką taria, tai labai atsargiai. Prof. A. Lewickis, atmesdamas Stadnickio nuomonę (kad Švitrigaila nebuvęs pas totorius), taip pat Prochaskos teigimą (kad jis patsai iš Rusijos buvo ten pabėgęs), rašo, jog Švitrigaila greičiausiai bus tada patekęs į totorių nelaisvę [41]. Pirmiausia Švitrigailos buvimas pas totorius yra paliudytas. Remiamės ypač kryžiuočių vaito, gyvenusio Žemaičiuose, pranešimu maršalui [42]. Čia rašoma, jog, darydamas taiką su Vosyliumi, Vytautas pareikalavęs išduoti Švitrigailą, bet tas jau buvęs pasprukęs pas totorius. Tiesa, žymus senesnės kartos Rusų istorikas Karamzinas teigia, jog Maskvos didysis kunigaikštis nenorėjęs Švitrigailos išduoti „saugodamas savo garbę" (sochraniaja čest svoju). Bet čia, matyt, bus paties patriotiškojo autoriaus svarstymas, o ne istorinių šaltinių duomuo. Juk savo istorijoje Karamzinas visur teisina vienokį ar kitokį Vosyliaus pasielgimą. Švitrigaila per visą savo gyvenimą niekuomet be kovos nepasiduodavo, jei būdavo verčiamas ką daryti prieš savo norą. Ogi šiuo tarpu tas kunigaikštis valdė garsųjį Vladimirą ir dar 5 miestus, ir jam Karamzinas prikaišiojo, kad negynęs Rusijos žemių nuo totorių. Vadinasi, nebuvo bejėgis. Antra vertus, patsai Vosylius, totoriams plūstant į jo žemes, be galo buvo išgąsdintas. Kai jų vadas Edigėjus artinosi prie Maskvos, didysis kunigaikštis metė sostinę ir pasislėpė Kostromoje, nors ir čia totoriai rengėsi jį pulti. Anuomet Rusija didžiulės totorių armijos buvo baisiai sunaikinta, jos gyventojai dieną naktį drebėjo dėl savo likimo. Karamzinas rašo, kad ir Švitrigaila buvęs nuo totorių pasislėpęs miškuose. Bet čia kaip tik ir bus jo bėgimas pas naująją galybę. Juk Švitrigailos tikslas buvo atgauti Lietuvos sostą. Vosylius Dimitrovičius tebuvo tam priemonė bei įrankis. Kai jo galybė sumenko ir čia pat iškilo totorių reali jėga, Lietuvos kunigaikštis šliejosi prie jos. Labai svarbus

čia argumentas, kad Švitrigaila pats kreipėsi ir nubėgo pas totorius, tai iškeltas jo vedybų klausimas. Žemaičių vaitas jau minėtame pranešime rašo, jog totorių imperatorius (keyser) pasiūlęs Švitrigailai vesti savo dukterį [43].

Dar 1409 m. birželio mėnesį Švitrigaila, atrodo, bus buvęs pas totorius. Bet jau rugsėjo 15 d. jį randame Vytauto dvare. Labai neaiškus dalykas. Dėl ko ir kaip čia dabar atsirado? Lewickis spėja, jog Švitrigaila buvęs Vytautui išduotas totorių. Girdi, Vytautas, turėdamas daug totorių pas save, galėjęs lengvai per juos daryti pertrakcijas su ordos vadais. Ypač tas autorius remiasi Vytauto žodžiais, pasakytais ordino pasiuntiniui: Švitrigaila „widder czu im wird komen" (vėl ateis pas jį) [44]. Bet iš tikrųjų tie žodžiai nieko aiškaus nepasako,— nei daugiau, nei mažiau, kaip Vytauto spėliojimą ar viltį. Manau, daugiausia šviesos šitam klausimui teikia totorių vidaus santykiai. Antai, pagal Karamziną, jų centrinė valdžia tuo metu suskilo ir prasidėjo grumtynės dėl sosto. Jau apsiautusį Maskvą Edigėjų chanas atšaukia į centrą, mat reikėjo gintis nuo pretendentų į chanatą [45]. Visa tai akylai stebėjo Švitrigaila. Dabar jam totoriai nebegalėjo padėti atgauti savo tėviškės. Argi čia ne dingstis, kad jis, atsidūręs lyg audringoje jūroje, ryžosi irtis į Lietuvos krantą, pas Vytautą? Bet čia juo nebepasitikima, net nevengiama jo žeminti. Kryžiuočių agentas pranešė, jog Švitrigaila neprileidžiamas prie didžiojo kunigaikščio stalo. Tokią būklę, matyt, išnaudojo kryžiuočiai, papiršdami sutartį. Be abejo, jie čia turėjo galvoje nesibaigiančią Žemaičių bylą. Pagaliau tai paranku ir Vytauto pusbroliui, kuris visuomet nešiojosi dvasioje kunigaikštiškos valdžios idėją. Sutarties dokumentas pasirašomas spalio 2 d. Čia vyriausias ordino magistras Ulrichas von Jungingenas pažada Švitrigailai padėti grąžinti paternam hereditatem ir su niekuo nedaryti taikos, kol tai bus pasiekta. Po poros dienų iš Marienburgo siunčia laisvo pravažiavimo raštus, vadinasi, viskas parengta — tik bėk. Bet tie laiškai, matyt, pakliuvo Vytauto žmonėms, ir viskas išeina aikštėn. Lapkričio 27 d. tas dalykas jau žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir Prūsuose [46]. Įdomus tos datos laiškas, rašytas Ragainės komtūro iš Tilžės ordino maršalui. Pasienio valdininkas čia praneša, jog Vytautas laikąs Švitrigailą „sunkiai apkalęs"; be to, rašęs Jogailai, kad suimtasis ruošęsis jau 4-tą kartą jį išduoti. Jogaila atsakęs: girdi, jei įsitikinęs kaltumu, tai galįs nuteisti pagal įstaty-

mus. Komtūras nuo savęs prideda, jog sklindą gandai, kad įsakyta Švitrigailą nukirsdinti. Komtūro žmogus matęs, kaip buvę nužudyti du kunigaikščiai, Švitrigailos šalininkai [47].

5. Kremeneco kalėjime ir laisvėje iki Vytauto mirties

Vytautas Švitrigailą laiko uždaręs kalėjime įvairiose pilyse, anot Dlugošo, in locis plurimis tenet et asservat. Pagaliau jis ilgam laikui pasodinamas Kremeneco tvirtovėje, kuri tik viena Volynėje buvo mūrinė, o šiaip kitos medinės. Kai dar nebuvo uždarytas Kremenece, kunigaikštis turėjo ribotos laisvės ir net galėjo sudarinėti žemių dovanojimo aktus [48]. Vytautas griebėsi kalėjimo, kad, ruošdamasis karui, izoliuotų pavojingąjį savo varžytininką. Kiek didįjį kunigaikštį buvo įbauginęs Švitrigaila, matyt kad ir iš jo (greičiausiai jau perdėto) skundo kryžiuočių magistrui (1403 m.): girdi, anas „pasamdęs žmonių jam nužudyti". Galimas daiktas, jog Kremeneco kalinimas buvo slaptas ir, sakysim, kryžiuočiai nežinojo, kur. Nelaisvėje Švitrigaila išbuvo pusdevintų metų. Kremenece imtasi atsargumo priemonių. Tvirtovės vadovavimas atimtas iš vietinių viršininkų ir atiduotas Konradui Frankenbergui, pasak Dlugošo, lenkų kariui (militi Polono) [49]. Lietuvos metraštis sako, jog kalinį saugoję „žolnery korolevskie". Vis dėlto kalinamą kunigaikštį buvę galima lankyti. Reikia labai suabejoti Dlugošo pastaba, girdi, Švitrigaila buvęs laikomas benigne et humane (žmoniškai ir maloniai). Juk tas istorikas rašė istoriją Lenkijos ir lenkų garbei ir ne kartą iškraipydavo faktus, visai nekalbant apie tendenciją [50].

Prabėgo daug laiko. Įvyko ir pasikeitė nemaža dalykų. Praūžė Tanenbergas su reikšmingais padariniais ordinui, Lenkams ir Lietuviams. Švitrigaila išnyko iš valstybinio ir visuomeninio gyvenimo, dabar jį daug kas buvo ir pamiršę. Bet štai 1418 m. pavasarį atsitiko nelauktas dalykas — Švitrigaila pabėgo iš Kremeneco. Pabėgimą suorganizavo kunigaikščiai Daško (—Danielius) Feodorovi-

čius iš Ostrogo [51], Aleksandras Nosas ir Andrius iš Smolensko. Pagal Dlugošą, organizatorių buvę ir daugiau. Daško Ostrogiškis savo patikimus žmones Dimitrą ir Ilją (—Eliją) nusiunčia tarnauti pas Frankenbergą. Jie pasistengia įgyti viršininko pasitikėjimą. Kai naktį iš didžiojo ketvirtadienio į penktadienį, kovo 24 d., Daško ir kiti vadai su 500 vyrų prijoja prie pilies, patikimieji vyrai nuleidžia tiltą. Tuomet Daško, Nosas su kitais puola prie Švitrigailos ir jį paleidžia iš grandinių (iz želez vysekl.— Sofijos metraštis). Atbėga komendantas Frankenbergas su kardu ir skydu; tačiau krinta nuo drąsių užpuolikų ne tik jis, bet ir kalėjimo sargai. Pasak Dlugošo, bijodami patys laikyti tvirtovę, drąsuoliai švintant su garbingu kaliniu pabėga [52]. Pakeliui iš Kremeneco prie Švitrigailos prisideda apie pusantro šimto volyniečių bajorų. Jis užima Lucką. Ordinas neteko galvos — plaukte plaukia įvairiausios žinios apie pabėgusį kunigaikštį. 1418.IV.10 Daugpilio komtūras rašo vyriausiam magistrui, kad kalinys pabėgęs „su didele kariuomene, pagalbinėmis jėgomis ir daug žmonių" (mit groter macht und groter hulpe utgetogen unde mit veel volkes). Rytojaus dieną Torno komtūras praneša, jog pabėgimu „džiaugiasi visa Lietuvos šalis" (... das gantcz lant czu Littaw fro ist); be to, Švitrigailą „nori turėti savo vadu ir jam būti ištikimi žymiausi Lietuvos ir Rusijos žemių vyrai" (di besten und di wogesten des landes czu Littawen und czu Rewssen worden an en houptman und sich czu em halden). Balandžio 22 d. ateina žinių iš Ragainės komtūro. Jos labai neaiškios: vieni saką, kad Švitrigaila užėmęs Mažąją Valakiją, kiti — jog Podolę. Vytautas sustiprinęs pilis ir bijąs, jei, girdi, vieną kurią paimtų Švitrigaila, tai visa „šalis prie jo dėtųsi" (... herczog Wytawt sine huwszer in groszer hutte halde unde besorge sich, ab herczog Swettergal siner huwszer eins krege, das sich das lant czu im worffe) [53].

Švitrigaila, ilgai netrukęs, drauge su Daško pereina Valakijos sieną, paskui traukia į Vengriją. Kurį laiką gyvena Austrijoje pas savo giminaitį kunigaikštį Ernestą ir kitus magnatus. Kadangi tuo metu karalius Zigmantas buvo Konstanco bažnytiniame susirinkime, tai nuvyksta tenai ir paskui drauge su juo grįžta į Vengrus. Bet čia ne ką telaimi, nebent padrąsinimo ir rekomendacijų iš vieno kito didiko. Tokia jau buvo Zigmanto prigimtis: jis mėgdavo daryti sąjungas kad ir su tolimiausiais val-

dovais, bet realios paramos šie iš jo, galima sakyti, niekuomet nesulaukdavo. Tai dar paaiškės iš tolesnės Švitrigailos istorijos. Zigmantas stengiasi pripiršti Lietuvos kunigaikščiui Silezijos Olesnickių seserį (vienas jų brolis buvo Breslavo vyskupas). Per šį dignitorių, kurio vardas buvo Konradas, Švitrigaila susižino su kryžiuočių magistru Prūsuose. Ir patsai magistras Mykolas Kuchmeisteris labai apsukriai veikė. 1418 m. birželio mėnesį jo pasiuntinys, Gnievkovo klebonas Jonas, jau grįžta nuo Švitrigailos. Maždaug tuo pat metu atvažiuoja į Marienburgą ir Švitrigailos patikimas žmogus su sutarties projektu [54]. Derybas ypač skatino Žemaičių sukilimas, prasidėjęs 1418 m. pavasarį. Ordinas atsidėjęs sekė jo eigą. 1419 m. vasario 5 d. maršalas praneša ordino magistrui, kad žemaičiai laukią Švitrigailos ir padėtų jam visą Lietuvą užimti. Vytautui telikę ištikimi vien kamarninkai ir tėvūnai. Dėl to pataria ordinui pulti. To pat mėnesio 9 d. jis ryškiau apibūdina sukilėlių būklę. Žmonės norį, kad jiems padėtų ordinas ar Švitrigaila (... die gemeine des landes gancz begeret, das der orden adir Swittergail ichts dorczu thun welden). Jei, girdi, Žemaičiai žinotų, kad Švitrigaila pas kryžiuočius, tai užtektų pasiųsti 3—4 šio kunigaikščio vėliavas (bannir) ir jie išgaudytų visus Vytauto šalininkus (... alle die kemerer und ander die es mit Witawden halden zu stundt fangen). Tas žinias maršalas gavo iš Sambijos vaito Klotzo, kuris patsai su žemaičiais tarėsis [55].

Būklė iš tikrųjų pavojinga. Juk Žemaičiai, tie, pasak Gruševskio, didžiausi Lietuvos nacionalistai, nori Švitrigailą pasodinti į didžiojo kunigaikščio sostą [56]. Tai matė Vytautas ir apie esamą nerimą prasitarė,— girdi, Švitrigaila „gali pridirbti nuostolių" (... schaden wurde tzutzien) [57].

Pora žodžių dėl paties Žemaičių sukilimo. Apie jį savo nuomonę yra pasakę, neminint senesniųjų istorikų, Lewickis, Haleckis, Kolankowskis, Fijałekas, Lowmiańskis. Aš su dr. Z. Ivinskiu manyčiau, jog Žemaičiai sukilo prieš Vytautą dėl socialinių (gausūs ūkininkų drauge su žeme dovanojimai bajorams) ir religinių motyvų (senovinė religija pakeista krikščionybe). Tik, mano galva, be reikalo Ivinskis svarbiausiu motyvu laiko socialinį: greičiausiai čia vienodos reikšmės bus buvę religiniai ir socialiniai reikalai. Reikia atsiminti, jog tikyba anų laikų lietuviui buvo ne tai, kas šiandien [58].

Vytautas su sukilėliais susidorojo: Žemaičių seniūnas Kęsgaila Valimuntaitis šešiasdešimt jų nukirsdino. Bet, šiaip ar taip, būta anuomet įkarščio, dėl to norėta apsisaugoti nuo kokių netikėtumų; juolab kad tarp Švitrigailos ir vyriausio magistro nuolat siuvo pasiuntiniai. Tuo tarpu Krokuvos politikų buvo planuojamas ir jau ruošiamas lenkų ir lietuvių žygis į Prūsus. Dar reikia pridėti Lenkų vadovaujamų sluoksnių, ypač Šafrancų, balansavimą Vytauto link, mat jo per didelis įsigalėjimas buvo neparankus jų nuo seniau varomai, pasakysiu, Lietuvos politikai. Pagaliau su Švitrigaila kaip nors susitarti spyrė Romos karalius Zigmantas. Tokiomis aplinkybėmis 1419 m. gegužės mėnesį Košicuose susivažiuoja Zigmantas, Jogaila ir Švitrigaila, ir čia susitaikoma. Švitrigaila gauna Opočno seniūniją (ją užleido patsai Šafrancas), paliekamas seniau gautas kasyklų pelnas ir, galimas daiktas, pažadama žemių Lietuvoje [59]. Dabar buvo galima laisviau ruoštis karui su ordinu, mat liepos 13 d. (Voigtas klaidingai — 12 d.) baigėsi paliaubos. Jogaila išleidžia įsakymą Lenkų ir Lietuvių kariuomenei susirinkti Červinske (prie Vyslos). Liepos 15 d. abi armijos susijungia ir patraukia į Prūsus, bet mūšis neįvyksta. Martyno V legatui Milano arkivyskupui Baltramiejui Capri, kuris atstovavo ir karaliui Zigmantui, drauge su kitais popiežiaus pasiuntiniais pavyksta konfliktą likviduoti. Paliaubos prailginamos iki ateinančių metų liepos 13 d. Abi priešingos šalys iškilmingai pažada pasiduoti dėl ginčijamų žemių Zigmanto sprendimui [60].

Pagaliau susilaukiama sprendimo. 1420 m. sausio 6 d. Breslave Kryžiuočių ordinui priskiriama Pamarys, Michalovo ir Kulmo žemės, o Žemaičiai Vytautui paliekama iki gyvos galvos. Zigmantą čia bus paveikusios svarbiausia dvi priežastys: Europoje varoma kryžiuočių prieš jį agitacija ir čekų husitų reikalai. Sprendimas Lenkiją ir Lietuvą sukiršino kaip širšių lizdą. Buvo rengiamasi kruvinam susirėmimui. Skersai kelio bestovėjo Švitrigaila, kuris iki šiol su Vytautu dar nebuvo susitaikęs. Dar 1419 m. gegužės mėnesį ordino vyriausias magistras gavo pranešimą, jog Švitrigaila susitaikęs su Lenkų karalium „und nicht mit Wytowd". Prasideda gyvas susirašinėjimas su nepatenkintuoju kunigaikščiu, kuris vis nenustoja siekęs atgauti, kaip jis mėgdavo pabrėžti, „savo tėviškę". Į Marienburgą važinėja Švitrigailos patikimieji, kunigaikštis Daško ir Austynas. 1420 m. birželio 2 d. magistras duoda net praleidžiamąjį laišką (Geleitbrief) Švitrigailai atvykti

į Prūsus. Neumarko fogtui ir Schlochauo komtūrui įsakoma visur rodyti svečiui palankumą. Liepos 11 d. kryžiuočių magistras rašo Švitrigailai (kuris dabar buvo Lenkijoje) laišką, kur džiaugiasi dėl sutikimo atnaujinti senąją sutartį. Naudingumą sąjungos su pretendentu į Lietuvos sostą nurodo ir Livonijos magistras, rašydamas laišką vyriausiam magistrui liepos 22 d.[61]

Dar prieš pasibaigiant paliauboms (VIII.13), Lenkai ėmė traukti kariuomenę prie kryžiuočių valstybės sienų. Paskui bematant įsiveržė į priešo šalį, ją naikindami ir degindami. Būtinai reikia neišleisti iš rankų Švitrigailos. Lenkų seimas Lenčicoje 1420 m. liepos 25 d. (Dlugošas supainiojo jį su tos vietos 1418 m. seimu) nutaria žūtbūt perlaužti Vytautą, kuris iki šiol nė girdėti nenorėjo apie Švitrigailą. Išrenka delegaciją iš Motiejaus iš Labišino, Bresto vaivados, Petro Šafranco, Krokuvos pakamario, ir Martyno iš Gowožino, kuri turi vykti pas Vytautą ir jį sutaikyti su nepatenkintuoju pusbroliu. Ir iš tikrųjų — rugpjūčio 10 d. pasirašoma sutartis (Varėnoje ar Varniuose). Jogaila su Gniezno arkivyskupu, Krokuvos, Poznanės ir Plocko vyskupais, su Krokuvos ir Poznanės kaštelionais Vytautui pažada, kad Švitrigaila „nuo dabar ir toliau... turi būti paklusnus ir ištikimas" (... amodo et in antea... debet obedire et esse fidelis). Žemes valdys tik tas, kurias gaus iš Vytauto, nelaikys didžiajam kunigaikščiui neištikimų žmonių. Jei to neišpildys, tai susilauks bažnytinių bausmių ir visi pasirašiusieji eis prieš jį. Tą pat dieną (VIII.10) Švitrigaila, kuris irgi dalyvavo tarybose, duoda raštą, kad ištikimai laikysis visų Jogailos ir kitų laiduojamo rašto punktų. Dabar Vytautas Švitrigailai paveda Černigovą, Trubčevską, Brianską ir Seversko Naugardą [62].

Noriu padaryti pastabą dėl Lewickio vieno teigimo. Zemiau išrašomoje jo veikalo vietoje autorius taip vaizduoja įvykius, lyg Švitrigaila po VII.25 seimo, atseit prieš važiuodamas su lenkų delegacija į Lietuvą, dar siunčia Austyną pas kryžiuočius, prašo apsaugojamo rašto ir žada aplankyti magistrą. Atrodo, jog toks sugretinimas padarytas tyčia, kad parodytų to kunigaikščio (autorius jam negaili maištininko — wychrzyciel — titulo) pastovumo ir mažiausios dvasinės pusiausvyros stoką. Juk, kaip anksčiau matėme, Švitrigaila kalbėjo apie sutarties atnaujinimą su ordinu tik prieš liepos 11 d. Mat tik iš tos datos magistro laiško apie tai sužinome. Ir apskritai Lewickis

savo išvedžiojimus apie tariamus įvykius po VII.25 remia jau žinomu VII.11 raštu! Tuo tarpu VII.11 laiške tie patys įvykiai iškeliami kaip aiškiai anksčiau buvę [63].

Neaiškus vienas dalykas. Iš liepos 11 d. laiško (magistro — Švitrigailai) sužinome, jog Švitrigaila vyko į Lietuvą pas Vytautą „tartis ir reikalauti... tėviškės" (... bewerben und fordern... veterliche erbe). Vadinasi, jis visuomet turėjo prieš akis savo pagrindinį siekimą. Bet kodėl jis pasitenkino rytų pakraščio keliomis rusiškomis sritimis? Čia bus padirbėta Jogailos ir Vytauto diplomatų, kaip nors (gal ir pažadais?) nuraminusių Švitrigailą; bet, galimas daiktas, jog jis pats šiuo tarpu atsižvelgė į Žemaičius, kurių likimas dabar buvo sprendžiamas, ir laikinai nusileido. Dabar jis vadinasi kartais Lietuvos ir Černigovo kunigaikščiu (dux Czirnyoviensis, kniaz Czernigovskij) [64]. Kartą susitaikęs, jis veikliai dalyvauja valstybės ir tėvynės gynimo darbe. Naujasis Vytauto bendradarbis 1421 m. pavasarį sumuša totorius, kurių belaisvius pasiunčia didžiajam kunigaikščiui [65]. 1420 m. ankstyvą pavasarį matome Švitrigailą Breste drauge su Jogaila, jo žmona ir Vytautu. Tai buvo kaip tik prieš karą su ordinu. Nuostabus Švitrigailos tiesumas! Kad nebūtų kryžiuočių magistrui jokių iliuzijų, kunigaikštis dieną prieš žygį į Prūsiją, liepos 27 d., iš Mozūrijos Boravo rašo jam, jog kare rems Jogailą ir Vytautą. Jie esą „fratres seniores nostri et domini graciosissimi... quorum nos sumus subditus, servitor et fidelis". Nesuprantu, kaip Lewickis tame rašte galėjo įžiūrėti klastingumo šešėlį [66]. Ruošiantis į karą su vokiečių ordinu, drauge su Jogaila, Fridrichu Brandenburgiečiu ir vaivadomis pasitarimuose dalyvauja ir Švitrigaila. Dėl to nereikia stebėtis, jei ėjo gandai, kad sujungtoms lenkų, lietuvių ir totorių jėgoms vadovauti manoma jį skirti [67].

Kai po kruvinų susirėmimų pasirašoma Melno ežero taika (1422.IX.27), kuria Žemaičiai ir Sūduva (= Suvalkai) amžinai atitenka Lietuvai, čia randame ir Švitrigailos parašą. 1424—1426 m. šis kunigaikštis važinėja į Rygą. Jis drauge su kitais kunigaikščiais dalyvauja Vytauto žygyje į Naugardą. Apskritai Vytautas juo dabar pasitiki. Sakysime, Švitrigailai ir Žygimantui pavedama prie sienos pasitikti vyriausią ordino magistrą, kai tas važiavo į vainikavimą Vilniuje. Matyt, Vytauto pusbrolis buvo Lucko suvažiavimo sūkuryje ir žinojo visus vainiko bylos akstinus ir paslaptis [68].

II. Didžiojo kunigaikščio laikai

1. Švitrigaila išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu

1430 m. spalio 27 d. mirė Vytautas. Su tuo didžiuoju vyru pasibaigė vienas mūsų istorijos laikotarpis. Nė kiek nedelsiant jo įpėdiniu išrenkamas Švitrigaila, Algirdo sūnus, Vytauto pusbrolis ir tikras Jogailos brolis. Naujojo kunigaikščio vardas pradeda Lietuvos istorijoje naują lapą. Gaivalingai ir audringai iškyla vadinamasis unijos klausimas. Baisiai aštrėja Lietuvos—Lenkijos santykiai. Toliau per visą mūsų istoriją jie niekuomet tokie nebuvo, nebent per nepriklausomybės kovas, kai po Didžiojo karo Lietuva atgijo nepriklausomam gyvenimui. Dėl to nenuostabu, jog Švitrigailos laikotarpis — tai problemų problemos.

Būdingas jau pats Švitrigailos išrinkimas. Apie tai istorikų pareikšta įvairiausių nuomonių. Ar Jogaila tam pritarė? Ar visa Lietuvos visuomenė,— atseit lietuviai su rusais,— sutartinai rinko? Kaip užsimezgė Švitrigailos konfliktas su Lenkų karaliumi? — Tiems visiems klausimams išspręsti foną ir pagrindą pirmiausia sudaro Lenkijos valdančiųjų sluoksnių pažiūros į Lietuvą ir iš to einąs jų nusistatymas. Jį aiškiai išdėstė prof. Anatolis Lewickis: Lenkų valdžios atstovams po pirmosios Jogailos unijos Lietuva kaip valstybė nebeegzistavo; jinai tik Lenkijos dalis; Lietuvos didysis kunigaikštis vien karaliaus vietininkas ar seniūnas (starosta); jei Vytautui leidžiama elgtis ir šeimininkauti kaip Lietuvos valdovui, tai daroma tik išskirtinai šio kunigaikščio asmeniui, po kurio mirties toji ypatingoji valdymo tvarka turi išnykti [1]. Iš tikrųjų, pirmame unijos dokumente 1385 m. rugpjūčio 14 d. Jogaila „žada savo Lietuvos ir Rusijos žemes amžinai pritapdinti bei prijungti prie Lenkijos karalystės" (promittit terras suas Lituaniae et Rusiae coronae regni Poloniae perpetuo applicare). Visa tai iškilmingai pakartojama gar-

siuoju raštu Horodlėje 1413 m. spalio 2 d. Jogaila rašo: „... tas pačias žemes, kurias iš savo tėvų gimimo tvarka ir remdamies baronų, kilmingųjų ir bajorų valia, patvirtinimu ir sutikimu iki šiol pilna valdžia ir teise, kaip teisėtas valdovas, turėjome ir dabar turime — minėtai Lenkų karalystei vėl iš naujo įkūnijame, įdiegiame, pritapdiname, sujungiame, prijungiame, konfederuojame ir amžinai pririšame. Nusprendžiame ir pareiškiame, kad jos (= žemės) su visomis jų valdymo dalimis, žemėmis, kunigaikštystėmis, sritimis ir šiaip turtais yra visiškai teisėtai Lenkų karalystei amžiniems laikams neatšaukiamai ir nesulaužomai prijungtos" (easdem terras, quas semper cum pleno dominio ac iure mero et mixto hactenus habuimus et habemus usquemodo a progenitoribus nostris et ordine geniturae tamquam domini legitimi, baronum, nobilium, boyarorum voluntate, ratihabitione et consensu adhibitis, praedicto regno Poloniae iterum et de novo incorporamus, invisceramus, appropriamus, coniungimus, adiungimus, confoederamus et perpetue anectimus, decernentes ipsas cum omnibus earum dominiis, terris, ducatibus, principatibus, districtibus, proprietatibus omnique iure mero et mixto coronae regni Poloniae perpetuis temporibus irrevocabiliter et irrefragibiliter semper esse unitas) [2]. Šią ypatingą dviejų valstybių sąjungą bei sutapdinimą dar tą pačią dieną patvirtino Lietuvos ir Lenkų bajorai. Kaipgi Vytautas? Jis patsai unijos akte 1401 m. sausio 18 d. pareiškia, kad Jogaila „mus priėmė dalyviu savo rūpesčių" (in partem suae sillicitudinis assumpsit). Vadinasi, pagal oficialų Lenkų dokumentą jis nėra visiškas valdovas. Po jo mirties Lietuvos bajorai Lenkijai pažada „rinkti ir priimti" (eligemus, assumemus) didžiuoju kunigaikščiu tik tą, kurį karalius ar jo įpėdiniai su Lenkų bajorais „nuspręs esant rinktiną" (duxerint eligendum). Jogaila minėtame Horodlės akte visai aiškiai sako, jog Lietuviai pasižada priimti tik tą didžiuoju kunigaikščiu, „kurį jis pats ar jo įpėdiniai pastatys" (o nobis et nostris successoribus statuendos et locandos) [3].

Lenkų valdantieji sluoksniai daugeliu atvejų tą savo nusistatymą yra pabrėžę. Skųsdami popiežiui Vytautą dėl vainikavimosi sumanymo, jie sako, girdi, jis tesąs „ein houbtman des reiches czu Litawen und nicht ein herre der lant". Ta mintim remdamiesi, Lenkai saikdina dalinius kunigaikščius ir žemių valdytojus, jog po Vytauto mirties tik vieną Jogailą tepripažinsią savo valdovu. Taip

padaro kunigaikštis Jonas Alšėniškis, valdęs Kijevą (1401. II.5), Aleksandras Patrikevičius Starodube (1400.XII.31), Jurgis ir Andrius Michailovičiai Zaslavlyje (1401 m.) ir kt. Olesnickis 1451 m. Parčavos seime prasitarė, jog priesaikos Lenkijai buvusios tam tikru laiku priimtos ir iš Podolės seniūnų, valdininkų ir bajorų. Reikia sutikti su Gruševskiu, kad Lenkai po Vytauto mirties manė paimti visą Lietuvą. Jei iš pradžių užimta tik Podolė, tai čia vien žingsnis į tolimesnį tikslą, savotiškas bėdos planas [4]. Lenkijos planus patvirtina vėlesni įvykiai. Antai Žygimantas 1437.XII.6 turi pažadėti, jog po jo mirties Lietuva turi tekti Lenkų vainikui „amžiniems laikams" (temporibus perpetuis et in aevum) ir tai „visos jo žemės, nieko neišskiriant" (ex toto, absque ulla diminutione) [5].

Tai Lenkijos nusistatymas, surašytas ant pergamentų. Juo prireikus vadovautasi ir jo laikytasi. Pvz., Zbignevas Olesnickis 1432 m. rašo popiežiaus legatui Juliui Cezariniui, girdi, Jogailą su Švitrigaila būtų galima lengvai sutaikyti, „jei abi šalys ištikimai vykdytų senuosius dokumentus ir užrašus" (dummodo litterae et inscripciones antique ab utraque in suo robore tenerentur). A. Prochaska bara Lenkų pakanclerį Vladą Oporowskį, kam nemokėjęs Romos karaliui Zigmantui argumentuoti prieš Vytauto vainikavimąsi: girdi, reikėję tik priminti Horodlės uniją, kur nė žodžio nesą apie Lietuvos karalystę ir karalių. Klasikinė yra Dlugošo pastaba, kad Lenkai Parčavos seime (1451.IX.28) rodę Lietuviams unijų raštus ir taip „spirginę jiems į akis" (... oculos eorum verberarent) [6]. Lietuviai nuo tos pergamentų atakos negalėjo pabėgti ir gynėsi, kaip labai teisingai pasakė Smolka, vienu tik neigimu [7].

Kiek galėdami, Lenkų valstybės vadovai fiksuotąją programą vykdė. Gerokai vėliau jie siunčia į Lietuvą Kazimierą, kad valdytų „kaip atstovas, ne kaip valdovas" (... ut vicarius et gubernator). Nukrypimai nuo tos programos buvo laikomi neišmintingu dalyku. Dlugošas, kuris, kaip žinoma, visuomet pateikia kanclerio Olesnickio nuomonę, savo istorijoje parašė: „Buvo negarbinga ir kvaila po Vytauto mirties Didžiąją Kunigaikštystę be apribojimų kam nors pavesti" (Turpe enim et delirum erat post mortem Ducis Magni Withawdi Ducatum Lithuaniae alicui simpliciter committere). Mat kol Lietuva ir Lenkija, rašo Zbignevas Olesnickis, „buvo neperskiriama sąjunga sujungtos" (individua unione coniunctae), jos nepaprastai

tarpo. Kai ėmė skirtis ir kelti priešingumus, toji gerovė „tuojau ėmė nykti ir beveik žuvo" (... sensim defluxerunt et pene mortua sunt). Vyskupo ir kanclerio Zbignevo programa aiški — Lietuvą padaryti lenkišką. Žinoma, tam kliudė šios savarankiškumas. Dėl to kancleris, kaip gudrus ir gabus politikas, siekė Didžiąją Kunigaikštystę suplėšyti mažomis dalinėmis kunigaikštystėmis, o šias tiesiog sujungti su stipria Lenkija ir taip suvienyti abi valstybes. Iškilus garsiajam vainikavimo klausimui, į Lietuvą pas Vytautą drauge su Jogaila važiuoja ir Olesnickis. Kai Lietuvos valdantieji sluoksniai mėgino jį palenkti, tai jis atsakė, jog Lietuvos vainikas susilpninsiąs uniją ir dėl to abiejų valstybių galybė „pasens ir nutrūks" (vel frangatur, vel senescat). Tą aprašymo vietą Dlugošas baigia pabrėždamas Olesnickio kietumą. Girdi, nieko negalėję padaryti nei prašymai, nei dovanos, kadangi „buvęs ištvermingos ir nenugalimos dvasios ir į Lietuvą atvykęs su tokia kieta širdim, jog buvęs pasiryžęs verčiau iškentėti kalinimą, visokius kankinimus ir mirtį negu sutikti su šituo dalyku" (... constanti animo et invincibili esse et cum tali durato corde in Lithuaniam venisse, ut et carceres et mortem et universa supplicia experiri prius mallet, quam rei huic praebere consensum) [8].

Ar Vytautas mirties patale išsižadėjo savo separatistinės politikos, kurios aukščiausias laipsnis buvo karaliaus vainiko klausimas? Beveik vienintelis čia šaltinis yra Dlugošas. Pasak jo, Vytautas, jausdamas artėjant paskutinę valandą, pasišaukė žmoną Julijoną, taip pat Lietuvos ir Rusijos pirmuosius kunigaikščius bei bajorus ir taip prabilęs į Jogailą: „Šviesiausias karaliau ir brangiausias brolau! Matau atėjus paskutinę dieną, ir jau čia pat valanda, kurią išnyksiu ir nuo tavęs atsiskirsiu. Dėl to Didžiąją Kunigaikštystę, kurią gavau valdyti iš tavo rankų, tau pat grąžinu. Ją tu valdyk ar patsai, ar per kurį gerą vyrą. Tavo prakilnybei pavedu savo žmoną, pralotus, kunigaikščius ir bajorus, čia esančius ir nesančius" (Cerno, inquit, Serenissime Rex et charissime frater, extremum diem advenisse, et propediem me dissolvendum, a te quoque separandum fore; Ducatum itaque Magnum Lithuaniae, quem de manibus tuis regendum susceperam, tibi restituo: tu illum vel per se, vel per virum aliquem bonum rege. Uxorem meam, et Praelatos, Principes et barones hic praesentes et alios absentes, tuae excellentiae commendo). Toliau didysis kunigaikštis gailisi „vainika-

vimosi ambicija" įžeidęs karalių ir prašo dovanoti. Visi verkia, verkia ir Vytautas. Priima visus sakramentus ir išpažįsta 12 tikėjimo tiesų, pabrėždamas prisikėlimą iš numirusių. Toliau autorius garbina mirusiojo dorybes ir darbus. Neužmiršta pagirti, kad „saikiai valgęs ir dar saikiau gėręs, nevartojęs nei vyno, nei kitokio svaiginamo gėrimo". Pastebėsiu, jog pastarieji sakinio žodžiai, kaip stovi, yra paimti iš Šventojo Rašto [9].

Remdamiesi tokiu pasakojimu, tą Vytauto susitaikymą ir savo ligšiolinių planų išsižadėjimą priima daugumas istorikų, ypač lenkų. Taip mano Lewickis, Haleckis, Kolankowskis, net Liubavskis, pagaliau mūsiškiai Alekna, Šapoka, Šležas ir dar vienas kitas [10]. Čia nesiskiria nė Voigtas su Kotzebue. Bene pirmutinis tokiai nuomonei pasipriešino garsusis Gruševskis. Apie Lietuvos atidavimą ar grąžinimą Jogailai jis sako: „... Tokia kapituliacija būtų visiška nekonsekvencija, arba ji remiasi priešmirtine dvasios depresija bei nupuolimu". Galbūt veikiamas didžiojo Ukrainos tyrėjo įtakos, kunigaikštis Juozas Puzyna eina dar toliau ir rašo, jog turįs pagrindo spėjimas, kad Jogaila Vytautą nunuodijęs [11].

Pirmiausia, Dlugošo minėtoji kalba nėra originalūs, autentiški Vytauto žodžiai. Juk kunigaikštis tuomet nekalbėjo lotyniškai. Antra, Dlugošo aprašytas įvykis prie Vytauto lovos primena lyg teatrinę sceną, kur maldingą priešmirtinę nuotaiką turi rodyti ašaros ir Šventojo Rašto posakiai. Pagaliau mirties sopulių suimtas žmogus nesirūpina esama aplinka, bent nekalba filipikų. Dlugošui ne naujiena, kad jis dažnai įdeda kam į lūpas savo sukurtų žodžių, ir neretas atsitikimas, kad iškraipo faktus. Jo istorijoje randame štai kokį Mykolo Žygimantaičio laišką Lenkų karaliui Kazimierui: „Nors numiriau ir pabaigiau gyvenimą be komunijos ir išpažinties pas katalikų kunigą, prašau dovanojimo, kurio gyvam nenorėjai duoti, suteik bent mirusiam..." [12] Dar vienas dalykas: tokį lemiamą Vytauto testamentinį sutvarkymą Lenkai būtų pasistengę užfiksuoti ant pergamento. Tereikėję būtų pakišti surašytą dokumentą, kuriam mirštąs valdovas būtų pridėjęs antspaudą. Dabar gi tokio dokumento nėra. Tai juo nuostabiau, nes Lenkijos kanceliarija labai mėgo argumentuoti pasirašytais bei antspauduotais raštais.

Tiesa, turime ir vokišką žinią, jog Vytautas miręs santaikoje su Lenkų karaliumi. Ji tokia: „Lenkai sako, kad jis prieš mirdamas Didžiąją Kunigaikštystę sugrąžinęs

Lenkų karaliui, kaip savo viršininkui, iš kurio buvo ją gavęs. Kad nurodęs savo vyrams ir ponams, jog karalių turės laikyti savo valdovu, taip pat pavedęs didžiąją kunigaikštienę..." (Ee wen her starb, sprechen dy Polan, her sulde doselbst das grosfurstenthum dem konige czu Polan als seyme herren, von wes befelnisse das hatte ingehalden, wedirkarthe unde gab, weysende alle seyne manne und herren an den koning, das sye in vor eynen erbherren sulden haben und behalden, im och befelende seyne grosfurstynne...)[13]. Vadinasi, žinutės autorius, kryžiuočių raštinės valdininkas, neslėpdamas prisipažįsta naudojęs lenkų šaltinius, girdi, „lenkai sako". Įdomi smulkmena — beveik tais pačiais žodžiais atpasakojama, kaip Dlugošo istorijoje. Čia ne vieta plačiai spręsti šaltinių skolinimo klausimą. Toliau yra žinomi 2 Jogailos laiškai kryžiuočių vyriausiam magistrui (1431.VII.14 ir 17), kur karalius pažymi, jog Vytautas Lietuvą jam atidavęs ir pavedęs globoti savo žmoną. Neužmirštama priminti, kad didysis kunigaikštis tuomet buvęs „pilnoje sąmonėje" (compos rationis)[14]. Dėl tų laiškų tiek galima pasakyti, kad jie išėjo iš valstybinės Lenkijos raštinės ir dar tuo metu, kai kruvinai buvo kovojama ir ginčijamasi, ar Švitrigaila teisėtai ar neteisėtai užėmė Lietuvos sostą (datuojama iš karo stovyklos ties Horodle).

Magistras, 1430 m. atvažiavęs į Vilnių, į Vytauto vainikavimą, bando taikyti Lenkų ir Lietuvių valdovus. Bet, kaip žinoma, iš to nieko neišėjo. Negalima nutylėti vyriausio kryžiuočių magistro laiško Danijos karaliui Erikui, rašyto 1432 m. spalio mėnesį. Čia sakoma, jog Vytautas miręs „po susitaikymo Vilniuje". Tačiau, kaip aukščiau matėme, Marienburgo raštinė šiuo atveju žinias ėmė iš lenkų šaltinių[15]. O šiais be rezervų negalima tikėti. Kokią Dlugošas turėjo mintį, aprašydamas Vytauto paskutines dienas, matyt kad ir iš to, jog, pasak jo, vienas tiktai Jogaila mirštančiojo iš širdies gailėjęs[16]. Tuo tarpu kiti šaltiniai, kad ir toks Lietuvos metraštis, nė žodelio neužsimena apie Vytauto atsimetimą nuo savo pirmykštės, ypač paskutiniais keleriais metais varytos, politikos. Taigi reikėtų manyti, kad Vytautas nieko aiškiau tada nepareiškė. Kadangi toks pareiškimas Lenkijai buvo ypač reikalingas ir naudingas, tai ar nebus Dlugošas (kuris čia atpasakoja didžiausio savarankiškos Lietuvos ir Vytauto priešininko kanclerio Olesnickio mintis) kokį neaiškų

merdėjančio kunigaikščio žodį ar gal ir gestą išplėtojęs į verkšlenančią ir rezignacijos kupiną kalbą?

Dabar — kaip Švitrigaila tapo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu? Vienintelis platus šaltinis tėra Dlugošo. Tik gaila, kad jis, nors mini daug faktų, bet jų nesusiejo chronologiškai ir priežastingai. Dėl to buvo ir yra įvairių tų pačių įvykių aiškinimų. Skaitant Dlugošo pasakojimą, tuoj krinta į akį dvi pagrindinės autoriaus mintys, būtent: ir prieš, ir po išrinkimo Švitrigaila buvo nesantaikoje su Jogaila, pagaliau, antra — pastarasis save laikė aukščiausiu teisėtu Lietuvos valdovu. Šių dviejų minčių laikydamiesi, mes stengsimės duoti įvykių vaizdą, kurio fone pažymėsime ir paties Dlugošo blaškymąsi. Nėra aiškių įrodymų, kad Vytautas, dar gyvas būdamas, būtų parėmęs Švitrigailos kandidatūrą į sostą. Nors tokiam spėliojimui kai kurio pagrindo galėtų duoti ir Dlugošas [17]. Daugiausia, ką galima pasakyti, tai, jog Vytautas tokiam savo įpėdiniui negalėjo būti priešingas. Juk paskutinį dešimtmetį darniai dirbo su Švitrigaila. Antra vertus, šisai siekė Lietuvos sosto ir tam reikalui leidosi į įvairiausias avantiūras. Dabar gi, Vytauto mirties atveju, nesutikimo priežastis savaime atpuola. Galimas daiktas, jog ir Švitrigaila nuoširdžiai dirbo valstybinį darbą, kadangi matė, jog natūralia įvykių eiga gaus seniai siekiamą valdžią [18]. Kas kita su Jogaila, kuris šiuo atveju nieko savarankiško nedarė, o tik atstovavo lenkų interesams. Kaip anksčiau matėme, Lenkijai iš viso buvo nepageidaujama, kad Lietuvą valdytų atskiras kunigaikštis. Tai patvirtina, be kitko, ir Dlugošo pastaba, kad Lenkų karalius abejojęs, ar pačiam pasiimti Lietuvą, ar kitam kam pavesti. Tokios nuomonės ir Gruševskis [19]. Tuo tarpu Lietuvoje įvykiai ėjo kita vaga. Štai ką rašo patsai Dlugošas: „Šiose laidotuvėse (Vytauto) dalyvavo ir kunigaikštis Švitrigaila su daugumu Lietuvos kunigaikščių ir bajorų, kurie su juo jau bendravo kaip su didžiuoju kunigaikščiu". Galimas dalykas, jog tokia visuomenės nuotaika jau tuomet Švitrigailai įkvėpė savarankiškumo bei orumo jausmą, ir jis nesilenkė prieš Jogailą. Tai Dlugošas išreiškė, greičiausiai sutirštinęs spalvas, girdi, kunigaikštis Jogailai „buvęs veidu nepakenčiamas" ir net prieš Vytauto norą ėmęs lankyti valstybines įstaigas (curias), dėl ko Jogailos ir Vytauto buvęs įspėtas [20].

Kai tik Vytautas Didysis buvo palaidotas (o gal ir tuoj po mirties), Lietuvos ir Rusijos didikai ir bajorai Švitri-

gailą išrenka didžiuoju kunigaikščiu. Tai buvo prieš Horodlės unijos nuostatus, pagal kuriuos didįjį kunigaikštį skiria Lenkų karalius, susitaręs su Lenkijos ir Lietuvos bajorais. Neturėdamas ko daryti ir bijodamas tolesnių komplikacijų, Lenkų karalius patvirtina rinkimus ir siunčia Švitrigailai didžiojo kunigaikščio žiedą. Bet kitoje vietoje Dlugošas rašo, jog Jogaila dar prieš Vytauto mirtį manęs Švitrigailą būsiant didžiuoju kunigaikščiu. Vytautui gi mirus, Lietuvos valdovu jį paskyręs „iš meilės" (charitate) arba „iš broliško prielankumo" (affectione fraterna) [21]. Tiesa, ta prasme rašo ir Kryžiuočių ordino valdininkas, girdi, naujasis kunigaikštis buvęs paskirtas su Jogailos „Willen, wissen unde rathe". O Lietuvos metraštis (Bychovco rinkinys) net kalba, kad Jogaila prašęs Lietuvos kunigaikščius ir ponus, kad „brata rožonoho" Švitrigailą rinktų [22]. Bet, kaip turėjome progos įsitikinti, šis vokiškas šaltinis labai priklauso nuo lenkų informacijos. O Bychovco žinia visai nesiderina prie to meto Lietuvos—Lenkijos teisinių santykių ir apskritai nesuprantama ankstesnių, to meto ir vėlesnių įvykių fone. Iš viso ko atrodo, kad Dlugošas (pagal vyskupą Olesnickį) norėjo išsaugoti vėlesnėms kartoms nesuterštą unijos idėją, dėl to jis negalėjo įsivaizduoti, kad Lietuviai savavališkai sulaužytų keleto unijų, ypač Horodlės, nuostatus [23]. Jis nepastebi, jog patsai sau prieštarauja. Antai jis, kaip minėjome, rašo, kad jau per laidotuves Lietuvos vadovaujamieji luomai Švitrigailą laikę didžiuoju kunigaikščiu (XI, 418). Prieš tai jis mini, jog naujasis kunigaikštis dar prieš pusbrolio mirtį buvęs „išdidus, kad turi visų rusų ir lietuvių prielankumą" (... favore omnium Ruthenorum et Lithuanorum elatus) (t. p. 414). Kitoje vietoje vėl rašo, jog dar per laidotuves Švitrigaila užėmęs Vilniaus ir Trakų pilis (t. p. 418). Pagaliau čia pat Dlugošas mini, jog Švitrigaila gyręsis valdžią gavęs „ne iš Jogailos malonės" (... non Regis favore et gratia) (419). Vėl Lenkų karaliui deda į lūpas skundą, kad jį naujasis Lietuvos valdovas išskyręs iš valdžios, tuo tarpu jisai buvęs „natūralus paveldėtojas" (... haeredem naturalem) (418). O tai įvyko dar per Vytauto laidotuves. Pagal tą patį Dlugošą išeina, jog, kai tik Jogaila nusiuntęs Švitrigailai žiedą, staiga (illico) „Lietuvių ir Rusų didikai" (Lithuanorum et Ruthenorum proceres) puolę į glėbį naujam kunigaikščiui ir galvoję bei ruošęsi areštuoti Jogailą ir išmušti lenkus (... Polonorum occisione). Tai

kiek reikiant parodo Lietuvos visuomenės nuotaiką ir paremia teigimą, kad jinai viena pati išsirinko sau valdovą.

Jogaila, jei ir būtų norėjęs, nebūtų galėjęs patsai vienas skirti didžiojo kunigaikščio. Lenkiją tuomet valdė, galima sakyti, ponų taryba, o aukščiausi valdininkai buvo rinktiniai politikai. Toks kancleris Olesnickis, pasak vieno lenkų istoriko, atstojęs keletą karalių. Jei būtų patsai Švitrigailą skyręs, nebūtų galėjęs Jogaila vyriausiam kryžiuočių magistrui rašyti (1431.VII.14), girdi, anas „prievarta užgrobęs Lietuvos ir Rusijos žemių valdžią" (Dominia Lythuanie et Russie terrarum violenter occupavit). Lenkų sluoksnių paveiktas, Martynas V atsiuntė Švitrigailai bulę, iš kurios aišku, jog kunigaikštis užėmęs Lietuvą „prieš Jogailos norą" (contra voluntatem suam) ir vis tiek be jo sutikimo nebūtų galėjęs Didžiosios Kunigaikštystės išlaikyti (... tenere non posses) [24]. Visas abejones išsklaido Lenkų seimas, sušauktas 1431 m. vasario mėnesį Sandomiere. Čia svarstyta, kad Švitrigaila Lietuvos valdžią „užgrobęs jėga ir priešingai Karalystės ir Kunigaikštystės sąjungai" (... per vim et contra foedera Regni et Ducatus occupaverat). Nutariama pareikalauti iš jo, kad „aiškiai paprašytų Karalių, Karalystę ir Kunigaikštystę, kad jam suteiktų Lietuvos valdžią" (... A Rege, Regno et Ducatu sibi de illo provideri et sibi illum conferri, peteret et postularet) [25]. Vadinasi, Jogaila to dar nebuvo padaręs, jei padaręs, tai ne laisva valia, beveik prievarta. Pats Švitrigaila mini tik Lietuvos visuomenės faktorių. Antai 1431.II.19 jis oficialiai praneša Livonijos magistrui, Rygos ir Dorpato vyskupams, esąs išrinktas „mit entracht der hern bayoren, ritteren und knechten" [26].

Kaip matėme, Švitrigaila buvo rinktas visų Lietuvos valdančiųjų sluoksnių. Juos Dlugošas vadina arba apskritai lietuviais, arba lietuviais ir rusais. Labai aiškiai čia kalba Eugenijaus IV laiškas Jogailai, rašytas 1432 m. sausio 1 d. Būtent, Švitrigailą rinkę tie patys kunigaikščiai ir bajorai (nobiles viri, principes et barones), kurie anksčiau buvo pasižadėję Lietuvos valdovo rinkimus daryti tik su Lenkų karaliaus pritarimu. Paskui dėl įvairių priežasčių pasielgę prieš tuos nuostatus ir Jogailos brolį, „karaliaus nesiklausę ir šiam nesutinkant, išsirinkę didžiuoju kunigaikščiu, kuriam net prisiekę ištikimybę" (... ipso rege non requisito neç consenciente in magnum

ducem elegerunt sibique iuramenta fidelitatis prestiterunt). Tokiu savo elgesiu Lietuvos bajorai ir kunigaikščiai buvo padarę nuodėmę, atseit sulaužė ankstesnę priesaiką. Vis dėlto jų priesaika Švitrigailai buvo laikoma teisinga ir teisėta, kad teko net Romos prašyti nuo jos atleisti. Tatai Eugenijus IV ir padaro [27]. Taigi netenka abejoti, kad Vytauto įpėdinio rinkikai buvo tie patys Lietuvos bajorai, kurie pasirašė Horodlės uniją. Dėl to Dlugošas juos kartais vadina tiesiog lietuviais (Lithuani). Jei istoriniai šaltiniai (Dlugošas ir kiti) nuolat mini šalia lietuvių ir rusus, tai jie, anot Lowmiańskio, bus buvę lietuviai vietininkai Rusų žemėse ar kitokie Lietuvos valdininkai, pagaliau — ir gediminaičiai [28]. Žinoma, galėjo renkamame susirinkime dalyvauti kiek ir šiaip rusų. Bet jų buvimas čia turbūt apsiribojo vien informacijos tikslais [29]. Jei dokumentuose kartais užtinkame, kad kunigaikštį rinko lietuviai ir rusai, tai reikia suprasti aukščiau minėtu būdu. Vadinasi, Švitrigaila priimtas į Lietuvos sostą visos Lietuvos visuomenės [30]. Kažin kokio tautinio antagonizmo šiuo atveju negalima pastebėti. Jį ypač buvo pabrėžę senesnieji istorikai (pvz., Gruševskis, Liubavskis ir kt.): girdi, Švitrigailą pastatę rusai pravoslavai, kurie jau prie Vytauto esą kentę ir laukę patogaus meto savo pretenzijoms pareikšti.

2. Įvykiai iki Lucko karo

Vytautas jau prieš Lucko suvažiavimą galvojo apie karaliaus vainiką ar, kaip Dlugošas sako, turėjo „blogą intenciją". Lenkai gi, anot vieno Marienburgo raštinės valdininko, buvo įsitikinę, jog vainikas atskirs Lietuvą nuo Lenkijos (... von... kronunge wegen dye Lyttawschen unde Rewschen lande vom koningreyche czu Polan wurden geteylet). Dėl to Zbignevas Lucke įtikinėjo Vytautą, girdi, pragaištingasis sumanymas „bjauriai sudraskytų" (... monstruosa divisione partiri) Lenkijos kūną. Tokią mintį Lenkijos kancleris vadina „baisiausia žaizda" (horrendum vulnus). Lenkų sluoksniai pasirūpino, kad Martynas V įspėtų didįjį kunigaikštį. Popiežius šiam primena, jog susijungimą su Lenkija patvirtinęs iškilminga priesaika. Katalikų Bažnyčios galva, rašydamas imperatoriui Zigmantui, Vytauto pastangas pavadina negarbe (dedecus). Dlugošas kalba, kad didysis kunigaikštis

užmiršęs, jog anksčiau pažadėjęs Lenkijai tarnauti su Lietuva ir tomis žemėmis, kurias dar įgis. Dėl to į Vytauto sumanytą vainikavimą Lenkai siunčia drauge su Jogaila ir žymiausią savo žmogų, didžiausią Vytauto priešininką Olesnickį. Tuo tarpu kunigaikštis ryžtingai eina toliau. Per Rumbaudą ir Goštautą praneša Lenkijai, jog „vainiką priims nepaisydamas, ar kam tai patiks, ar ne" (sive placeret illis, sive displiceret, coronas sibi mittendas accepturum). Valdovo žygiai reiškė viso krašto nusistatymą. Lietuviai, anot kryžiuočių šaltinių, šia proga pažymėjo, jog „visuomet buvę laisvi" ir jų „žemė niekuomet Lenkams nepriklausiusi" (... freye herren gewest... dye land ny kejnen Polan hetten gehort). Taip susidėjus aplinkybėms, Lenkai siuntinėjo į Lietuvą pasiuntinius po pasiuntinių, kad perkalbėtų Lietuvos valdovą. Tie primindavo jam „senyvą amžių" (aetas decrepita) ir užsispyrimą pasipuošti „mažučiu aukso ir brangakmenių skritulėliu" (exiguo auri et gemmarum ornari circulo). Pagaliau reikia pastebėti, jog Vytauto vainikavimą Romos imperatorius Zigmantas siejo su didžiule sąjunga, į kurią turėjo įeiti jis pats, jo Čekijos ir Vengrijos karalystės, Kryžiuočių ordinas ir Lietuva [31].

Vytautas Didysis, išgirdęs apie Lenkų karinę ruošą, priima priesaiką visų savo valdinių, sustiprina pilis ir apginkluoja žmones. Taip jis 1429 m. birželio pradžioje pranešė Lenkų valdantiems sluoksniams [32]. Tais pačiais metais didysis kunigaikštis susiartina su ordinu, turėdamas galvoje Lenkiją. Po to viso tuščias dalykas kalbėti, esą Vytauto vainikavimas kilęs Jogailos ir jo artimųjų galvoje (Kolankowskis). Beveik taip pat reikia įvertinti teigimą, kad vainikas — tai Zigmanto intriga (Lewickis, Prochaska). Dėl to kiti istorikai (Lowmiańskis, Liubavskis, Kutrzeba) teisingai pažymi, jog į Vytauto gyvenimo galą visa Lietuvos visuomenė su pačiu Vytautu priekyje siekė revizuoti savo valstybės santykius su Lenkija [33].

Šitokia visuomenė išsirenka Švitrigailą savo valdovu ir šitokių nuotaikų akiratyje reikia vertinti visą to kunigaikščio veikimą. Paskutinis svarbiausias politinis klausimas Vytauto laikais buvo karališkas vainikas. Vainikavimas iš pradžių buvo paskirtas rugsėjo 8, paskui 29 d. Pagaliau, kai lenkų ginkluota sargyba sulaikė imperatoriaus Zigmanto siunčiamą vainiką, net kilo sumanymas vainikus pagaminti čia pat, Vilniuje, o vainika-

vimą Zigmantas tik ratifikuotų[34]. Tuoj, užėmęs sostą, Švitrigaila praneša apie savo išrinkimą Romos imperatoriui ir kaimynui Livonijos magistrui, kuris savo ruožtu painformavo Prūsų magistrą. 1430 m. lapkričio 8 d. naujasis kunigaikštis jau pradeda vykdyti Vytauto programą. Jis pasiūlo Zigmantui sąjungą, kuri apimtų ir ordiną, o jei norėtų, galėtų prisidėti ir Lenkų karalius. Toliau Švitrigaila išreiškia norą ir sutikimą priimti karaliaus vainiką, jei Romos imperatorius jį atsiųstų. Už tai būsiąs visą gyvenimą dėkingas[35]. Zigmantas išsiuntė į Lietuvą Zigmantą Rotha (kuris važinėjo vainikavimo reikalais pas Vytautą) ir Marcinką ir per juos pranešė, jog prisideda prie siūlomos sąjungos, ir pažadėjo atsiųsti karaliaus vainiką. Švitrigailai buvo pasiūlyta būti arbitru tarp imperatoriaus ir Jogailos. Romos karalius per vyriausią Kryžiuočių ordino magistrą praneša norįs susivažiuoti su naujuoju kunigaikščiu, bet vietą ir datą nustatysiąs jis pats. Jei suvažiavimas neįvyktų, tai imperatorius žada patsai atvykti į Prūsus. Be to, magistras turi paruošti sutarties projektą, tik be Lenkijos. Pagaliau turi būti viskas sutvarkyta numatomam Lietuvos didžiojo kunigaikščio vainikavimui. Matyt, Zigmantas rimtai ėmėsi reikalo, kad savo rašte ragina ordiną neatidėliojant imtis darbo „kaip tik gali geriausiai". Kryžiuočiai jau rūpinosi, kad reikėsią maitinti daug svečių, vyksiančių per Prūsus į Lietuvos karaliaus vainikavimą[36].

Kad Zigmantas rimtai mano Lietuvą padaryti karalyste, ordinas gavo žinių ir tiesiogiai iš Europos. Vyriausias magistras pasiskubino apie tai painformuoti Livoniją. Jo laiškas 1431 m. sausio 17 d. Nėra tikrų davinių, kad imperatorius karaliaus vainiką būtų į Lietuvą išsiuntęs, nors taip spėja prof. Lewickis[37]. Tame pačiame laiške Prūsų kryžiuočių viršininkas mini visai naują dalyką. Lenkai pasiūlę sąjungą prieš Lietuvą (gegen Litauen). Matyt, jie susirūpino naujo Lietuvos valdovo aktyvia užsienio politika ir stengėsi ją iš pat pradžios paraližuoti.

Tuo tarpu Lietuvoje viskas virte virė. Tiesa, Jogaila su Lenkų sluoksniais Švitrigailą pripažino didžiuoju kunigaikščiu, bet, kaip matėme, tai jie padarė įvykių verčiami. Pagaliau pati didžiojo kunigaikščio valdžia, lenkų politikų supratimu (paremtu unijų dokumentais), tebuvo karaliaus vietininko ar net reikalų vedėjo valdžia. Nors trūksta visai aiškių dokumentų, bet vėlesni įvykiai verčia manyti, jog Lenkijos karalius turėjo iš naujojo

kunigaikščio pareikalauti, kad pripažintų jo viršenybę. Dlugošo pasakojimas leidžia manyti, kad Švitrigaila išvijo iš pilių lenkų įgulas ir įvedė savąsias. Apskritai jis elgėsi kaip tikras Lietuvos valdovas [38]. Lenkų karalystės atstovai turėjo pareikšti protestą. Tuo tarpu prisideda naujas dalykas. Ateina žinių, kad Podolė lenkų paimta. Mat lenkai, esantys su Jogaila Lietuvoje, tuoj po Vytauto mirties painformavo tenykščius savo tautiečius, kad kraštą užimtų Lenkų karalystės vardu. Žinoma, jie rėmėsi 1418 m. spalio 30 d. aktu, kuriuo Jogaila buvo įsakęs, kad podoliečiai prisiektų ištikimybę Vytautui, bet paliko galioje ir sau pačiam anksčiau padarytą priesaiką. Dokumente nėra aiškiai pasakyta, kad po Vytauto mirties tas kraštas pereis Lenkijai, nors taip Olesnickis argumentavo 1451 m. Parčavos seime [39]. Bijota, jog dėl griežtos Jogailos pusbrolio linijos tie abejotini saitai gali nutrūkti. Pildydami liepimą, Kameneco vyskupas Paulius, Hricko Kierdiejaitis, trys Bučackiai ir Krušyna iš Galovo susirenka į Kamenecą, čia klastingai atsikviečia Daugirdą, kuris Podolę valdė kaip Lietuvos seniūnas, jį suima, o kraštą prijungia prie Lenkijos [40]. Tai be galo užgauna ne tik Švitrigailą, valstybės valdančius luomus, bet ir patį Lietuvos savarankiškumą. Reikia atsiminti, jog Volynė ir Podolė buvo, pasak Dlugošo, „didelė ir labai derlinga žemė", kurios Lietuviai niekuomet nenorėjo išsižadėti. Kai Kazimierą Lenkija kvietėsi karalium, Lietuvos bajorai 1446 m. jam pastatė sąlygą, kad, be Volynės užtikrinimo, sugrąžintų ir Podolę. Vadinasi, tai plataus masto valstybinis reikalas [41].

Bet klaidinga būtų manyti, kaip tai daro Hildebrandas, jog tik Podolės reikalas Lietuvos naująjį valdovą pastūmėjo į Vytauto kelią [42]. Švitrigaila drauge su Vytautu vedė vainikavimo bylą, o po šio mirties nuo pat pirmųjų žingsnių varė vytautišką politiką. Minėtas lenkų pasielgimas sukėlė Lietuvos visuomenės griežtą reakciją. Dlugošas aiškiai sako, jog buvo įtūžę „visi lietuviai" (omnes Lithuani). Galimas daiktas, jog buvo numanoma, kad pietinių sričių inkorporacija tėra įžanga į visos Lietuvos realią inkorporaciją. Pagal „Lenkų Istorijos" autorių, didžiausią nepasitenkinimą pareiškęs patsai Švitrigaila. Jis plūdęs Jogailą ir jo patarėjus netinkamais, net nepadoriais žodžiais; įsiveržęs į karaliaus miegamąjį ir, švytuodamas kirviu, reikalaudavęs grąžinti, kas užgrobta; liepdavęs atnešti grandines ir grasindavęs

įmesti į kalėjimą ir net nužudyti; pagaliau maža betrūkę, kad būtų pakėlęs ranką. Lenkams su karaliumi buvo pristatyta sargyba [43]. Lenkų istorikas Kolankowskis bando teigti, girdi, to viso iš tikrųjų nebuvę, ir į tai reikią žiūrėti kaip į agitacijos padarinį [44]. Reikia atsakyti štai ką. Žinoma, Dlugošas bus perdėjęs, ypač kalbėdamas apie Jogailos plūdimą. Iš teksto aišku, jog čia patsai kronikininkas bus paleidęs liežuvį. Pvz., rašoma, kad Švitrigaila „spjaudęs... keiksmais" [45]. Tiesa, apie tuos įvykius ne ką švelniau kalba ir Jogaila savo laiške vyriausiam kryžiuočių magistrui 1431 m. liepos 14 d. (Cd. XV, II). Bet juk čia ta pati lenkų informacija, galima pridėti, pagaminta kruvinų susirėmimų metu, nes rašoma iš Horodlės karo stovyklos. Pati įvykių eiga leidžia manyti, kad Švitrigailos nepasitenkinimas, tegul ir pyktis,— nebus peržengęs leistinumo ribų. Antai didysis kunigaikštis netrukus karalių gausiai apdovanoja ir rodo jam pagarbą. Pagaliau reikia atsiminti, jog nevienodas korektiškumas yra tarp visai svetimų asmenų ir tarp tikrų brolių, juoba kad šiuo atveju jaunesnysis turėjo per 60 metų.

Bet, šiaip ar taip, yra įrodytas faktas, jog Lietuvos kunigaikštis griežtai ir viešai parodė savo nepasitenkinimą. Negalima užginčyti nė pristatytos sargybos. Žinoma, apie kalėjimą negali būti kalbos, kadangi nė Dlugošas to nesako, jis žino tik tokį grasinimą. Taip išeina pagal lenkų ir iš dalies vokiečių šaltinius [46]. Įtempimas buvo be galo didelis. Buvo vartojamos visos tokiais atvejais priimtos priemonės. Buvo sulaikomi pasiuntiniai, siunčiami Jogailos ir jo sluoksnių į Lenkiją ir atgal, o laiškai kontroliuojami. Jogailos palydovai vos susilaikydavo nesusikibę su Švitrigaila. Buvo pasklidę gandų, jog viena ir antra pusė rengiasi žudynėms. Anot Dlugošo, lenkai, kurie buvo su Jogaila, manė užmušti Lietuvos didįjį kunigaikštį, užimti Vilniaus pilį, išmėtyti lietuvius ir laikytis, kol ateis lenkų kariuomenė. Tai pirmieji apmatai plano Švitrigailai nuversti, po dvejų metų pamatysime tai iš tikrųjų įvykus. Lenkai pasirūpino, kad juos užstotų Europos galybės. Martynas V atsiuntė Švitrigailai laišką, kur bara už „nežmonišką nuodėmę" (enorme peccatum) ir jo veiksmus kvalifikuoja kaip velnio įkvėptus (a Satana), o Jogailą, grasindamas ekskomunikos bausme (sub poena... excommunicationis), įsako paleisti [47].

Tokiomis aplinkybėmis 1430 m. lapkričio 7 d. įvyksta paliaubos. Jas iš vienos pusės daro Lenkų karalius Jo-

gaila, o iš antros — Lietuvos didysis kunigaikštis Švitrigaila. Sutartyje aiškiai kalbama, jog bus vedamos derybos „apie taiką, draugiškumą, vieningumą ir santaiką — mudviejų abiejų ir mūsų žemių, Lenkų karalystės ir Lietuvos". Vadinasi, vargais negalais lenkų sluoksniai oficialiai pripažino naująjį kunigaikštį. Iš dokumento matyti, jog esama nesutikimų; sakysim, sutartim siekiama, kad abu valdovai savo žemes „taikoje ir ramybėje galėtų tobuliau valdyti" (... in pace et tranquillitate perfeccius gubernare); paskui pasižadama „neprileisti prie karo, žemių naikinimo ir grobimo" (gweras, depopulaciones et predas... nullo modo permittendo) [48]. Taigi atpuola visi tvirtinimai apie kažkokį darnų sugyvenimą.

Lapkričio sutartim paliaubos turi trukti iki kitų metų rugpjūčio 15 d. Tą dieną abu valdovai susivažiuos su savo tarybų atstovais. Reikia pastebėti, jog įdėta klauzulė, kad derybų vietą nustatysią abu kontragentai, pasitarę su savo bajorais (cum suis baronibus). Vadinasi, nustoja reikšmės legenda, kad Jogaila šioje byloje elgęsis savarankiškai, nesiklausęs karalystės tarybos narių. Tą klausimą mes vėliau aptarsime nuodugniau. Antras dalykas — tai Švitrigailos ir Lietuvos valdančiųjų sluoksnių presija. Tik jos dėka galėjo atsirasti sutarties dokumentas.

Jogaila pasižadėjo sugrąžinti užimtas Podolės pilis, būtent, Kamenecą, Smotričą ir Červonogrodą. Ir apskritai lapkričio paliaubos turėjo galvoje Podolės reikalą [49]. Tuomet nerimas atsileidžia. Švitrigaila lapkričio 29 d. nuo savęs, dalyvaujant ir tarybai, išduoda dokumentą, jog anuos miestus sugrąžins Lenkams, jei Lenkijos bajorai priešinsis XI.7 sutarčiai, arba numatytas susitarimas nieko gero neduos, arba pagaliau numirs Jogaila [50]. Didysis kunigaikštis, pasak Dlugošo, „nudžiugo daugiau, negu buvo galima tikėtis" (plus quam credi potest laetatus), ir Jogailai dovanojo 1100 sidabro rublių, drabužių su kailiniais pamušalais, brangenybių ir įvairių audeklų. Tai rodo, kaip tas gediminaitis vertino Lietuvos valstybės teritoriją! Bet greitai jis gavo skaudžiai nusivilti. Lenkų karalius parašo Kameneco seniūnui lenkui Myk. Bučackiui laišką, kad užimtas sritis grąžintų Lietuvai. Raštą turi nuvežti karys Zaklika Tarlo. Bučackis turėjo pilis išduoti Švitrigailos įgaliotiniui kunigaikščiui Mykolui Babai. Bet Lenkų ponai sugalvoja kitokį manevrą. Jie iš pradžių manė pražudyti „ugnyje ir vandenyje" (aqua

vel igne) karaliaus antspaudą, kad reikalas būtų vilkinamas. Paskui jie parašo Bučackiui nuo savęs, kad žemių nieku būdu neišduotų, o Tarlą ir Babą surakintų. Laišką susuka, apipila vašku, padaro lyg žvakę, kurios abu galu apdegina. Slaptąjį laišką įduoda nuvežti Tarlos tarnui, kurį, suprantama, gausiai apdovanoja. Dlugošas rašo, jog karalius siuntęs be Lenkų ponų pritarimo, bet labai galima, kad toji pati raštinė vieną raštą siuntė oficialiai, antrą neoficialiai. Negi Jogaila patsai skaitė savo duodamus raštus. Lenkų seniūnas Podolėje pasielgia, kaip jam nurodyta: suima abudu pasiuntinius ir pilių neišduoda [51].

Pradeda veikti ir Švitrigaila. Lietuvos kariuomenė puola Smotričą, bet Lenkai ją atmuša. Lietuviams pavyksta užimti Zbaražo, Kremeneco ir Olesko pilis. Paskiau įsibraunama į Raudonąją Rusiją ir užpuldinėjama Trenbovlės ir Lvovo sritys, kur vietiniai gyventojai lengvai sukyla prieš Jogailą. Bet, pasak Gruševskio, tai daugiau savarankiški Švitrigailos šalininkų veiksmai, o ne oficialus karas [52]. Kokia dabar buvo Jogailos būklė Lietuvoje? Kadangi Dlugošo pasakojimas (taip jo „Istorijoje" užtinkame ne kartą) sunarpliotas, tai apie tą dalyką yra įvairių nuomonių. Vieni (Lewickis) mano, jog po Bučackio įvykių Jogaila buvęs antrą kartą suimtas, kiti (Gruševskis, Kolankowskis) — jog buvęs laisvas, tik Lenkijoje sklidę neteisingi gandai apie jo nelaisvę [53]. Vėlesni įvykiai rodo, jog tuomet tarp Lenkijos ir Lietuvos valdovų santaikos nebūta. Tai matyti ir iš 1431 m. liepos 14 d. Jogailos laiško vyriausiam magistrui. Bet kad karalius buvo laisvas, gali paliudyti ir vokiečių šaltiniai. Galimas daiktas, jog maždaug tuo metu Švitrigaila gavo grasinimų pilną Martyno V bulę, kuri, be abejo, turėjo atsiliepti jo santykiams su Jogaila. Jei ir būtų siekęs, būtų turėjęs paleisti. Lenkų kariniai pasiruošimai vargu ar čia ką reiškė [54].

Tuo tarpu Lenkijoje sambrūzdis. Vartos suvažiavimas gruodžio 6 d. priima keletą priemonių karaliui vaduoti: bajorams ginkluotiems susirinkti sausio 13 d. (8-ta po Trijų Karalių) Kijanuose, prie Viepšo upės, ir išsiųsti pasiuntinybę. Į Lietuvą važiuoja Zbignevas Olesnickis, Vloclavo vysk. Jonas ir du vaivados, Sendziwojus Ostrogiškis Poznanės ir Jonas Lichiniškis Bresto. Bet jiems neteko pasiekti Lietuvos, kadangi Jogaila tuo tarpu sugrįžo į Lenkiją. Bet toji nervinga ruoša greičiau buvo

ne karaliui vaduoti, o Podolei užimti [55]. Sausį (1431) lenkų bajorai susivažiuoja Sandomiere. Čia jau ir Jogaila. Daugumas bajorų stoja prieš Švitrigailą. Rimtai kalbama apie jo nuvertimą. Pagaliau to atsisakoma, bet pastatomos griežtos sąlygos: Švitrigaila turi prašyti karalių ir karalystę, kad jam suteiktų Lietuvos valdžią, viena, ir grąžinti Podolę ir Volynę, antra. Vadinasi, nei paveldėjimas, nei Lietuvos luomų rinkimai, nei pačių Lenkų duotieji dokumentai nepripažįstami pakankamais. Be to, pareikalaujama dar vienos srities, būtent Volynės. Atrodo, lyg norima naująjį kunigaikštį paerzinti. Tuos reikalavimus į Lietuvą veža du vyskupai, Stanislovas Ciolekas Poznanės ir Jonas Chelmo su dviem vaivadomis, Sendziwojum Ostrogiškiu — Poznanės ir Jonu Lichiniškiu — Bresto. Laiške kryžiuočių magistrui VII.14 toji pasiuntinybė vadinama iškilminga (solemnis). Žinoma, ką Jogailos brolis atsakė: nei žemių neatiduosiąs, nei pripažinsiąs Lenkijos viršenybės. Švitrigaila įsitikinęs, Lietuvą „valdąs pagal natūralų paveldėjimą". Vis dėlto pažada galutinį atsakymą atsiųsti per pasiuntinį [56].

Iškilmingoji pasiuntinybė, drauge su reikalavimais, siūlė Jogailai ir Švitrigailai susivažiuoti balandžio 23 (per šv. Jurgį), gegužės 10 (per Šeštines) ar pagaliau gegužės 20 dieną (per Sekmines). Čia turėjo būti išspręstas Lenkų karaliaus viršenybės klausimas. Bet Švitrigaila nesiblaško. Jis per pasiuntinybę, vadovaujamą kunigaikščio Vosyliaus Druckio (Krasnyj), atsako tą pat, ką buvo pareiškęs žodžiu: Jogailos viršenybės nepripažinsiąs, be to, Lenkai turį išvesti savo kariuomenę iš Kameneco ir kitų užimtų Podolės pilių. Paskui ir raštu Lietuvos valdovas trumpai drūtai išdėsto, jog „be reikalo bus gaišinamas laikas ir daromos išlaidos", jei nebus grąžintos atplėštos žemės (... esset supervacuum fatigas et impensas subire). Vis dėlto Lietuva paliaubas (iki rugpjūčio 15) laikys. Lenkai vis savo — siūlo susivažiuoti birželio 3 d. Į Lietuvą birželio 13 d. važiuoja ir specialus pasiuntinys, Jonas Lutek iš Bžešės. Jis Lenkijos vardu iškilmingai pareikalauja, kad Švitrigaila „už padarytus neteisėtumus duotų satisfakciją", kitaip sakant, kad atsiprašytų (facta sibi pro iniuriis reconciliatione et recompensa). Girdėdamas tūkstantį ir vieną kartą vis tą patį, didysis kunigaikštis neteko pusiausvyros ir, anot Dlugošo (nors juo absoliučiai pasitikėti negalima), įžūliam pasiuntiniui kirtęs į žandą [57].

Reikia pastebėti, jog Vosylius Druckis (Vitebsko vietininkas) balandžio 22 d. Jogailą rado Bieče. Mat iš Krokuvos jau buvo išsiuntinėti kvietimai bajorams ginkluotiems vykti prieš Lucką. Patsai karalius dabar buvo su kariuomene, kuri žygiavo į rytus. Vadinasi, dabar prasideda oficialus karas.

3. Lucko kovos

Lenkai Lietuvos ir Lenkijos siena laikė Bugo upę. Taip sako ir Jogaila savo 1431 m. rugpjūčio 1 d. laiške kryžiuočių magistrui, kur specialiai aprašo Lucko žygį [58]. Tuo tarpu Švitrigaila, kaip jau minėjome, atstatė senąsias ribas, ir jo valdžioje atsidūrė Horodlė, Zbaražas, Kremenecas ir Oleska. Šios pilys buvo už Bugo. Lenkų kariuomenė pirmiausia puola jas. Vienas dalinys patraukia į Zbaražą, o antras į Horodlę. Patsai Jogaila su vyriausiomis jėgomis eina iš paskos. Birželio 24 d. jis Peremišlyje. Ruošiamasi rimtam susirėmimui, įsakoma Krokuvoje parūpinti patrankų ir strėlių. Armija per Mediką ir Hrubiešovą ateina į Horodlę ir sustoja prie Bugo. Čia išbūna 12 dienų, atseit iki liepos 21 d. Mat laukė Didlenkių kariuomenės, kuri, savuosius plėšdama, gerokai vėlavo. Tuo tarpu būta kai kurių susirėmimų. Hricko Kierdiejaitis sumuša Senkoną Romanovičių. Užimamas Vladimiras ir Zbaražas. Bet tai nebuvo karo lauko laimėjimai, kadangi, Dlugošo liudijimu, gyventojai patys sudegino miestus ir su visa savo manta pasislėpė miškuose. Lenkai visą apylinkę rado be gyventojų (habitatoribus nudata) [59].

Buvo kariaujama karo nepaskelbus (visai moderniškai!). Tiesa, liepos 4 d. raštu tatai padarė 42 Lenkų ponai. Bet tai juk privatus aktas [60]. Jogaila su visa vadovybe taip ilgai išbuvo Horodlės stovykloje galbūt dėl to, kad stovėjo prie Bugo, kuris, jų pačių galva, sudaro kariaujančių valstybių sieną. Pagaliau reikėjo atlikti diplomatinius formalumus, kitaip sakant, pateisinti karo veiksmus. Lenkų karalius liepos 14 d. rašo daug kartų mūsų cituotą laišką kryžiuočių vyriausiam magistrui. Kitą siunčia pačiam Švitrigailai. Čia plačiai išdėsto „causam belli" (karo priežastį). Laiškas leidžia pažvelgti ir į visą Lietuvos—Lenkijos ginčą. Jogaila priverstas kariauti, „kad Švitrigaila be jo ir Lenkų karalystės sutikimo užgrobęs Podolės žemę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę ir tuo

jam ir Lenkijai padaręs skriaudą; kad nepripažįstąs, jog valdžią gavęs iš karaliaus ir karalystės; pagaliau nedavęs jokio dokumento nei priesaikos, kuria būtų pažymėta ištikimumas ir paklusnumas karaliui ir karalystei" (quod... terram Podoliae et Ducatum magnum Lithuaniae sine suo et Regni Poloniae consensu occupasset et illum non recognosceret se a Regno et Rege possidere, nec aliquam inscriptionem et iuramentum corporale de praestanda fidelitate et obedientia Regi et Regno praestitisset) [61]. Vadinasi, einama su kardu už uniją ir už Lenkijos viršenybę Lietuvai, o teritorinių klausimų vaidmuo čia visai menkas. Kreipiamasi ir į Europos krikščionių visuomenę. Liepos 21 d. Jogaila laiške Romos imperatoriui mini tuos pačius Švitrigailos kaltinimus, net prašo padėti kovoti su maištingu broliu [62].

Iš viso to atrodo, jog Lietuvos pusėje tuo tarpu kaip reikiant nesiruošta karo veiksmams. Tai krinta į akį kiekvienam tyrinėtojui. Tokios nuomonės yra Haleckis, iš dalies Lewickis, Kolankowskis ir Voigtas. Švitrigaila, matyt, pasitikėjo paliaubomis, kurių iš abiejų pusių iškilmingai pažadėta laikytis iki 1431 m. rugpjūčio 15 d. Kaip vykusiai pastebėjo Haleckis, lenkai veikė ginklu, o lietuviai diplomatija [63]. Birželio 25 d. Švitrigaila iš Vilniaus rašo magistrui, jog Lenkų kariuomenė naikina jo žemes, po to pažymi: „... iš to galite matyti, kaip jie nori laikyti su mumis pasirašytą taiką". Paskui buvo siunčiami laiškai. Liepos 3 d. didysis kunigaikštis rašo tam pačiam adresatui, jog priešai perėję jo sienas, dėl to prašo, kad ordinas pultų Lenkiją. 11 d. Lietuvos bajorų atstovai informuoja kryžiuočių viršininką, kad paimta Horodlė ir apsiaustas Vladimiras. Liepos 3 d. laiške Švitrigaila prašo, kad magistras lenkų darbus praneštų imperatoriui Zigmantui. Anot Henriko Maltitzo (laiške Saksonijos kunigaikščiams Fridrikui ir Zigmantui 1431 m. rugsėjo 23 d., iš Marienburgo), Lietuvoje nebuvo pasiruošta (nicht gesorgethe), mat viskas įvyko taikos metu (in eyme vrede) [64].

Vis dėlto Švitrigaila uoliai rūpinosi rasti gerų sąjungininkų. Vytauto įpėdinis iš pat pradžių matė, jog susirėmimas su Lenkija neišvengiamas, tik galbūt jis nesitikėjo, kad tas susirėmimas įvyks taip greit; antra, jis tiesiog šventai tikėjo sutartimis. Jau 1430 m. lapkričio 8 d. naujasis kunigaikštis buvo suplanavęs Romos imperijos, Lietuvos, Prūsų kryžiuočių ir Moldavijos sąjungą ir ją

pasiūlė imperatoriui Žigmantui. Ji realizavosi palengvą. Moldavija tuo metu buvo Lenkijos lenininkė ir šiaip įvairiais saitais su šiąja valstybe susirišusi. Sakysime, dar 1388 m. Jogaila iš Moldavijos viršininko Petro buvo pasiskolinęs 3000 rublių ir jam užstatęs Haličo miestą. Paskui Moldavijos katalikų vyskupija buvo Lvovo arkivyskupo valdžioje. Kad patrauktų į savo pusę to krašto valdovą (juo tuomet buvo Aleksandras Gerasis), didysis kunigaikštis manė vesti jo dukterį. Švitrigailos ir Aleksandro sąjunga įvyksta (kad atsipalaiduotų nuo Lenkų, Aleksandras pasidavė Turkų priklausomybei), ir naujasis sąjungininkas sunaikina Jogailos užimtą Podolę ir kaimynines Galicijos sritis (Pokutę) [65]. Tiesa, Bučackis invaziją atrėmė.

Pasiseka patraukti ir totorius, nors dar pereitais metais jie buvo užpuolę Lietuvos sritis (Mcenską) ir tos vietos karvedį Grigorijų Protasevičių paėmę į nelaisvę. Švitrigaila gegužės 9 d. rašo vyriausiam ordino magistrui, jog su jais padaryta sutartis. Su grįžtančiu jo pasiuntiniu Naugarduko viršininku Petru (Hauptmann Petir) į Lietuvą atvykę 4 totorių kunigaikščiai ir dar totorių valdovo uošvis. Valdovas žadąs atvykti patsai į pagalbą (mit seinem eigem leibe). Ir iš tikrųjų, kaip matyt iš Jogailos rugpjūčio 1 d. laiško kryžiuočiams, šie sąjungininkai bus dalyvavę kovose prie Stirės upės. Tik, reikia sutikti su Gruševskiu, totorių čia maža teatvyko [66].

Bet daugiausia reikėjo pastangų, kol padaryta sutartis su Prūsų kryžiuočių ordinu. Jau lapkričio plane jam skiriama svarbi vieta. Paskui Marienburge klabinta 1431 m. sausio mėnesį. Švitrigaila magistrui tiesiog nedavė ramybės ir, pasak kryžiuočių šaltinių (memorialas Danijos karaliui Erikui 1432 m. spalio mėnesį), siuntė pasiuntinį po pasiuntinio. Bet vyriausias magistras (Paulius Russdorfas) vis nesiryžta [67]. Jis teiraujasi pas Livonijos magistrą, imperatorių, popiežių ir elektorius. Iš Livonijos, kurios luomai buvo palankūs didžiajam kunigaikščiui, gauna patarimą nenutraukti santykių su Lenkais, bet Švitrigailai rodyti daugiau palankumo. Russdorfas mėgina tarpininkauti, ir Torno komtūrą Liudviką Lanseę pasiunčia į Lenkiją. Bet jos reikalavimai buvo nepalenkiami, taip pat ir Švitrigaila neketino nusileisti. Antroje gegužės mėnesio pusėje Prūsų ordino magistras patsai vyksta į Lietuvą ir susitinka su didžiuoju kunigaikščiu Kremenece (greičiausiai tai kaimas netoli Vilei-

kos). Ir dabar nesutinka pasirašyti sutarties, girdi, reikią pasitarti su luomų atstovais ir miestais [68]. Nors popiežius susitarimui nepritarė, bet imperatorius ir kunigaikščiai-elektoriai jį aiškiai rekomendavo. Zigmantas laišku, rašytu iš Niurnbergo 1431 m. balandžio 24 d., ragina vyriausią magistrą pasiskubinti su sutartimi [69].

Švitrigailai ordino pagalba buvo realus reikalas. Tiesa, jis turėjo patikrintą imperatoriaus Zigmanto paramą, bet ji, būdama tik žodinė, maža galėjo reikšti. Dėl to jis taip nuobradžiai beldėsi į Marienburgo duris. Ordino delsimui ne be įtakos bus buvę ir lenkų pastangos. Žinoma, jog dar sausio mėnesį jie prašė kryžiuočių pagalbos. Jų diplomatija visą laiką veikė. Kai paskui iš tikrųjų buvo padaryta Švitrigailos ir kryžiuočių sutartis, tai lenkai tuo nenorėjo tikėti. Jogaila liepos 14 d. iš stovyklos prie Horodlės magistrui rašė, jog netiki, kad sutartis būtų pasirašyta, ir čia pat įdeda Švitrigailos laišką, kur tasai praneša apie sudarytą sąjungą [70]. Nors Lietuvos ir ordino buvo susitarta birželį, bet Jogaila liepos mėnesį dar bando kryžiuočius sau palenkti; žygiuodamas į karą su Lietuva, vyriausiam magistrui net paveda globoti... žmoną ir vaikus. Taip pat Lenkijos karalienė Sofija kreipiasi į Russdorfą, vadindama jį „brangiausiu mūsų tėvu", ir prašo padėti vyrui prieš Švitrigailą, kuris, girdi, susijungęs su stabmeldžiais. Vėliau mėginta sąjungą išardyti iš antros pusės, būtent, norėta perkalbėti Lietuvos didįjį kunigaikštį, kad jis atsimestų. Taip 1431 m. gruodžio 16 d. pastarasis rašo magistrui [71].

Vis dėlto sąjunga sudaroma. Galutinai nulėmė Švitrigailos pareiškimas, jog jei kryžiuočiai nesideda, tai jis turėsiąs susitarti su Lenkija. O data čia pat — buvo mat per ankstesnes derybas susitarta suvažiuoti Lucke liepos 22 d. Tuomet Russdorfas pasiryžo, ir sutartis pasirašoma Skirsnemunėje birželio 19 d. Sutartis daroma, kaip yra tekste, „ypač Romos karaliaus garbei" ir pagal „pageidavimą ir patarimą" to paties valdovo ir kai kurių imperijos elektorių-kurfiurstų (...sunderlich czu eren dem allerdurchluchtigesten fursten unde herren, hern Romischen konige, von des begerunge unde reyfen rothes wegen unde etlicher seyner korfursten). Vadinasi, daroma visiškai pagal to meto krikščionių pasaulio politinę bei teisinę santvarką, mat Romos imperatorius laikytas draugе ir visų katalikiškų kraštų ir jų valdovų viršininku. Skirsnemunės sutarties svarbiausi punktai yra šie: jei

vieną sąjungininką kas puola, tai antras gina; jei su kuo nors kariaujama, tai tik antrai pusei pritariant; visi nesutikimai sprendžiami geruoju; į taikos sutartis su trečiąja valstybe turi būti įtraukiama ir sąjungininkas; kas bus užkariauta, dalijamasi perpus; sutartis galios ir kontragentams mirus, bet tuomet ji turi būti patvirtinta jų įpėdinių. Reikia pabrėžti, jog dokumentas sako, kad kryžiuočių ir Lietuvos sienos bus tokios, kaip Vytauto laikais [72].

Skirsnemunės sutartis daroma tarp Švitrigailos, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, ir Kryžiuočių ordino atstovų — vyriausio magistro Pauliaus Russdorfo ir Livonijos šakos viršininko Cissės (malon. vardas nuo Giselbrecht) Rutenbergo. Kaip patarėjai ir liudininkai (rethe unde geczewge) dalyvauja abiejų šalių vyskupai, aukštieji valdininkai ir luomų atstovai. Po Švitrigailos vardo eina vyskupai, atseit Vilniaus Motiejus, Žemaičių Mikalojus ir Lucko Andrius. Randame čia ir Žygimantą Kęstutaitį. Susitarime rašoma, girdi, jis daromas amžiniems laikams [73]. Žinoma, birželio 19 d. traktatas nebuvo Lietuvos kunigaikščio idealas, mat jis darė pastangų, kad į bendrą sąjungą dėtųsi Rygos arkivyskupas ir „kiti vyskupai su pralotais" (sutartį pasirašė vien Prūsijos vyskupai) [74].

Švitrigaila užtikrina saugumą ir savo šiaurės sienoms. 1431 m. sausio 25 d. padaroma sutartis su Didžiuoju Naugardu. Apie tų pat metų pabaigą Pskovo respublika per savo atstovus Jokymą ir Aleksiejų Efremovičių su Lietuva užmezga draugiškumo ryšius [75]. Ir pietuose neblogi reikalai. 1431 m. pavasarį pagalbą pažadėjo ir giminaitis Mozūrijos kunigaikštis Vladislovas [76].

Reikia paminėti ir Švitrigailos santykius su čekais husitais. Lenkai ypač gyvai pradėjo domėtis Čekais 1431 m. pradžioje. Kai sąjunga neįvyko ir derybos iširo, husitų vadai kreipėsi į Lenkijos priešininką Švitrigailą. Balandžio pabaigoje jų pasiuntinys Meczkas atvyksta į Lietuvą ir didžiajam kunigaikščiui siūlo sąjungą prieš Lenkus. Meczką Lietuvos valdovas iš Naugarduko išleidžia su dviem laiškais, vienu Žygimantui Kaributui, o antru Prokopui ir kitiems husitų vadams. Jis dėkoja Kaributui, kad siūlo pagalbą ir lenkia husitų visuomenę į jo pusę [77]. Laiškai čekiški ir rašyti Naugarduke balandžio 29 d. Bet Švitrigaila nemanė dėtis su didžiausiais imperatoriaus Zigmanto priešais. Apie jam padarytus pasiūlymus jis tuojau (greičiausiai tą pačią dieną) painformavo kryžiuočius. Laiške

magistrui pasisako susižinojęs su Zigmantu, nes be jo nieko nedarysiąs. Dėl to kai Jogaila, perėmęs čekų vadams laiškus, pasiuntė imperatoriui, tas visai nekreipė dėmesio. Metų pabaigoje tarp Lietuvos ir husitų dar važinėjo kažin koks Nostwitzas, bet tai nedavė jokių vaisių. Tiesa, Bebłavy priima už gryną pinigą Zbignevo Olesnickio tvirtinimą, girdi, Bedrzichas iš Stražnicų ir kiti husitų vadai buvę dideli Švitrigailos bičiuliai. Bet kadangi Lenkų kanclerio tikslas buvo apkaltinti priešininką, tai ir jo sakymas nustoja pagrindo. Iš čekiškų didžiojo kunigaikščio laiškų negalima daryti išvados, kaip elgiasi Odložilikas, kad Lietuvoje buvę čekų. Juk juos galėjo parašyti tas pats iš Čekų atvykęs pasiuntinys [78]. Apie čekų buvimą galima rasti kitokių argumentų.

Žinoma, tokia būklė Lenkijai buvo nepageidaujama. Ypač gadino visą reikalą ordino sutartis. Dėl to Jogaila vyriausią kryžiuočių magistrą 1431 m. rugsėjo 15 d. skundžia Reino pfalcgrafui. Girdi, jis „drąsinąs schizmatikus ir kitus pagonis totorius spausti šventosios Romos Bažnyčios tikėjimo žmones" [79]. Švitrigaila dabar manė, jog pakankamai apsirūpinęs. Apie Skirsnemunės sutartį jis birželio 20 d. džentelmeniškai praneša Lenkijos karaliui. Savo diplomatiniais laimėjimais manė galįs Lenkus užšachuoti ir taip išvengti kruvino karo. „Jei draugiškai", rašo jis, „su mumis gyventumėt, dabar galėtumėm jums būti labiau naudingas negu pirmiau, kadangi turime daug palankių draugų" (si nobiscum vixeritis amicabiliter, magis vobis valemus prodesse, quam prius potuimus, eo quod plures jam habemus amicos nobis adherentes) [80].

Bet lenkai vertino tik realią jėgą ir skubėjo kuo daugiausia užimti priešo teritorijos. Prie Bugo jie, kaip minėjome, išstovėjo 12 dienų ir tik liepos 21 d. pradėjo žygiuoti. Dlugošas tai aiškina Jogailos silpnybe ir meile broliui. Bet kitoje vietoje jis pats pasako, jog nebuvo atėjusi Didlenkių armija. Tai ir bus buvusi delsimo priežastis. Likusių jėgų nesulaukę, vis dėlto ryžtasi eiti į priekį. Tą pačią dieną permeta tiltus per Bugą ir apsistoja prie Usciliūgos miestelio. Lietuvos kariuomenė traukiasi gilyn, viską naikindama ir degindama. Palieka Vladimirą ir Zbaražą. Žmonės su visa manta slepiasi pelkėse ir miškuose. Tik vieną kartą apie 600 lenkų raitininkų susikauja su lietuviais bei rusais ir laimi, nors ir patys turi nuostolių. Kadangi dar nesusijungė visa kariuomenė, tai karo vadovybė išnaudoja laiką deryboms. Pas Švitrigailą siun-

čiami 2 kaštelionai, būtent — Albertas Malski Lenčicos ir Laurynas Zaremba Sieradzės. Mat Vytauto įpėdinis turi „prisipažinti kaltas". Krokuvos vyskupas ir kancleris Olesnickis palaimina kariuomenę ir išvyksta namo. Žygis tęsiamas. Per atsitraukiančiųjų sunaikintą Vladimirą lenkai prieina Zimno kaimą ir čia padaro stovyklą. Netoliese buvo trys salos, apsuptos miškų, ežerų ir balų. Čia daug gyventojų buvo pasislėpę drauge su turtu. Salas kariuomenė užima, suprantama, išgrobsto ir turtus. Užimtą sritį Jogaila atiduoda, kaip rašo Dlugošas, rusui pravoslavui kunigaikščiui Feduškai.

Tuo tarpu vietiniai gyventojai sukilo Belzo žemėje ir atkirto lenkams grįžimą. Ten siunčiamas Jan Mężyk iš Dombrovos su keliais tūkstančiais vyrų. Likusi armija 3 dienas gaišo Zimne, mat vis dar nesulaukiama Didlenkių. Tik liepos 27 d. jinai pasijudina iš vietos ir pasiekia Berezovičių, Jakovičių ir Mikuličių kaimų rajoną. Dėl nepatogumo rytojaus dieną persikeliama į ąžuolais apaugusias aukštumas, kur buvo du kaimai — Skurčiai ir Biskupičiai. Pagaliau pasirodo ir Didlenkiai, kuriuos karalius griežtai turi išbarti už savo žmonių plėšimus. Čia kariuomenė priima komuniją ir ilsisi 3 dienas. Traukiama artyn prie Lucko ir pasiekiama Sadovos kaimas, vos 4 mylios nuo ano miesto. Štai grįžta abu pasiųstieji kaštelionai, bet su jais drauge ir Lietuvos pasiuntiniai — kunigaikštis Kastantinas ir Sediboras (Lituanus). Jie sutinka daryti taiką, bet tik senomis, garbingomis sąlygomis. Apie juos Dlugošas sako, girdi, elgėsi išdidžiai. Grįžtantiems lietuviams įsakoma pranešti Švitrigailai, kad rugpjūčio 4 d. patsai atvyktų derėtis į karo stovyklą. Čia mes matome lenkų metodą kovoti drauge diplomatija ir kardu, pagaliau stengiamasi su kontrpartneriu sueiti į asmeninį kontaktą. Karas eina toliau, ir liepos 31 d. Jogailos kariuomenė žygiuoja artyn prie Lucko. Apie pietus sustoja Zaborolės (Dlug.— Zabrodlyje) kaimo apylinkėse. Surengiamos pamaldos, matyt, norima pasiruošti pulti. Priekyje Stirės upė ir maždaug už mylios Luckas, o ten lietuvių kariuomenė[81].

Upė kliudo eiti, kadangi tiltas suardytas. Kad užimtų Stirės krantus ir paruoštų persikėlimą likusiai kariuomenei, siunčiamos keturios vėliavos, vadovaujamos Kristino iš Koziglovo, Petro Šafranco ir dviejų Olesnickių, Jono ir Dobeslavo. Nežinodami brastų, jie įsistiprina ant kranto ir didžiosiomis bombardomis stengiasi atstumti anapus

upės stovinčius priešus. Ten būta, pasak Dlugošo, 6000 lietuvių, rusų ir totorių. Įvyksta smarkių susirėmimų. Lenkai skuba pranešti vyriausiajai vadovybei, kad siųstų kuo greičiausiai visą kariuomenę. Į pavakarę ši pasirodo. Tuomet jie šoka į upę, randa brastų ir persikelia per Stirę. Nepasirengę stipriam mūšiui lietuviai priverčiami bėgti. Vydamies lenkai nemaža užmuša ir dalį paima į nelaisvę. Jiems patenka didysis maršalas Rumbaudas Volimuntaitis (Rumbold, Rumbowd) ir rūmų maršalas Jonas Goštautas (Iwaszko Gasztold). Pasak Dlugošo, pirmasis bėgęs Švitrigaila; o Jogaila laiške vienam pralotui net rašo, jog, jei nebūtų stojusi naktis ir nebūtų mainęs arklių, būtų tikrai ir jis patekęs į nelaisvę. Bet patys faktai į tą bėgimą verčia kiek kitaip pažiūrėti. Juk tas pats lenkų šaltinis mini, kad didysis kunigaikštis tvarkęs kariuomenę ir ją paskui parengęs apsiausčiai, būtent: sudeginęs miestą, pily palikęs apie 4000 įgulos su 30 kunigaikščių ir gabų bei drąsų vadą Juršą, be to, parūpinęs ginklų ir maisto. Pagaliau pora žodžių apie pralaimėjimo priežastis. Lenkai čia turėjo sutelkę visas savo jėgas ir, pavartoję gudrias diplomatines priemones, buvo apsisaugoję nuo ordino puolimo. Nors Skirsnemunės sutartis pasirašyta birželio 19 d., bet Jogaila liepos 21 d. laiške Russdorfui stengiasi apkaltinti jo naująjį sąjungininką ir net persiunčia su tuo sąjungininku turėtą susirašinėjimą. Kaip jau matėme, Jogaila vyriausiam magistrui net buvo pavedęs globoti karalienę ir sūnus. Ir pati karalienė Sofija rašė kryžiuočių magistrui, savaip nušviesdama visą Lenkijos—Lietuvos gincą. Dėl to ir po ką tik aprašytų kautynių, rugpjūčio 1 d. (vadinasi, tuojau pat po susirėmimo), Lenkijos karalius, matyt, buvo įsitikinęs Prūsų ordino neutralumu, jei jam aprašė kautynių eigą ir pasigyrė laimėjęs. Iš tikrųjų, vyriausias magistras Lenkams paskelbė karą vos rugpjūčio 17 d.[82]

Iš antros pusės, Švitrigailos nepasirengimui bus turėjusios lemiamos įtakos šios aplinkybės. Pagal Trakų sutartį (1430 m.) paliaubos turėjo trukti iki rugpjūčio 15 d. Paskui per derybas kalbėta, kad abu valdovai susivažiuos liepos 22 d. Iš Švitrigailos laiško (Kaunas, VI.4) vyriausiam magistrui matyti, jog jis į tą pasimatymą ruošėsi. Apie sutikimą į jį važiuoti per savo ir ordino pasiuntinius buvo pranešęs Jogailai dar gegužės 9 d. Pagaliau jau kovų metu lenkai pakvietė Švitrigailą į derybas, kurios bus rugpjūčio 4 d. Čia pat reikia pastebėti, jog, pagal

vokiečių šaltinius (magistro laiškas Danijos karaliui Erikui 1432 m.), Stirės kova įvyko derybų metu ir dėl to lietuviams buvo netikėta. O mes žinome, kad Jogailos brolis nepaprastai tikėjo sutartimis ir šiaip laikėsi duoto žodžio. Kad puolimas Lietuvos kariuomenei buvo nelauktas, aiškiai rodo vienas Jogailos laiškas nežinomam pralotui ir antras vyriausiam magistrui, abu rašyti rugpjūčio 1 d. Tik tą aplinkybę karalius labai įdomiai aiškina, girdi, lietuviai pasirodę „lyg Dievo baimės pritrenkti" (utrum metu divino attoniti)[83]. Pagaliau, jog buvo tikima paliaubomis ir derybomis, lyg sakytų ir tai, kad ordinas nepuolė Lenkų, nors Skirsnemunės sutartis jį įpareigojo pasielgti priešingai.

Puolama ir toliau. Prieš akis svarbiausias Volynės miestas ir, galima sakyti, antroji Lietuvos sostinė, kur Europos valdovai su imperatoriumi Zigmantu priešaky siūlė Vytautui karaliaus vainiką. Lenkų kariuomenės vadovybė pirmiausia pareikalauja, kad Lucko seniūnas Jurša atiduotų pilį. Tas griežtai atsisako. Tuo tarpu grįžta Mozūrijos kunigaikštis Kazimieras ir Mežykas iš Dombrovos iš žygio į Belzo žemę. Kaip jau sakyta, jie buvo išvykę ten dar iš stovyklos ties Vladimiru. Sukilėlius jie daug kur nugalėjo, bet nepajėgė paimti Olesko. Jo seniūnas Bogdanas Ragatinskis perėjo į Švitrigailos pusę ir pažadėjo pasiduoti tik tuomet, kai tai padarys Luckas. Taigi dabar sukoncentruota visa Lenkų kariuomenė. Štai atbėga į stovyklą Lucko vyskupas Andrius, kuris buvo lenkas. Čia Dlugošas mini vieną būdingą smulkmeną, girdi, jį jau lenkų pusėje apiplėšę patys savieji, buvęs beveik nuogas. Karalius įsakė duoti nukentėjusiam vyskupui drabužius.

Padirbamas tiltas, ir visa kariuomenė pereina į Lucko pusę. Pilį apsupa apkasais ir apsiaustiesiems nebeįleidžia maisto, vandens ir pašaro. Šiapus Stirės persikelia ir Jogaila, galbūt dėl to, kad stiprintų kareivių dvasią. Didžiosiomis bombardomis pradedama griauti pilies sienas, ir jų dalis tokiu būdu išardoma. Tvirtovė apstatoma rąstais, puolėjai kaujasi ietimis, kardais ir strėlėmis. Apsiaustieji lietuviai ir rusai irgi atsako bombardomis, kitais panašiais, kaip lenkų, ginklais ir, be to, akmenimis. Daug lenkų užmuša ir sužeidžia, vadinasi, smarkųjį puolimą atremia. Maldingasis kanauninkas Dlugošas šia proga pastebi, jog tai buvusi Dievo bausmė lenkams už bažnyčių plėšimą ir šventų indų vartojimą kasdieninio gyvenimo reikalams.

Kare jo tautiečiai elgęsi kaip „stabmeldžiai ir barbarai". Tad rugpjūčio 13 d. pradėtas puolimas nueina niekais. Tiesa, Dlugošas dar mini Švitrigailos pasiuntinį Čatą, prieš kautynes atnešusį totorių chano laišką, kuriuo tasai valdovas liepęs Podolę atiduoti Lietuvai.

Pasak minėto lenkų kronikininko, jau saulei nusileidus, Jurša atsiunčia savo žmones, prašydamas paliaubų. Seniūnas pažada siųsti pasiuntinius pas Švitrigailą ir, jei per 3 dienas negausiąs pagalbos, tai pasiduosiąs su visa įgula. Lenkų vadovybė sutinka. Bet gudrus karo vadas nė nemano pasiduoti. Kitą dieną sk..biai sutaiso išgriautas sienas ir praneša karaliui, jog pasirengęs viskam ir pilį ginsiąs iki paskutiniųjų. Ir Švitrigaila užmezga derybas. Per Andrušką Nemirovičių ir Bahozą siūlo iš abiejų pusių skirti po 12 vyrų, kurie turi išspręsti visą ginčą. Susitariama susivažiuoti rugpjūčio 17 d. Iki tos datos bus paliaubos [84].

Neramusis Jurša, kai tik pasibaigė paliaubos, išsiveržė iš pilies ir netikėtai užpuolė lenkus. Įvarė daug baimės. Tuo metu Švitrigailai pasiduoda Ratno, kuris iki šiol buvo Lenkų valdžioje. Apskritai Lietuvos šalininkai pradeda reikšti iniciatyvą. Įsidrąsinę ratniečiai patraukia į Chelmo žemę, vadinasi, daroma diversija Lenkų kariuomenės pašonėje. Bet Chelmo viršininkas (burggrafas) Ciolekas juos sumuša. Keturi lenkų riteriai padaro ekspediciją į Kremeneco apylinkes, kur jie rugpjūčio 21 d. turi nedidelio pasisekimo ir parsivaro nemaža galvijų.

Kaip anksčiau buvo susitarta, rugpjūčio 18 d., vadinasi, dieną pavėlavę, atvyksta Švitrigailos pasiuntiniai. Atvyksta 8, tarp jų Vilniaus karvedys Jurgis Gedgaudas ir kunigaikščiai Olelka ir Vosylius. Kelias dienas taręsi, pagaliau susitaria vėl suvažiuoti rugpjūčio 23 d. Nustatomos naujos paliaubos, atseit nuo 20 iki 26 dienos. Tuo metu leidžiama lenkams pasirūpinti arkliams pašaro, žmonėms maisto ir žvejoti upėse. O apsiaustieji negalės eiti iš pilies ir ieškotis malkų, maisto ir vandens, nors už tų nuostatų nepildymą bus tik baudžiama ir nebus laikoma, kad paliaubos sulaužytos. Rugpjūčio 24 d. vėl randame pas lenkus lietuvių pasiuntinius.

Paliaubų pertraukų metu buvo atkakliai kovojama. Lenkai tam tikromis mašinomis griovė Lucko sienas ir darė, ką galėjo. Padirbo ypatingą medinį prietaisą, kuriuo į pilį mėtė didžiulius akmenis ir pastipusius arklius. Bet lietuviai narsiai ir ištvermingai gynėsi. Tuomet puolėjai

nepasisekimo priežasčių ėmė ieškoti tarp savęs. Kaltino Lauryną Zarembą, kad esąs tautos išdavikas. Jis buvo iššauktas į dvikovą. Pagaliau pakeista net karo vadovybė. Iki šiol teoriškai ją turėjo Jogaila, kuris tuo metu buvo pusaklis ir per 80 m. Žinoma, praktiškai karo veiksmams vadovavo kiti. Dabar gi karalių priverčia oficialiai paskirti karo tarybą, kurią sudarė Sandomiero, Poznanės, Sieradzės, Lenčicos ir Bresto vaivados ir dar šeši aukšti valdininkai. Bet ir tai nieko nepadėjo — Lucko negalėjo paimti. Abejur griežiamas apmaudas belaisviams. Pats Dlugošas pripažįsta, jog lenkai suimtuosius labiau kankinę negu lietuviai. Apsiaustieji naktimis slapta įsigabendavo kiek maisto. Dėl to lenkai kaltino Jogailą, esą prijaučiąs Švitrigailai ir jo šalininkams. Aplinkybės rodo, jog taip kaltinti nebūta pagrindo, kadangi karalius uždraudė bet kokį apsiaustųjų rėmimą. Toji pat priežastis bus buvusi ir Zarembos įtarimo. Maža to, dar prasidėjo arklių maras. Dlugošo pasakojimu, jie kritę nuo Volynės kviečių, kurie, išaugę derlingoje žemėje, buvę labai akuotuoti ir... „pradurdavę arkliams pilvus" [85].

Prie Lucko nepasisekimų prisidėjo dar kryžiuočių užpuolimas. Kad jie vos po dviejų mėnesių užpuolė Lenkiją, be kitų jau minėtų priežasčių, gal paveikė ir tai, jog jų vidaus būklė nebuvo visai tvirta. Pagaliau, be abejo, bus atsiliepęs praėjusiais ir tais metais buvęs šalyje žmonių ir gyvulių maras. Anot Konrado Bitschino kronikos, „staiga krisdavo tvirčiausi arkliai" (... grandis et mirabilis accidit morbus hominum et equorum, ita ut equi validissimi subito quodam modo morerentur). Susilaukta net to, jog Varmijos vyskupas negalėjo rasti važiuojamų arklių, o Kulmo žemėje neturėta gyvulių žemės ūkiui [86]. Bitschinas dar pažymi, jog 1431 m. žiemą buvo labai šalta, o tai irgi turi įtakos krašto ekonominiam pajėgumui. Vyriausias magistras, didžiojo kunigaikščio laiškų kvaršinamas, pagaliau rugpjūčio 17 d. per kai kuriuos savo viršininkus skelbia lenkams karą. Apie tai pranešama ir į Lucką Jogailai. Rugpjūčio 23 d. ordino maršalas su Ragainės, Brandenburgo, Balgos ir Chrisburgo komtūrais įsiveržia į priešo žemę ir traukia Kujavijos link. Antra grupė, vadovaujama Torno komtūro, eina į Dobrinės sritį. Trečiam daliniui vadovauja Neumarko fogtas, kuris žygiuoja į Poznanę. Kariuomenės skaičių Lewickis tikriausiai perdeda, pvz., maršalo armijoje jis randa 20 000 arklių ir dar 4000 vežimų. Tiesa, jis remiasi kryžiuočio

Maltitzo pranešimu, bet Voigtas visai nekalba apie tai, nors, rašydamas savo istoriją, rėmėsi Karaliaučiaus archyvu. Ir lenkų, ir vokiečių šaltiniai sutinka, jog užpuolimas buvo labai žiaurus. Sudeginama Niešava arba Dibovas, Inovroclavas, Vloclavekas. Šiojo (kurs dar vadinamas Jung-Leslau) puiki katedra apiplėšiama ir sunaikinama. Maršalas su savo armija atsiduria šešias mylias už Kujavijos Bresto. Beveik niekas nesipriešina, kaimiečių gaujų kryžiuočiai visai neboja. Nekliudomai šeimininkauja ir Dobrinės armija. Pakeliui paima Lipno ir Ripino miestus ir juos sunaikina [87].

Nepasiseka tik 4-tai vokiečių grupei, kuriai vadovavo Livonijos maršalas Werner von Nesselrode ir Tuchelio komtūras. Ji buvo sudaryta vėliau. Nesselrodė buvo atsivedęs keletą komtūrų ir apie 450 kuršių kaimiečių. Toji nedisciplinuota masė turėjo saugoti Tuchelio ir Scholochauo stiprumas. Bet ji įsidrąsina, puola Lobesensą ir sudegina. Paskui jie pasklinda po apylinkę, norėdami prisigrobti galvijų bandų. Bet grįžtančius kryžiuočius ištinka nelaimė prie Vieršos upės, Dombkų kaimo laukuose, netoli Nakelio. Mat kai tik Lucke pasklido žinia apie Lenkijos naikinimą, tuojau kai kurie kariai skubėjo savo gimtinės gelbėti, kaip Dlugošas sako, mainydami arklius. Jonas Jerogniewskis ir kiti paskubom surenka apie 500 vyrų, pasiveja priešus ir daug jų išmuša, kitus gi paima į nelaisvę. Kryžiuočių čia buvo apie 700 riterių ir keli šimtai Livonijos kaimiečių kuršių. Dalis jų pabėgo. Padėjo galvas Tuchelio, Dinaburgo, Mintaujos komtūrai ir kiti. Kiti, pvz., Livonijos maršalas, Fellino, Goldingos komtūrai, dar keletas komtūrų ir šiaip viršininkų su 50 riterių patenka lenkams. Dėl jų paskui buvo ilgas susirašinėjimas, kol pagaliau 1434 m. galėjo grįžti į tėvynę [88].

Maždaug tuo pat metu užpuola ir Moldavijos Aleksandras. Jis įsiveržia į Sniatino, Haličo ir Kameneco sritis, jas sunaikina ir išsiveža daug grobio. Lenkams tenka dalį Lucko puolėjų perkelti į tą frontą. Trys broliai Bučackiai su moldavais susidoroja. Bet, šiaip ar taip, Moldavijos užpuolimas susilpnina lenkų jėgas prie Lucko [89].

Žiūrint faktų, negalima sakyti, kaip daro Haleckis, jog 1431 m. karas buvęs tik dėl akių keliamas [90]. Žinoma, tokiai nuomonei tam tikro pagrindo duoda Dlugošas, kurio veikale daugumas įvykių savotiškai nudažyti ir, be to, jie dažniausiai nesusieti priežastingai. Manyčiau, jog čia daug nulemia ir Lewickis, kurio monografiją apie Švitri-

gailą kiekvienas anų laikų tyrinėtojas būtinai turi skaityti. O jo Lucko kovų aprašyme kaip tik yra dlugošiško faktų išmėtymo, sakysim, kryžiuočių žygį į Lenkus aprašo po Čartorisko sutarties. Lenkai buvo aplinkybių spiriami kuo greičiausiai daryti taiką. Juk reikėjo kariauti trimis frontais, būtent: Moldavijos, Lucko ir Prūsų. Prie Lucko tvirtovės jau kelinta savaitė tuščiai eikvojo jėgas, kariuomenėje ima rodytis demoralizacijos ženklų, pradeda stipti arkliai. Kryžiuočiai nekliudomi degina ir plėšia pačią Lenkiją. Ypač skaudus buvo šis faktas, kuris lenkus galutinai ir priverčia su Švitrigaila pasirašyti taiką. Pasak Dlugošo (kuris Lucko žygį aprašė greičiausiai pagal kokį karo dienoraštį), kai tik sužinota apie vokiečių ordino įsibrovimą, lenkus pagavęs „baisus liūdesys" (ingens moeror). Dėl to drauge su Hildebrandu, Krollmannu ir kitais reikia laikyti tikru dalyku, kad kryžiuočių žygis, prisidėjęs prie kitų negerovių, galutinai nusvėrė taikos svarstykles [91].

Taip atsiranda Čartorisko sutartis. Jogaila duoda dokumentą rugpjūčio 26 d., Švitrigaila rugsėjo 1 dieną. Dokumentų pasikeitimą atlieka Lietuvos pasiuntiniai kunigaikščiai Jurgis, Vosylius ir Simanas ir Lenkijos Sendzivojus Ostrogiškis, Poznanės karvedys su Laurynu Zaremba, Sieradzės kaštelionu. Sutartį liudininkai pasirašė tik rugsėjo 2 dieną. Įžangoje randame susitarimo tikslą, girdi,—„užmigdyti nesutikimus ir juos palaidoti taikos malonumuose" (... sopire ac in pacis dulcedine sepeliri). Paliekama esama būklė, vadinasi, kas ką užėmė, tai ir pasilaiko. Lenkijos pusėje lieka: Kamenecas, Smotričas, Skala, Červonogrodas, o Lietuvos — Braclavas, Sokolecas, Žvingrodas, Latičovas ir kaimyninės sritys. Bakotos pilies nė viena pusė negali atstatyti, o Smotričą Lenkijai leidžiama atnaujinti. Taika daroma beveik dvejiems metams, atseit iki 1433 m. birželio 24 d. (šv. Jonas). Paliaubų metu bus tariamasi dėl pastovios taikos. Abi pusės susivažiuos vasario 2 d. Polubičių kaime, kuris yra tarp Parčavos ir Bresto. Pastarųjų pirmajame sėdės karalius, o antrajame — didysis kunigaikštis, mat taip galės geriau sekti derybų eigą. Paskirtą terminą leidžiama nukelti. Jei pasitaikys atskirų susirėmimų, jie taikos nesulaužys, tik bus baudžiami.

Sutartis daroma iš Švitrigailos pusės jo paties, kunigaikščių, bajorų ir „visų valdinių" vardu. Pasirašo 30 luomų atstovų ir aukštųjų valdininkų. Įdomu tai, jog trak-

tatas apima Prūsų ir Livonijos kryžiuočių šakas, pagaliau Totorius ir Moldaviją. Vadinasi, susimetė visa koalicija, kuri šiuo metu kariavo su lenkais. Matyt, tai laikyta labai svarbiu dalyku, kad atskiru straipsniu pabrėžta, jog „norime suprasti" į susitarimą esant įtrauktas Moldavijos ir Kryžiuočių ordino valstybes. Lietuvos didysis kunigaikštis skyrium pažada grįžtančius nuo Lucko totorius sulaikyti nuo Lenkijos, taip pat nekiršinti prieš ją nė likusios tos tautos dalies. Taigi matome, jog Čartorisko taika visais atžvilgiais buvo Lenkijai naudinga [92].

Savaime kyla klausimas, kodėl Švitrigaila sutiko tokias sąlygas pasirašyti? Tiek vargo padėjęs, kol kryžiuočius priprašė pulti Lenkiją, kai dabar jie, toli įsibrovę, trypia jos žemes, jisai pats atšaukia sąjungininką iš kovos įkarščio! Anot Hildebrando, Čartoriskas sukliudė ordinui duoti lenkams lemiamą smūgį. Iš tikrųjų, taip manė ir vyriausias magistras. 1436 m. rugsėjo 1 d. laiške deutschmeisteriui (Vokietijos kryžiuočių šakos viršininkui) jisai sako, kad ši taika ir ordinui, ir pačiam Švitrigailai buvo vėlesnių nelaimių priežastis. (Wend hette jer den frede vor Lewczk, als vorberurt ist, ane unser wissen und willen nicht gemachet und hette unsers raths gefulget, so hette ein sulchs em noch uns keyne not thum durffen). Čia turima galvoje husitų įsiveržimas į Prūsus ir Ukmergės pralaimėjimas [93]. Apie tą dalyką lenkų istorikai turi savo nuomonę. Lewickis pro jį praeina tylomis. Haleckis randa čia Švitrigailos gudragalviavimą. Girdi, jis nenorėjęs galutinai sunaikinti Lenkijos ir negalvojęs visai su ja nutraukti santykius, o užsienio pagalba jam buvusi tik presija tam tikriems vidaus reikalavimams. Kolankowskis eina dar toliau ir teigia, kad rugsėjo 1 dienos sutartis buvusi didžiajam kunigaikščiui naudinga [94].

Bet dalykas buvo daug paprastesnis — Švitrigaila nežinojo apie kryžiuočių įsiveržimą. Jau anuomet Gruševskis taip spėjo. O ir iš tikrųjų taip būta. Daug čia sako ta aplinkybė, kad ordinas neturėjo jokių žinių nei apie parengiamąsias derybas, nei apie pačią sutartį. Tai matyt iš cituoto jo laiško. Vadinasi, sąjungininkų susižinojimas trumpam laikui buvo nutrūkęs. Kas įvyko Čartoriske, Marienburgas sužinojo vos rugsėjo 13 d.[95] Pirmiausia — daug reiškė ir laiko trumpumas. Mes anksčiau nustatėme, kad kryžiuočiai įsiveržė į lenkų žemę rugpjūčio 23 d. Kiti šaltiniai nurodo dar vėlesnę datą, būtent 28 d. Ži-

noma, karas paskelbtas anksčiau. Skelbiamasis laiškas datuotas rugpjūčio 17 d. Bet tą pačią dieną rašydamas Švitrigailai, magistras visai apie tai neužsimena[96]. Praneša daug vėliau, atseit rugsėjo 1 d., taigi kai sutartis jau sudaryta. Dėl to Švitrigailos ir Jogailos pasiuntinių atnešta apie paliaubas žinia kryžiuočiams buvo netikėta. Taip išeina pagal Maltitzo laišką, rašytą Saksonijos kunigaikščiams rugsėjo 23 d. Vyriausias magistras vykdo savo sąjungininko pasirašytą sutartį ir kariuomenę tuojau atitraukia[97]. Žiūrint Skirsnemunės susitarimo raidės, magistras be jo žinios sudarytą traktatą turėjo visišką teisę laikyti sau neprivalomu. Jei jis pasielgė priešingai, tai, matyt, užsienio ir vidaus politinės aplinkybės taip spyrė.

4. Nuo Čartorisko iki Ašmenos

Po Čartorisko sutarties Švitrigaila greit apsižiūrėjo ir pradėjo stiprinti senuosius saitus su ordinu. Kadangi Skirsnemunės (1431 m. birželio 19 d.) susitarimas nebuvo kaip reikiant antspauduotas, tai pradedama tuo reikalu susirašinėti nuo 1431 m. pabaigos. Švitrigaila prašo Livonijos magistrą, kad atsiųstų savo antspaudą tų metų gruodžio 25 dienai. Jis nori į sąjungą įtraukti ir dvasinius valdovus. 1432 m. sausio 10 d. didysis kunigaikštis rašo Rygos arkivyskupui labai mandagų ir pilną meilikavimų laišką, prašydamas, kad tas sudarytų su juo sutartį, panašią į skirsnemuniškę. Į Katalikų Bažnyčios atstovus buvo kreipiamasi skyrium, mat jie gyveno nesantarvėje su Kryžiuočių ordinu. Lietuvos valdovas tokius pasiūlymus padarė Dorpato ir kitiems vyskupams. Apie tai Bratheano fogtas pranešė vyriausiam magistrui sausio 16 dieną ir pridėjo, jog tą dalyką kunigaikštis jam „slapta pasakęs" (in heymlichkeit gesagt)[98].

Artinosi vasario 2 d., kada turėjo įvykti Čartorisko sutarties numatytos lenkų—lietuvių derybos amžinai taikai sudaryti. Lenkai stengėsi Lietuvą patraukti į savo pusę. Bet Švitrigaila nepasidavė ir apie lenkų pastangas atvejų atvejais pranešinėjo magistrui. Jis griežtai reikalavo, kad derybose dalyvautų taip pat kryžiuočių ir Moldavijos atstovai. Mevės komtūras dar sausio 26 d. parašė vyriausiam magistrui, jog Švitrigaila išardys Bresto—Parčavos derybas, jei jose negalės dalyvauti or-

dino ir Moldavijos pasiuntiniai [99]. Dėl to kryžiuočiai, nors ir siuntė Mevės ir Balgos komtūrus su kitais patikimais vyrais, bet iš suvažiavimo nieko gero nesitikėjo. Tokią nuomonę Russdorfas (vyr. magistras) pareiškė savo laiške Livonijos magistrui dar 1431 m. gruodžio 27 d. Dėl to lenkų kancleris sausio mėnesį rašo kardinolui Cezariniui, kad Švitrigailą už tokį reikalavimą reikią sudrausti. Tai geriausiai, girdi, atliktų visuotinis Bažnyčios susirinkimas (buvo susirinkęs Bazely) arba popiežius.

Jogaila su žymiausiais lenkų politikais, arkivyskupu Albertu, Zbignevu Olesnickiu ir kitais nustatytu laiku atvyksta į pasitarimą. Karalius pasiliko Liubline, o delegacija su Zbignevu važiuoja į Parčavą. Švitrigaila su kryžiuočiais Liudviku Lansee, maršalu Holtu ir lietuviais patarėjais apsistoja Brastoje (Brześć). Lenkai kvietė lietuvių atstovus atvykti derėtis į Polubičę ar Parčavą, bet tie nesijudina, kol į pasitarimus bus įsileisti ir jų sąjungininkai. Ilgokai taip pasitąsius, pagaliau derybos išyra. Reikia žinoti, jog kancleris ir Krokuvos vyskupas Olesnickis buvo siunčiami į Bazelio bažnytinį susirinkimą, bet liko tik dėl šio suvažiavimo, vadinasi, jį laikė be galo svarbiu. Ta proga Dlugošas pasakoja, jog pasirodžiusi kometa ir lenkų pasiuntiniai nusprendę, kad ji Švitrigailai reiškianti... „išvijimą, nužudymą ar greitą Lietuvos reikalų pasikeitimą" (... expulsionem ipsam aut mortem et rerum Lithuaniae propinquam mutationem). Vadinasi, bręsta mintis Lietuvoje padaryti perversmą [100]. Čia reikia padaryti pastabą, jog Švitrigaila varė Vytauto politiką. Antai šis 1430 m. rugpjūčio 5 d. pranešė vyriausiam kryžiuočių magistrui, jog be jo ir imperatoriaus Zigmanto atstovų su lenkais nesitars [101].

Tolesni įvykiai tokie: lenkai išplėtoja Europoje didelę agitaciją, laimi popiežių, tariasi su husitais, derasi su kitais valdovais — ir vis prieš Kryžiuočių ordiną. Tokiomis aplinkybėmis Skirsnemunėje 1432 m. gegužės 15 d. patvirtinama pereitų metų birželio mėnesio sutartis. Ją pasirašo, be kitų, Moldavijos pasiuntinys, pagaliau daug Lietuvos aukštųjų valdininkų ir bajorų, taip pat kryžiuočių aukštųjų valdininkų, luomų ir miestų atstovų. Moldavijai atstovavo riteris Bohušas [102]. Padaryti du dokumentai: lietuvių ir kryžiuočių. Nusistatyta dar susivažiuoti rugpjūčio 15 d. ir prikabinti dar daugiau antspaudų [103].

Švitrigailos—ordino santarvė buvo stipri ir, ypač iš pir-

mojo pusės, labai nuoširdi. Anot Mevės komtūro (1432.I.26), Lietuvos didysis kunigaikštis pasiryžęs drauge su ordinu „gyventi arba žūti" („gedeyen adir vorterben"). Tokių pažiūrų buvusi taip pat kunigaikščio taryba ir bajorai, jie esą „visi geri" (alle gut). Liepos 20 d. Lietuvos valdovas patvirtina magistrui teiksiąs paramą, jei jis būtų lenkų užpultas [104]. Tas pat su šiaurės sąjungininkais. Didysis Naugardas prašo Švitrigailos leidimo kariauti su Švedija (prieš 1432 m. birželio 7 d.). Toji rusų respublika su Lietuvos sąjungininke Livonija daro ketveriems metams sutartį. Lygiai nepagedo nė bičiulystė su Pskovu, pasak metraščio, padaryta taika „kaip senais laikais, bučiuojant kryžių kaip prie Vytauto" (... po starine, po krestnomu celovaniju kniazia Vitovta). Tik Moldavijos viršininką spėja patraukti Lenkija. Bet Švitrigaila rūpinosi jį vėl patraukti į savo pusę, apie tai jis praneša ir vyriausiam magistrui liepos 20 d. Pagaliau tariamasi ir su Mozūrijos kunigaikščiu, kuris žada pagalbos. Lietuvos pusėje atsistoja dar Odojevo ir Tverės kunigaikščiai [105].

Tuo tarpu lenkų ir kryžiuočių santykiai vis labiau ir labiau aštrėja. Tiesa, formaliai jie įtraukti į Čartorisko sutartį, bet tai padaryta be jų sutikimo. Gal dėl to ordinas jos griežtai nevykdė. Jei lenkai taip atkakliai spyrėsi prieš kryžiuočių įtraukimą į bendras Lenkijos—Lietuvos derybas, tai, matyt, ruošėsi atkeršyti už 1431 m. žygį. Dėl to, atkreipdami pasaulio nuomonę, Lenkijos politikai kaip įmanydami juodino vokiečių ordiną. Abi pusės nebuvo aklos ir ruošėsi karui. Atskirų susirėmimų pasitaikydavo dar 1431 m. pabaigoje. Ordino plėšimus Jogaila mini laiške imperatoriui rugsėjo 15 d. Apie tai spalio 26 d. jis rašo ir Švitrigailai. Prieš Brasto—Parčavos derybas kryžiuočiai stiprino savo lenkų pasienį. Russdorfas jau kvietėsi talkininkus į kraštą. Antai Livonijos magistras 1432 m. vasario 26 d. teisinasi negalįs atvykti su savo jėgomis, kol nepasitars su aukštaisiais valdininkais ir kol nepaaugs žolė. Vyriausias magistras balandžio 17 d. jau įsitikinęs, kad lenkai puls Prūsų kraštą, mat jie giriąsi savo sutartimi su husitais ir šiaip esą pasiruošę. Po 6 dienų Livonijos kariuomenė Neringa jau traukia į Prūsus [106].

Kas darėsi Lenkuose? Pirmiausia diplomatai sutelkė visas savo jėgas. 1432 m. rugsėjo 13 d. rašomas skundas prieš ordiną pfalcgrafui Liudvikui, o po 2 dienų — pačiam imperatoriui. Reikia sutikti su Lewickio spėjimu, jog pa-

našūs laiškai buvo išsiųsti visiems Europos valdovams. Siunčiami ir pasiuntiniai, kurie gyvu žodžiu turėjo papasakoti ordino blogumus. Imperatorių Zigmantą norėta suvilioti sąjunga prieš Moldaviją, kurią pasidalytų lenkai ir imperatorius [107]. Ypač pasisekė lenkams Romoje. Pas sergantį popiežių Eugenijų IV nuvyko Jonas Laska ir karaliaus sekretorius Mikalojus. Popiežius buvo arti mirties, bet jie žūtbūt išgavo audienciją ir lapkričio mėnesį išpasakojo visą savo skundą. Čia girdime seniai jau kartotus kaltinimus, kad kryžiuočiai susidėję su schizmatikais, persekioją krikščionis valdovus ir ištisą litaniją panašių dalykų. Tuo metu Eugenijus IV kovojo su visuotiniu Bažnyčios susirinkimu Bazelyje. Lapkričio mėnesį (12 d.) išleido bulę, kuria susirinkimas perkeliamas į Boloniją. Bet pasidarė dar blogiau — atsirado du susirinkimai, kurie abu dėjosi atstovaują visai Bažnyčiai, taip pat ir du popiežiai. Abu popiežiai dabar katras sau skubėjo rinktis šalininkų. Kuris sugebės patraukti daugiau valdovų, to padėtis savaime bus stipresnė. Bazelio susirinkimą karštai palaikė ir gynė imperatorius Zigmantas, kuris buvo natūralus Kryžiuočių ordino sąjungininkas. Dėl to Eugenijus IV labai brangino Lenkijos paramą.

Savaime suprantama, kad palankiai buvo sutikti tie lenkų skundai ir reikalavimai; ypač kad Kryžiuočių ordinas ir jo atstovybė ir šiaip neturėjo Romos kurijos malonės. Magistras nepasveikino naujojo popiežiaus jo išrinkimo proga ir nenusiuntė dovanų, nors tą mandagumo pareiškimą padarė visi krikščionių karaliai ir kunigaikščiai. Ordino prokuratorius neturėjo pakankamai lėšų, kad duotų ginamiems reikalams reikiamą eigą kurijoje. Du ordino atstovai gyveno nesantaikoje ir vienas antram stengėsi įgelti. Pagaliau prokuratorius (atstovo pavadinimas) tuo metu buvo ir Romos Angelo pilies viršininkas. Bet jis per nelaimingą atsitikimą nesusekė pilyje daryto sąmokslo ir dėl to buvo pašalintas iš viršininko pareigų. O čia plaukte plaukė prieš kryžiuočius skundai: lenkų karaliaus, karalienės, valstybės kanclerio ir dvasininkų. Dėl to prokuratorius skundėsi savo Marienburgo viršininkui, kad jo ordino ginamųjų kalbų popiežius ir kardinolai nenorėję nė klausyti. Visa byla buvo pavesta dviem kardinolam. Eugenijus IV pasiryžo tuojau siųsti į Prūsus ir pareikalauti, kad kryžiuočiai imtų kovoti su eretikais ir liautųsi kovoję su valdovu krikščioniu. Šisai, vadinasi, Jogaila, dar taismet pažadėjęs popiežiui, kad

eis prieš Čekijos eretikus (o kaip tik dabar jisai mezgė saitus su jais karinei sąjungai sudarytil Matyt, lenkų diplomatija įtikino priešingai). Eugenijus IV ima veikti praktiškai ir užstoja Lenkiją. 1432 m. kovo 22 d. rašo Jogailai laišką, kuriame reiškia pasipiktinimą kryžiuočių veiksmais ir pažada atsiųsti savo atstovus valdovams sutaikyti. Be to, pavyko išgauti, be minėtos moralinės paramos, ir realią, būtent, Roma lenkų karaliui leido rinkti iš dvasininkų dešimtinę karui „su totoriais, schizmatikais ir čekų eretikais". Čia schizmatikai implicite reiškia Švitrigailą ir jo šalininkus, atseit ir Kryžiuočių ordiną. Juk trimituota po Europą, kad Lietuvos didysis kunigaikštis visaip remiąs pravoslavus, su kuriais susidėjęs kovojąs prieš katalikus ir katalikų valdovus [108].

Visai kitaip į šį reikalą pažiūrėjo Bazelio susirinkimas. Susilaikydamas nuo bet kokio sprendimo, aš pateiksiu turinį laiškų, kuriuos jis 1431 m. spalio 21 d. išsiuntinėjo Jogailai, Švitrigailai, Russdorfui ir lenkų pralotams. Laiške lenkų karaliui sakoma, jog nežinąs, kuri galėtų būti priežastis „tokios valdovų neapykantos" (tanti odii). Bazelio tėvai stebisi, jog „valdovai, sulaukę gilios senatvės" (in extremam jam provecti aetatem), tiek susiginčiję, jog griebiąsi ginklų. Susirinkimui neaišku, kuris brolis teisėtai, kuris neteisėtai veikiąs. Prašo liautis kariauti (vadinasi, Bazely nežinota, kad sudaryta Čartorisko sutartis) ir išdėstyti visą reikalą Bažnyčios susirinkimui. Tuomet atsiųsiąs tarpininką, kuris sutaikytų. Laiške Kryžiuočių ordinui prašo tarpininkauti tarp kariaujančių ir siųsti žinių. Matyt, rimtai susirūpinta, kad prašoma atsakymo per laiško įteikėją. Bazelio susirinkimo pirmininkas kardinolas Julius Cezarini įvertino tikrąją būklę. Jisai, pranešdamas visą reikalą Eugenijui IV, sako, jog „reikia bijoti, kad vienas nepasikviestų į pagalbą totorių, o antras čekų,— ir visa tai krikščionybės pražūčiai" (timendum est enimne alter Tartaros, alter Bohemos in subsidium invocet in perniciem christianitatis). Turėdamas tiek žinių ir vykdydamas iš šalies daromus pageidavimus, popiežius kovo 22 d. siunčia savo atstovą kovojantiems broliams sutaikyti [109].

1431 m. gruodžio 21 d. Jogaila prikaišioja didžiajam kunigaikščiui, kad jis kryžiuočiais labiau pasitikįs negu „mumis, savo broliu" (... credit et fidem adhibet quam nobis fratri vestro). Vartota visokių priemonių jam perkalbėti. Į Lietuvą važinėja Andruszko, Jonas Mężykas ir

kiti. 1432 m. sausio mėnesį pas Švitrigailą atvyko jųdviejų sesuo, Mozūrijos kunigaikštienė Aleksandra, ir stengėsi abu valdovus sutaikyti. Per Kalėdas Lietuvoje randame didelę lenkų pasiuntinybę, vadovaujamą Kujavijos vyskupo Jono ir Lauryno Zarembos [110]. Torno komtūras 1431 m. rugsėjo 15 d. pranešė, jog ir karalienė veikė kunigaikštienę, pagaliau net galvota apie nuodus [111]. Išbandyta dar viena priemonė, kuri, mano išmanymu, buvo kraštutinė ir galutinė. Žymus lenkų politikos vyras Sandomiero karvedys Petras Šafrancas gruodžio 30 dieną rašo Švitrigailai laišką, kur iš pradžių primena savo palankumą (anuomet Jogailai jį pataręs parkviesti iš Vengrijos ir užleidęs savo valdomą Opočno), paskui siūlo jam Lenkijos vainiką. Girdi, Jogaila persenęs, o vaikai maži, tai lenkai savaime turį kreiptis į jo brolį. Iš to abu kraštai „turėtų daug naudos" (comodo regni et coronae vicissim augmentare). Tą pat Lenkijos valdantieji sluoksniai siūlė ir per grįžtančius iš lenkų nelaisvės Goštautą ir Rumbaudą [112]. Ta kryptim veikta ir toliau. 1432 m. balandžio mėnesį Sieradzės seime nutariama Švitrigailą palikti valdyti Vytauto sąlygomis, atseit po lenkų viršenybe. Po jo mirties Lietuva turėjo grįžti Lenkijos karalystei. Su tokiu pasiūlymu į Lietuvą išvyko Ostrorogas, bet grįžo tuščiomis rankomis. Juk Vytauto įpėdinis kovojo už visiškai savarankišką Lietuvą, kuri pati sprendžia savo likimą ir kurios valdovo mirtis dar nereiškia ir valstybės mirties [113].

Apie visus tuos lenkų žygius Švitrigaila plačiai painformuodavo kryžiuočių magistrą. Pavyzdžiui, imsim vieną jo laišką, rašytą 1431 m. gruodžio 16 d. Pranešęs apie mėginimus išardyti jo ir ordino santarvę, didysis kunigaikštis išdėsto savo nusistatymą, net ir „visas pasaulis neatitrauks jo nuo vyriausio magistro" (keyn werlt uns von euch scheiden mag). Apie lenkų politikų pinkles Russdorfas rašo (XII.10) savo prokuratoriui Romoje ir jau kitais metais (V.18) Livonijos magistrui. Vadinasi, priešingos pusės mėginimai niekuomet nesiliovė [114]. Tuo tarpu pasitaiko ir ginkluotų susirėmimų. 1431 m. pabaigoje Jogaila skundžiasi didžiajam kunigaikščiui, kad tasai užėmęs Vetlę, Ratną ir Horodlę, nors pagal sutartį tos žemės turinčios priklausyti Lenkijai. Iš kito laiško, rašyto Švitrigailai gruodžio 26 d., matyti, jog lenkai mėgino pilis susigrąžinti [115].

Lenkai vilkino grąžinti ir belaisvius. Kaip žinome, jie

daug paėmė Livonijos kryžiuočių 1431 m. rudenį per Naklo-Tuchelio kautynes. Tarp jų buvo ir maršalas. Švitrigaila nuoširdžiai rūpinasi jų likimu. Už Livonijos maršalą laiduoja sunkiomis sau sąlygomis. Jei prisiimtų sąlygų nelaikysiąs, sutinkąs, kad lenkai jį pultų karu. Visos pastangos nuėjo niekais, matyt, belaisviai Lenkijai turėjo suvaidinti tam tikrą vaidmenį per numatomą karą su ordinu ar likviduojant jo padarinius. Jie paleisti tik 1434 m., atseit po Lenčicos—Bresto taikos. Didysis kunigaikštis stengėsi palengvinti sunkią suimtųjų būklę, net rūpinosi siųsti jiems skalbinių ir pinigų. Reikia pasakyti, jog belaisviams Lenkijoje buvo nelengva. Per Stirės susirėmimą lenkams pateko aukšti Lietuvos valdininkai Goštautas ir Rumbaudas. Kalėjimo administracija sukliudė, kad belaisviams būtų įteikti Švitrigailos atsiųsti galanterijos dalykai (skalbiniai, rankšluosčiai). Paskui gruodžio mėnesį šiaip taip pavyko juos išlaisvinti, bet su sąlyga, kad kiekvienu karaliaus pareikalavimu vėl turės grįžti į Lenkiją. Už juos garantavo Lietuvos aukštieji valdininkai ir bajorų atstovai [116].

Lenkai visai aiškiai ruošėsi karui su kryžiuočiais. Jau pirmiau užsiminėme, kad ieškojo sąjungininkų. Jie 1432 m. pradžioje padaro sutartį su popiežiaus šalininkėmis Venecija ir Florencija. Buvo projektas sutuokti Kipro karaliaus sūnų su Jogailos dukterimi. Į savo pusę patraukia abu Mozūrijos kunigaikščius (kurie anksčiau linko į Švitrigailos ir ordino pusę). Apie tai vyriausias magistras gauna žinių 1431 m. pabaigoje. Prisideda ir daugumas Silezijos kunigaikščių, išskyrus Breslavo vyskupą Konradą, kuris palaikė Švitrigailą ir ordiną. Į lenkų koaliciją įeina Brandenburgo kurfiurstas ir Pamario kunigaikščiai. Rodos, jog lenkams palankus, bent nepriešingas, buvo ir Danijos karalius Erikas. Pinigais patraukiamas Štetino kunigaikštis. Vyksta derybos Vengrijoje, kad ji liktų neutrali [117].

Pagaliau lenkų valstybė padaro sąjungą su husitais. Kadangi tai labai reikšmingas ir įdomus aniems laikams įvykis, tai vėliau mes jį atskirai dar panagrinėsime. Viskas paruošta. Tiek ordinas, tiek Lenkai sustiprino pasienį. 1432 m. balandžio antroje pusėje Sieradzės seimas nutaria kariauti. Birželio mėnesį atvyksta husitų delegatai, ir aptariami konkretūs karo klausimai. Bet vienas kaimynas lieka pavojingas ir vienas kunigaikštis nesukalbamas. Tai Švitrigaila.

5. Zarembos perversmas

Apie Vytauto pusbrolio pašalinimą iš sosto buvo galvojama jau nuo seniau. Tokia mintis pirmą kartą kilo tuoj pat po Vytauto mirties, Brastos—Parčavos derybų metu, vadinasi, 1432 m. vasario mėn. Kaip atitinkamoje vietoje minėjome, pasirodžiusi kometa lenkų vadovaujantiems sluoksniams reiškė Švitrigailos išvijimą ar net mirtį. Sandomiero seime svarstoma, kad „bus labai keblu ir sunku jį numesti nuo Didžiosios Kunigaikštystės sosto". O kryžiuočių sluoksnius jau pereitų metų rugsėjo 15 d. pasiekė gandai, jog Lenkijoje galvojama apie didžiojo kunigaikščio nunuodijimą. To negalėjo nepajusti ir jis pats. Kryžiuočių pasiuntinys Gabrielius gruodžio mėnesį (greičiausiai 17 d., montag vor Thomae) iš Alšėnų rašo Russdorfui, kad Švitrigaila negeriąs vyno, kurį jam karalius atsiuntęs iš Lenkijos [118].

Kad būtų lengviau pasiekti tikslą, lenkai nenustoja vedę derybų. 1432 m. gegužės pabaigoje į Lietuvą atvyksta Zaremba ir Kujavijos vyskupas Jonas. Švitrigaila juos priima, drauge dalyvaujant kryžiuočių atstovams Holtui ir Reibenitzui. Buvo tartasi apie belaisvių išdavimą; iš lenkų pusės tikinta, jog karalius nori taikos, pagaliau Jogailos vardu prašoma paskirti dar vieną suvažiavimą. Švitrigaila skiria susivažiuoti Torne rugsėjo 30 d., žinoma, pabrėždamas, jog dalyvaus ir ordinas. Kol tai įvyko, buvo dar vienas pasitarimas rugpjūčio 15 d. netoli Ostrovco. Čia dalyvavo kryžiuočių, lenkų ir lietuvių pasiuntiniai. Svarstyta įvairūs sienų ginčai ir susitarta, jog paliaubų bus laikomasi iki galo, vadinasi, iki 1433 m. birželio 24 d. Ostrovce daugiau žiūrėta vokiečių bylos, kadangi lenkų dalyvavo 10, kryžiuočių 8, o lietuvių vos 2 atstovai. Prieš išsiskirdamos, šalys nutaria, jog visų trijų valstybių įgaliotiniai rugsėjo 15 d. susirinks amžinai taikai sudaryti. Vieta — Lietuvos Brasta. Švitrigaila tikėjosi, kad atvažiuos ir Jogaila [119].

Bet Vytauto pusbrolio reikalas, atrodo, buvo išspręstas Sieradzės seime, kur nutarta sudaryti stiprią kariuomenę ir ją pasiųsti, kaip sako Dlugošas, prieš imperatorių, kryžiuočius ar lietuvius. Juk birželio mėnesį (seimas buvo balandžio antroje pusėje) ėjo gyvos derybos su čekais husitais karinei sąjungai sudaryti. Štai apie rugpjūčio 15 dieną (Žolinė) Zarembą antrą kartą randame pas didįjį kunigaikštį. Oficiali jo misija — palenkti Švitrigailą tai-

kytis. Be jokio dangstymo Dlugošas pasako ir slaptą instrukciją, būtent, sukurstyti Lietuvos vadovaujamus sluoksnius, kad nuverstų Švitrigailą. Matyt, Zaremba tokį uždavinį turėjo ir gegužės mėnesio pasiuntinybėje. Kadangi jam patikėtas toks svarbus uždavinys, tai pravartu plačiau su jo asmeniu susipažinti. Jaunystė jo buvo ne visai švari. Augdamas drauge su Žygimanto Kęstutaičio sūnum Mykolu, Zaremba buvo įtartas pavogęs šiojo auksinį diržą. Dėl to kilo ilgoka byla ir, artimiesiems prašant, Vytautas oficialiai paskelbė, kad įtarimas buvo neteisingas (Liber Cancell). 1427 m. vėl naujas įtarimas, bet visai kitoks, būtent: turėjęs nešvarių santykių su karaliene Sofija. Už tai jaunuolis gauna ir kalėjimo paragauti (Długosz). Paskui Zarembą matome svarbiose pasiuntinybėse. 1430 m. rudenį, kuomet Vytautas atkakliai siekė karaliaus vainiko, į Lietuvą važiuoja su Olesnickiu ir Zaremba (Dług., Cd. Cat. Wil.). Po Uscilūgos kautynių 1431 m. pas Švitrigailą derėtis drauge su kitais vyksta ir jisai. Tiesa, jis įtariamas prie Lucko, esą padėjęs apsiaustiesiems. Tas didikas (jis buvo Sieradzės kaštelionas) paskui veda derybas Čartorisko sutarčiai sudaryti. Toliau, tarp lenkų diplomatų per Brastos—Parčavos pasitarimus (1432 m. vasario mėnesį) randame ir Lauryną Zarembą (Długosz). Jo vardą užtinkame 1433.IX.13 po Lenkų — Ordino sutartim. Vėliau ypač aktyviai jis dalyvauja Žygimanto unijų sutartyse. Jis pasirašo Gardino aktą ir keletą privilegijų (1432—1438 m.). Kai 1438 m. Lenkijoje ėmė plėstis erezija, konfederacijoje, nukreiptoje prieš tą sąjūdį, be kitų, randame ir Zarembą. 1440 m. jis siunčiamas pas Turkų valdovą. Taip pat jis rūpinasi Čekijos vainiku Kazimiero naudai [120]. Kopystiańskis pirmas atkreipė dėmesį į tai, jog Zaremba buvo artimai susidraugavęs su Žygimanto Mykolu, su kuriuo drauge augo ir mokėsi. Vadinasi, tas judrus diplomatas buvo Žygimanto šeimos artimas žmogus. Ir šiaip, kaip gavome įsitikinti, jis puikiai pažino Lietuvos santykius, labai dažnai čia maišydamasis [121]. Taigi maištui prieš nepakenčiamą kunigaikštį sukelti lenkai negalėjo rasti geresnio žmogaus.

Čia paimsiu iš Dlugošo slaptąją Zarembos instrukciją. „Buvo pasiųstas, kad paveiktų nusistatymą Lietuvos kunigaikščių ir bajorų, ypač gi kunigaikščio Žygimanto Starodubiškio, arba Kęstutaičio. Jie turėjo neleisti Švitrigailai valdyti ir (šie jų siekimai karaliui buvo jau žinomi), nevaržomi jokios karaliaus baimės, jį nuversti nuo

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sosto, į kurį reikėjo pasodinti kunigaikštį Žygimantą Starodubiškį. Zaremba turėjo užtikrinti, kad karalius visokiais būdais jiems padės" (Solicitare enim missus erat animos Principum et Boyarorum Lithuaniae et signanter Ducem Sigismundum Starodubsky alias Keysthutowicz... ne paterentur Ducem Switrigal principari; sed illum, prout iam ad id noverat Rex eos conspirasse, nullo metu aut respectu de Rege habito, a sede Magni Ducatus Lithuaniae eiicerent et excluderent et Ducem Sigismundum Starodubsky in eius locum surrogarent; certificaretque eos de omni assistentia illis per Regem praestanda...). Zaremba pradeda veikti, ir padaromas sąmokslas. Tam darbui turėta maždaug pora savaičių, vadinasi, jo žiniomis, visai tiek laiko pakako sumegzti sukilimo siūlams. Dlugošas aiškiai sako, jog sąmokslas įvyko prie lenkų pasiuntinio (...illic stante) [122].

Švitrigaila tuomet vyko į sutartas derybas su lenkais, paskirtas Lietuvos Brastoj rugsėjo 15 d. Kelyje, Ašmenos dvare, naktį iš rugpjūčio 31 d. į rugsėjo 1 d. jį užpuola sąmokslininkai. Palikęs nėščią žmoną, didysis kunigaikštis su Vilniaus karvedžiu Jurgiu Gedgaudu (Gedygold), Ivašku Monvidaičiu, trimis totorių kunigaikščiais ir kitais savo šalininkais su 14 arklių pabėga į Polocką. Švitrigailą laiku įspėjo, kaip lenkų istorikas sako, lietuvis Ivaško Monvidaitis [123]. Dlugošas aiškiai pasakė, jog perversmą surengė Lenkų emisaras. Pažiūrėkime, kas buvo jo vykdytojai. Žinoma, pirmiausia Žygimantas Kęstutaitis. Bet iki šiol jis su didžiuoju kunigaikščiu neturėjo nesusipratimų. Dar prie velionio Vytauto juodu drauge važiuoja 1430 m. pabaigoje pasitikti į vainikavimą atvykstančio kryžiuočių magistro. Paskui, pusbroliui užėmus aukščiausią valdžią, šaltiniai nežino, kad Žygimantas būtų prieštaravęs. Maža to, jis pasirašinėja svarbius valstybinius dokumentus, pvz., Skirsnemunės sutartį. Taigi jo nusistatymą galėjo pakeisti tik gundymas iš šalies, gundymas aukščiausia vieta valstybėje. Ypač kad žadama Jogailos parama. Antras ir turbūt vyriausias sąmokslo veikėjas buvo kunigaikštis Semen Ivanovič Alšėniškis. Apie 1420 m. Vytautas jį paskyrė Didžiojo Naugardo vietininku, kur jis buvo vadinamas žiauriuoju (Bychovco kr.). Iš pradžių ir jis nieko neturi prieš Švitrigailą, pasirašo 1431 m. birželio 19 d. Skirsnemunės sutartį, paskui ir Čartorisko paliaubas. Bet staiga pasikeitė, matyt, lenkų

paveiktas, kadangi buvo Lenkų karaliaus ketvirtos žmonos Sofijos dėdė. Pasak Gruševskio, jis buvo surusėjęs. Kitas sąmokslo dalyvis buvo Aleksandras (Olelko, mažybinis vardas) Vladimirovicz. Jis Kijevo kunigaikščio sūnus iš Algirdo giminės ir vedęs Maskvos did. kun. dukterį Anastaziją. Olelką dar 1431 m. matome bendradarbiaujant su Švitrigaila. Vadinasi, ir jo pasikeitimas staigus. Kad prie Ašmenos tas kunigaikštis veikė be kokio didesnio įsitikinimo, matyti iš to, jog 1433 m., perimant Kijevą, buvo įtartas palankumu Švitrigailai, už ką Žygimantas jį vėliau uždarė Kernavės kalėjime [124]. Be to, Olelko buvo pravoslavas. Toliau reikia paminėti Joną Goštautą, dvaro maršalą. Ir jis iš pradžių buvo už Švitrigailą, net kovojo jo pusėje. Didysis kunigaikštis juo drauge su kitais rūpinosi, kai buvo ties Lucku paimtas į lenkų nelaisvę. Kas jį galėjo patraukti į Zarembos sukilimą? Kai kurie senieji autoriai (Kotzebue) mini, kad už pagalbą jam buvo žadama Vilniaus karvedžio vieta (ją gavo prie Kazimiero 1443 m.). Belieka Petras Mongirdaitis (Petrasz), Naugarduko vietininkas. Jo dalyvavimo motyvų negalima nustatyti. Dėl to ir čia galėjo būti pažadų. Spėjama, jog jis 1422 m. buvo dvaro maršalas, o paskui tos tarnybos nustojo. 1433 m. jisai gauna žemės maršalo vietą, kuri valstybėje buvo aukščiausia [125]. Tuo tarpu tuometinis žemės maršalas, atseit aukščiausias valdininkas, Rumbaudas nesikišo į tą makalynę ir širdyje, vėliau ir veiksmais, palaikė senąjį kunigaikštį. Ne be reikalo už tai 1433 m. pradžioje ar 1432 m. pabaigoje jį (drauge su Trakų karvedžiu Jaunium) įsakė nužudyti. Reikia čia pastebėti, jog Rumbaudas savo tarnybą pradėjo eiti 1411—1412 m. Taigi atsakingas pareigas ėjo svarbiausiame Vytauto laikotarpyje. Persimetėlis Goštautas maršalo vietą gavo vos 1430—1431 m. Tam tikros įtakos jis galėjo gauti ir lenkų nelaisvėje būdamas. Apskritai koks bruožas pastebimas Zarembos maište? Lietuviai, senieji Vytauto bendradarbiai, remia Švitrigailą, bent daugumas aukštų valdininkų. Vyriausias maršalas su Trakų karvedžiu Jaunium už tai paguldo galvas. Vilniaus karvedys pabėga su savo valdovu.

Tiesa, Dlugošas, kaip anksčiau citavome, rašo, girdi, karalius žinojęs, kad perversmininkai „jau anksčiau buvo susimokę" (iam ad id... conspirasse). Bet tas vienas sakinėlis, ir dar žinant kronikininko tendenciją, nustoja pagrindo. Vokiečių ordino valdininkas irgi panašiai užra-

šė, bet jau turėjome progos pastebėti, kad jis ima savo žinias iš lenkiškų šaltinių. Jis net nežino (kaip rusų ir vad. Lietuvos metraštis) Lauryno Zarembos vaidmens [126].

Negalima kalbėti kaip Kolankowskis, kad lenkai tik parėmę pačių lietuvių sąmokslą. Jo lenkišką kilmę, kurią, galima sakyti, nuogai išdėstė Dlugošas, pripažįsta ir didžiausias dabar Švitrigailos laikų tyrinėtojas Oskaras Haleckis. Kopystiańskis, eidamas išvien su senosios kartos istorikais, net bandė sudaryti lenkams palankių lietuvių partiją [127]. Į ją įtraukia Joną Astiką, Monvydą, Petrą Mongirdaitį, Goštautą, Vilniaus vyskupą Motiejų ir paskui 4 rusus kunigaikščius. Būdinga, jog maždaug perpus lietuvių ir rusų, vadinasi, ir pagal to autoriaus duomenis atkrenta grynai lietuviškas sąmokslo charakteris, kurį ne kartą bandyta pabrėžti. Apie tuos asmenis mes jau kalbėjome. Tik nesuprantu, kaip čia galėjo atsirasti Monvydas, kuris juk tas pats Iwaszko Moniwidowicz. Belieka Vilniaus kaštelionas Astikas ir vyskupas Motiejus.

Įdomu plačiau susipažinti su čia minimu žymių dvasininku, kurį mūsiškis A. Šapoka laiko „vienu šviesiausių XV amžiaus Lietuvos asmenybių". Motiejus bus buvęs Livonijos vokietis, bet Vilniuje gimęs ir natūralizavęsis (Almannus, in Vilno tamen natus — Dlugošas). Jo tėvas atėjo iš Livonijos, bet nuolat gyveno Vilniuje, dėl to jo sūnų, pasak Dlugošo, visi laikė „lietuvių tautybės žmogum" (natione Lithuanus putabatur). Mat Motiejus visai neblogai mokėjo lietuviškai. Taip praneša Konstanco Bažnyčios susirinkimui jį konsekravę Lvovo arkivyskupas Jonas ir Vilniaus vyskupas Petras (de ydiomate Samagitico sufficientissime institutum). 1397 m. jis jau Vilniaus kapitulos kanauninkas, o prieš tai, kaip iš Vilniaus vysk. Andriaus vieno rašto matyti (1397.V.9 — Mathia olim de Tracky), galima spręsti, klebonavo Trakuose. Paskui jis važiuoja mokytis į Prahos universitetą, kur 1404 m. gauna bakalauro laipsnį (Mathias Wylna). Po ketverių metų jis išlaiko magistro egzaminus komisijoje, kur dalyvauja ir Husas. Grįžęs į Lietuvą, eina Vilniaus klebono pareigas (praepositus), drauge būdamas ir kapitulos nariu. Įsteigus 1417 m. Žemaičių vyskupiją, Motiejus pašvenčiamas pirmuoju jos vyskupu. Paskui, 1421 m., jis perkeliamas valdyti Vilniaus vyskupiją. Čia išbūna iki mirties 1453 m.[128] Vyskupaudamas 1422 m. sujungia Jogailą su Sofija. Jau dėl pačios savo užimamos vietos jis turėjo dalyvauti aukštosios politikos sūkuryje. Jį dažnai matome šalia Vytauto.

Jo parašas yra po svarbiausiais Lietuvos valstybiniais dokumentais. Prie Švitrigailos nieko nepasikeitė, pvz., Motiejaus parašas figūruoja po Skirsnemunės ir kitomis sutartimis. Ir apskritai istorijos šaltiniai nežino jo kokių nesutikimų su Vytauto įpėdiniu. Šapoka eina dar toliau ir teigia, jog jis buvo uolus Švitrigailos politikos rėmėjas ir iš pradžių nesugyveno su Žygimantu, sąmokslo keliu įsėdusiu į didžiojo kunigaikščio sostą.

Dabartinė istorijos mokslo būklė neleidžia teigti, kad Vilniaus vyskupas Motiejus buvęs vyriausias sąmokslo organizatorius. Čia gali suklaidinti Švitrigailos laiškai popiežiui ir Bažnyčios susirinkimui. Leidėjas Raczyńskis klaidingai padėjo datą „1432.VI.23", tuo tarpu jau iš laiškų turinio matyti, kad jie rašyti 1435 m. birželio 23 d. Taismet buvo ruošiamas kitas sąmokslas prieš Švitrigailą, ir čia apie jį kalbama [129].

Vilniaus vyskupas Motiejus, reikia sutikti, buvo Lietuvos savarankiškumo gynėjas. Jis buvo Vytauto vainikavimo bylos sūkuryje ir, kunigaikščio įgaliotas, dalyvavo pasitarimuose. 1447 m. Liublino seime jis drauge su kitais lietuvių atstovais reikalavo, kad būtų išmesti iš unijos dokumentų žodžiai, kurie paneigia jų atstovaujamos valstybės savarankiškumą (incorporamus, invisceramus). 1451 m. Parčavos seime už tokius reikalavimus Olesnickis buvo priverstas vyskupą sudrausti, girdi, neigiąs tai, ką patsai patvirtinęs priesaika. Be to, dar žinoma apie Motiejų, jog, švęsdamas ką kunigu, pridėdavęs sąlygą, kad mokėtų lietuviškai [130].

Bet, šiaip ar taip, jau vien dėl savo užimamos vietos jis negalėjo griežtai eiti prieš lenkus ir lenkiškumą. Juk pačią Vilniaus vyskupiją steigia, tegul ir Romos pavesti, Lenkijos Bažnyčios atstovai. Pvz., turime Poznanės vyskupo Dobrogosto steigimo raštą, 1388 m. antroje pusėje pasiųstą popiežiui. Iš laiško galima spręsti, jog ne visus vyskupijos kapitulos narius skirs Vilniaus vyskupas. Naujoji vyskupija praktiškai susijo su Lenkijos Katalikų Bažnyčia [131]. Dėl to turbūt reikės sutikti su Fijałeku, jog Vilniaus kanauninkai, savo pareigas eidami, turėjo atsižvelgti į lenkų reikalus. Žinoma, ir vyskupas. Juk Lenkija turėjo aukštesnių bažnytinės hierarchijos asmenų, kaip arkivyskupai ir kardinolas. Žemaičių vyskupiją, kurios pirmasis ganytojas Motiejus, steigė Lvovo arkivyskupas, naujos katedros kapitulon paskirti 6 kunigai lenkai. Pagaliau iš 4 Vilniaus vyskupų, Motiejaus pirmtakų, bent 3

buvo aiškūs lenkai. Taip pat lenkų tautybės buvo jo kolega Žemaičių vyskupas. Pridėję, kad ir Vilniaus kapitulo-je buvo lenkiško gaivalo, susidarysime naujojo vyskupo aplinkos vaizdą. Ji negalėjo neturėti ganytojui įtakos [132].

Dėl to Lenkų tuometinės politikos galva ir širdis Zbignevas Olesnickis Motiejų laikė sugyvenamu žmogum. 1451 m. birželio 15 d. laiške Mikalojui V jis sako, jog vyskupas jam esąs pažįstamas, 40 metų valdydamas Žemaičių ir Vilniaus vyskupijas, jose daug nudirbęs Kristaus tikėjimo garbei (tuomet buvęs per 70 metų). Jis esąs „vyras malonios sielos ir labai myli Dievą ir Katalikų religiją". Jį gerbią savieji katalikai, bet taip pat schizmatikai pravoslavai ir net barbarai ir vertiną jo didelę išmintį ir gilų tikėjimą. Lenkų kardinolas ir politikos šulas Motiejų laiko „labai daug nudirbusiu tolimiausiame krikščionybės kampelyje" (... optime meritum, in extremo christianitatis angulo positum). Žinoma, čia gal kiek pagražinta, mat reikėjo vyskupą teisinti nuo mestų jam kaltinimų. Bet, šiaip ar taip, kai lietuviai pradėjo būti nesukalbami, griežtai reikalauti savo valstybei savarankiškumo ir nenorėjo savo didžiojo kunigaikščio Kazimiero (mirus karaliui Vladislovui) išleisti į Lenkiją karaliautų, tai Lenkų kancleris kreipėsi ne į ką kitą, tik į Motiejų. Girdi, „niekam kitam šiuo reikalu nerašome, kaip Jūsų kilnybei" (nulli alteri scribimus in hac re, nisi Vestrae Paternitati). Fijalekas tvirtina, girdi, Motiejus niekuomet nėjęs prieš lenkų kalbą ir apskritai lenkišką įtaką Lietuvoje. Kai pačioje pabaigoje Žygimanto viešpatavimo buvę mėginama sudaryti prieš Lenkus sąjungą, į kurią įeitų Lietuva, totoriai, pagaliau ir Albrechtas, tai Vilniaus vyskupas visomis jėgomis tam pasipriešinęs. Pasak Haleckio, Motiejus čia tiek daug dirbo, jog nuo jėgų įtempimo ir mirė [133].

Taigi vyskupas Motiejus buvo veikiamas, iš vienos pusės, lietuvių ir Lietuvos reikalų, o iš antros — lenkų. Kaip matėme, jau pati užimama vieta jį vertė laikytis moderuotai ir neiti prieš lenkų reikalus. Gyvendamas Lietuvoje ir tarp lietuvių, pagaliau jų įtrauktas į valstybės politiką, jis turėjo ginti savo naujosios tėvynės garbę ir savarankiškumą. Bet tokio didelio Lietuvos—Lenkijos santykių įtempimo, kokį buvo padaręs Švitrigaila, jis negalėjo paremti. Ypač kad lenkai jį veikė įkalbinėjimais ir, galimas daiktas, moraliniu spaudimu. Dėl to jis nekliudė Zarembai megzti sąmokslo siūlų, gal, aplinkybių verčia-

mas, kiek ir parėmė. Tad vyriausias čia organizatorius buvo ne vyskupas, kaip kai kas norėtų manyti, bet lenkų pasiuntinys.

Kristinas Astikas, Vilniaus kaštelionas, bendradarbiavęs su Vytautu, iki perversmo rėmė ir jo įpėdinį. 1431 m. birželio 19 d. Skirsnemunės sutartį iš aukštųjų valdininkų jis pasirašo pirmasis [134]. Bet kodėl tą susitarimą 1432 m. gegužės 15 d. vėl patvirtinant Skirsnemunėje nedalyvauja nei Astikas, nei Goštautas, nei Petras Mongirdaitis, nei Aleksandras Vladimirovicz, nei Motiejus, nei kiti Zarembos perversmo dalyviai, pagaliau nei Žygimantas Kęstutaitis? Ar jau tuomet jie buvo nepatenkinti Švitrigailos politika ir ruošėsi lemiamam žingsniui? Ar juos galima gretinti, kaip daro Kopystiańskis, į vieną partiją, kuri buvo lietuviška, bet nepalaikė Švitrigailos ir linko į Žygimanto Kęstutaičio pusę? Manyčiau, kad ne. Ir štai dėl ko. Lygindami abi Skirsnemunės sutartis, 1431 ir 1432 m., pastebime, jog tik pirmoji tėra oficiali bei formali sutartis. Čia aiškiai sužymimi kontragentai, Švitrigaila ir vyriausias kryžiuočių magistras su Livonijos magistru. Antrasis dokumentas, surašytas 1432 m. gegužės 15 d., tėra tikrosios sutarties patvirtinimas. Pačiame tekste aiškiai sakoma, jog minimi valdovai anksčiau susitarė (eynunge, fruntschaft und vorbindunge... ist gemacht, vorschreben volendet und bevestet). Ir tą jų sąjungą dabar patvirtina abiejų pusių luomų ir miestų atstovai. Iš kryžiuočių pusės čia minimi įvairūs aukštieji valdininkai, riteriai ir miestai (kumpthure, voyte, pflegir, manne und stete), o iš lietuvių — kunigaikščiai ir vėl riteriai su miestais. Dėl to čia nerandame ne tik prisidėjusių prie Zarembos perversmo, bet nei Švitrigailos šalininkų, būtent Gedgaudo, Iwaško Monvidaičio, Rumbaudo, pagaliau nei Švitrigailos su Russdorfu. Apskritai čia matome visai kitas pavardes, ne tik lietuvių, bet ir vokiečių, pirmųjų suminima apie 42, o antrųjų — apie 65 [135]. Čia nėra nė abiejų pusių vyskupų, kadangi jų parašai pirmajame dokumente.

Kaip galėjome įsitikinti, istorijos šaltiniai nerodo, kad sąmokslo dalyviai jau nuo seniai būtų tam ruošęsi. Permaina įvyksta visai trumpu laiku [136]. Sąmokslas, Lenkijos sluoksniuose sumanytas, jų atstovams dalyvaujant suorganizuotas, pagaliau jų priežiūroje ir įvykdytas. Bet kurios priežastys vertė jį daryti? Kodėl būtinai reikėjo pašalinti Švitrigailą? Iš šalies žiūrint, visi šie įvykiai atrodo

nesuprantami. Antai, kaip tam tikroje vietoje paminėjome, Bazelio susirinkimas 1431 m. spalio 21 d. rašo Jogailai ir stebisi, kaip du žilos senatvės sulaukę tikri broliai galėjo prieiti iki tokios neapykantos, jog griebėsi ginklų. Bet, pažiūrėjus į dalyką giliau, tuoj matyti svarbių politinių ir tautinių priežasčių. Visai aiškiai Vytauto įpėdinio vaidmuo iškyla, kai lygini jo veikimą su Žygimanto Kęstutaičio viešpatavimu. Ypač jei imi lyginti Jogailos ir paskui Vytauto unijas su Žygimanto unijomis. Švitrigailos viešpatavimas yra čia disonansas ir kylys Lenkų sumegztiems santykiams su Lietuva. Labai tiksliai Lenkų to meto politikų pažiūrą išreiškė Stadnickis: Jogaila buvo „aukščiausias ponas" (zwierzchny pan), o Švitrigaila —„maištingas vasalas" (zbuntowany wasał). Vieni Lenkijos istorikai Švitrigailos pastangas pagal Dlugošą pavadino maištu (bunt — Kutrzeba, Lowmiański, Czermak, Kopystiański), kiti revoliucija (Lewickis) [137]. Panašiai kalba ir čekų istorikai Odložilik ir Goll. Pasak pastarojo, Jogailos brolis siekė panaikinti uniją [138].

Paskui stipriai veikė teritoriniai reikalai. Plačiai imant, ir pačią uniją galima taip vadinti. Lenkija ne nuo šiandien tiesė rankas į derlingą jos pašonėje, o nuo Lietuvos centro toli esančią Podolę ir Volynę. 1411 m. Jogaila vakarinę Podolę Vytautui davė valdyti tik iki gyvos galvos. Dėl to, Vytautui mirus, kai gaivalingai prasiveržė šio sukelta ir jo pusbrolio įsiūbuota Lietuvos savarankiškumo banga, Lenkų bajorai, nieko nežiūrėdami, užėmė kai kurias Lietuvos žemes. Naudodamiesi proga ėmė, kas šiuo tarpu buvo galima. Žinoma, svarbiausias tikslas buvo — visa Lietuva. Juk Lenkų karalius ją savinosi ir vadino „savo tėviške" (patrimonium nostrum), o Švitrigailą laikė „savavališku okupantu" (... temerarie occupantis) [139]. Lenkų ir lietuvių bendrasis susidūrimas pratrūko teritoriniu karu su visais kruvinais Lucko įvykiais. Čia gi prieš akis buvo karas su ordinu. Tad, pasak Stadnickio, susidarė būklė, kuri grėsė „Lenkų gyvybiniams valstybės ir sosto reikalams". Lenkijos interesus ir nuotaiką aiškiausiai rodo faktas, jog, nuvertus Švitrigailą, giedota „Te Deum laudamus" ir skambinta varpais, vadinasi, politinis įvykis buvo pažymėtas kaip bažnytinė šventė [140].

Tuo tarpu Švitrigaila, visiškai nepaisydamas Lenkijos, ėjo savu keliu. Žinoma, tai buvo gana rizikingas dalykas, kadangi stipri ano meto Lenkija piestu atsistojo prieš.

Dlugošas Vytauto vainikavimosi sumanymą pavadino „saldžiais nuodais" ir su medum sumaišytais nuodais (suave venenum). Anot to paties autoriaus, jau pirmajame 15-ojo amžiaus dešimtmetyje Vytautui buvo nesvetimi tie sumanymai [141]. Jo įpėdinis visuomet pabrėždavo einąs savo pirmtako pėdomis. Kaip matėme, ir Lietuvos valdantieji sluoksniai, apskritai imant, rėmė tokią politiką. Vėlesnių laikų įvykiai daug čia duoda šviesos. Pvz., 1446 m. Vilniaus seime lietuviai uždraudžia savo kunigaikščiui Kazimierui priimti Lenkijos vainiką. Po metų jie, tiesa, sutinka, bet, išleisdami į Lenkiją savo didįjį kunigaikštį, priima iš jo priesaiką, kuria šis pripažįsta Lietuvai Volynę ir Podolę, pagaliau duoda raštą, jog nemažins Lietuvos žemių. 1451 m. Parčavos seime net išdrįsta reikalauti, kad būtų pataisytas unijos tekstas, atseit, kad būtų išmesti lietuvius žeminą žodžiai. Labai įdomus Lenkų kanclerio Krokuvos vyskupo Olesnickio laiškas, rašytas 1445 m. prieš rugpjūčio 24 d. vyskupui Motiejui. Čia sakoma, jog nesą Lietuvoje politikos vyrų, kurie vertintų sąjungą su Lenkija (nors buvo gyvi Goštautas, Monvydas ir kiti). Visą viltį (spes restat) kancleris sudeda į Vilniaus vyskupą. Rašoma, jog po Vytauto tuojau nutrūkus unija. Visai nepažymi, kad būtų tai vieno Švitrigailos užmačia, o bajorai ir visuomenė būtų buvę kitokios nuomonės. Rašo bendrai: „pradėjo skirtis" nuo Lenkijos (... dividi et habere in se schismata coeperunt). Kadangi čia specialiai tas reikalas gvildenamas, tai kiekvienas nutylėjimas daug reiškia. Juolab kad Lietuvos bajorų priešingumas didžiajam kunigaikščiui būtų buvęs Olesnickiui labai stiprus argumentas [142].

Taigi Švitrigailos 1430—1432 m. kovos su Lenkija buvo padarinys Lietuvos visuomenės tendencijų, pasireiškiančių valstybinio savitumo ir savarankiškumo pabrėžimu. Didžiojo kunigaikščio siekimai sutapo su visuomenės (ją sudarė aukštesnieji luomai) siekimais. Taip mano ir Kolankowskis su Haleckiu [143]. Perversmas galėjo įvykti dėl to, jog aukštieji dvasininkai jau dėl einamų pareigų negalėjo energingai pasipriešinti, kai kurie aukštieji valdininkai buvo suvilioti pažadais, pagaliau visi kiti buvo netikėtai pastatyti prieš įvykusį faktą. Labai galimas daiktas, jog Lenkų pasiuntiniai siūlė eiti vien prieš Švitrigailos asmenį, o susiklosčiusių dviejų valstybių santykių žadėjo visiškai neliesti. Šiaip ar taip, svarbiausias vaid-

muo tenka pašalinei įtakai ir įvykio staigumui. Kitaip sakant, Lietuvoje įvyko laikina dezorientacija.

Manau, jog taip geriau išaiškinami 1432 m. pabaigos įvykiai ir taip pat susiejama Vytauto į amžiaus galą varyta politika su Švitrigailos veiksmais, pagaliau ir su Kazimiero laikų Lietuvos siekimais bei pastangomis. Šiaip gi Zarembos perversmas lieka mįslė. Jai išspręsti jau nuo seno prireikė įvairiausių aiškinimų. Rusų Tvėrės metraštis rašo, jog vyriausias veikėjas buvo Žygimantas. Bychovco kronika vadovaujamą vaidmenį priskiria lietuviams [144]. Supraslio kronika mini Švitrigailos nesugebėjimą valdyti (ne vpravliaše zemli). Liubavskis įveda nacionalinį religinį elementą; pasak jo, Švitrigaila protegavęs rusus pravoslavus, tuomet lietuviai pajutę pavojų savo įtakai, dėl to pasikvietę lenkus ir pašalinę jį iš sosto. Jam pritaria Wolfas. Bet tuomet nesuprantamas Žygimanto viešpatavimas, ypač palankiausios Lenkijai unijos. Lowmiańskis jas aiškina kaip „būtiną blogybę". Nuodugnus tų laikų tyrinėtojas Lewickis pasilieka abejojąs. Girdi, lietuviai „mažiausia neturėję pagrindo džiaugtis, kad pametę Švitrigailą". Jam nesuprantama, kad lietuviai prieš lenkų norą išsirinkę kunigaikštį ir paskui pačiame kovos su lenkais įkarštyje jį pametę [145].

Kas gi buvo tasai, kuris, nuvertus Švitrigailą, atsisėdo į didžiojo kunigaikščio sostą? Kad jis buvo Vytauto brolis, tai dar nereiškia, jog buvo stambi politinė figūra. Tiesa, jis drauge su tėvu Kęstučiu ir Vytautu buvo Krėvos kalėjime, keliskart bėgo su Vytautu pas kryžiuočius, jiems laidavo už brolį, buvo kryžiuočių kalėjime, iš kurio Vytautas labai stengėsi jį išvaduoti. Žygimanto parašą randame po Salyno, Torno ir Melno sutartimis. Jis dalyvauja Vytauto žygyje (1429) prieš Didįjį Naugardą. Anksčiau jis suruošė vieną karinę ekspediciją į ordino žemes. Žygimantas žinomas kaip Starodubo kunigaikštis. Bet, atrodo, jog tasai kunigaikštis pirmaeilės reikšmės neturėjo. Po Vytauto mirties visi lietuviai ir rusų bajorai bei kunigaikščiai vienu balsu pasisako už Švitrigailą, apie Žygimantą nėra kalbos. Bent neįvyksta varžytinių dėl sosto, kas, esant lygiai gabiems ir energingiems kandidatams, būtų buvę neišvengiama. Apie Žygimantą turime Dlugošo liudijimą. „Kunigaikštis Žygimantas... prie Vytauto buvo užpakalyje ir niekuo neparodė savo gabumų" (... Dux Sigismundus... obscure se in vita Withawdi gerens, non aliquod dederat bonae suae indolis monumentum). Tiesa,

B. Barvinskis nesutinka su šiuo sprendimu ir mėgina įrodyti, kad Vytauto brolis ne toks. Vis dėlto ir jis, suminėjęs visus šio Kęstutaičio darbus, pripažįsta, kad jis „jokiu ypatingu žygiu neprasimušė tarp kitų kunigaikščių" (ničim nadzvičajnim ne vibious ponad inšich kniaziv). Autorius tai aiškina aplinkybėmis, bet, šiaip ar taip, faktas palieka faktu [146].

Vytauto brolis nesipriešina didžiojo kunigaikščio vedamai politikai ir pasirašo 1431 m. birželio 19 d. Skirsnemunės sutartį. Tiesa, Vytautas jį siunčia pasitikti į vainikavimą atvykstantį kryžiuočių vyriausią magistrą. Bet siunčia ne vieną, o su Švitrigaila ir Kęsgaila. Čia galima iškelti vieną smulkmeną, iš kurios, žinoma, negalima daryti per plačių išvadų. Melno sutarties (1422.IX.27) liudininkų eilėje pirmiau eina Švitrigaila ir po jo Žygimantas. Taip pat antroje vietoje jį mini Vytautas savo laiške kryžiuočių maršalui Holtui 1430 m. rugpjūčio 8 d.[147] Tokių faktų šaltiniuose yra ir daugiau, pvz., Dlugošo aprašyme Vytauto žygio į Naugardą 1429 m. Žygimantas, kaip sakyta, neparodo iniciatyvos, kai numirė Vytautas, taip pat nesavarankiškai veikė ir nuverčiant Švitrigailą. Čia viską organizavo Lenkų atstovas. Pagaliau daug pasako jo viešpatavimas, kada, jei taip galima sakyti, kiekvienu Lenkijos pareikalavimu davinėdavo unijos dokumentus. Bet tatai dar vėliau išdėstysime.

Belieka aptarti Jogailos vaidmenį perversme. Nenuostabu, kad jis čia nė piršto neprikišo. Mat jau buvo persenęs. Jau 1431 m. gruodžio 30 d. Petras Šafrancas rašė Švitrigailai, kad karalius „serga senatve ir yra pusiau miręs" (senio laborat... proximior est morti quam vite). O 1433 m. pasidarė pusaklis [148]. Iki šiol į šią aplinkybę neatkreipta tinkamo dėmesio. Vadinasi, jau grynai fiziškai imant, Jogaila negalėjo aktyviai dalyvauti politikoje paskutiniais Vytauto gyvenimo metais ir paskui sūkuringo Švitrigailos valdymo metu. Bet ir iš viso Lenkų karalius vargu ar turėjo sprendžiamą balsą aukštosios politikos klausimais. Čia aš noriu iškelti vieną būdingą smulkmeną. Yra daug Jogailos laiškų, po kuriais randame žodžius: „Patsai viešpats karalius" (Dominus rex per se) [149]. Tačiau ne jis, o kiti tuos raštus yra parašę. Lygiai taip bus buvę ir politikoje. Viskas oficialiai buvo daroma Jogailos vardu, bet ar čia jo paties mintys ir darbai, tai kitas klausimas. Po Liudviko mirties, vadinamojo bekaralmečio metu, Lenkijoje įsigalėjo didikai ir bajorai ir paskui visą

laiką turėjo savo rankose valstybės vairą [150]. Lenkų politiką vedė ponų taryba. Jos vykdytojas buvo kancleris vyskupas Olesnickis. Prieš jį Jogaila tebuvo silpnutis žmogelis [151]. Jau 1392 m., greičiausiai ponų tarybos veikiamas, Jogaila paskyrė Vytautą didžiuoju kunigaikščiu. Yra keletas visai aiškių tarybos galingumo liudijimų. Kad ir Vytauto vainikavimas: karalius buvo sutikęs, bet Lenkų ponai to visai nepaisė ir padarė, ką norėjo. Patsai Jogaila 1431 m. spalio 22 d. rašo Švitrigailai, girdi, visą jo bylą išspręsią ponai (barones). Be patarėjų nebuvo galima rašyti nė laiškų. Antai karalius rašo imperatoriui Zigmantui, jog „neturėdamas prie šalies pralotų ir ponų, negalįs atsakyti" [152].

Vieną kartą Olesnickis rimtai susikirto su Jogaila ir formaliai jį išplūdo net pačioj taryboj. Bet, anot Dlugošo biografo St. Smolkos, tai buvo vien manevras. Mat prikaišiodamas stabmeldišką kilmę, tamsumą ir kitokias ydas, kancleris norėjęs tramdyti karaliaus valdžią ir jį padaryti visiškai paklusniu įrankiu. Tas pats autorius mano, jog, Zbignevo Olesnickio nuomone, nebuvo geresnio karaliaus už Jogailą. Dėl to jis taip rūpinosi išlaikyti jo dinastiją. Yra žinoma, jog Zbignevo reikšmė Kazimiero laikais gerokai sumažėja [153]. Ne be reikalo tas didysis lenkų politikas, įvertindamas mirusį Jogailą, jį pavadino „Dievo duotu karalium" (... a deo datum regem) [154]. Greičiausiai tą sakinį reikia suprasti taip, kad patsai Olesnickis turėjo didžiausią veikimo laisvę. Vienur kitur tenka išgirsti pastabą, kad Jogaila labai mylėjęs Lietuvą, bet, manyčiau, istoriniai faktai tokiai nuomonei nesudaro pakankamo pagrindo. Tokie pat reikalai su meile Švitrigailai. Argi galima rimtai imti Dlugošo posakį, girdi, Jogailai brolio nuvertimas nuo Didžiosios Kunigaikštystės sosto buvęs „kartesnis už mirtį" (morteque ducebat amarius) [155].

Važiuodamas į Bazelio Katalikų Bažnyčios susirinkimą, Zbignevas tarybos akyse prikišo Jogailai įvairių dalykų. Girdi, visą naktį girtuokliaująs, o dieną miegąs. Mišių dažnai klausąs po pietų (tai priešinga Katalikų Bažnyčios liturgijai). Tiek mėgstąs medžioklę, jog apleidžiąs valstybės reikalus. Karo reikaluose esąs apsileidėlis ir tinginys (in administrandis bellis desidiosus et piger), viską daryti suverčiąs kitiems. Žemiausios kilmės savo medžioklių draugus išaukštindavęs, prireikdavę jiems neleisti dalyvauti viešuose pasirodymuose. Dlugošas toliau rašo

apie didelį Jogailos prietaringumą. Nuskustus barzdos plaukus imdavęs tarp pirštų ir taip plaudavęs rankas. Kiekvieną dieną, prieš išeidamas viešumon (in publicum), 3 kartus apsisukdavęs, triskart laužydavęs šiaudelį ir mesdavęs žemėn. Kaip žinoma, Jogailos motina buvo pravoslavė ir, pasak to lenkų istoriko, karalius savo prietarus paveldėjęs iš jos [156]. Jogaila dėl Zbignevo kaltinimų įsiutęs ir griebęsis už kirvio. Pagaliau tas pats šaltinis dar mini, kad Jogaila buvęs „palinkęs į gašlumą, ir tai ne tik leistiną, bet ir užgintą" (in Venerem proclivis non permissam modo, sed et prohibitam).

Dabar tuos liudijimus sugretinkime su kitais. Mikalojus Kozlovskis 1434 m. liepos 11 d. Bazelyje per Jogailos egzekvijas susirinkusiems Bažnyčios visuotinio susirinkimo dalyviams pasakė pamokslą. Čia Jogaila — nuo krikšto pasninkaująs penktadieniais tik su duona ir vandeniu, kasdien klausąs mišių, trečiadieniais atsitraukiąs nuo moterų draugijos, visuomet blaivus, negeriąs vyno ir jokio svaiginamo gėrimo (vinum et siceram non bibit), per žmoną kitų moterų nepažįstąs, senis susilaukiąs vaikų, „lyg stebuklingai tai įvyksta", mirdamas visus sakramentus priimąs dūsaudamas. Jis „stovi vienas, ir gyvenimu bei elgesiu nėra antro tokio vyro" (unus est et secundum non habet sibi similem in vita et conversatione). „Tėve mūsų" išverčiąs į lenkų ir lietuvių kalbą. Jo sprendimais visi stebisi. Jogaila didesnis už Saliamoną. „Maloniausias ir pilnas maldingumo", nieko nepasmerkiąs mirti, per kautynes meldžiąsis. Kitame iškilmingame susirinkime, būtent Krokuvos universitete, Kazimiero į Lenkiją atvykimo proga miręs karalius vadinamas „geriausiu kariu" (bellator optimus). 1434 m. birželio mėnesį Olesnickis, įsakydamas savo vyskupijoje gedulingas pamaldas už velionį, rašo, kad „jo darbai buvo už žvaigždes šviesesni". Pagaliau Kipro karalius savo laiške Vladislovui III, Jogailos sūnui, mirusį kolegą iškelia į padanges (1434.VIII.3). Tai buvęs „nenugalimas valdovas" (princeps victoriosissimus), „švenčiausiai gyvenęs ir tikrai esąs šventas" (sanctissimeque vite... tam sancti principis). Darbai jį daro iš tikrųjų nemirtingą (immortalem) [157].

Tie visi gyrimai buvo po karaliaus mirties. Antra, jie beveik visi išėjo iš kunigų lūpų, vadinasi, į juos reikia žiūrėti kaip ir į šiandien prie iškastos duobės sakomus pamokslus. Pvz., Kozlovskis apie Jogailos blaivumą kalba Evangelijos žodžiais, kurie tenai vartojami kalbant apie

šv. Joną Krikštytoją. Kipro karalius informavosi iš aprašyto Bazelio pamokslo. Labai vykusiai pastarasis jo laiške vadinamas filosofiniu. Šis žodis labai tinka ir kitiems mūsų cituotiems pomirtiniams įvertinimams. Taigi manyčiau, nėra pagrindo atsisakyti nuo mūsų aukščiau išreikšto teigimo apie Jogailos dalyvavimą gyvoje Lenkijos—Lietuvos politikoje. Žinoma, negalėčiau sakyti, kad jis buvo visiškas politinis nulis. Tik į visus Jogailos garbinimus reikia žiūrėti kritiškai. Antai dar 1890 m. dr. A. Prochaska Švitrigailos nuvertimo ir Žygimanto įsodinimo į Lietuvos sostą iniciatyvą priskyrė karaliui. Paskui prof. A. Lewickis mėgino Jogailą reabilituoti ir nepritarė Dlugošo ir kitų vertinimams, pagal kuriuos lenkų karalius atrodo lyg bukaprotis. Bet profesorius nepateikė stiprių argumentų. Toliausiai nuėjo Kolankowskis, vadindamas Jogailą „tikrai nepaprastu žmogum ir stiprios individualybės karalium", kurio visi sumanymai anksčiau ar vėliau buvę realizuoti; žodžiu, tas vyras savo laiku buvęs visko centras [158]. Bet tokio tvirtinimo, kaip iš mūsų dėstymo matyti, neparemia istoriniai faktai. O Kolankowskio „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Istorija" nėra kokia originali studija, stipriai kvepia kompiliacija ir pilna drąsių tvirtinimų. Daug atsargesnis yra prof. dr. A. Lewickis, žinomas šaltinių leidėjas ir autorius tikrai mokslinio veikalo „Powstanie Swidrygiełły". Jis volens nollens turėjo sutikti, jog daugumas ano meto politinių sumanymų kilo Melsztyńskių, Tęczyńskių, Oleśnickių, Lichińskių ir kitų magnatų galvose.

6. Žygimantas Kęstutaitis

Švitrigaila bėgdamas buvo išsiuntęs patikrinti vilniečių ištikimybės; gauta žinia, jog jie Vilniaus pilį laikys jo vardu. Vis dėlto reikalai greit pasikeitė, ir Žygimanto Kęstutaičio valdžioje atsidūrė ne tik Vilnius, bet ir Trakai, Gardinas, Kaunas, Brestas, Palenkė ir Žemaičiai. Kadangi perversmo siūlai buvo Krokuvoje, tai čia greit ir sužinota, kas įvyko. Viską nupasakojo atvykęs iš Lietuvos Jonas Nemirowičius, greičiausiai paties Zarembos pasiųstas. Ir pats Žygimantas gerai numanė, kieno dėka tapo didžiuoju kunigaikščiu. Jis tuoj nusiuntė pas Jogailą savo atstovus, kad jį toje vietoje patvirtintų. Vadinasi,

nuo pat pirmojo žingsnio naujas kunigaikštis pradėjo visai ne tokią politiką, kokią varė Švitrigaila. Iš Lenkijos atvykę įgaliotiniai susitarė, jog Lenkų karalius ir naujasis didysis kunigaikštis susitiks Gardine apie spalio vidurį. Bet vėliau sugalvota kitaip. Mat bijota, kad persenęs karalius nesugadintų reikalų. Dėl to vietoje jo važiuoja į Gardiną iškilminga pasiuntinybė, kurią sudaro vyskupas Olesnickis, karvedžiai Jonas Lichińskis — Brastos ir Jarandas Grabskis — Vloclaveko, paskui pakancleris Oporowskis, Laurynas Zaremba, Žarnovo kaštelionas Przybysławas Dzikas ir Spytekas Tarnowskis [159].

Jie gauna plačiausius įgaliojimus ir gali Lenkijos vardu tartis su Lietuva visais ginčijamais klausimais ir dėl „sutarčių sulaužymų". Įgaliojamasis raštas datuotas Liubline rugsėjo mėnesio 30 d. Pagal jį, atstovai gali Žygimantą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu išrinkti (eligendi) ar sutikti su jau padarytu išrinkimu (in eius electionem... consentiendi), pagaliau intronizuoti ir galutinai patvirtinti (intronizandi, constituendi). Iš įgaliojimo atrodo, jog Lietuvos didžiojo kunigaikščio teisėtumas ir į valdžią įvedimas priklauso tik nuo lenkų. Mat atstovai turi galią naują kunigaikštį „intronizuoti kaip Didžiosios Kunigaikštystės žemių valdovą, jam suteikti investitūrą ir įstatyti bei padaryti didžiuoju kunigaikščiu" (ipsumque ad possessionem dominiorum Magni Ducatus praedicti intronizandi et investiendi ac eum magnum ducem constituendi et faciendi). Vadinasi, čia aiški vidurinių amžių investitūros bei vasaliteto tvarka. Visas abejones pašalina ta vieta, kur kalbama apie buvusius ginčus, nesutikimus, pagaliau apie sutarčių ir užrašų sulaužymus (controversiis, rancoribus, odiis, pactorum et contractuum, foederum, pacis perpetuae laesionibus nec non promissorum, iuramentorum, iurium, libertatum, privilegiorum et litterarum inscriptionum transgressionibus). Žinoma, kalbama čia apie Švitrigailos veiksmus, kurie sulaužė Lenkijos—Lietuvos sąjungą. Ji pavadinama tikruoju vardu, girdi, pasiuntiniai ypač turėsią tvarkyti „amžinos sąjungos ir unijos reikalus" (perpetuae ligae, unionis). Pagaliau Lenkų atstovai turės sutvarkyti ir sienų nustatymą (graniciis, limitibus). Aišku, čia Volynė ir Podolė. Lietuvą Jogaila, Lenkų karalius, laiko savo „tikra ir teisėta tėviške" (veri et legitimi patrimonii nostri) [160].

Taigi matome, jog Lenkijos politika Lietuvos atžvilgiu buvo nedviprasmiška ir aiški. Ji buvo vienoda ir pastovi

nuo to laiko, kai Jogaila tapo Lenkų karaliumi ir padarė žinomą inkorporavimo aktą. Pasiuntiniai pas Žygimantą važiavo su senais dėsniais, tik viskas sukosi apie tai, kad jie būtų vykdomi. Gausi delegacija jau spalio mėnesio pradžioje atvyko į Gardiną. Maždaug savaitę pasitarus, 1432 m. spalio 15 d. buvo pasirašyta vadinamoji Gardino sutartis. Įžangoje Žygimantas viešai primena, jog, kai tik Jogaila buvo išrinktas Lenkijos karalium, šiajam jisai pareiškęs raštu ištikimybę ir pažadėjęs Lenkijai pagalbą (toks dokumentas neišliko). Paskui pareiškia, jog Didžiąją Kunigaikštystę karalius po abiejų valstybių valdančiųjų sluoksnių pasitarimo jam „davęs ir suteikęs" (dedit et contulit), bet tik iki gyvos galvos (ad tempora vitae nostrae). Aukščiausio kunigaikščio vardą (titulum supremi principatus), kuriuo paprastai naudojosi, Jogaila sau pasilieka [161]. Sienų arba kiti ginčijami klausimai bus sprendžiami geruoju ir, pastebima, pagal „raštus ir teisėtus dokumentus". Vadinasi, įvedamas rašytinių sutarčių bei pasižadėjimų gerbimo pradas. Po Žygimanto mirties Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė „privalo tikru ir paveldimu būdu" (vera et haereditaria successione) tekti Jogailai, jo vaikams Vladislovui ir Kazimierui arba tiesiog įpėdiniams. Tik Trakai su kai kuriomis kitomis žemėmis tenka sūnui Mykolui, bet ir tai po jo galvos jos pereina Lenkijai. Žygimanto sūnus lygus kitiems Lietuvos kunigaikščiams ir, kaip jie, bus paklusnus karaliui ir karalystei. Podolė amžinai perleidžiama Lenkijai. Olesko pilis, jei bus užkariauta ar kitaip įgyta, irgi pereina Lenkų valdžion. Bet Luckas, Vladimiras ir kitos gretimos pilys bus Lietuvos valdžioje, tik, žinoma, ir vėl iki Žygimanto mirties. Tuo tarpu Ratną, Vetlę ir Lopačiną pasiima Lenkų valstybė. Atšaukiamos visos sutartys, sudarytos prieš Lenkiją, ypač Švitrigailos ir kryžiuočių sutartis, kur esąs ir paties Žygimanto parašas. Toliau žadama Lenkų karaliui ir jo įpėdiniams pagalba prieš visus priešus. Kaip toks įsakmiai minimas Kryžiuočių ordinas Prūsuose ir Livonijoje. Didysis kunigaikštis bus amžinai ištikimas Lenkijai „laimėse ir nelaimėse". Paskutiniu nuostatu eina pareiškimai, jog Žygimantas nesieks karaliaus vainiko. Sutartis sudaryta Žygimanto vardu, tik gale ją patvirtina Vilniaus ir Lucko vyskupai, keletas kunigaikščių ir keliolika bajorų. Jei lygintume su tų pačių metų Skirsnemunės aktu (geg. 15 d.), tai čia laiduotojų visai mažas skaičius [162],

Kopystiańskis išreiškė nuomonę, kad Gardino sutartimi numatomi ir Žygimanto įpėdiniai, vadinasi, tolesni didieji kunigaikščiai. Iš tikrųjų gi, kaip yra unijos tekste, Žygimantui mirus, Lietuva su visomis savo žemėmis savaime pereina Lenkijos valdžion. Tiesa, kalbama ir apie šio didžiojo kunigaikščio įpėdinius Lietuvos sostui. Bet čia vien galimumas, kuris paliktas apsisaugoti nuo eventualumų. Juk jei visa valstybė atiteks Lenkijai, tai šios bus reikalas skirti jai atskirus valdovus, ar ne. Labai būdingas Žygimanto posakis „mes arba mūsų įpėdiniai" (nos aut nostri successores). Nesakoma tiesiog „ir", bet sąlyginis „arba". Tiek rodo patsai dokumentas. Prieraše, Lietuvos atstovų laidavime, jau rašoma su „ir" ir minimi „būsimieji didieji kunigaikščiai". Bet, manyčiau, čia turime reikalą vien su Lietuvos visuomenės pageidavimu, o griežtai suprastame unijos tekste to nėra [163].

Tą pačią spalio 15 d. naujas didysis kunigaikštis duoda kitą dokumentą, kad Horodlė priklausė ir turi priklausyti Lenkijai. Po trijų dienų tėvo susitarimą, būtent Gardino uniją, patvirtina jo sūnus Mykolas. Raštas duodamas, kad „išrautų visokį abejojimą" (omnem ambiguitatem evellere), kurį gali turėti Jogaila, Lenkų bajorai ar visuomenė. Jis be niekur nieko žada laikyti tėvo padarytą uniją, ypačiai pabrėžia, jog nebus daroma sutarčių su kryžiuočiais. Apie būsimą po Žygimanto didįjį kunigaikštį nė žodelio, nors sakoma, jog patsai, t. y. Mykolas, pasitenkins tėviške ir kitko nesieks be karaliaus ir abiejų kraštų bajorų sutikimo [164].

Zbignevas Olesnickis Lenkų karaliaus vardu Žygimantą padaro didžiuoju kunigaikščiu ir kaip valdžios ženklą įteikia jam kardą. (Su kardu rankoje jis atvaizduotas savo antspaude.) Šiaip jau lenkai dokumento neduoda jokio ir visą reikalą atideda iki būsimo seimo. Tik 1433 m. sausio 3 d. Krokuvoje Jogaila patvirtina Gardino sąjungą. Raštas beveik visai toks pat kaip Gardino dokumentas. Tik čia įdėta nuostata, kad Lenkų karalius padės Žygimantui, ypač prieš Švitrigailą. Šia proga reikia pasakyti, jog visuose tuose dokumentuose Žygimanto būsimas viešpatavimas siejamas su Vytauto laikais, visai nutylint Švitrigailos valdymą, lyg tokio visai nebūtų buvę. Jogailos raštą pasirašo, be jo, visa jo valstybės taryba. Žygimantas turėjo atsilyginti, ypač kad Gardino akte labai maža tebuvo visuomenės atstovų. Dėl to sausio 20 d. Trakuose datuojamas naujas dokumentas. Čia pažodžiui pakartotas

Gardino raštas, vien su tuo skirtumu, kad žymiai daugiau aukštųjų valdininkų ir bajorijos atstovų. Prireikė ir iš Lenkų pusės atskiro patvirtinimo. Iš tikrųjų, 1434 m. vasario 27 d. Korčine Jogaila pažodžiui kartoja pereitų metų Krokuvos aktą, kurį ir vėl gausiai pasirašo taryba. Atsakoma ir iš Lietuvos pusės. Tos pačios datos Gardino akte Žygimantas Kęstutaitis kartoja pernykštį raštą. Tik čia įdėta nuostata, jog Jogailą rems, be kitų priešų, dar ir prieš Švitrigailą [165].

Ką galima pasakyti apie tos laidos uniją, kuri buvo patvirtinta ištisos serijos dokumentų? Ji visiškai panaši į vilniškę. Vadinasi, Lenkijos—Lietuvos santykiuose grįžtama į senesnius laikus. Žygimantas visiškai pasitiki ir remiasi Lenkais. Derybų metu, kai buvo ruošiama 1432 m. spalio 15 d. Gardino sutartis, Lietuvoje buvo ir ordino atstovas, judrus diplomatas Mevės komtūras Liudvikas Lansee. Numatomo karo su Lenkais akivaizdoje jis išsijuosęs dirbo, kad suardytų Lietuvių—Lenkų sąjungą. Bet į derybas jo neįsileido. Dlugošo liudijimu, Kęstutaitį nuo Lenkų mėgino atitraukti ir lietuvis Jurgis Butrimas. Jis buvo gyvenęs Vakarų Europos kraštuose ir buvo gabus ir išmintingas (ingenio et prudentia pollebat). 1414 m. jis Vytauto dvaro maršalas. Bet ir jo pastangos nuėjo niekais [166]. Dar daugiau: kryžiuočių žiniomis, Žygimantas mėgino ir ordiną paveikti, kad palaikytų jo sutartį su Lenkais. Taigi Lenkų politika visiškai laimėjo. Tai įgyvendinimas nuo seniau turėto plano. Antai jau vasario 3 d. Gniezno arkivyskupas Albertas pagamino transumptą Lietuvos ponų rašto, kuriuo jie 1401 m. pasižadėjo laikytis unijos ir po Vytauto kunigaikštystę perleisti Lenkų karaliui. Mat norėta turėti parengtą dokumentą ir jį pakišti pasirašyti Lietuvos atstovams. Haleckis mano, kad jį norėta pateikti Švitrigailai, bet greičiau tiesa bus Danilavičiaus pusėje, atseit ta ruoša buvo taikoma Žygimantui [167]. Žygimanto pastatymas Lietuvos valdžios priešakyje ir paskui ėję įvykiai savotiškai nušviečia Lenkijos aukštąją politiką. Manyčiau, jog Kolankowskio tvirtinimo, girdi, unija buvusi svarbesnė Lietuvai negu Lenkijai, negalima paremti istoriniais duomenimis. Visiškai nukaršęs Jogaila 1434 m. sausio pabaigoje važiuoja į Lietuvą, kad savo autoritetu paremtų Kęstutaičio valdžią. Krinkose (apie 46 km nuo Gardino) susitikęs su Žygimantu, Lenkų karalius įspėja Lietuvos valdančius sluoksnius, kad klausytų savo didžiojo kunigaikščio [168]. Tuoj po to, kaip jau

matėme, atsirado du nauji unijos dokumentai. Apskritai visi aukščiau minėti lietuviški raštai atsirado dėl pašalinės įtakos, pvz., kad ir Mykolo garantavimas už tėvą ir formalus atsisakymas nuo įpėdinystės.

Kadangi nuo 1387 m. ir 1413 m. duotų privilegijų rusai pravoslavai neturėjo lygių teisių su piliečiais lietuviais, tai ypač dabar susirūpinta, kad tas dalykas nesukeltų valstybinio antagonizmo ir skilimo. Juk tokia teisine santvarka galėjo pasinaudoti numestasis nuo sosto didysis kunigaikštis Švitrigaila. Dėl to tie patys Lenkų įgaliotiniai, kurie sudarė Gardino uniją, tame pat mieste pasirašė ir pravoslavų privilegiją [169]. Ji datuota spalio 15 d. Čia Lietuvos gyventojai rusai pravoslavai sulyginami su bajorais lietuviais. Net šie gali, susitarę su lenkais, rusus priimti į savo herbus. Privilegija surašoma Lenkų karaliaus vardu. Tiesa, pažymėta, kad Žygimantas sutinka, bet, šiaip ar taip, vyriausias šeimininkas pasirodo Lenkija. Sulyginimo tikslas — kad „ateityje nebūtų kokio pasidalijimo ar skilimo, kas galėtų pabloginti minėtų žemių būklę" (ne... divisio aut aliquod dispendium in futurum subsequatur, quo status terrarum predictarum ledi posset). Toliau kalbama apie vienodus palengvinimus, dvasių vienybę ir norų tapatybę. Pagaliau pabrėžiama, jog tai visa daroma, kad gyventojai „būtų palenkti karščiau ir ištikimiau tarnauti" Jogailai ir Žygimantui. Dokumente aiškiai pasakyta, jog kol kas jį antspauduoja pasiuntiniai, bet jų parašai galios, kol karalius pridės savo antspaudą [170].

Lewickis mano, jog Jogaila iš tikrųjų tą privilegiją užantspaudavo, kiti gi tyrinėtojai (Kolankowskis, Kopystiańskis, Haleckis) tai neigia [171]. Greičiausiai bus tiesa pastarųjų. Mat karalius spalio 30 d., vadinasi, po poros savaičių, Lvove davė lygiai tokią pat privilegiją Lucko žemės, atseit Volynės gyventojams. Čia, be kitų, užtinkame parašus Lichińskio, Oporowskio ir Zarembos. Bet jie juk pasirašė Gardino privilegiją. Jau Haleckis pažymėjo Lenkų siekimą atplėšti nuo Lietuvos kaimynines rusiškas sritis. Bet niekas neatkreipė dėmesio į tai, jog Gardino privilegija — tai Lenkų įgaliotinių gudragalviavimo padarinys. Kam reikėjo pridėti sąlygą, kad įsigalios tik tada, kai patvirtins karalius? Bet jau turėjome progos įsitikinti, jog karalius svarbių reikalų patsai nesprendė, ypač dabar, kai jau viena koja stovėjo karste. Antra, pasiuntiniai gavo visus įgaliojimus. Tad aną klauzulę jie pridėjo sąmoningai. Mat Gardino rašto sulyginti ru-

šai pripažįstami ne tik Jogailos, bet ir Žygimanto valdiniais. Tuo tarpu Lenkijos politika siekė ko kito. Iš tikrųjų, spalio 30 d. Lvovo privilegija Lucko sritį išskiria iš Didžiosios Kunigaikštystės ir laiko Lenkijos dalimi. Jogaila čia pažada, jog tos žemės neatskirs nuo Lenkijos ir niekam svetimam neduos valdyti (non alienabimus a corona nostra Regni Poloniae, neque alicui extraneo dabimus... ad tenendum). Kunigaikščiai ir bajorai katalikų ir rytų Bažnyčios bei graikų tikėjimo (=pravoslavai) gauna visas teises, kuriomis naudojasi Lenkijos bajorai. Pravoslavų bažnyčių nenaikins ir nepavers kitų tikybų šventovėmis. Į Katalikų Bažnyčią nieko prievarta nevers. Taip pat atleidžiami nuo kai kurių prievolių dvarų žmonės arba baudžiauninkai. Paliekama vien tam tikrų patarnavimų prievolė, jei pravažiuoja patsai karalius. Reikia pastebėti, jog tokios pat teisės suteikiamos net žydams ir armėnams (kokias turi Krokuvos ir Lvovo miestuose), pagaliau minimi ir vokiečiai [172].

Teisingai pastebėjo Čermakas, kad spalio 30 d. dokumentas būtų nesuprantamas, jei anksčiau tokia privilegija būtų buvusi duota visai Lietuvai. Jau daug kas nurodė, kad šis raštas prieštarauja Gardino unijai, kuria Luckas paliekamas Didžiajai Kunigaikštystei. Lewickis naiviai pateisina, girdi, visa Lietuva priklausė Lenkų karalystei. Šiaip ar taip, čia aiškiausiai matyti Lenkijos siekimas ir įvykusių faktų politika [173]. Lucko žemės privilegija gauna naujos šviesos žinant, jog tuo metu Galicijos rusai dar nebuvo sulyginti su kitais Lenkijos gyventojais. Tiesa, jiems tai žadėjo vadinamasis Jedlno raštas (1430.III.4), bet kol kas neįgyvendintas. Tik 1433 m. sausio 9 d. vadinamoji Krokuvos privilegija vėl atnaujino Jedlno pažadą ir jau dabar pradėta vykdyti gyvenime [174]. Galutinis sulyginimas įvyko tik 1434 m. Tokiuose rėmuose rusų pravoslavų sulyginimas yra grynai politikos aplinkybių padiktuotas veiksmas. Čia negalima ieškoti kažin kokių idealų siekimų ir giedoti himnus Lenkų politikams, kaip tai be niekur nieko daro Levickis. Girdi, Lenkijos valstybės vyrai pakilę virš to meto Europos dvasinio lygio! Žinoma, reikia sutikti, jog buvo neįprasta, kad katalikų vyskupas (Olesnickis) katalikams ir schizmatikams pravoslavams pripažintų lygias teises. Bet vėliau mes matysime dar radikalesnių žingsnių, atseit derybas ir sutartį su eretikais husitais. Toje įšėlusioje politikos jūroje tebuvo

viena vadovaujama žvaigždė — nauda valstybei. Ji ir buvo vyriausias kelrodis.

Rusams įtikti nori ir Žygimantas. 1432 m. rugsėjo mėnesį vilniečiams duoda du raštus (22 d.— lotynišką ir 27 d.— rusišką), kur pravoslavai ir katalikai gauna vienodų palengvinimų, išimami iš karvedžių jurisdikcijos, gali turėti savo teisėją, svarstykles vaškui, siuvyklas ir vyno parduotuves (Magdeburgo teisės). Rugsėjo 23 d. vilniečiai (rašte sakoma: „lenkai ir rusai") gauna dar vieną privilegiją, būtent, jie visoje kunigaikštystėje atleidžiami nuo muito. Tai naujojo kunigaikščio dovana sostinei, kuri vis dar nerodė didelio džiaugsmo valstybės perversmu [175]. Panašaus dokumento 1434 m. gegužės 6 d. susilaukė ir visa Lietuvos kunigaikštystė. Šis Žygimanto raštas vadinamas Trakų privilegija. Ji sulygina teises visų Lietuvos gyventojų, atseit pravoslavų ir katalikų. Čia ta pati argumentacija, kaip Lenkijos įgaliotinių pasirašytame Gardino privilegijos projekte. Naujoji privilegija apėmė visą valstybės plotą, o ne vien siaurai suprastą Lietuvą. Jos nuostatai: didysis kunigaikštis be teismo nebaus kunigaikščių ir bajorų; jie ir jų vaikai galės paveldėti turtus, taip pat juos parduoti, dovanoti ar kitaip padaryti; vyrui mirus, turtas pereina žmonai; patvirtinamos visos Vytauto duotos privilegijos; rusai bajorai galės gauti lietuvių herbus, tik šie pirma turės pasirūpinti lenkų leidimą; kumečiai (kmetones — baudžiauninkai) atleidžiami nuo duoklių didžiajam kunigaikščiui. Vis dėlto privilegijų gavėjai neatleidžiami nuo pilių ir kelių taisymo. Dar reikia pastebėti, jog šie palengvinimai nepanaikino Horodlės draudimo, kad rusai pravoslavai negali užimti karvedžių ir kaštelionų vietų, taip pat dalyvauti didžiojo kunigaikščio taryboje [176].

7. Įvykiai Volynėje ir Lietuvoje

Švitrigaila nepripažino nei perversmu padarytos santvarkos, nei naujojo Lietuvos valdovo. Jis nė manyti nemanė, kad viskas baigta ir reikia nusileisti. Iš pat pradžių jis galvoja apie karo jėgą. Atbėgęs iš Ašmenos į Polocką, nė neatsikvėpęs, rugsėjo 3 d. jis siunčia Paulių Rogalą pas Livonijos magistrą su laišku. Magistrą vadina „savo brangiausiu kaimynu" (vicine noster carissime) ir

rašo, girdi, paprastai jam pranešąs savo reikalus, tai dabar pasakysiąs ir nelaimę. Nupasakojęs Ašmenos užpuolimą, prašo atsiųsti pagalbos. Vadinasi, Švitrigaila savaime linksta į Livoniją; matyt, čia veikė ne tiek vietos artumas, kiek nujautimas ir įsitikinimas, jog ši šalis su savo valdžia yra natūrali jo sąjungininkė [177]. Bet „brangusis kaimynas" taip greit nesiskubina ir pirma ištiria būklę. Jis tariasi su savo aukštaisiais valdininkais ir siunčia pas Žygimantą pasiuntinį, kad tas įspėtų naująjį kunigaikštį, jog reikia užleisti vietą teisėtam valdovui. Paskui magistras nutaria siųsti dar porą pasiuntinių (vieną po kito) pas patį Švitrigailą, kad galutinai įsitikintų, kokia jo padėtis ir sumanymas. Vis dėlto Livonijos magistras, visa tai 1432 m. spalio 7 d. pranešdamas vyriausiam kryžiuočių magistrui, prieina išvados, jog reikia siųsti tuo tarpu bent „mažą pagalbą" (kleyne hulffe). Priešingu atveju, atseit jei Žygimantas nugalėtų Švitrigailą, tai Lietuva su Lenkais visiškai susijungtų (ganz ens). Apleidus numestąjį nuo sosto senąjį sąjungininką, būtų nepasitenkinimo Romos imperatoriui ir kitiems kunigaikščiams, kurie nuo pat pradžių rėmę Švitrigailos ir ordino sutartį. Pagaliau jei prašytojas vienas laimėtų, tai iš to kryžiuočiams būtų nemaža paimiavos. Nors iš laiško aišku, kad ordino kariuomenė sukeltų Lietuvoje ūpą (taip mano Švitrigaila) nuskriaustojo valdovo naudai, bet iki spalio 7 d. jokios pagalbos nepasiųsta. Livonijos magistras pasiteisino kelių blogumu [178].

Tuo tarpu Lietuvoje išvytojo kunigaikščio reikalai nepablogėjo. Švitrigaila lapkričio 30 d. rašo Livonijos magistrui, kad jį kviečia užimti tėviškės lietuviai ir rusai (... beide Littouwesche und Rusche hern und bayoren geschreben und zcuentpoten). Pagaliau padaromas net sąmokslas. Apie jį magistras turėjo patikimų žinių jau lapkričio 7 d. Dinaburgo komtūras buvo pasiuntęs žmogų pas Žygimantą, kuris grįžęs pranešė štai ką. Buvęs sugautas pasiuntinys su laišku, kurį siuntė Švitrigailai keturi labai žymūs vyrai: Trakų karvedys Jaunius, žemės maršalas Rumbaudas, Žemaičių seniūnas Kęsgaila ir Ukmergės viršininkas Šediboras. Pastarieji trys buvo broliai Volimuntaičiai, kurių kilimo vieta bei tėviškė bus buvusi Deltuva, vadinasi, sena svarbi lietuviška sritis. Visi įmesti į kalėjimą, o Jaunius ir Rumbaudas nužudyti [179]. Ir apskritai tuomet Lietuvoje nuotaika nebuvo palanki

Žygimantui. Pasak Dlugošo, naujas kunigaikštis bijojęs, kad nekeršytų nužudytųjų giminės.

Dėl to Švitrigaila teisingai įvertino momento patogumą ir beveik desperatiškai maldavo ordino pagalbos. Į Prūsų kryžiuočius jis kreipdavosi per Livonijos magistrą. Vyriausias ordino magistras Russdorfas, pats ruošdamasis kariauti su Lenkais, laikėsi kiek rezervuotai. Jis laiške Livonijos magistrui spalio 31 d. prašo Švitrigailai laiduoti, jog padės. Be to, įsako „kaip galima geriau jį paskatinti, kad tvirtai laikytųsi" (en trosten als ir beste konnet, so das her jo feste halde). Pagalbą suteikti turi Livonija. Patsai Russdorfas pasitenkina diplomatija. Jis pasiunčia pas Švitrigailą ką tik grįžusį iš Žygimanto Kęstutaičio Liudviką Lanseę [180].

Taigi nelaimingam valdovui beliko livoniečiai. Jis čia siuntinėja pasiuntinį po pasiuntinio. Kartais per vieną valandą ateina kelios pasiuntinybės. Vieną kartą Švitrigailos atstovas (siuntėjo įsakytas) Livonijos magistrą maldavo net atsiklaupęs. Visa tai šiam net įkyrėjo, pagaliau jis „negalėjo ilgiau delsti su pagalba" (lenger mochten wir im unsir hulffe nicht wol vorczihn). Lapkričio 7 d. rašo Russdorfui, jog pasiuntęs 80 riterių ir dar šiaip karių, iš viso apie 300 arklių. Dalinys, vadovaujamas Ašeradeno (Rygos apskrityje prie Dauguvos) ir Dinaburgo komtūrų, lapkričio 20 d. turėjo susijungti Razytėje (Vitebsko gubernijoje, žiemryčiuose nuo Dinaburgo) ir traukti Polocko link [181]. Tą patį mėnesį Prūsų magistras dar pasirūpino kitu dalyku. Mat buvo neaišku, kaip laikysis Žemaičiai. Mykolas Kęsgaila už palankumą Švitrigailai spalio pabaigoje ar lapkričio pradžioje buvo pašalintas iš Žemaičių seniūno pareigų ir įmestas į kalėjimą. Į jo vietą paskirtas buvęs Medininkų viršininkas Goliminas, iki šiol nepažįstamas, taip sakant, homo novus. Kurį kunigaikštį palaikė Žemaičiai? Visai tikrai dėl stokos šaltinių negalima atsakyti. Bet kai kurie daviniai leidžia manyti, kad rėmė Švitrigailą arba laikėsi nuošaliai. Russdorfas lapkričio 14 d. rašo Livonijos magistrui, kad pasiųstų žmogų, kuris Žemaičius palenktų neutraliai laikytis per Lietuvos vidaus karą. Tam tikslui ir patsai ten ką nors siųsiąs. Vadinasi, tokiai kombinacijai padaryti turėta vilties. Bet reikia atsiminti, kad anuomet didžiausios reikšmės turėjo vadai. Jei net šiandien jie daug nulemia, tai juo labiau tuometinės socialinės kultūros būklėje [182].

Švitrigaila jautė, jog teks kovos lauke susidurti su stipriu priešu. Dėl to jis dar nepasitenkino dviejų komtūrų vadovaujamu būriu, bet kviečia (XI.30) ir patį Livonijos magistrą atvykti, rodos, prašo drauge pasiimti ir sunkiųjų patrankų (grosze buchsen). Suprantamas kad ir seno žmogaus jaudinimasis. Minėtą laišką jis datuoja „mūsų Ašmenos dvare, septynios mylios nuo Vilniaus, iš vietos, iš kurios buvome išvyti" (in unsirm hove Woschmene, seben meile von der Ville, usz deme wir vortreben wurden) [183]. Išvytojo kunigaikščio kariuomenė galėjo siekti 20 000 vyrų. Čia buvo, be lietuvių, daug rusų ir totorių. Švitrigaila beveik be pasipriešinimo žygiuoja Vilniaus link. Tik priėjus prie Lietuvos sienų, į Borisovą atbėga nemaža lietuvių. Paskui pasiduoda viena pilis po kitos. Pvz., Minskas ir Krėva. Greičiausiai apsvaigęs nuo laimėjimų Švitrigaila nepaiso, kad dar neatėjo Livonijos pagalba. Gruodžio 8 d. abu komtūrai buvo vienos dienos kelio atstumu nuo Ašmenos, kur tuomet jau stovėjo kovotojas dėl sosto. Jis galvoja apie žygį į Vilnių, bet štai užpuola Žygimantas jį patį. Dlugošas rašo, jog Žygimantas turėjęs gerokai mažiau jėgų, bet vargiai juo galima tikėti. Ypač kad, pasak jo, Švitrigaila buvęs susijungęs su livoniečių kariuomene, tuo tarpu iš Livonijos magistro laiško vyriausiam kryžiuočių magistrui gruodžio 13 d. patiriame, kad jie pavėlavo. Mat lenkui istorikui rūpėjo padidinti priešų armiją [184].

Artinantis užpuolikų kariuomenei, Žygimantas siunčia Goštautą pas Jogailą pagalbos. Iš ten vyksta į Lietuvą Lenkų ginkluotos jėgos, vadovaujamos Mščugo Skšynskio. Nežinia, ar jis suspėjo į Ašmenos kautynes [185]. Bet tikrai čia dalyvavo Lenkų pulkai iš Drogičino. Tokiomis aplinkybėmis įvyksta karštas susikirtimas. Jėgų persvara buvo Žygimanto pusėje, kadangi turėjo kariškai stiprius lenkus, tuo tarpu jo priešas europietiškai išmankštintų livoniečių nė nesulaukė. Pirmasis puolė Žygimantas. Bet sutiko vyrišką pasipriešinimą, ir laimė svyravo čia į vieną, čia į antrą pusę. Kautynės truko nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro. Švitrigailai net buvo pavykę priešininkus atstumti apie 3 mylias į krašto gilumą. Bet Žygimantas su lenkais pavartoja gudrų manevravimą ir priešą priverčia trauktis. Šiaip ar taip, abi pusės skaudžiai nukentėjo. Jei tikėtume Dlugošu, Švitrigailos šalininkų arti 10 000 užmušta ir 4000 paimta į nelaisvę. O Švitrigaila gruodžio 13 d. rašo Russdorfui, kad jei jo žmonių žuvęs

vienas, tai priešininkų 6; pagaliau jis netekęs tik apie 20 vyrų. Nors iš šio laiško išeina, kad nugalėjęs jo siuntėjas, bet vis dėlto Švitrigailos jėgos buvo išsklaidytos, o jis pats pabėgo į Polocką. Lenkai ir lietuviai paėmė 8 vėliavas, o pergalei priminti susirėmimo vietoje Lietuvos didysis kunigaikštis pastatydina Šv. Mergelės bažnyčią. Be to, į nelaisvę pateko kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis, Vitebsko viršininkas Vasil Semenovič, Gedgaudas, Fedko Odyncewicz ir kiti. Žygimantas tuoj pat (veloci nuntio) savo laimėjimą praneša Lenkų karaliui, kuris už visa tai dėkoja Dievui. Iš mūšio lauko gruodžio 9 d. nugalėtojas pasigiria ir kryžiuočių vyriausiam magistrui [186].

Minėtame gruodžio 13 d. laiške vyriausiam magistrui Švitrigaila, aprašęs kautynes, čia pat kreipiasi su prašymu. Nori, kad „mylimas tėvas" atsiųstų pagalbos, priešingu atveju, girdi, jį gali net patys priešai išjuokti (belachen). Ką gi daro Prūsų ordino magistras? Kaip matėme, jis pritarė Švitrigailos pastangoms atgauti sostą. Bet drauge jis nesipyko nė su Žygimantu. Tarp jųdviejų važinėjo pasiuntiniai. Didysis kunigaikštis net randa reikalą jam pranešti Ašmenos laimėjimą. Russdorfas didžiausiu ir natūraliu savo priešu laikė Lenkus, kurie dabar vedė derybas su husitais; sklido gandai apie abiejų sąjungą prieš kryžiuočius. Dėl to vyriausio magistro Lietuvos politiką galima išreikšti sakiniu: „Gerų kaimyninių santykių siekimas". Žygimantas gi pranešė Prūsams laikysiąsis dar Švitrigailos sudarytos Skirsnemunės sutarties. Kai tik Algirdaitis buvo priverstas atsidurti toli už Vilniaus, jo reikalas ėmė tolti ir iš Russdorfo politinio akiračio. Švitrigailai, nustojusiam sosto, rugsėjo 3 d. iš Polocko parašius maldaujamą laišką, Marienburgo raštinė gautojo rašto antroje pusėje pažymėjo: „Senojo didžiojo kunigaikščio laiškas" (des alden grosfursten bryeff). Gal jausdamas tą atšalimą, ieškąs tėviškės kunigaikštis į vyriausią kryžiuočių vadovybę paprastai kreipdavosi per Livonijos magistrą. Pastarajam vyriausias magistras perleido visą iniciatyvą Švitrigailos reikaluose. Jis galėjo atplėšti Švitrigailos ir pasiuntinio Lanseės laiškus, siunčiamus į Marienburgą. Reikia pasakyti, jog Livonija iš pat pradžių linko į Švitrigailą ir ilgainiui pasidarė ištikimiausia jo rėmėja. Jos vadovybė raginte ragino ir vyriausią magistrą taip elgtis. Ta prasme rašė jam ir Liudvikas Lansee, tasai Lietuvos vidaus santykių akylas ste-

bėtojas ir žinovas. Gruodžio 21 d. iš Vitebsko jis teisinasi Russdorfui, kam pasilikęs pas Algirdaitį. Girdi, kai žmonės matą ordino paramą, tai veikliau remią senąjį kunigaikštį. „Dievas žino", taip baigia raštą, „kad aš veikiu Jūsų Malonybės ir mūsų visų gerovei" (Got weis, das thu ich... vos euwir gnade unde uns allen in dem besten) [187].

Dabar pažiūrėkime, kas darėsi pietuose? Podolės žemė niekuomet nebuvo išėjusi iš Lietuvos valdžios akiračio. 1414—1423 m. čia buvo seniūnas Gedgaudas, kuris pristatydino stiprių pilių. Volynė buvo gerai pažįstama pačiam Švitrigailai, kuris gana ilgai išsėdėjo Kremeneco kalėjime ir paskui bajorų ir didikų pastangomis išėjo į laisvę. Dėl tų pietinių žemių 1430 m. iškilo ir didysis ginčas su Lenkija, pavirtęs kruvinu karu. Tolesnis to padarinys — ir Švitrigailos nuvertimas nuo sosto. Kai tik ši žinia pasiekė Lenkiją, tuoj išsiųsta kariuomenė, kad užimtų kraštus, į kuriuos pretenduota. Vadinasi, tuo pačiu metu siunčiama kariuomenė į Podolę ir Volynę ir delegacija deryboms su naujuoju kunigaikščiu Žygimantu. Kai buvo pasirašoma Gardino unija, tai ne viena jos perleista Lenkams sritis faktiškai jau buvo jų ginklų užimta. Pirmiausia paimama Olesko pilis, kurią laikė Švitrigailos šalininkai. Paskui didelė armija eina į Podolę ir Volynę. Jai vadovauja Vincentas Šamotulskis ir Jan Mężyk iš Dombrovos [188]. Tatai negalėjo nepadaryti įtakos, ir luckiečiai atvyksta į Lvovą pas Jogailą ir pasiduoda jo valdžiai. Karalius išduoda jau žinomą mums privilegiją, kuria Lucko žemės rusai sulyginami su katalikais (X.30). Vadinasi, sulaužomas Gardino aktas, kadangi ši sritis lenkų dokumente aiškiai žymima kaip karalystės dalis. Lucką karalius atiduoda valdyti ikišioliniam seniūnui kunigaikščiui Aleksandrui Nosui (Pinskiui). Tai senas Švitrigailos šalininkas. Jo pasidavimas Lenkų karaliui tebuvo laikinas. Iš tikrųjų 1433 m. balandžio pradžioje Nosas pereina į numesto nuo sosto Algirdaičio pusę [189].

Podolėje Švitrigailos laikėsi pirmiausia tos srities seniūnas kunigaikštis Fedka Niesvičskis (nuo Niesvičiaus prie Polankos upės Lucko apskrity). Pasak Dlugošo, jis iš visų Lietuvos ir Rusijos kunigaikščių labiausiai buvo pasižymėjęs kariniais gabumais ir drąsa. Tos pačios krypties buvo ir Kijevo karvedys kunigaikštis Vladimiras. Fedka prieš Lenkų didžiulę kariuomenę nieko negalėjo

padaryti ir užleido beveik visas pilis. Braclavą jisai pats sudegino. Bet greitai reikalas pakrypo į gerąją pusę. Atėjo pagalba, Švitrigaila (prieš XII.13) pranešė Livonijos magistrui, jog sulaukta apie 20 000 totorių, 50 000 valstiečių ir apie 10 000 kijeviečių, vedamų kunigaikščio Vladimiro. Žinoma, čia besigiriant perdėta, bet, šiaip ar taip, jėga turėjo būti nemaža. Lenkai džiūgaudami traukė namo. Dlugošas smulkiausiai aprašo, kad įvyko susirėmimas. Gudrus Fedka, slapstydamasis miškuose, sustojo prie Morachvos upės netoli Kopestrino kaimo ir laukė lenkų. Apylinkė buvo užtvinusi ir tik per upę buvo galima patogiai pereiti. Nieko nesitikėdama, karaliaus armija dviejose vietose žabais iškloja žuvims padarytas užtvankas (agger), ir jau pusė vyrų ir vežimų pereina į antrąją pusę. Staiga (tai buvo lapkričio 30 d.) pasigirsta trimitai ir pasirodo Fedka su savaisiais. Įvyksta karščiausios kautynės. Iš pradžių lenkai visiškai sugniuždomi, paskui jiems pavyksta šiek tiek atsitiesti. Bet iš kovos aprašymo nematyt, kad jie būtų laimėję. Pats Fedka pranešė į Vitebską, kur tuomet buvo pas didįjį kunigaikštį Lansee, jog kritę daug priešų (vaste fele darnedergeleget). Tad negalima sutikti su kai kuriais lenkiškais šaltiniais, esą Jogailos kariuomenė laimėjusi. Juoba kad kitų metų pavasarį Podolė tebėra Fedkos rankose [190].

Lucke stipriai laikosi Nosas. Jis be perstojo užpuldinėja kaimyninę Cholmo žemę, kuri buvo Lenkų valstybės dalis. Cholmo seniūnas rusas Hricko Kierdiejaitis negalėjo atsilaikyti ir viename susirėmime pavasariui besibaigiant visiškai pralaimėjo, ir 500 lenkų raitelių pateko į nelaisvę [191]. Podolėje neblogiau sekėsi Fedkai. Jis partizaniškai puldinėjo priešus. Talkininkaujamas totorių, jis sumušė Kameneco seniūną Bučacką. Šis buvo klasta išviliotas iš tvirtovės, paskui netikėtai užkluptas ir sužeistas paimtas į nelaisvę. Tik vėliau, kaip tam tikroje vietoje minėjome, jis buvo išmainytas į lenkų belaisvį Livonijos maršalą Nesselrodę. Padrąsinti pasisekimų, Volynės ir Podolės seniūnai susijungia ir puola Lietuvos Brastą. Pasiėmę apie 4000 totorių, su visomis jėgomis apsupa pilį, o miestą sudegina. Grėsė didelis pavojus. Tuomet pilies eina gelbėti sušaukta Lenkų bajorija (pospolite ruszenie). Nosas ir Fedka priversti nutraukti apsiaustį. Ryžtingas kunigaikštis Nosas atsigręžia į kitą pusę ir įpuola į pačią Lenkiją, atseit Cholmo sritį. Bet

čia lenkų vadas Hricko Kierdiejaitis jį ties Hrubiešovu sumuša [192].

Kaip matome, pietuose kažin kokių didelių pasikeitimų neįvyksta. Viena aišku, jog abi šalys buvo kovų išvargintos. Vis dėlto tikrai nežinia, kodėl 1433 m. liepos mėnesį Lenkų seniūnai ir karo vadai Hricko, Šamotulskis ir Bučackis savo atsakomybe padaro paliaubas su Volynės ir Podolės seniūnais. Susitarimas galiojo iki Kalėdų, paskui prailgintas iki Velykų. Gavę laisvas rankas, volyniečiai dabar puola Žygimanto Kęstutaičio valdomas sritis. Įsiveržia į Bresto ir Palenkės žemes. Čia atmušti, jie rudenį puola Mstislavlį. Reikia pastebėti, jog šie puolimai buvo pataikyti kaip tik tuomet, kai iš žiemių Žygimantą spaudė patsai Švitrigaila [193].

Jisai po Ašmenos kautynių nenurimo, bet ruošėsi naujam puolimui. Tik jam nesisekė išjudinti vyriausio magistro. Gudrus Russdorfas išnaudojo sunkią kunigaikščio būklę. Ne be reikalo ilgai pas Švitrigailą viešėjo jo atstovas Lansee. Matyt, savo viršininko instrukcijomis jis rūpinosi išgauti Palangą, kuri fatališku kyliu skyrė abudu vokiečių ordinus. Kadangi, viena, pajūris dabar buvo Žygimanto valdžioje ir, antra, rūpėjo labiausiai pats sostas, tai, galimas daiktas, Švitrigaila už žadamą pagalbą ką nors pažadėjo ta prasme. 1432 m. gruodžio 21 d. apie tai magistrui džiūgaudamas praneša Lansee. Po 5 dienų jis vėl primena tai ir ragina, kad Palanga būtų kuo greičiausiai užimta [194]. Girdi, tuomet ordino pasiuntiniai į Livoniją galėtų keliauti „patogiau ir saugiau" (bequemer unde ungehindert). Vis dėlto Švitrigaila jokio dokumento tam neišdavė. Žygimantas pajūrį tiksliai išnaudojo ir čia laikė stiprią sargybą. Žemaičiai atiminėjo iš Livonijos į Prūsus siunčiamus laiškus, suiminėjo žvejus, žinoma, nepraleisdami progos pasiplėšti. Taip skundžiasi Livonijos magistrui Goldingos komtūras (1432 m. spalio 14 d.). Apie pajūrio žemaičių užpuldinėjimus vokiečiai skundžiasi ir vėliau, pvz., 1434 m. vasario 27 d.[195]

Šiaip jau kryžiuočių vyriausias viršininkas labai ir labai suabejoja, ar Švitrigaila beatgaus sostą. Iš Žygimanto laiško vyriausiam magistrui 1433 m. sausio 28 d. sužinome, jog jis kvietė, kad dabartinis didysis kunigaikštis užleistų numestajam valdovui... „kokį kampelį" (ettlichen winkel). Jei tai nepavyktų, tai Russdorfas projektuoja Švitrigailą apgyvendinti pas save. Siūlymas labai keistas: už kampelį kovotojas dėl sosto turi atiduoti dabar

savo valdomas sritis! Gal kryžiuočių vyriausio magistro nusistatymui čia padarė įtakos Eugenijaus IV sprendimas. Mat popiežius sausio 1 d. buvo, lenkų prašomas, Švitrigailos valdinius atleidęs nuo priesaikos jam ir patvirtinęs priesaiką, padarytą Žygimantui, perversmo keliu paėmusiam valdžią. Vadinasi, turėjo būti asmenų, abejojusių naujojo kunigaikščio teisėtumu [196]. Švitrigaila savo nusistatymo nė kiek nekeičia: jis sutinka bylą baigti geruoju, bet su sąlyga, kad Lietuvos sostas jam bus grąžintas. Kaip matyti iš Lanseės vasario 11 d. laiško Russdorfui, Švitrigaila buvo tuo reikalu siuntęs pas Žygimantą. Bet tasai pasiuntinius prigirdęs. Paskui dabartinis Lietuvos valdovas pas priešą pasiuntęs savo atstovus. Tačiau kai grįžo, juos liepė valkioti gatvėmis ir paskui prigirdė. Senasis kunigaikštis bandė susisiekti net su Jogaila. Karalius jo žmones suima ir nusiunčia pas Žygimantą, kuris padaro su jais kaip paprastai — pavalkiojęs gatvėmis nuskandina [197].

Russdorfas ima, ką tik gali paimti. Su naujuoju kunigaikščiu jis ne tik nekariauja, bet net prekiauja. Iš Ragainės į Lietuvą eina druska ir kiti dalykai. Tatai buvo priverstas jam priminti Livonijos ordinas. Ši šaka negali suprasti vyriausio magistro. Livonijos Rutenbergas vasario 24 d. jį ragina „nesėdėti rankas sudėjus" (stille sitzen), kadangi pats gerai numanąs, jog vieniems sunku kariauti. Laišką baigia pasitikėdamas vyriausio magistro „išmintimi" (wisheit) [198]. Bet tas susirūpinęs vien savo paties kailiu. Jis prašo, kad Švitrigaila suorganizuotų jungtinį žygį prieš Lenkus: žiemiuose ir rytuose turi pulti Livonija su Algirdaičiu, o pietuose podoliečiai, volyniečiai, valakai ir totoriai. Gegužės 3 d. kunigaikštis pažada tai padaryti [199]. Mat kryžiuočiai jauste jautė ir jau tikrai žinojo, kad Prūsiją užplūs lenkų ir nenugalimų husitų kariuomenė. Russdorfas atsidūrė tarp kūjo ir priekalo. Jį barė šiaurės broliai su senuoju sąjungininku Švitrigaila, bet prikaišiojo ir Žygimantas Kęstutaitis. Ką jis daro? Žygimantui rašo, jog Livonijai įsakęs „ramiai sėdėti". Jei jinai ką blogo Lietuvai padariusi, esąs kaltas patsai kunigaikštis, kam susidėjęs su lenkais. Didžiausias magistro grasinimas, girdi, nežinąs, ar ir jis galėsiąs beišlaikyti „visiškai gerą draugiškumą" (gantcz volkomener fruntschaft) (II.26). Kiek vėliau, balandžio mėnesį, jis nuramina ir Švitrigailą, kurį pažada remti darbais ir „amžinai neapleisti" (euch czu ewigen czeiten nymmer lassen) [200].

Štaip gudragalviauja senasis diplomatas. Jo darbai visiškai suprantami to meto įvykių plote.

Livonijos draugiškumas iš pradžių atrodė neabejotinas. Magistras per pasiuntinius ir laiškus laidavo Švitrigailai, kad bus Polocke su kariuomene jau sausio 25 d., iš kur, žinoma, trauks į Lietuvą. Esanti laiduota pagalba taip pat iš Rygos ir Dorpato. Šį trumpą žygį ordinas atlieka vienas. Livonijos viršininkas rašo Reveliui, kad plataus masto ekspedicija į Lietuvą numatoma ateinančią vasarą (negesten tokomenden somer). Be to, naiviai tvirtina, jog visas ordinas su vyriausiu magistru einąs prieš Žygimantą ir Lenkus. Paskui Rutenbergo nuomonė kiek pasikeitė. Nors buvo susitarta, kad iš Polocko abu su Švitrigaila apie gegužės 30 d. puls į Lietuvą, bet tai neįvyko. Matyt, čia paveikė vyriausio ordino viršininko svyravimas. Žinoma, buvo galima pasiteisinti. Įpusėjus gegužės mėnesiui, magistras praneša į Marienburgą, girdi, esąs visai prisirengęs, bet negalėsiąs ištraukti į žygį, kadangi „per maža žolės" (gebrechens halben graszes) [201].

Livonija pasijudino vos liepos 8 d. Sujungta kryžiuočių, Švitrigailos ir rusų kariuomenė į Lietuvą įsiveržė apie liepos mėnesio 20 d. Vadinasi, žygis beveik porą mėnesių pavėluotas, ir tai vien dėl Rutenbergo kaltės. Galime pastebėti, jog vėluojama jau trečią kartą. Pirmą kartą vėluota prie Ašmenos. Antrasis vėlavimas,— galima sakyti, visai nekorektiškas pasielgimas,— įvyko sausio mėnesį. Buvo sutarta susijungti 25 dieną, tuo tarpu livoniečiai ištraukė tik 30-tą. Bet blogiausia, jog jie veikė vienui vieni. Apiplėšė ir sudegino Linkmenų (Langwen), Tauragnų (Tawgal), Utenos ir Užpalių apylinkes ir išsivedė apie 3000 žmonių, vaikų ir suaugusių. 11 dienų pasišvaistę (I.30—II.9), traukė namo, kaip patsai magistras rašo, pabūgę lietuvių, susijungusių su lenkais. Vadinasi, žygis negalėjo turėti reikiamų padarinių [202]. Tas pat trečią kartą. Kaip matysime vėliau, nuo birželio pradžios Lenkai buvo įsivėlę į karą su Prūsų kryžiuočių ordinu. Taigi Žygimantas būtų buvęs užkluptas vienas. Tiesa, tas karas ir dabar ėjo, bet Russdorfas nespėjo sužinoti, kad sąjungininkams Lietuvoje sekėsi, ir sunkiomis sąlygomis rugsėjo 13 d. buvo priverstas pasirašyti paliaubas.

Antroje liepos mėnesio pusėje Švitrigaila su livoniečiais žygiuoja nesulaikomai. Paimamas Minskas, Borisovas, Krėva, Zaslavlis, Eišiškės, Lyda. Buvo vienas susirėmimas ties Molodečnu, bet Žygimanto karo vadas

Petras Mongirdaitis visiškai sumušamas. Beje, Krėva atiduodama Livonijos ordinui, matyt, už talką. Vilnius sudeginamas, bet pilis nepaimta. Taip pat ir Trakai. Nugalėtojai prisiartina prie Kauno. Nežinia, ar pilis paimta, bet Ragainės komtūras pranešė Russdorfui, jog visa jos įgula, kurią sudarė lenkai, išmušta. Čia paimamas į nelaisvę kunigaikštis Mykolas (Alšėniškis). Atrodo, jog jis kovojo Švitrigailos pusėje, o paskui, nežinia kieno ir kaip suviliotas, perbėgo pas Žygimantą. Iš čia galėtų paaiškėti, kodėl Švitrigaila taip žiauriai su juo pasielgė, būtent, liepė Vitebske prigirdyti Dauguvoje [203]. Žygis įvyko rugpjūčio mėnesį.

Žygimantas negalėjo atsilaikyti. Jis, kaip rašo Dlugošas, nepasitikėjo savaisiais, kadangi neseniai už sąmokslą buvo nužudęs keletą pačių žymiųjų valstybės vyrų ir dabar bijojo jų giminių keršto. Dėl to jis paliko šalį priešų valiai, o pats pasislėpė miškuose. Mat didesnės pagalbos Lenkai negalėjo duoti, nes patys kariavo su Prūsų kryžiuočių ordinu. Įdomus Žemaičių laikymasis. Jie nestojo prieš Švitrigailą, bet sugrįžo namo, kadangi „Žygimantui nenorėjo daugiau padėti" (wellen ym nicht me helfen). Girdi, jie norį ginti savo pačių žemę. Greičiausiai čia tik pasiteisinimas, daugiau nieko. Jie nenorėjo kovoti prieš Švitrigailą. Balandžio 29 d. maršalas rašė, kad jie rengiasi pulti Įsrutės apylinkes. Vis dėlto Švitrigaila, nusiaubęs plačiausius plotus, patraukė į Lukomlę. Paskui išvyko į Kijevą. Dėl ko? Galėjo būti daug priežasčių. Anot Dlugošo, žygį labai apsunkino tai, kad Žygimanto kariuomenė sunaikino pašarą. Bet turbūt svarbiausia priežastis bus buvusi gyvulių ir arklių maras. Livonijos magistras, grįžęs rugsėjo 18 d. į Rygą, rašo Russdorfui, kad jo kariuomenės vyrų daug išmirę. Patsai magistras grįžo sirgdamas. Pasak jo, gal tik kokia pora karių tesą sveiki (nicht boven twe gesunt is gebleven). Iš čia sužinome, jog žygis truko apie 11 savaičių. Jei ne maras, tai, pasak Gruševskio, Žygimantas gal būtų buvęs pribaigtas. Prisidėjo čia ir ta blogybė, jog Marienburgas, nežinodamas laimėjimų Lietuvoje, negalėjo jų panaudoti kare su Lenkais, ypač gi padarytose paliaubose [204].

8. Lenkai su husitais užpuola kryžiuočius

Lenkai katalikai su eretikais husitais sudarė karo sąjungą. Įdomu ir svarbu išsiaiškinti, kaip tai galėjo atsitikti. Pirmiausia — kalbos gimininguma s. 1421 m. Jogaila, rašydamas Čekų luomams, jau kalba apie „mūsų slaviškos kalbos žemes" (terras lingwagij nostri Sclavonici), kurias spaudžianti „svetima tauta" (nacio aliena). Vadinasi, lenkų ir čekų tautos rikiuojamos vienoje eilėje, o kitos pažymimos kaip svetimos (turima galvoje vokiečiai) [205]. Dar aiškiau tas dalykas matyti instrukcijoje Čekijos pasiuntinių, kurie 1420 m. gruodžio mėnesį vežė Jogailai pasiūlymą būti jų šalies karaliumi. Čia karalius Zigmantas piešiamas kaip pasikėsintojas prieš „visas slavų kalbas". Argumentuojama, jog čekų kalbos žlugimas drauge būtų smūgis ir lenkų kalbai, kadangi abi labai artimos. Taip kalbama keliais atvejais čekų ir lenkų oficialių asmenų [206]. Kartais buvę prasitariama, girdi, abiejų tautų viena kalba. Vieni antrus suprasdavo. Pvz., 1431 m. Krokuvos pasitarimuose čekai kalbėjo lotyniškai ir čekiškai, o lenkai — lotyniškai ir lenkiškai. Kalbos gimininguma s buvo palankus dvasinėms gėrybėms apsimainyti. Mat anais laikais Čekai pradėjo atmesti lotynų, o labiau vartoti savo gimtąją kalbą [207].

Be abejonės, čekai turėjo aukštesnę kultūrą ir senas garbingas tradicijas. Patsai husitizmas (nuo Jono Huso, skelbusio skirtingą nuo Katalikų Bažnyčios mokslą, už kurį Konstance 1415 m. kaip eretikas, arba atskalūnas, buvo sudegintas) Lenkijoje pradėjo prigyti jau apie 1406—1407 metus. Bajorai suvažiavimuose stoja prieš Bažnyčios dešimtinę, apeliaciją į Romą, prieš bažnytinių teismų viršenybę ir kitus nuo seno praktikuotus dalykus. Atvirai kovojama su dvasininkais. Gyvi ir kultūriniai santykiai. 1410 ir 1414 m. čekai tarnauja Lenkų kariuomenėje. Istoriniame Tanenbergo mūšyje su kitais savo draugais dalyvauja garsusis Jonas Žižka. Patsai naujojo mokslo (husitizmo) skelbėjas, drauge sukėlęs čekų tautinį sąjūdį, Jonas Husas, susirašinėja su Jogaila. 1410 m. gruodžio mėnesį jis rašo karaliui džiaugiąsis, kad nugalėti kryžiuočiai, ir pasako norįs pasimatyti su pačiu Jogaila. Krokuvos dvare nuolat galėjai sutikti čekų. 1413 m.

Jeronimas Pragiškis universitete turėjo viešą disputą apie Huso mokslą. 1433 m. vienas husitas kunigas, atvykęs į Lenkiją, čia dėsto ne tik naująjį mokslą, bet ir astronomiją [208].

Priešingas Katalikų Bažnyčiai Huso mokslas Lenkuose rado gyvą atgarsį. Jei apie 1420 m. pas Prūsų kryžiuočius, Gilgenburge, naujasis mokslas pradėjo kelti galvą, tai ką bekalbėti apie kaimyninę Lenkiją [209]. Ypač svarbu, kad naujasis sąjūdis buvo ne vien religinis, bet drauge ir tautinis, nukreiptas prieš vokiečius ir jų viešpatavimą. Valstybės valdžia tam buvo palanki. Husitizmą ypatingai rėmė bajorai ir žemieji dvasininkai. Buvo ir žymesnių asmenų, atvirai prisidėjusių prie čekų sąjūdžio, pvz., Dobek Puchala, kurio dvarai buvo prie Lenkijos ir Čekijos sienos. Husitams pritarė ir kai kurie aukštieji valstybės vyrai, pvz., abu Šafrancai (vyskupas ir kaštelionas), Mikalojus Siesčenecas ir kiti [210].

Olesnickis 1432 m. sausio mėnesį rašo kardinolui Cezariniui, kad Krokuvos vyskupijoje klaidingasis mokslas tiek paplitęs, jog pasitaiką dėl jo ir bažnyčių plėšimų. Vyskupas vieną magistrą turėjo nubausti bažnytinėmis bausmėmis [211]. 1432 m., kai Zbignevas neparodė palankumo husitų pasiuntiniams, tai lenkai husitai čia matė įžeidimą ir tiek įniršo, jog net parūpino budelius vyskupui nužudyti. Pagaliau husitizmas tiek išplito, jog prireikė bendromis jėgomis su juo kovoti. Antai 1438 m. balandžio 25 d. paskelbta visų Lenkijos bajorų konfederacija, kad nuslopintų eretiškus sąmyšius [212]. Bajorai net „dūsavo apie uniją su čekais" (Smolka). Vadinasi, pritarimas buvo didelis. Bet Dlugošas tai arba nutyli, arba sušvelnina gražiais žodžiais, taip sakant, vynioja į vatą. Žinoma, tai nesiderina su Lenkijos garbe. Pvz., pasak jo, per 1433 m. karą Lenkų kareiviai ne tik neužsikrėtę klaidingu mokslu, bet, arčiau pažinę, net pradėję jo nekęsti. Taip turėjo rašyti kanauninkas, sekretorius vyskupo, siekiančio kardinolo skrybėlės! [213]

Lenkai su čekais husitais palaikė ir gyvus prekybinius santykius. Vadinasi, gimininių tautų visuomenės bendravo. Dėl to nenuostabu, kad Lenkijoje buvo juntama net antiklerikalinė dvasia. Be jau minėtų, revoliucinis bei religinis sąjūdis Lenkijoj buvo ir tuoj po Jogailos mirties. Patys čekai savo slaviškiems kaimynams buvo irgi neabejingi. 1432 m. buvo kalbama apie Vladislovo Jaunojo vainikavimą Čekų karaliumi. Ypač tas reikalas pa-

sidarė aktualus po imperatoriaus Zigmanto mirties. Pasirodė agitacinis raštas: esą jei negalima turėti čeko karaliaus, tai bent iš kitos slavų tautos. Kazimierą pasodinti Prahos karaliaus soste, be kitų husitų, ypač rūpinosi Jonas Czapekas, Reterszykas, Pet. Polagkas ir Alss von Sternbergas [214].

Apie 1420 m. Europoje plačiai sklido gandai apie Lenkų karaliaus palankumą husitams. Taismet Martynas V rašo Jogailai, kad neglobotų eretikų, kitaip, girdi, susilauksiąs bausmės. 1421 m. apie Velykas imperatorius Zigmantas siunčia tam tyčia pasiuntinį, kad išaiškintų, ar neremiami čekai. Sukeltos visos galybės ant kojų. Rugsėjo 5 d. popiežius „griežtai įspėja Viešpatyje" Jogailą, kad su eretikais čekais nedarytų sutarties (nec aliqua pacta ineat). Tai būsią galima, girdi, tik tuomet, kai jie grįšią į Katalikų Bažnyčią [215]. Lenkų santykiai su eretikais husitais pasidarė plepalų objektu. Rietenos plito net eilėraščių forma [216].

Tuomet Europa buvo katalikiška, o jos dvasinis viršininkas — popiežius. Eretikai buvo laikomi visuomenės priešais. 1427 m. iš Romos išeina bulė, kuria dešimtoji dvasininkų pajamų dalis skiriama karui su husitais. Kitų metų liepos 25 d. popiežius atskiru laišku paragino Jogailą, kad siųstų pagalbos su jais kovojančiam Zigmantui [217]. Karalius bene išleido griežtą draudimą, kad jo valdiniai nepadėtų čekams. Bet tai padaryta turbūt kad patenkintų Europos galiūnų reikalavimus. Šiaip jau senasis palankumas liko kaip buvęs. Tiesa, 1430 m. birželio mėnesį husitai buvo įpuolę į Čenstakavą, bet tai laikinas įvykis, kuris gerųjų santykių nepagadino. 1429—1430 m. politiniuose sluoksniuose buvo kalbama, kad čekai puls Kryžiuočių ordiną. Vadinasi, jie laikomi natūraliais Lenkijos sąjungininkais [218].

Kai imperatorius Jogailą pakvietė padėt pulti Čekus, tai tasai diplomatiškai atsakė, girdi, negalįs, nes turįs kariauti su nepaklusniu broliu. Dar ir Zigmantą prašo pagelbėti. Laiškas datuojamas 1431 m. liepos 21 d. Dėl to savaime suprantama, kad husitai buvo įsitikinę Lenkų karaliaus palankumu. Jų atstovai 1432 m. spalio 8 d. rašo ultimatumą ordinui ir čia Jogailą vadina „savo pagalbininku ir ypatingu globėju" (adjutorem et specialem fautorem) [219]. Dar daugiau, vienas pačių žymiausių husitų vadų, Prokopas, visuotiniame susirinkime viešai pareiškė, girdi, karalius kreipęsis į juos, kad išspręstų ginčą

su Švitrigaila. 1432—1433 m. taboritų vadai prikaišiojo Jogailai, kodėl nepriimąs jų tikėjimo, kaip buvęs pažadėjęs. Kiek vėliau imperatoriaus Zigmanto aplinkoje kalbėta, kad Lenkų karalius manąs priimti Komuniją dviem pavidalais (atseit visai priešingai Katalikų Bažnyčiai) [220]. Žinoma, čia buvo ne karaliaus, o Lenkijos vadovaujamų sluoksnių politika. Ji buvo varoma ir po 100 metų. Antai 1525 m. Žygimantas II leido supasaulietinti Kryžiuočių ordiną ir iš magistro Alberto Hohenzollerno, kaip iš pasaulietiško kunigaikščio (o jis buvo katalikų vienuolis), priėmė paklusnumo priesaiką.

Ta proga dar pora žodelių apie Lietuvių ir Čekų husitų santykius. Doc. Pr. Penkauskas, nežinia kuo remdamasis, imdamas dalyką Katalikų Bažnyčios atžvilgiu, Vytautą apkaltina palankumu eretikams, tuo tarpu Jogaila piešiamas kaip nuoširdus Bažnyčios gynėjas [221]. Žinoma, Čekai, atsimetę nuo Bažnyčios, stengėsi į savo pusę patraukti ir šį garsų Rytų Europos valdovą. Žymus husitas Jeronimas Pragiškis 1413 m. viešėjo pas Vytautą ir čia agitavo naujojo tikėjimo naudai. Didžiajam kunigaikščiui buvo pasiūlytas Čekijos vainikas. Tiesa, vainikuotis nesivainikavo, bet 1422 m. išsiuntė Algirdo giminės kunigaikštį Žygimantą Kaributą, kad tas jo vardu valdytų Čekiją. Tasai čia išbuvo keletą metų. Martynas V net kvietė Vytautą, kad neremtų husitų. Bet tasai atsakė, jog Kaributo pasiuntimas esąs vien kerštas už imperatoriaus Zigmanto sprendimą (Breslave 1420.I.6), kuriuo Žemaičiai po Vytauto mirties paliekami kryžiuočiams. Atšauksiąs tik tuomet, kai bus atitaisyta skriauda. Paskui Žygimantas Kaributas iš tikrųjų buvo atšauktas [222].

Tai bendras fonas, kuriame bus ryškesnis Lenkų—husitų karo susitarimas. Karo sąjungai ypač pasidarė palankios aplinkybės, kai maždaug nuo 1426 m. husitai perkelia kovas į užsienį. Derybos prasideda 1431 m. Lenkų karaliaus pakviesti, į Krokuvą atvažiuoja jo brolio sūnus Žygimantas Kaributas, Prokop Holy, Bedrzych (Fridrichas) iš Stražnicų, Tanenbergo dalyvis Vilem Kostka, Piotr Anglik ir kiti. Tai patys žymiausi Čekų husitų vadai. Kovo 19 d. įvyksta disputas, kuriame čekai ginčijasi su Krokuvos universiteto profesoriais. Ginčai vyksta lenkiškai ir užtrunka keletą dienų. Klausė ir patsai Jogaila. Suprantama, vieni antrų visiškai neįtikino. Įvyko nemalonus incidentas. Vietos vyskupas Olesnickis miestui metė interdiktą (Katalikų Bažnyčios bausmė — prie eretikų negalima

laikyti pamaldų). Kadangi artinosi Velykos, tai husitai paprašyti išvažiuoti į Kazimierzą. Tuomet jie balandžio 1 d. visiškai apleidžia Lenkiją [223].

Šis atsitikimas toli gražu negalėjo pagadinti kaimyninių santykių. Galimas daiktas, jog jau buvo tartasi ir apie karo reikalus. Mat Europoje apie tokią sąjungą sklido gandų gandai. Vis dėlto formaliai ji sudaryta tik kitais metais. Į Pabianičius liepos pradžioje atvyksta abiejų kraštų husitų sektų, taboritų ir našlaičių —„sierotkų" vadai. Kad viskas atrodytų ir bažnytiniu atžvilgiu tvarkingai (mat Lenkai turėjo popiežiaus sutikimą vien tarpininkauti husitų grįžimui į Bažnyčią), suruoštas religinis disputas. Bet svarbiausias dalykas buvo sąjunga prieš kryžiuočius. Dlugošo žodžiais tariant, „karaliui ir jo patarėjams ši pasiuntinybė buvo maloni". Visi džiūgavo. Čekai buvo priimti kuo iškilmingiausiai (splendide et opulenter). Jų akivaizdoje atlaikytos pamaldos. Net leista jiems priimti komuniją dviem pavidalais. Vadinasi, žiūrint valstybės reikalų, nesiskaityta nė su galingos Katalikų Bažnyčios nuostatais. Reikia pabrėžti, jog derybose ir priėmime, be pasaulinių didikų, dalyvavo ir vyskupai: arkiv. Albertas Jastrzębiecas — Gniezno, Jonas Šafrancas — Vladislovo, Stanislovas Cioleckas — Poznanės ir Jonas — Cholmo. Pasirašyta Lenkų—husitų sutartis prieš vokiečių ordiną. Čekai gausiai apdovanoti ir žymių asmenų palydėti. Bet ir vėl Olesnickis išėjo su savo interdiktu, žinoma, tik savo Krokuvos vyskupijoje. Įdomu išsiaiškinti, dėl ko? Lenkų bažnyčios vadovybė religinius reikalus pastatė antroje, o tautinius pirmoje vietoje (tai žymu per visą Lenkijos istoriją). Neišsiskyrė nė vyriausias hierarchas arkivyskupas. Bet žinoma, jog ir Zbignevas buvo pirmaeilis politikas ir aistringas tėvynės reikalų gynėjas. Paslaptį išaiškina jo pasikalbėjimas su karaliumi Vislicoje 5 dienos prieš Žolinę (rugpjūčio 15 d.). Kai Jogaila prikišo jo tariamą baisiai netaktišką pasielgimą, girdi, lyg būtų jis už kitus vyskupus „mokytesnis ir išmintingesnis",— tai Krokuvos vyskupas bematant priekaištą ne tik atrėmė, bet ir pavertė sau nuopelnu bei pagyrimu. Girdi, jis esąs „karaliaus gerovės ir garbės vienintelis sargas" (unicus salutis tuae et honoris custos). Toliau aiškina, kad anokiu elgesiu atrėmęs pasaulio įtarimą, jog karalius bendraująs su eretikais. Taip bus galima pasiteisinti prieš popiežių ir visuotinį Bažnyčios susirinkimą. Iš tikrųjų, gudri diplomatija! Čia galima iškelti aikštėn dar vieną moty-

vą. Mat Olesnickis žūtbūt siekė kardinolo purpuro. Yra likę daug įvairių asmenų (karaliaus, karalienės, kardinolų ir kitų) laiškų, pagaliau ir paties vyskupo raštų, kur aiškių aiškiausiai matyt Krokuvos vyskupo tos rūšies ryžtingumas, ištvermė ir pastangos. Vadinasi, reikėjo būti nesuteptam religinės ortodoksijos atžvilgiu. Ir iš tikrųjų išėjo, jog buvo ir vilkas sotus, ir avis sveika [224]. Tokiame kontekste keistai išrodo Dlugošo pastaba, girdi, Olesnickis buvęs pasiryžęs mirti už katalikų tikėjimą.

Pabianičių susitarimą 1432 m. rugpjūčio pabaigoje patvirtino Čekų seimas Kutnoje Horoje. Rugsėjo 8 d. Janas Czapekas iš Sano, Olekas iš Ložės su kitais suvažiavimo nariais išsiuntė Russdorfui karo skelbimą. Jų argumentai: ordinas rėmęs imperatorių prieš čekus ir 1431 m. apiplėšęs Lenkiją. Kad sutartis įgautų daugiau orumo, spalio mėnesį į Čekus atvažiuoja Lenkų delegacija, susidedanti iš 30 asmenų. Juos maloniai priima Vilem Kostka ir Prokop Holy. Atskira delegacija buvo ir pas taboritus. Čia pat reikia pastebėti, jog Pabianičių sutartis, matyt, apėmė ne visus husitus. Vėliau paaiškėjo, jog Biedrzychas su taboritais visai nesirengia dalyvauti žygyje į Kryžiuočių ordino žemes. Įpusėjus balandžio mėnesiui, jis su maždaug 8000 savųjų per Lenkijos sieną patraukė į Vengrus ir ten prisiplėšęs grįžo namo. Lenkai, kad ir buvo su Vengrija sudarę sutartį, šio žygio nesutrukdo, neminint to, jog kelius dar užvertė rąstais. Mat nenorėta erzinti savo sąjungininkų, kurie taip buvo branginami rengiamame kare. Beliko vieni našlaičiai-sierotkos, su kurių vadu Janu Czapeku antroje balandžio pusėje sudaryta galutinė sutartis. Lenkai pažadėjo mokėti po 12 grašių nuo ieties, atlyginti visus turėsimus nuostolius, o belaisvius sutarta pasidalyti perpus [225].

Kad ir taip buvo pasiruošta, dėl viso ko mėginta ir derėtis. 1432 m. rugsėjo 16 d. Kujavijos vyskupas Jonas Šafrancas taikė Lenkiją su ordinu. Nieko neišėjo. Paskui taikintojo vaidmenį pasiėmė Bazelio susirinkimas. Jis išsiuntė į Lenkiją Parmos vyskupą Delfiną su kitais, o pas Švitrigailą — Lauryną de Damianis. Pasiuntiniai susisiekė ir su Kryžiuočių ordinu. Per pasitarimus nutarta, kad lenkai su kryžiuočiais dar kartą susivažiuos išsiaiškinti ginčijamų klausimų. Iš tikrųjų, gegužės 28 d. (1433 m.) Lenkų delegatai atvyko į Racionžą, o kryžiuočių į Torną. Čia tik vieni antriems pareiškė savo reikalavimus, daugiau nieko. Kryžiuočiai, be kitko, reikalavo,

kad Švitrigaila būtų pripažintas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu [226].

Lenkų—husitų sutartis buvo epochinės reikšmės įvykis. Jei ne pati svarbiausia, tai viena iš svarbiausių priežasčių čia buvo Švitrigailos politika Lenkų atžvilgiu. Kryžiuočių šaltiniai skelbia, jog husitų pavojus pagimdė Skirsnemunės sutartį. Žinoma, sutartis nukreipta prieš ordiną, bet jis juk rėmė numestąjį nuo sosto kunigaikštį, bent buvo norima tą rėmimą paraližuoti. Kryžiuočių raštinės valdininkas parašė, girdi, dėl minėto susitarimo „visas krikščionių pasaulis labai buvo nuliūdęs" (alle cristliche land sere woren betrubet). Žinoma, čia interesuotos šalies sprendimas, bet, šiaip ar taip, to meto Europos susigrupavime tai buvo neįprastas įvykis. Pasaulinis ir dvasinis krikščionių pasaulio valdovai, imperatorius ir popiežius,— husitus laikė eretikais ir prieš juos buvo skelbiamas ir vedamas kryžiaus karas. Tuo tarpu vienas to pasaulio narys, Lenkija, išsiskyrė ir pasielgė griežtai priešingai [227].

Russdorfas buvo baimės pagautas. Balandžio 11 d. jis prašo Švitrigailos, kad pultų Lenkiją su Livonija, Podole, Valakija—Moldavija ir Totoriais. Teisinasi dėl savo dvilypio elgimosi. Girdi, pereitą žiemą negalėjęs pulti kunigaikščio priešų dėl daugybės sniego. Paskui birželio 17 d. tiesiog beviltiškai maldauja, kad Švitrigaila su savo sąjungininkais spaustų Lenkus [228]. Husitai, susijungę su Lenkų armijos dalimi, peržengė Neumarko sieną birželio pirmomis dienomis. Vadinasi, karas prasidėjo prieš pasibaigiant Čartorisko paliauboms, kurios turėjo trukti iki birželio 24 dienos. Lenkų vyriausiu vadu paskirtas Krokuvos kaštelionas ir seniūnas Mikalojus iš Michalovo, mat karalius buvo visiškai susenęs ir pusaklis. Lenkų kariuomenė siekė maždaug 19 000 žmonių, o husitų apie 7000. Šie turėjo dar apie 500 vežimų, kuriuos naudojo kovai vadinamuoju čekišku, dar Žižkos išgalvotu, būdu [229].

Kryžiuočiai Lusacijoje, Silezijoje ir Vokietijoje prisisamdė apie 5000—6000 vyrų. Bet jų pačių šaltiniai pažymi, kad tie kariai ėję ne kovoti, o pasipelnyti. Be abejo, prisidėjo ir paties ordino jėgos. Reikia pažymėti, jog jo kariuomenėje, anot Bitschino kronikos, „buvo vietinių dvarų ir miestų gyventojų" (cum indigenis eciam militibus feodalibus et civitatensibus). Tai prūsų tarmės lietuviai. Vadinasi, kryžiuočių kariuomenė buvo gana mar-

ga [230]. Suprantama, ir morališkai ji nebuvo stipri. Pagaliau veikė įtaiga, jog husitai esą nenugalimi. Ėjo gandai, kad dar ateisią jų keliolika tūkstančių (taboritų). Dėl to jungtinė Lenkų—husitų kariuomenė ėjo per ordino šalį viską naikindama ir degindama. Kad ir buvo kai kuriose vietose stiprių pasipriešinimų, bet prieš didžiulę armiją sunku buvo beatsilaikyti. Lenkų kariuomenės priešaky traukė husitai. Karas buvo be galo žiaurus. Pvz., Tczewe paimtus į nelaisvę Prūsų samdinius čekus husitai, savo kariuomenės viduryje sukūrę laužą, gyvus sudegino. Neatsiliko nė lenkai. Jona Straszas iš Bialozoro, sugavęs kiek kryžiuočių jūrininkų, padirbdino medinę dėžę, tenai juos sukišo ir padegė. Kai tie išlaužė sienas, tai čia pat stovį kareiviai juos stūmė atgal. Net kariuomenės vadas Mikalojus Michałowskis buvo priverstas įsikišti. Labai žiauriai pasielgta su Dirschaujo miestu. Gali būti, kad lenkai žiaurumo pavyzdį ėmė iš našlaičių-sierotkų, kurie sudarė pačią griežčiausią husitų šaką. Jungtinės jėgos prisivarė iki Dancigo, sudegino Olivos vienuolyną ir puolė miestą. Kadangi pasiekta jūra, tai kariuomenė šį dalyką ypatingu būdu paminėjo. Čekams atrodė, jog pasiekę žemės kraštą. Janas Czapekas, jų vadas, ant jūros kranto viešai pareiškė, jog visur buvę nugalėtojai, ir žygį sukliudžiusi tik jūra. Kariai subrido į jūrą. Per 200 lenkų čia gauna riterio vardą. Tą garbę gavo ir Czapekas. Jo kariai jūros putotą vandenį pylėsi į butelius parsivežti namo kaip nugalėjimo ženklą [231].

Kad ordinas nepajėgė kaip reikiant pasipriešinti, čia veikė ne viena priežastis. Pirmiausia, jis neturėjo žinių apie karo būklę Lietuvoje; antra vertus, kaip kitoje vietoje pabrėžėme, Švitrigailos ir livoniečių žygis buvo pavėluotas. Paskui — ne visai patikima buvo samdininkų kariuomenė, kuriai reikėjo mokėti dideles algas. Dėl mokesčių niurnėjo žemių savininkai ir miestiečiai. Pasitaikydavo, jog vienoje kitoje vietoje bajorai keldavo savo reikalavimus. Apskritai tai buvo laikotarpis, kai vyriausio magistro valdžia susilpnėjo, o luomų galia iškilo. Čia bus prisidėjusi ir kaimyninės Lenkijos agitacija. Pagaliau kryžiuočių kariuomenėje pradėjo stipti arkliai. Dėl to jau rugpjūčio mėnesį kryžiuočiai pradėjo tartis su priešais dėl paliaubų. Rugsėjo 7 d. Mikalojus Michałowskis su kitais vadais davė apsaugojamąjį raštą kryžiuočių pasiuntiniams. Pagaliau Jessnitze (Jassieniec) rugsėjo 13 d. pasirašomas susitarimas. Paliaubos truks iki Kalėdų. Tuo

metu bus tariamasi dėl nuolatinės taikos. Tam reikalui nustatyta susivažiuoti Breste lapkričio 30 d. Ką Lenkai užėmė, tai lieka jų valdžioje. Į paliaubas įtraukiami ir sąjungininkai: iš Lenkų pusės, be kitų, Lietuvos Žygimantas ir Moldavijos su Valakija valdovas Elijas, o iš ordino — Vokietijos magistras (deutschmeisteris) Eberhardas von Sansheim, Livonijos magistras Cisse Rutenbergas, pagaliau ir Švitrigaila [232].

Dar Lenkai turėjo nesusipratimų su husitais. Mat reikėjo užmokėti sutartą atlyginimą, kuris siekė 10 000 kapų. Nepatenkinti sąjungininkai kai kur Lenkijoje padarė plėšimų [233]. Livonijos magistras Jessnitzo dokumente, matyt, įrašytas Lenkų reikalavimu. Antai rugsėjo 24 d. jis klausia vyriausią magistrą, kaip dabar reikės elgtis su Lietuva, tariant, su Žygimantu. Tai aiškiai rodo, jog jo vardas sutarty atsirado be jo sutikimo [234]. Kad ir ne toks, bet kiek panašus įvykis buvo su Skirsnemunės sutartimi. Nors Livonijos magistras ten nedalyvavo, bet jo vardas įrašytas. Tokie atsitikimai leidžia manyti, jog apskritai dokumentuose išvardijami asmenys nebūtinai dalyvaudavo juos sudarant.

Kaip buvo numatyta, abiejų šalių atstovai lapkričio 30 d. susivažiuoja Breste (Kujavijos). Čia derybos suskyla garsiais Lenkų 4 punktais: 1. teritoriniai reikalavimai, 2. ordinas išskiriamas iš Romos imperatoriaus viršenybės, 3. ordinas galutinai apleidžia Švitrigailą ir 4. sutartį turi garantuoti luomų atstovai. Tai reiškė beveik Kryžiuočių ordino sunaikinimą, mat pakertama gija, jungianti jį su vokiečių tauta. Abi šalys išvažiuoja, nieko nenutarusios. Tuomet Lenkai pradeda žvanginti ginklus. Paskiria dieną ir vietą, kur turi susirinkti kariuomenė, būtent, Duninowe sausio 6 d. Rūpinamasi kariuomenei patiekti reikmenų ir ieškoma finansinių šaltinių. Pagaliau suagituojami Kryžiuočių ordino valstybės riteriai ir miestai. Pastarieji padaro suvažiavimą lapkričio 19 d. Elbinge. Luomų atstovai paskui pagrasina Russdorfui: jei nepadarysiąs taikos, jie pasirūpinsią gauti kitą valdovą. Tokiomis aplinkybėmis ordinui kitos išeities nebuvo. Gruodžio 11 d. Lenčicoje pradedamos derybos amžinai taikai sudaryti. Neilgai pasitarus, pasirašoma sutartis. Ordinas tiek laimėjo, jog tai buvo ne amžina taika, kaip Lenkai norėjo, bet 12 metų paliaubos. Per tą laiką bus stengiamasi sudaryti amžiną taiką. Jogaila dokumentą duoda gruodžio 15 d., o Russdorfas — 21 d. Priimami Len-

kų reikalavimai: jiems lieka, ką per karą užėmė; sutartis galios, nors ir popiežius su imperatorium būtų tam priešingi; galutinai apleidžiamas Švitrigaila, ir pagaliau, jei viena kuri šalis atsimes nuo sutarties, tai jos valdiniai savaime atleidžiami nuo priesaikos [235]. Tenka čia pastebėti, jog toks nuostatas yra jau Melnežerio taikoje (1422 m.).

Sutartis tikrai revoliucinė. Mat kad valdiniai garantuotų valdovų sutartis ir kad būtų nepaisoma popiežiaus ir imperatoriaus valdžios, viduriniais amžiais negirdėtas atsitikimas. Reikia atsiminti, jog popiežius buvo katalikiškos Europos dvasinis, o Romos imperatorius — pasaulinis viršininkas. Tai buvo, taip sakant, krikščionių visuomenės aukščiausia valdžia. Tuomet buvo galvojama universaliai, ir kiekviena tauta ir valstybė sudarė didžiulės šeimynos narį. Čia gi Lenkija paneigia universalų pradą ir remiasi vien tautiniu bei valstybiniu. Aukščiau aprašytuose įvykiuose visur viešpatauja valstybės raison'as. Visi kiti dalykai jam palenkiami. Žinoma, tai buvo galima dėl to, kad tuo metu jau prasidėjo Europos pasaulėjimo procesas: ne kartą imperatorius ėjo prieš popiežių, pasitaikydavo po keletą popiežių, pagaliau susikirsdavo visuotinis Bažnyčios susirinkimas su popiežiumi. Lenkija pirmoji užčiuopė tą pulsą ir iš to padarė praktiškas išvadas. Reikšmingas karaliaus tarybos galvojimas,— girdi, sutartis su husitais esąs „vaisingas dalykas" (res fructuosa). Kryžiuočiai labai spyrėsi, ypač nenorėjo išskirti Švitrigailos ir priimti luomų dalyvavimo aukščiausiuose valstybiniuose veiksmuose. Dėl to keliskart net derybos buvo nutrūkusios [236]. Paskui pasipylė skundai aukščiausioms Europos instancijoms: imperatoriui, popiežiui ir visuotiniam Bažnyčios susirinkimui. Visa tai padaryta per karą. Rašė vyriausias magistras ir Švitrigaila. Bazelio susirinkime išsijuosęs dirbo kryžiuočių ir Švitrigailos atstovas Andrius Pfaffendorfas. Lenkiją gynė Gaspar de Perugia ir Simon de Theramo. Ordino ir kunigaikščio atstovai susirinkimo dalyviams nurodinėjo, jog dabar eina žiaurus karas, jog imperatorius keliskart įspėjo dėl Lenkų—husitų sąjungos, pagaliau, jog tokia sąjunga yra priešinga Bažnyčios tvarkai ir katalikų reikalams. Dėl to siūlė pritaikyti Lenkijai griežtą bažnytinę procedūrą: pasiųsti delegaciją į įvykių vietą ir mesti bažnytines bausmes ant Jogailos, vyskupų ir kitų, bendraujančių su eretikais. Reikia pasakyti, jog tie reikalavimai padaryti re-

miantis Katalikų Bažnyčios kanonų teise. Žinoma, visas reikalas sukosi apie tai, kad ji būtų vykdoma. Dabar ir popiežius nebuvo linkęs užstoti Lenkų, kadangi jo santykiai su Zigmantu pagerėjo, mat pastarajam 1433 m. gegužės 31 d. suteikė imperatoriaus vainiką [237]. Kai Lenčicos sutartis buvo pasirašyta, imperatorius reikalavo ją atšaukti. 1434 m. vasario 28 d. iš Bazelio jis, Švitrigailos prašomas, rašo platų laišką Prūsijos ir Livonijos pralotams, riteriams, miestams, net ir knechtams, kur pareiškia savo nusistatymą. Patsai Zigmantas, kurfiurstai, kunigaikščiai, patarėjai ir ponai dėl Lenčicos esą „baisiai išsigandę ir susirūpinę" (groszlich erschrocken und bekommert). Ypač kad apleistas „mūsų mielas brolis, Lietuvos didysis kunigaikštis" (grosfurst yn Littow, unser lieber bruder). Primena, kad ankstesnė sutartis su Švitrigaila padaryta imperatoriaus nurodymu. Dabar gi jie „niekais pavertę ištikimybę ir pirmykštį nusistatymą" (trawe und vertikeit... hinder euch geworffen habt). Pagaliau išreiškia baimę, kad dėl viso to gali žūti pati ordino valstybė, kuri juk išaugo krikščionių kraujo aukomis. Ją imperatorius galįs pasiimti savo žinion, kadangi ordinas esąs jo priklausomybėje (zu versprechen steet). Laiške dažnai mini savo „imperatorišką majestotą" (keiserliche majestat) ir galybę. Tokį laišką gavo ir vyriausias magistras [238].

Bet žodinė diplomatija negalėjo nusverti kruvinos jėgos. Dėl jos įtakos susidarė realūs santykiai, kurių nebuvo galima pakeisti. Dėl jų buvo galima tik ginčytis, tartis ir seimauti. Žvilgsnis savaime skverbiasi į pačius moderniuosius laikus, kur ta pati politika pasikartoja. Mėgstą sistematiką mūsų laikai, kaip anksčiau matėme, jai davė labai tikslų įvykusių faktų politikos vardą.

9. Neramumai pietuose ir šiaurės rytuose

Kas dabar darėsi Lietuvoje? Rutenbergas po parsivežtos iš žygio ligos daugiau nekėlė iš patalo ir numirė pirmojoje spalio mėnesio pusėje. Jo įpėdiniu Livonijoje buvo išrinktas Franke Kerskorfas. Šis varė senąją Livonijos politiką, atseit rėmė Švitrigailą. Vyriausias Prūsijos magistras laikėsi, kaip ir anksčiau, nuošaliai. Nuo 1431 m.

karo su Lenkija jis nė karto veiksmais neparėmė Švitrigailos. Tiesa, žodžiais žadėjo pagalbą, bet tai buvo guodimas, daugiau nieko. Dėl to neturi pagrindo Lewickio nuomonė,— girdi, Russdorfas visuomet palaikęs Švitrigailą [239]. Žinoma, Russdorfas taip elgėsi realios jėgos priverstas, bet vis dėlto jis vykdė Lenkų padiktuotas taikos sąlygas. Čia prisidėjo ir vidaus reikalai — luomų atstovai reikalavo vykdyti sudarytas paliaubas. Prie tokios visuomenės nuomonės susidarymo bus prisidėjusi ir Lenkų agitacija. Luomai aiškiausiai pasisakė už taiką su Lenkija Elbingo suvažiavime II.26—III.2 dienomis. Nieko nepadėjo nė čia buvusio Goldingos komtūro protestas. Girdi, laikysiąsi 'paliaubų, kurios pasiektos „dideliu darbu ir vargu" (mit groszer muye und arbeit). Tas pat gegužės 10 d. Elbingo susirinkime. Livonijos atstovą randame Prūsų kryžiuočių valstybės suvažiavimuose gruodžio 8 ir 24 dieną. Pastarasis įvyko Torne (tai vien miestų atstovų pasitarimas), ir jame matome Švitrigailos atstovus. Jie čia priminė suvažiavimo dalyviams „garbę, priesaiką ir antspaudus" (ere, eide und ingezegil), kuriuos buvo prikabinę prie Skirsnemunės sutarties. Kai pareikalauta atsakymo, tai makiaveliškai pareikšta,— girdi, dalykas pavedamas atskirai kiekvieno atstovo nuožiūrai, ir tai pasitarus su savaisiais (kurie juos rinko?). Russdorfas plaukė pavandeniui. Imperatoriaus, Livonijos magistro ir paties Švitrigailos raštų atakuojamas, jis ryžtasi atsakyti. Liepos 13 d. jis rašo numestajam nuo sosto Lietuvos kunigaikščiui trumputėlį laišką, lyg bijodamas, kad per daug nepasakytų. Prašo jo pagalba neabejoti (czwyvelt, lieber herre, nicht). Bet ir tas pažadas ištirpsta žodžių migloje. Girdi, „kaip Dievą mylime, mes norime visus reikalus taip gerai ir teisingai atlikt, jog Jūs ir kiekvienas kitas aiškiai turi suprasti, kad mes padarėme, kas reikėjo" (wir wellen, ab Got wil, bey allen sachen uns so rechfertichlich und wol beweiszen, das ir und eyn jederman asl sehen und irkennen, das wir genuggethan haben) [240].

Ogi Livonija nuo pat Švitrigailos viešpatavimo pradžios nuoširdžiai su juo bendradarbiavo. Visa šalis atmetė Lenčicos susitarimą. Magistras balandžio 19 d. rašo į Marienburgą, jog sukvietęs į Volmarą vyresnius valdininkus, riterius ir knechtus ir bendrai nutarta nevykdyti sutarties (nicht zcu haldende). Dalyką giliai ir nuodugniai apsvarstę, jie priėję išvadą, kad iš kalbamų paliaubų ordinui nesą „jokios naudos" (keynen nutcz) [241]. Tiesa, su Prūsų

kryžiuočių ordinu buvo palaikomi santykiai. Pvz., dar vasario mėnesį į Marienburgą su grįžtančiu pasiuntiniu drauge važiavo ir livoniečių žmogus, Goldingos komtūras. Šia proga galime pastebėti, jog vyko su dideliu būriu karių, būtent, su 80 vyrų ir 150 arklių. Mat kelias ėjo Baltijos pajūriu pro Palangą ir Klaipėdą, o Žemaičiai, kaip jau kitoje vietoje sakyta, čia laikė stiprią sargybą. Birželio mėnesį net patį magistrą Kerskorfą randame Prūsuose, nors apie tą vizitą nieko tiksliau nežinome. Bet čia vien oficialūs šalti santykiai, kurių nebuvo galima apeiti. Žinoma, negali sakyti, kad vyriausias magistras nebūtų su ta opozicija apsipratęs ir galbūt, ypač po husitų įsiveržimo, jai pritaręs. Labai būdingas Livonijos magistro ištikimumas sudarytoms sutartims. Antai skelbdamas Žygimantui karą (prieš 1433.I.28) jis pažymi vykdąs susitarimą, „prie kurio ir Tamsta prikabinai savo antspaudą" (gy ok iuve ingesegel doran wirt gehangen haben) [242].

1434 m. birželio 1 d. numirė Jogaila, bet tai didesnės reikšmės neturėjo, kadangi visai politikai ir iki šiol ne jis vadovavo. Tiesa, prieš mirtį dar buvo kreiptasi į Švitrigailą susitaikymo reikalu. Lenkų norą abu kovojančius kunigaikščius sutaikyti mini jau Žygimantas savo laiške Jogailai 1433 m. rugsėjo 25 d. Ir patsai Švitrigaila lapkričio 10 d. rašė ta pačia tema karaliui. Vėlesnes pastangas aprašo Švitrigaila ir praneša Livonijos magistrui 1434 m. kovo 26 d. Jogaila atsiuntė pasiuntinius derėtis, bet didysis kunigaikštis (jis taip dabar ir vėliau rašėsi) priminė, jog tuo reikalu ką nutarti tegalėsiąs pasitaręs su imperatoriumi ir Livonijos magistru. Dėl to ir prašo Kerskorfo patarimo [243]. Darė žygių ir Eugenijus IV. Bet jis dalyką suprastina ir nori sutaikyti vien Žygimantą Kęstutaitį su Švitrigaila. Yra žinomas jo laiškas Vilniaus vyskupui Motiejui, rašytas spalio 20 d. Čia įsakoma abu kunigaikščius sutaikyti. Iš vieno Švitrigailos rašto popiežiui (kurį Raczyńskis klaidingai, kaip dažnai jam pasitaiko, datuoja 1432.VI.23) matyti, jog panašaus turinio laiškus iš Romos turėjo gauti jis pats ir du vyskupai, Vilniaus Motiejus ir Kameneco Paulius. Be abejo, Eugenijus veikė, gavęs žinių iš Lenkams palankių sluoksnių. Jis sako „esąs informuotas kai kurių patikimų vyrų, atėjusių iš Lietuvos šalies" (nonnullorum a Lituanie partibus venientium fide digna didicimus relatione). Lenkišką spalvą išduoda pastaba,— girdi, kunigaikščių ginčai kliu-

dą ir kaimyninėms tautoms. Kitaip ir negalėjo būti, kadangi tas pats popiežius maždaug prieš metus Lietuvius atleido nuo priesaikos Švitrigailai ir patvirtino priesaiką Žygimantui. Žinoma, Jogailos brolis Eugenijaus bules išaiškino klaidingai, bet sau palankia prasme. Jis Katalikų Bažnyčios galvai rašo, kad anas įsakęs Žygimantui, jog turi Lietuvos sostą jam užleisti (de nostro patrimonio terre lituwanie condescendere)[244]. Šios pastangos legalizuoti faktišką būklę atsimušė į griežtą Švitrigailos nusistatymą, kad neteisėtai užgrobtas sostas jam turįs būti grąžintas.

Veikia ir patsai Švitrigaila. Jau 1433—1434 m. žiemą jis su dviem kariuomenėm buvo Lietuvoje. Rašė Livonijos magistrui, kad jam pažadėję pagalbą Maskvos kunigaikštis Jurgis ir totorių chanas[245]. Paskutinėmis trimis rugpjūčio dienomis vienas po kito iš eilės įsibrovė į Žemaičius 3 livoniečių būriai. Patraukė į Upytės sritį, kur, pasak vokiečių šaltinių, Vilniaus vyskupas turėjo ūkį (seyne guttere). Du būriai, kiek prisigrobę, grįžo namo, kai išgirdo, jog miškuose tyko daug žemaičių. Goldingos komtūro dalinys buvo visiškai sumuštas. Jį sudarė apie 40 raitelių, o kiti buvo pėstininkai, iš viso apie 1000 vyrų. Nelaimę komtūras aprašo savo Klaipėdos kolegai rugsėjo 1 d. Pasak jo, maža kas begrįžo — arba žuvo, arba paimti į nelaisvę. Nugalėtojams teko šarvai ir šaunamieji pabūklai (armboste). Nelaimingas viršininkas skundžiasi, jog negrįžęs nė vienas arklys. Yra viena įdomi pastaba, jog išlikę sveikų tik kiek kaimiečių (landvolk), kurie grįžta į tėviškę. O riteriai (hereen) ir tarnai (dyner) — arba nukauti, arba paimti žemaičių. Kaimiečiai čia tikriausiai latviai, o gal ir estai. Jie, matyt, geriau pažindami sąlygas ir mokėdami žmonių kalbą, lengviau galėjo išsigelbėti. Dlugošas mini žemaičių kovojimo būdą: suvilioję į mišką, paskui pakirtę medžius, už kurių pasislėpę puolę priešus. Gynimuisi vadovavo seniūnas Goliminas. Kad nepasisekė, daug bus prisidėję ir tai, jog riteriai patys nėjo šiuo atveju į mūšį, bet pasiuntė savo knechtus. Mat buvo nepatenkinti, jog nesirūpinama grąžinti iš Lenkijos belaisvius[246].

Kad patsai Švitrigaila būtų tą vasarą ėjęs į Lietuvą, nėra patikimų duomenų. Tiesa, apie jo žygį daug kalba Lewickis, bet čia pateikiami šaltiniai yra arba neaiškūs, arba ne visai patikimi[247]. Čia pat reikia suminėti perbėgimus iš Žygimanto stovyklos pas priešą. Rygos komtūras birželio 6 d. pranešė Livonijos magistrui gandą, gir-

di, Žygimanto sūnus Mykolas su 200 arklių ir 60 bajorų pabėgęs pas Švitrigailą. Tą pat padaręs ir turtingas Mozūrijos bajoras Strumiłło [248].

Švitrigaila greičiausiai buvo pietuose, Volynėje ir Podolėje. Mat ten atsitiko dideli dalykai. Jau pavasarį Švitrigaila turėjo žinių, kad Lenkai gegužės 23 d. ruošiasi pulti Lucką ir Kremenecą. Gegužės 1 d. Švitrigaila rašo vyriausiam magistrui gausiąs pagalbos iš totorių, pas kuriuos išsiuntęs Iwaszką Monvidaitį. Jo pusėje esą ir kunigaikščiai Odojevskiai. Rūpinąsis ir Maskvos pagalba. Kalbama apie laimingus Fedkos susirėmimus su Lenkais [249]. Vadinasi, gyvas judėjimas, jaučiama, kad turi greit kas nors įvykti. Ir iš tikrųjų, tuoj po Jogailos mirties Lenkai siunčia kariuomenę (curienses) į Podolę. Anot Dlugošo, bijo, kad Švitrigaila su Fedka neužpultų Lenkijos žemių. Nors patsai autorius toje vietoje painiojasi, čia pat rašydamas, jog Fedka su totoriais jau įsiveržęs į karalystę. Iš tikrųjų gi Lenkų planas buvo užimti Volynę ir Podolę. Naujas karalius išleidžia privilegiją, kuria Podolės rusai drauge su Lenkų Raudonąja Rusija gauna tas pačias teises, kokias turi visa Lenkų karalystė. Mat Jogaila iki savo mirties dar buvo palikęs kai kurias specialias prievoles, pvz., avižų duoklę. Vadinasi, čia tikras viliojimas. Ir šiaip kurstyta. Padarinių neilgai tereikėjo laukti. Juk buvo pavartotos trejopos priemonės: kariuomenė, privilegijos ir pagaliau veikimas paskirų asmenų. Išdavimai turėjo įvykti rugpjūčio antroje pusėje, kadangi Hansas Balgas tokių žinių iš Žygimanto gavo jau rugsėjo 6 d. Tos datos laiške jis nupasakoja įvykius pietuose. Aleksandras Nosas (kuris jau kartą buvo atsimetęs nuo Švitrigailos) Lucką išduoda Žygimanto įgaliotiniui Goštautui. Ankstesnis atsimetimas jam dovanojamas ir duodama žemių (ein lant). Kijeve panaši istorija. Jam perimti siunčiamas kunigaikštis Olelkas. Bet atsiskubino Iwaszka Monvidaitis ir tą sritį paėmė Švitrigailos vardu [250]. Pasidavė ir Fedka Niesvičskis su Braclavu ir Kremenecu, bet tasai tiesiog Lenkijai (rugsėjo mėn.). Matyt, buvo stipri Švitrigailos partija, kad išdavikas buvo suimtas. Jį su žmona ir vaikais išlaisvino ir paėmė Lenkų karaliaus valdžion vyriausias Lenkijos rusiškų žemių seniūnas Vincas Szamotulskis su Kameneco seniūnu Mykolu Bučackiu. Ukmergės kautynėse Fedka jau vėl Švitrigailos eilėse, vadinasi, senasis linkimas buvo stipresnis. Bet vis dėlto Jogailos brolio šalininkai atlaikė

Braclavą, kuris Lenkijai teko tik 1435 m. Jį užėmė Lenkų sąjungininkas Moldavijos valdovas Steponas [251]. Bet, šiaip ar taip, tie svetimųjų sukurstyti sukilimai neturėjo didesnės reikšmės, kadangi 1436 m. pavasarį Švitrigaila galėjo sakyti, jog jo valdžioje yra Luckas, Kremenecas ir beveik visa Podolė. Vadinasi, kunigaikštis pietuose apsitvarkė [252].

Dabar pažiūrėkime į šiaurę. Atrodo, čia užčiuopiame antrąjį galą to paties siūlo, kurio pirmasis iš Krokuvos buvo nusidriekęs į Podolę ir Volynę. Žygimantas Kęstutaitis, lygiai kaip karalius Vladislovas, pirmiausia nori patraukti rusus pravoslavus. Gegužės 6 d. išeina privilegija, skiriama visai Didžiajai Kunigaikštystei, kuri sulygina abiejų tikėjimų išpažintojus. Tai negalėjo neturėti įtakos. Juoba kad bajorai noriai priėmė panaujinamus dovanojimus, o miestai — Magdeburgo teises. Vadinasi, ir rusai negalėjo likti visiškai abejingi, bent tie sluoksniai, kurie kiek svyravo. Ir štai sugalvojamas sąmokslas. Norima paimti Smolenską, turbūt drauge suimti ir Švitrigailą. Pranešama kunigaikščiui, jog kai kurie rusai, Žygimanto šalininkai, sumanę jam pasiduoti ir tuo reikalu nori pasitarti su metropolitu Gerasimu, kuris savo sostą turėjo Smolenske. Žinoma, valdovas sutinka. Tuomet sąmokslininkai prikalba kai kuriuos vietos kunigaikščius ir galutinai sutaria paimti miestą, net raštu tai patvirtindami. Paskutinę valandą savo valdovo reikalą išgelbėja jau mums pažįstamas lietuvis Jurgis Butrimas (iš Žygimanto viešpatavimo pradžios). Jis ginkluotas įsiveržia į Gerasimo kambarį, suima jį ir pristato Švitrigailai. Kratos metu buvo rasti sąmokslą įrodantys raštai. Visa tai atsitiko kovo mėnesį. Kaltininkas apkalamas grandinėmis ir išvežamas į Vitebską, kur tų pačių metų liepos 26 d. gyvas sudeginamas. Matyt, kunigaikštis buvo be galo įerzintas Podolės ir Volynės sukilimų. Švitrigaila savo pasielgimą aprašė ir iš dalies paaiškino Bazelio susirinkimui birželio 23 d.[253]

Lewickis labai teisingai pabrėžė pietų ir šiaurės rytų sukilimų sąryšį. Bet negalima sutikti su juo, ieškant svarbiausios tų įvykių priežasties. Pasak jo, tai pravoslavų nepasitenkinimas Bažnyčių unija ir jos vykdytoju Švitrigaila. Šitokią nuomonę atmetė jau Gruševskis. Reikia atsiminti, jog čia įvelti ne vien pravoslavai, bet ir katalikai, pvz., vyskupas Motiejus. Sąmokslininkai neveikė religinio ar gilaus politinio įsitikinimo vedami: antai Fedka Niesvičskis netrukus vėl grįžo į Švitrigailos šali-

ninkų eiles. Pati unija Švitrigailos buvo skelbiama su pravoslavų žymiųjų asmenų pritarimu. Kaip galėjo tie patys asmenys eiti prieš tai, ką pirmiau rėmė? Antra vertus, kam reikėjo kėsintis prieš Smolenską ir Švitrigailos asmenį, juk būtų pakakę nepritarti ir boikotuoti pačią uniją. Nesuprantama, kokia būtų galėjusi būti nauda Vilniaus vyskupui, jei būtų žlugęs religiniu atžvilgiu labai vertinamas Bažnyčių susijungimas ir pats kunigaikštis Švitrigaila. Pagaliau didelė mistifikacija patys Smolensko sąmokslo rengėjai. Jais padaryti pravoslavų metropolitas ir katalikų vyskupas. Pastarasis tuomet turėjo apie 60 metų, vadinasi, žmogus su nusistojusia pasaulėžiūra ir visiškai susigyvenęs su krikščionių tikėjimo dėsniais. Kaip šiuodu hierarchai galėjo ruošti kruviną pučą? Tai neįtikima. Už jų pečių stovėjo kiti, tie, kuriems buvo svarbu galutinai sunaikinti aistringą Lietuvos savarankiškumo gynėją ir jo skelbiamą religinę uniją, tą nepakenčiamą asmenį supančią tam tikra kilnumo aureole. Tai Lenkų valstybės vairuotojai. Mat uniją su Lietuva jie laikė Lenkijos gyvybiniu reikalu. Vyskupas Motiejus tik tiek bus prisidėjęs prie nešvaraus sąmokslo, kad jam nepasipriešino ir jį toleravo [254].

Pravartu ilgėliau apsistoti ties pravoslavų ir katalikų bažnytine unija Lietuvoje. Vytautas ta kryptimi padarė pirmą žingsnį, kai su Jogailos pritarimu 1415 m. Lietuvos pravoslavams paskyrė metropolitą Grigą Camblaką. Taip įkurta atskira Lietuvos metropolija, nepriklausoma nuo Rusijos metropolito. 1418 m. Camblakas Vytauto ir Jogailos buvo pasiųstas į Konstancos visuotinį Bažnyčios susirinkimą, kad rūpintųsi pravoslavų ir katalikų Bažnyčių sujungimu. Bažnytinės unijos reikalas rimtai buvo svarstomas garsiame Lucko suvažiavime (1429) [255]. Švitrigaila tą tradicinę politiką varė toliau. Bazelio susirinkimo paragintas, jis rašė tuo reikalu laiškus Konstantinopolio patriarchui, Graikų imperatoriui, Maskvos, Tverės, Pskovo ir Didžiojo Naugardo kunigaikščiams. Kai numirė Rusijos pravoslavų Bažnyčios metropolitas Fotijus, Maskvos didysis kunigaikštis jo įpėdiniu pasiūlo Riazanės vyskupą Joną, o Švitrigaila — Smolensko Gerasimą. Paskiriamas Lietuvos kandidatas. Gerasimas 1432 m. važiuoja į Konstantinopolį, iš kur kitais metais grįžta kaip visos Rusijos metropolitas [256]. Pas Švitrigailą Bažnyčių sujungimo reikalais buvo Bazelio susirinkimo atstovas Laurynas de Damianis. 1433 m. liepos 14 d. didysis kunigaikštis rašo

Bazeliui, jog rūpinąsis schizmatikų atvertimu „ne tik dėl tikėjimo, bet net ir būtinumo verčiamas" (non solum ex fidei debito, sed etiam necessitate urgente...). Mat didysis kunigaikštis gyvenąs „ant viso krikščionių pasaulio sienos" (in finibus totius Christianitatis), ir toliau jau negyvenąs joks katalikų valdovas. Praneša, jog jau keliskart taręsis su Rusų kunigaikščiais, siuntinėjęs laiškus ir pasiuntinius. Apskritai iš laiško gauni įspūdį, jog pasauliečiai buvo palankesni unijai negu dvasininkai [257].

Kai Švitrigailos priešininkai Europoje paskleidė gandus, kad jis pasidavęs pravoslavų įtakai, Rusų visuomenė (buvo ir lietuvių) tą priekaištą energingai atrėmė. Jaroslav Lingvenovič, Andrej Michajlovič su 14 bajorų visų Rusų kunigaikščių, bajorų, riterių, miestų ir miestiečių vardu 1433 m. kovo 22 d. parašo Bazelio susirinkimui laišką. Esą netiesa, kad Švitrigaila atsimetęs nuo Katalikų Bažnyčios; jie patys tik kataliką norį turėti sau valdovą. Jei tik pravoslavų tikėjimo vyresnieji su susirinkimu susitarsią, tai jie, visuomenės atstovai, nutarimus ištikimai pildysią [258]. 1434 m. viduryje pas Eugenijų IV važiuoja kunigaikščio kapelionas Petras ir kryžiuotis Jonas Nicolsdorfas, kurie turi atstovauti vokiečių ordinui, Švitrigailai ir Gerasimui. Petrą popiežius, didžiojo kunigaikščio prašomas, paskiria Žemaičių vyskupu. Grįždamas šisai vežasi, kaip jau anksčiau minėta, Eugenijaus bules Švitrigailai, Žygimantui, Gerasimui, Vilniaus vyskupui Motiejui ir Kameneco vyskupui. Laiškai datuoti 1434 m. spalio 20 d. Bet pasiekė adresatą vien Gerasimui skirtasis raštas. Kitus vyskupas Petras turėjo palikti kelyje, nes jį suėmė Moldavijos valdovas Steponas, kuris dabar buvo pasidaręs Lenkijos sąjungininkas [259].

Ir nužudžius Gerasimą, dar nenutrūko Švitrigailos susirašinėjimas su popiežium. Yra žinomi laiškai, rašyti Eugenijaus IV jam ir vyriausiam magistrui 1435 m. liepos 22 d. Tuo reikalu pas Švitrigailą popiežius siunčia Nicolsdorfą [260]. Ką manyti apie nelaimingąjį metropolitą? Matyt, jo būta šviesaus žmogaus. Galimas daiktas, jis paskatino rašyti vietines kronikas (Smolka, Pomniki). Jau patsai uolus rūpinimasis Bažnyčių sujungimu rodo jo kultūringą dvasią. Prof. A. Lewickis Gerasimą laiko pirmu kankiniu už tikybų uniją. O Stadnickis mano, kad jis, matydamas pravoslavų dvasininkų nepalankumą unijai, pradėjęs ir patsai nuo jos tolti. Smolka dalyką vaizduojasi dar kitaip. Girdi, metropolitas be galo rimtam unijos rei-

kalui Švitrigailos nelaikęs tinkamu žmogum. Tuo tarpu Rusijoje tikėjimų sujungimas buvęs laikomas erezija. Į tai atsižiūrėdamas, didysis kunigaikštis ir nužudęs jį, juoba kad jam buvęs reikalingas Rusų palankumas numatomoms lemiamoms kautynėms. Pagaliau Czermakas vyriausiu kaltininku, kad Rusai ir toliau pasiliko atskilę nuo Romos sąjungos, laiko Vilniaus Motiejų [261]. Darant galutinę išvadą, atrodo, jog metropolitas buvo auka pašalinės įtakos, įtakos, ėjusios iš Krokuvos per Lietuvą į Smolensko sritį. Tokioje šviesoje reikėtų vertinti ir Motiejaus vaidmenį.

Nuo šio be galo skaudaus smūgio Lietuvos bažnytinė unija daugiau nebeatsigavo ir greit visai žlugo. 1439 m. liepos mėn. visuotiniame Bažnyčios susirinkime Florencijoje buvo galutinai nutarta Rytų (Graikų) ir Vakarų (Romos) Bažnyčias sujungti. Lenkija tame reikale nedalyvavo, mat ji dabar rėmė anam priešingą Bazelio susirinkimą. Uniją nuoširdžiai rėmė visos Rusijos metropolitas Izidorius Bolgarinas. Bet Rusai su savo didžiuoju kunigaikščiu Vasilijum Vasiljevičium jį atmetė (1441). Jų bažnyčia nauju metropolitu išsirinko Joną, vadinasi, Rusų pravoslavija atskyla nuo Graikų Konstantinopolio Bažnyčios. 1443 m. Izidorius išvažiavo iš Rusijos į Romą. Buvo paskirtas kardinolu. Paskui atbėgo į Lietuvą. Bet nė čia nerado palankumo. Pagaliau 1451 m. Kazimieras pripažino Maskvos metropolitą Joną ir jam pavedė valdyti ir Lietuvos pravoslavų bažnyčią. Tuo metu Romą pasiekė žinios, jog senąjį metropolitą unitą Izidorių Vilniaus vyskupas Motiejus buvo įmesdinęs į kalėjimą. Popiežius buvo pasiryžęs Motiejų šaukti pasiteisinti. Tik už jį užsistojo Zbignevas Olesnickis, tuomet jau kardinolas [262]. Jei kas ir buvo įvykę, tai, matyt, su Krokuvos žinia.

Ir apskritai to meto Lietuvos politika buvo Lenkijos orbitoje. Mat Švitrigaila save laikė teisėtu valdovu ir tebesivadino didžiuoju kunigaikščiu. Tai sudarė nuolatinį pavojų, juoba kad nuskriaustasis valdovas nenuilsdamas telkė sąjungininkus ir su kardu rankoje ieškojo savo teisių. Kai po Jogailos jo sūnus Vladislovas paėmė sostą, Žygimantas skuba pareikšti ištikimybę per arkidiakoną Martyną iš Szadeko ir Vilniaus karvedį Daugirdą (kai kas, pvz., Lewickis, paskui Dlugošą rašo „Dolgert"). Svarbi viena aplinkybė. Lenkai priima karaliumi Vladislovą ir paskiria vainikavimo datą. Tik tuomet jie kviečia Žy-

gimantą, kad pareikštų savo sutikimą. Praktikoje tasai sutikimas virto paklusnumo pareiškimu [263].

Barwinskis išrodinėja, kad Žygimantas tuoj pat po išrinkimo pradėjęs varyti su Kryžiuočių ordinu savarankišką politiką. Išeitų, kad jis nepaisęs Lenkijos reikalų ir net ėjęs prieš juos [264]. Ukrainietis Barwinskis labai rimtas mokslininkas, bet savo monografijoje apie Žygimantą Kęstutaitį tą valdovą, ypač jo ordino politiką, atvaizdavo atitrauktai, atseit neįvertino kitų to pat meto įvykių. Sprendimus darydamas, jis išleido iš akių Lenkų—husitų karą su kryžiuočių Prūsų šaka ir, antra, Livonijos šakos glaudžią sąjungą su Švitrigaila. Lenkų—kryžiuočių karas buvo prieš akis. Taigi iš Krokuvos Žygimantas negalėjo gauti žymios pagalbos. Tuo tarpu to kunigaikščio įsitvirtinimas Lietuvoje buvo vienas pačių svarbiausių Lenkijos siekimų. Tai buvo pavojingas metas, kuriuo galėjo pasinaudoti Švitrigaila ir išmesti iš Vilniaus ne tik Kęstutaitį, bet ir niekais paversti neseniai pasirašytus unijos pergaminus. Reikėjo izoliuoti pavojingą varžovą, kad jis liktų be sąjungininkų. Dėl to naujasis kunigaikštis, vos pastatytas, skuba pareikšti Russdorfui, kad nusistatęs laikyti Skirsnemunės sutartį [265]. O ją juk pasirašė Švitrigaila, vadinasi, norima atsistoti į jo vietą. Kad čia tarp eilučių reikia išskaityti šio izoliavimą, rodo Lanseės laiškas (IX.26) Livonijos magistrui, kur patariama neremti Švitrigailos. Žygimantas vis nenustoja vilties nugalėti livoniečius. Kai prie Ašmenos jie buvo atsiskyrę nuo bendros armijos, kunigaikštis jų nepuola ir apie tai pasigiria vyriausiam magistrui [266]. Dabartinį kunigaikštį skaudžiai užgaudavo kad ir bereikšmiai Russdorfo santykiai su jo priešininku. Antai 1434 m. rugpjūčio pabaigoje ar rugsėjo pradžioje jis nei iš šio, nei iš to paklausia kryžiuotį Hansą Balgą: „Kur yra ponas Liudvikas?" Kai tas atsako, jog Prūsijoje, tai Žygimantas tik supliaukši rankomis ir drebia: „Jisai Rusijoje pas Švitrigailą". Mat čia turėtas galvoje gabus ordino diplomatas Lansee. Toliau bekalbant, kunigaikštis pasiuntiniui išreiškia nusistebėjimą, kad Livonija galinti kariauti be vyriausio magistro sutikimo (ane seynen willen unde wiszen) [267]. Kęstutaitis, gavęs rugpjūčio 29 d. Livonijos magistro karo skelbiamąjį raštą, skundžiasi tiesioginiam ano viršininkui, vyriausiam magistrui. Jį stengiasi palenkti dovanomis. Tai matyt iš jo laiško Russdorfui lapkričio 2 d.[268]

Manyčiau, jog tokiame fone Žygimanto santykiai su vyriausiu magistru pakankamai aiškūs. Dar tik viena pastaba. Su Lenkija jis pasirašo keletą oficialių, bajorų garantuotų sutarčių, tuo tarpu su ordinu nė vienos. Jei kas iki šiol išrodinėdavo jo palankumą ordinui ir drauge nenuoširdumą Lenkijai, tai remdavosi vienais tik laiškais ir gana bendrais ir kartais miglotais vienos ar antros šalies pasiuntinių pranešimais. Tuo tarpu, jei kurių valstybių draugiškumas yra ne tariamas ir tvirtas, jis savaime kondensuojasi oficialiais dokumentais.

Švitrigailos reikale Lenkijai skersai kelio buvo kryžiuočiai. Ji čia pavartojo garsųjį dėsnį: *divide et impera.* Kai buvo palaužta ordino Prūsų šaka, tuoj atsigręžta prieš Livoniją. Matyt, padėjus pastangas, iš Bazelio susirinkimo 1435 m. kovo 29 d. išsirūpinta du tos pačios datos dokumentai. Vienų Rygos bažnyčia pavedama Jogailos, antruoju — Žygimanto globai [269]. Tuo tarpu Rygos arkivyskupas, galima sakyti, galando peilį Livonijos kryžiuočiams. Šiuo aktu siekiama įsikišti į priešo vidaus reikalus ir, žinoma, juos tvarkyti savo naudai. Tai buvo įžanga į galutinį atsiskaitymą su livoniečiais ir jų globojamu Švitrigaila.

10. Ukmergės kautynės

1435 m. rugsėjo 1 d. kautynes, kur susirėmė Lenkų ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto kariuomenė su Švitrigailos ir Livonijos jėgomis, vadinu Ukmergės kautynėmis. Apie tą patį įvykį kalbėdami, šaltiniai ir, pagal juos, istorikai vadina jį arba Ukmergės, arba Šventosios, arba pagaliau Pabaisko kautynėmis. Nebūtų istorinės nuodėmės, jei šį susirėmimą pavadintume ir Žirnajų ežero vardu. Vis dėlto manyčiau, jog mano teikiamas Ukmergės pavadinimas tinkamiausias. Rusams, lenkams, vokiečiams ir kitoms užsienio tautoms Šventosios upė galbūt pakankamai nurodo kautynių vietą. Tuo tarpu lietuviui toks vardas per daug bendras, kadangi Šventoji teka per gana didelį Lietuvos plotą. Galima būtų pridėti, jog ir pedagoginiu bei praktiniu atžvilgiu patogiau, kai įžymūs istoriniai įvykiai siejami su kuria pastovia ir labiau žinoma vieta. Ukmergės kautynių pavadinimas yra žinomas Čekų istorinėje literatūroje [270].

Pirmiausia — priešininkų jėgos. Apie Švitrigailos kariuomenę Dlugošas trumpai sako, kad joje buvę Rutheni, vadinasi, rusų[271]. Daug tiksliau kalba I ir II Pskovo metraščiai. Pasak jų, Švitrigaila turėjęs Smolniany, Vidbiany, Kiany ir Poločany, lietuviškai tariant, smolenskiečių, vitebskiečių, kijeviečių ir polockiečių[272]. Tai Lietuvos gyventojai rusai. Be abejo, to kunigaikščio pusėje kovojo ir pačių lietuvių. Nors jie įsakmiai nepaminėti Lenkų, Vokiečių ir Rusų rašytuose kautynių aprašymuose, bet taip leidžia manyti kai kurie Švitrigailos kovų faktai. Juk buvo lietuvių, ne tik simpatizuojančių, bet ir palaikančių jį, pagaliau buvo planuojamas perversmas jo naudai. Įvykdavo ir perbėgimų pas jį.

Žymiausias Švitrigailos sąjungininkas buvo Livonijos ordinas. Rusų šaltiniai, apie jį kalbėdami, sako „mester Riskij" (Pskovo I) arba net „kniaz mester Rizskij" (Psk. II). Livoniečius mini ir Dlugošas (Livonitae). Čia reikia pastebėti, jog kryžiuočių kariuomenėje dalyvaudavo ir vietiniai gyventojai. Vadinamajame Prūsų vokiečių ordine būdavo prūsų bei lietuvių, o tarp livoniečių — latvių ir estų. Kaip kitoje vietoje paminėjome, per 1433 m. karą su lenkais ir husitais kryžiuočių kariuomenėje buvo vietinių. 1434 m. livoniečių žygyje į Žemaičius irgi dalyvauja vietinių, šiuo atveju latvių ir estų. Vadinasi, ties Ukmerge Švitrigailos pusėje kovojo ir tų tautų atstovų[273]. Lenkų istorikas dar pamini naują sąjungininką — Thartari, atseit totorius[274]. Švitrigailos eilėse kovojo dar Žygimantas Kaributas. Nors rusų metraščiai apie jį tyli, bet jo buvimą paliudija lenkų ir vokiečių šaltiniai. Jis 1434 m. vasaros pabaigoje ar rudens pradžioje per Prūsų ordino valstybę (pasak Dlugošo, per Lenkiją) atvyko į Livoniją. Vyriausias magistras 1434.VIII.19 rašė Švitrigailai, jog jo, magistro, nurodomas Livonijos viršininkas tol pas save laikys Kaributą, kol abu čia minimi magistrai gaus Švitrigailos sutikimą jam priimti arba bent nurodymą, ką su juo daryti[275]. Atrodo, jog Švitrigaila kažko delsė priimti pabėgėlį iš Čekų. Kaributas iki Ukmergės kautynių, vadinasi, ištisus metus, išbuvo Livonijoje. Taigi atkrenta vieno Lenkų dvasininko legenda apie jo buvimą tiek laiko Prūsuose, kur jis, girdi, mokęs kariauti ir gavęs algą (laiškas prancūzui dvasininkui Bazelyje 1435.IX)[276].

Ar buvo Švitrigailos kariuomenėje čekų? Juos mini Lenkų šaltiniai, atseit Dlugošas ir minėtas dvasininkas[277]. Rusų ir vokiečių šaltiniai tyli. Dvasininko laiške čekų hu-

sitų tiek daug, jog jie su savo „vežimų pilimi" (castrum curruum) sudaro žymią kariuomenės pajėgą. Ji ir Livonijos ordinas Ukmergės kautynėse, dar pridėjus totorius, buvęs Lenkams rimtas priešininkas. O Caro savo „Geschichte Polens" (t. IV, 153 tol.) čekus vaizduoja kaip jungtinės Švitrigailos kariuomenės centrą. Prof. Lewickis savo plačioje ir rimtoje monografijoje apie Švitrigailą („Powstanie Świdrygiełły") yra atsargesnis, bet vis dėlto kalba apie husitus (ir sileziečius) Švitrigailos kariuomenėje. Tokią daugiau ar mažiau Lenkų istoriografijoje įsigalėjusią nuomonę geriausiai bus paaiškinęs Hermannas Hildebrandas, kuris, kaip žinoma, yra išleidęs Švitrigailos laikus apimantį 8-ąjį jau cituoto Urkundenbuch'o tomą. Įvade (XVIII—XIX), prieraše, jis pažymi, kad anuo metu Europoje buvo pasklidę gandų apie Lenkų palankumą eretikams husitams. Įtarimą sustiprino 1433 m. buvusi Lenkų—husitų karo sąjunga. Kad tą dėmę pašalintų, husitai (dabar jiems duodamas vardas „rabies hussitica", atseit „husitai pasiutėliai") [278] padaromi priešininko Švitrigailos talkininkais. Iš tikrųjų, Dlugošas ir po jo, galima sakyti, visi Lenkų istorikai Švitrigailą vaizduoja kaip Rusų schizmatikų (atsimetėlių nuo Katalikų Bažnyčios) globėją ir užtarėją. Dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sosto ėjusiuose ginčuose Lenkijos diplomatija brėžte pabrėždavo tai, jog jų valstybė, taip pat ir kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis atstovaująs katalikybei ir ginąs Katalikų Bažnyčios ir Švento Tėvo reikalus, tuo tarpu Švitrigaila su savo talkininkais palaikąs Rusų ir schizmatiškos Pravoslavų Bažnyčios interesus. Tad, suvedant įvairias nuomones apie husitus, tenka daryti prielaidą, jog jų jei ir buvo Ukmergės kovoje, tai tik Žygimantas Kaributas su negausiais palydovais. Apie didesnį kariuomenės dalinį negali būti kalbos jau ir dėl to, kad Kaributas buvo pabėgėlis, vyko per Prūsus, pagaliau visus metus išgyveno jam svetimoje Livonijoje. Antra vertus, Livonijos ordino kruopščiai vedamoje sąskaityboje nėra žinių apie čekų kariuomenės maitinimą. Kai Švitrigaila kitados buvo pabėgęs į Prūsų ordiną, tai jo dvaro laikymui padarytas išlaidas kryžiuočių kasa tiksliai žymėdavo (jų ištraukas pateikia ir Prochaska „Codex'e Epistolaris Witoldi") [279].

Reikia dar iš eilės išsiaiškinti ir Prūsų ordino dalyvavimą. Lenkų dvasininkas jau keletą kartų minėtame laiške Prancūzų dvasininkui Bazelio sinode (1435.IX) mini priešininkų pusėje „stipendiari cruciferorum de Prussia

in maxima multitudine", lietuviškai tariant, „didelę daugybę kryžiuočių samdininkų iš Prūsijos". Prūsų kryžiuočių kariuomenę (exercitus Cruciferorum) mini ir Dlugošas [280]. Bet, nuostabus dalykas, to visai nėra vokiečių šaltiniuose. Jų nežino nė rusų metraščiai (Pskovo I ir II, Naugardo I). Tiesa, Pskovo I metraštis kalba apie „iz zamorja rat", lietuviškai bus „kuopa už užjūrio". Pskovo II metr. juos vadina „zamorcy", atseit „vyrai iš užjūrio". Panašiai kalba ir Naugardo I metraštis [281]. Tie kariai iš užjūrio bus ne kas kita, kaip gausūs Livonijos ordino svečiai iš Europos kraštų. Kaip tik žinoma, jog Ukmergės kautynėse dalyvavo daug Livonijos aukštesniųjų ir aukštųjų valdininkų giminių. Tradicinės lenkų linijos laikosi ir puikios Švitrigailos monografijos autorius prof. A. Lewickis. Detalizuodamas savo nuomonę, jis grubiai suklydo. Antai jis sako, jog Livonijos ordino magistras iš Prūsų išsiprašęs 200 jūrininkų (Schifkinder). Savo knygoje (Powstanie 248—9) tam teigimui paremti jis cituoja Urkundenbuch'o t. VIII, p. XVII—XVIII ir p. 986 Nr. 846, be to, Voigto „Geschichte Preussens", t. VII, p. 664. Bet, deja, nė vienoje nurodytoje vietoje nėra tokio tvirtinimo. Priešingai: VIII tomo įvade Hildebrandas aiškių aiškiausiai pareiškia, jog 200 jūrininkų vyriausias magistras neatsiuntęs (p. XVIII). Reikalas buvo štai koks. Livonijos magistras 1435.III.13 prašė vyriausio magistro pagalbos, su laišku išsiuntė ir pasiuntinius. Bet to paties Livonijos viršininko kitame laiške (VI.19) Prūsijos magistrui randame apgailestavimą, kad „euwir gnode uns nw schreibet und die vorbenumpte hulffe gancz abesaget", atseit „Jūsų malonybė neseniai parašėte, kad minėtą pagalbą galutinai atsakote". Iš laiško sužinome, jog prašytą pagalbą Prūsų ordinas pirmiau buvo pažadėjęs. Dar ir VII.9 Livonijos magistras skundžiasi nesulaukiąs ne tik pagalbos, bet nė atsakymo [282]. Vadinasi, dalykas aiškus — Prūsų kryžiuočiai Ukmergės kautynėse nedalyvavo [283]. Nesudaro paniavos nė Pskovo I metraščio pasakymas: „... Nemcy, mester Riskij ir iz zamorja rat". Be abejonės, tą vietą apie Švitrigailos sąjungininkus reikia versti šitaip: „... Vokiečiai, Rygos magistras ir kuopa iš užjūrio".

Oficialus Švitrigailos priešininkas buvo, žinoma, Žygimantas. Valdydamas didelę Lietuvos dalį, jis į Ukmergės kautynes pasiuntė savo valdinių kariuomenę. Kad į talką atėjo lenkų, niekas neabejoja. Tik kyla klausimas dėl jų skaičiaus. Dlugošas pažymi, jog Žygimantas surinkęs

kiek galima didesnę kariuomenę, bet ji buvusi menkesnė už priešininkų. Be to, jis žinojęs esant jam „ex Lithuanis plurimos sibi... infensos, Duci vero Switrigal affectos", dėl to per laiškus ir pasiuntinius prašęs Lenkiją pagalbos [284]. Karalius atsiuntęs „magnum exercitum de Polonis. Žygimantas de tam numeroso et forti exercitu exhilaratus, omni metu et turbatione mentis deposita, contra ducem Swidrigal egreditur" (Ž., labai nudžiugęs, kad gavo tokią stiprią ir gausią kariuomenę, prieš kunigaikštį Švitrigailą išvyksta be svyravimo ir baimės t. p.). Vadinasi, pagalba turėjo būti labai žymi. Dlugošas, aprašydamas Ukmergės kautynes, kai reikia paminėti Žygimanto kariuomenę, dažnai sako: „Poloni", „Polonorum exercitus" arba pirma deda lenkų vardą, o tik paskui lietuvių (Poloni et lithuani). Tą aplinkybę randame ir Pskovo I metraštyje: „... Zidimant skopi Liachi, Litvu i Žimoity" (Žygimantas surinko Lenkus, Lietuvius ir Žemaičius) [285]. Pagaliau tenka pabrėžti, jog Lenkų bajorai veržte veržėsi į tą karą. Jie rinkosi ir vyko į tolimą Lietuvą beveik spontaniškai, kaip sako vienas Lenkų dvasininkas, „ad prelia sitibundi" (ištroškę kautynių). Be to, veikė teigiamai ir didelės algos. Antai 1440 m. buvo likę neišmokėta 100 000 kapų grašių, kurie visu $^1/_4$ buvo brangesni už lenkiškus [286]. Lenkai, spaudžiami Prūsų vyriausio magistro (mat buvo pasirašę Lenčicos sutartį) ir imperatoriaus, turėjo išleisti dekretą, mirties bausme grasinantį vykti į Lietuvą kariauti [287]. Bet, viena, jis išėjo vėlokai, antra, tai daugiau diplomatinio pobūdžio aktas. Taigi tas draudimas per daug nesulaikė lenkų bajorų plūdimo Žygimantui į pagalbą. Kad lenkų daug dalyvavo Ukmergės kautynėse, galbūt jie pranoko paties didžiojo kunigaikščio jėgas, matyt iš vyriausio magistro laiško Romos imperatoriui (1435.IX.20). Ten sakoma, kad jungtinė kariuomenė buvusi sumušta „von herczog Sigmunde und bey namen von den Polan" [288]. Lietuvos metraštis mini jų 8000.

Kiek gi lenkų atvyko? Voigtas Ukmergės kautynėse jų randa irgi tiek pat. O Hildebrandas kalba tik apie 800 raitininkų [289]. Bet toks skaičius neatitinka aukščiau duotojo aprašymo, kur visi duomenys kalba už tai, kad Lenkų karių turėjo būti daugiau. Reikia sutikti su daug kartų minėtu dvasininku, kai jis sako, jog prie Ukmergės buvę 15 000 lenkų, atseit 3000 įvairių Lietuvos pilių įgulų ir dar 12 000 naujai atvykusių iš Lenkijos. Lenkas dvasininkas, šiaip gana šališkas, apie siunčiamą iš Lenkijos ka-

riuomenę galėjo turėti tikrų žinių, juoba kad jis rašo kaip žinovas, atskirdamas, kiek buvo vietoje ir kiek naujai atvyko žmonių [290]. Hildebrandas sakosi remiąsis Lietuvos metraščiu. Bet teisingai pastebi Lewickis, jog ten kalbama apie 800 kopii, vadinasi, iečių, taigi karių skaičius buvo daug didesnis [291]. Tai atsiųstieji, o kur dar vietos įgulos?

Jau 1394 m., kai Vytautui reikėjo kovoti su Švitrigaila ir jo sąjungininkais kryžiuočiais, į Lietuvą vyksta daug lenkų karių. Ir karalius siuntė, ir patys savanoriais ėjo. Einantiems Vytautui padėti karalius daug išdalija pinigų ir nusipelniusiems net skiria dvarų iš karališkų žemių (enormes... donationes, alienationesque). Pasak Dlugošo, Jogaila tam reikalui išleidžia savo pirmtakų „karališką iždą" (thesauros regios). Kovotojai traukia ir po 1394 m. užpuolimo [292]. Nežinia, ar visi lenkai po karo grįždavo namo. Pagal tą patį šaltinį, Žygimantas 1432 m. užpuola Švitrigailą Ašmenoje su „stipria kariuomene" („cum exercitu valido"). Iš kur ji? Vilniaus karvedys pabėgo su Švitrigaila, o vyriausias maršalas ir Trakų karvedys buvo nusistatę prieš perversmą. Juodu netrukus nužudomi už palankumą išvytajam valdovui. O ir patys vilniečiai nebuvo, bent nemaža jų dalis, palankūs naujajam kunigaikščiui. Mat Žygimantas aiškiai vengia Vilniaus miesto. Jį čia užtinkame tik pirmą ir antrą dieną po perversmo, šiaip jau per 8 metų viešpatavimą jis Vilniuje neišleidžia nė vieno dokumento. Iš Barvinskio sudaryto itineraro matyti, jog duodami raštai datuoti iš įvairiausių Lietuvos miestų, tik ne iš sostinės [293]. Tad galima būtų manyti, jog sąmokslininkai puolė su svetima (gal lenkų?) kariuomene. Vis dėlto griežtai to teigti negalima, kadangi nėra tiesioginių įrodymų.

Pirma aiški žinia yra iš 1433 m. rugsėjo 10 d., kur minima Kauno įgula. Kitų metų rugsėjo 6 d. Hansas Balgas vyriausiam magistrui rašo apie lenkų kariuomenę kituose miestuose. Mini įgulas Lydoje, Krėvoje ir Naugarduke. Be to, rašo, kad atėję lenkų iš Drohičino ir Tikocino (Palenkė), kurių skaičius buvęs 600 iečių [294]. Galima priminti, jog 1432 m. į Ašmenos kautynes (XII.8) Lenkų karalius buvo pasiuntęs stiprų būrį, vadovaujamą Mščugo Skšynskio. Nežinia, ar jie visi buvo grįžę namo. Taigi jau 1434 m. rudenį (rašoma IX.6) Lietuvoje buvo daug Lenkų kariuomenės. Reikia pabrėžti, jog jau tuomet Vil-

niuje buvo žinoma, kad livoniečiai su Švitrigaila numatę pulti per Linkmenis Ukmergės kryptimi.

Buvo ir totorių. Apie tai leidžia spręsti vienas Lycko Pflegerio laiškas (1435.VIII.31) vyr. magistrui, kur sakoma, jog, įvykus nesusipratimui tarp Lenkų kariuomenės ir Žygimanto, buvę užmušta 500 totorių. Girdi, kunigaikštis lenkams negalėjęs išmokėti algos. Kadangi laiško duotas tik turinys, tai visai aiškiai čia ką nutarti negalima. Vis dėlto atrodo, jog totoriai buvo tokie pat pagalbininkai kaip lenkai. Jei susikovus, taip sakant, dėl dalyko, kurio nei viena, nei antra šalis nelaikė principiniu, vis dėlto žuvo 500 totorių, tai jų kariuomenė turėjo būti bent dešimtį kartų didesnė [295].

Tad vienoje pusėje kovojo Lenkų, Žygimanto Kęstutaičio ir totorių kariuomenė. Jei lenkų buvo 15 000, tai iš viso galima manyti buvus apie 30 000. Antroje pusėje randame Švitrigailos, Livonijos ordino ir totorių pajėgas. Vargu ar čia būta daugiau kariuomenės. Kadangi toms kautynėms abi šalys iš anksto rengėsi, tai manyčiau, kad jų pajėgų santykis bus buvęs maždaug vienodas. Dlugošo ir lenko kunigo sakymai, jog lenkų su sąjungininkais buvę maža, o priešininkų daugybė, reikia laikyti retoriniais pagražinimais. To vertas ir teigimas, kad kautynių lauke žuvę 40 000.

Svarbu ir vyriausi vadai. Dlugošas aiškiai sako, jog lenkų, Žygimanto ir totorių kariuomenės vyriausiu vadu paskirtas lenkų dalinio viršininkas Jokūbas Kobylińskis arba, lotyniškai rašant, Jacobus de Kobylany. Jokūbas Kobylińskis (Kobylany — vieta Lvovo žemėje) 1407 m. drauge su Zaremba buvo apkaltintas intymiais santykiais su karaliene ir kelerius metus išsėdėjo kalėjime. Tai drąsus karys. Jis dalyvauja Tanenbergo kautynėse ir vienas pirmųjų puola Marienburgo pilį (1410). Pasak Dlugošo, jei juo būtų pasekę kiti, būtų paėmę kryžiuočių sostinę. 1412 m. Kobyliński užtinkame kariniuose žaidimuose Budoje. Paskui jis pereina į Vytauto tarnybą ir 1425—1430 m. eina dvaro maršalo pareigas. 1429 m. dalyvauja žygyje į Naugardą. 1438 m. jis su kitais prisideda prie Lenkų bajorų konfederacijos prieš religinius sąmyšius Lenkijoje. 1435 m. jam Krokuvoje užrašoma 110 grivenų pinigų. Jis Lenkijoje labai vertinamas. Kazimieras 1454 m. rugsėjo 29 d. jį giria už karinius nuopelnus ir ištikimą tarnybą karaliaus dvare, dėl to užrašo tam tikrą pinigų sumą, kad dominikonai kasmet kelis kartus už jo vėlę laikytų

pamaldas [296]. Antras labai svarbus mūšio šaltinis, Narvos fogtas Jonas Koningas, savo oficialiame pranešime vyriausiam ordino magistrui visai nemini priešų kariuomenės vyriausio vado. Jis vartoja tik bendrą vardą „Lenkai" (Polen) [297]. Tiek svarbiausių šaltinių. Kad bus vadovavęs lenkas Kobylińskis, rodo ir tai, jog jis iki kautynių buvo viršininkas armijos, kuri sudarė pusę jungtinės kariuomenės ir kuri pagaliau nulėmė kautynes. Dar galima pažymėti, jog, tik sulaukęs Kobylińskio pulkų, Žygimantas ryžosi, anot Dlugošo, be baimės stoti prieš Švitrigailą. Visai suprantama, jei stipriausios dalies viršininkui patikėtas ir silpnesniųjų kariuomenės dalinių vadovavimas.

Tiesa, daug kartų minėtas lenkų bevardis dvasininkas sako, jog Švitrigailos priešų kariuomenei vadovavęs Žygimanto sūnus Mykolas. Tačiau tas dvasininko pranešimas apskritai nėra patikimas. Pavyzdžiui, jis mini 40 000 nukautų, egzaltuotai pabrėžia priešų gausumą („nesuskaitoma kariuomenė"—„infinitus exercitus"), sąjungininkų įsitikinimą gausiant „iš dangaus" (de super) laimėjimą, pagaliau patsai daro prielaidą, jog kitas tas pačias kautynes galįs kitaip aprašyti [298]. Lietuvos metraštis Mykolui irgi priskiria vadovaujamą vaidmenį. Bet galėjo būti štai kaip: Mykolas vadovauja savo tėvo kariuomenei ir ją atveda į kautynių vietą, kur vyriausias vadovavimas atiduodamas kitam; kai liko viena Žygimanto kariuomenė (lenkams grįžus namo) ir žygiavo į Vitebską ir Polocką, ją vėl veda kunigaikštis Mykolas. Kopystiańskis spėja, kad Kobylińskis kovojęs Mykolo vadovaujamas. Tas autorius be pagrindo iškelia karinius Mykolo gabumus, kurie, girdi, prie Ukmergės jam laidavę žymaus karo vado vardą. Kopystiańskis dar teigia, jog Mykolas karo mokslą ėjęs Kryžiuočių ordine 1427—1429 m. Vis dėlto atrodo, jog Lenkų—Žygimanto jėgoms prie Ukmergės vadovavo Kobylińskis, o ne Mykolas. Nors priešingą nuomonę palaiko daug kartų minėtas prof. A. Lewickis [299].

Kas gi vadovavo antrajai pusei? Pasak Dlugošo, vyriausias vadas buvo atvykęs iš Čekijos — Žygimantas Kaributas [300]. Tačiau to nemini mums žinomas Jono Koningo raportas, net nei anoniminio lenkų dvasininko laiškas. Priešingai,— perskaičius Koningo aprašymą, linksti manyti, jog Livonijos, Švitrigailos ir totorių kariuomenei tikus vadovavę drauge Švitrigaila ir magistras Franke Kerskorfas. Mat lemiamą valandą juodu abu tariasi, pulti ar ne, paskui abu sutaria trauktis [301].

Pereiname prie pačių kautynių. Livonijos magistras buvo susitaręs su Švitrigaila išvykti į karo žygį 1435 m. liepos 25 d.[302] Apie tai jis pranešė vyriausiam magistrui jau birželio 19 d. Liepos 25 d. buvo sutarta abiem kariuomenėm susijungti. Matyt, pavėluota, kadangi rugpjūčio 1 d. magistras dar tik prie Aiviekstos upės. Turbūt jis laukė Prūsijos magistro pažadėtos pagalbos. Mat VI.19 pastarajam rašytame laiške jis išvykimą padaro priklausomą nuo pagalbinių jėgų, kurios turi atvykti iš Prūsų[303]. Vadinasi, primygtinai prašytos paspirties nesulaukė ir ryžosi vykti vien su savąja kariuomene. Kaip Lietuvos metraštis (Supraslio ir Bychovco) sako, livoniečiai su Švitrigailos jėgomis susijungė ties Brėslauja[304]. Jungtinė kariuomenė nužygiavo įprastais keliais Ukmergės link. Juk Livonijos ordinas savo plečiamąjį žygį 1433 m. (I.29—II.9) buvo pradėjęs nuo tų pačių sienos pereinamų vietų ir nusiaubęs Linkmenų, Utenos, Tauragnų ir Užpalių apylinkes[305]. Matyt, tos krypties ir dabar laikytasi. Kodėl nėjo tiesiog pro Švenčionis į Vilnių? Manyčiau, jog sąjungininkai nesijautė per daug stiprūs ir, antra, aplinkiniais keliais eidami tikėjosi labiau terorizuoti šalies gyventojus. Maždaug nuo 1432 m. Livonija kaip tik tokio metodo ir laikėsi. Tokią nuomonę galima paremti Dlugošo pasakymu, jog priešininkai susitikę „post multas desolationes et circuitus terrae hinc inde factas", atseit „padarę didelius kelio vingius ir daug nuniokoję"[306]. Žinoma, visai nesuprantamas to lenkų istoriko tvirtinimas, kad sąjungininkai įsibrovę slaptai (clandestine). Livonijos—Švitrigailos kariuomenė sustoja prie Ukmergės ir rugpjūčio 30 d. iš čia žygiuoja Trakų ir Vilniaus link. Iš pradžių ji eina didžiuoju Vilniaus keliu (Ukmergė—Širvintos—Maišiogala—Vilnius). Manyčiau, jog nuo dabartinės Pašilės (seniau Vaitkuškis) jinai pasuko kitu keliu, būtent, per dabartinį Pabaiską (kurio tuomet nebuvo) pro Žirnajų ežerą. Priežastys bus buvusios tos pačios, kurios įsibrovėlius iš pat pradžių nukreipė nuo tiesaus kelio į Lietuvos sostinę.

Ką gi daro lenkai su Žygimantu? Kobylińskio pulkai su vietine kariuomene ir totoriais susijungia Trakuose. Lewickis sako, jog rugpjūčio pabaigoje visa toji kariuomenė išvyko Ukmergės link[307]. Tai turėjo įvykti pačiomis paskutinėmis mėnesio dienomis. Mat yra užsilikęs Lycko, vadinamo Pflegeriu, laiškas vyriausiam magistrui, datuotas rugpjūčio 31 d., kuriame rašoma, kad Žygimanto

jėgos esančios Trakuose. Lenkai gi, nepatenkinti dėl algų, net nuo jo pasitraukę [308]. Žinoma, reikia manyti, kad laiško rašytojas žinias pranešė vėliau negu jas išgirdo. Toji kariuomenė netoli Ukmergės turėjo būti vėliausiai rugpjūčio 30 d., nes taip verčia manyti pati kautynių eiga. Kuriuo keliu ji ėjo? Atrodo, šiuo ruožu: Vilnius—Maišiogala—Širvintos—Ukmergė, nes ir dabar jį vietos žmonės vadina Vilniaus vieškeliu. Kadangi tai mano vieno nuomonė, pateiksiu argumentų. Pasak Dlugošo, Švitrigaila su livoniečiais, totoriais ir savo pulkais perėjo sieną „circa festum Assumptionis (Mariae)", vadinasi, apie rugpjūčio 15 d. Taigi šalis buvo niokojama jau ištisas 2 savaites. Tuo tarpu Žygimantas su savo sąjungininkais sėdi namie, atseit Trakuose ir Vilniuje. Kad iki pat rugpjūčio pabaigos jų jėgos nesijudino, matyt iš to, jog tuomet Trakuose sąjungininkai rimtai susikivirčijo. Buvo pasklidę gandų net apie Lenkų atsimetimą. Pagaliau aukščiau minėtasis Pflegeris net praneša, jog per minimus nesusipratimus buvę užmušta 500 Žygimanto talkininkų totorių. Kai Trakus—Vilnių pasiekė žinios apie viską naikinančią įsiveržėlių kariuomenę, kuri siautė Ukmergės apylinkėse ir artinosi prie centro, tai karo vadai pačių įvykių turėjo būti verčiami elgtis greitai ir griežtai. Ar savaime nekyla mintis, jog jie nužygiavo tiesiausiu keliu Vilnius—Maišiogala—Širvintos—Ukmergė? Šitas kelias sklandžiai derinasi su pačia kautynių eiga, tuo tarpu įsivaizduojant kitą kelią kai kurie atskiri faktai lieka atsiję nuo mūšio pilnaties.

Pirmos eilės šaltiniai Ukmergės kautynėms yra: Narvos fogto Jono Koningo pranešimas vyriausiam magistrui 1435.X.10, Dlugošas ir anoniminio lenkų dvasininko laiškas prancūzui dvasininkui Bazelio sinode 1435.IX. Kai kurių davinių apie kautynes turi dar Lietuvos metraštis, taip pat I ir II Pskovo kronikos [309].

Duodamas mūšio vaizdą, pagrindu imsiu Koningo pranešimą, kadangi čia kalba dalyvis, be to, savo vyresnybės (maršalo) įsakytas, pagaliau žinias oficialiai pateikia vyriausiam ordino magistrui. Lenkų dvasininkas duoda pirmutines, galima sakyti, kad karštas žinias, girdėtas iš kitų, ir jas apipina fantastiniais vaizdais. Ne ką daugiau nuo jo skiriasi ir Dlugošas.

Tai kaip vyko pačios Ukmergės kautynės? Livoniečių—Švitrigailos kariuomenė, žygiuodama nuo Ukmergės pro dabartinę Pašilę ir Pabaiską, pasiekia Žirnajų ežerą, ku-

rio vakarų pakrante eina kelias Gelvonų link. Šiuo keliu galima pasiekti Vilnių ir Trakus. Rytinėje ežero pakrantėje pamato priešą. Tiesa, Vilniaus vieškelis nuo ežero kokių 4—5 kilometrų atstumo. Bet, viena, didelė kariuomenė negi galėjo eiti vien siaura kelio juosta, antra, vieta pakankamai aukšta ir sausa, pagaliau trečia, žvalgai galėjo pranešti apie Švitrigailos kariuomenės ėjimą, ir dėl to buvo norima jai pastoti kelią. Pasak Koningo laiško, Švitrigailai ir livoniečiams Lenkų kariuomenės pasirodymas buvęs netikėtas, mat jie žygiavę „į kitą naktinę stovyklą" (in dat ander nachtleger).

Vadinasi, priešininkai stovėjo vieni vienoje, kiti antroje ežero pusėje. Nėra abejonės, tai Žirnajų ežeras, kurį Koningas vadina „eyne lange see", o Dlugošas —„vincinus lacus" [310]. Iš tikrųjų jo ilgis apie 3 km, o plotis apie 1 km. Dar reikia pridėti, jog jis platoka tėkme jungiasi su čia pat pietuose esančiu Gelvos ežeru. Žirnajų ežeras labai gilus, daugelyje vietų siekia keliasdešimt metrų. Ir vieni, ir antri mėgino ežerą apeiti, kad galėtų pulti. Minėtas oficialaus livoniečių pranešimo autorius sako: „Doe rede wir to beyden siiden den see, beyde de viande unde wir, unde wolden de see umbriiden..." (Tuomet priešai ir mes iš abiejų pusių vykome aplink ežerą ir norėjome jį apeiti.) Ypač kliudęs „eyn syffe, eyn fuchtnisse, dar wir nicht konden to en overkommen, edder se to uns" (... upelis, jog nei mes prie jų negalėjome prieiti, nei jie prie mūsų). Dlugošas mini „flumen parvum", atseit mažą upę. Aišku, tai Žirnajos upelis, kuris išteka iš Žirnajų ežero ir vingiuodamas maždaug ties Pabaisku įteka į Šventąją. Jis niekad neišdžiūsta ir labai sraunus; nors dabar tik geroko griovio platumo, bet ant jo įrengti 4 vandens malūnai. Nuo ištakos Žirnajos pakrantės dar ir dabar pelkėtos, taigi prieš 500 metų galėjo būti dar klampesnės. Vis dėlto livoniečių šauliai (schutzen) prasiskverbė per Žirnają, bet buvo vėl atmušti atgal.

Tuomet Švitrigailos—livoniečių ir Žygimanto—Lenkų kariuomenės sustojo, pasakytumėm, laikinose pozicijose, būtent, ant aukštų Žirnajos krantų. Mat prie pat upelio pelkėtos pievos, o paskui iš abiejų pusių kyla aukšti krantai, kurie sudaro laukų tęsinį, gana lygūs ir patogūs kariuomenei stovėti. Todėl manyčiau, jog priešininkai sustojo abipus upelio, netoli nuo jo ištakos. Taip išstovėjo 2 paras [311]. Abeji buvo raiti ir pasirengę pulti. Visą laiką

lijo. Iš abiejų pusių buvo šaudoma, anot duoto vokiško pranešimo, „schotten uns tosammen". Dlugošas rašo, jog tuo metu iš Švitrigailos pusės Žygimantas Kaributas su priešininkais vedęs derybas. Girdi, jis daugelyje kautynių buvęs įsitikinęs lenkų narsumu, o vokiečių ir rusų bailumu. Jis siūlęs, kad Žygimanto ir Švitrigailos reikalas būtų pavestas spręsti popiežiui, imperatoriui ar kuriam kitam valdovui katalikui. Jei tokios derybos ir buvo (apie jas nieko nežino kiti šaltiniai), tai jos bus kilusios Žygimanto Kęstutaičio ar lenkų, ypač pastarųjų, vadų iniciatyva [312].

Švitrigailos jungtinė kariuomenė manė stovinti netinkamoje vietoje. Tai leidžia spėti, jog ji turėjo būti ant kairiojo Žirnajos kranto, tarp Žirnajų ežero ir Šventosios upės [313]. Taigi atpuola Lewickio teigimas, kad ji apsistojo dešiniajame Žirnajos krante, o anoje vietoje, girdi, buvusi Kobylińskio ir Mykolo armija [314]. Livonijos magistras sutaria su Švitrigaila, jog reikia savo jėgas atitraukti atgal, į paskutinę stovyklą, kurią buvo turėjęs prie Ukmergės (bet anksčiau jųdviejų nuomonės skyrėsi; kai pastebėjo priešininką, Švitrigaila norėjo tuoj pulti, o magistras Kerskorfas pasipriešino). Rugsėjo 1 d., maždaug vieną valandą prieš švintant, gurguolę (de wagen) pasiunčia Ukmergės link [315]. Manyčiau, ji bus vykusi, slaptai perėjus kur sausesnėje vietoje per Žirnają, Pabaisko link į Vilniaus vieškelį. Galimas daiktas, kad ji laikėsi to kelio, kuris dabar per Žirnają eina į Pabaiską. Drauge traukia stiprus Livonijos kariuomenės dalinys su 3 viršininkais. Jis turi pridengti atsitraukiančius vežimus su ginklais ir maistu. Be to, į priekį nusiųstas būrys, vadovaujamas Narvos fogto (viršininko) Jono Koningo (jis ir parašė mūsų naudojamą pranešimą) ir Polocko seniūno Mykolo, Švitrigailos maršalo. Jų uždavinys buvo atsitraukiančiai kariuomenei paruošti stovyklą (soewalk). Paskui eina abu vadai ir likę pulkai.

Bet priešininkas pastebi šį judėjimą. Ypač jam krito į akį kariuomenės suskaldymas. Anot Dlugošo, jie tą manevrą palaikę įrodymu, jog priešingoji pusė bėga (metu fugere). Lenkai pereina kitoje vietoje upelį (matyt, Žirnają) ir, giedodami giesmę Boga Rodzica, puola į vidurį atsitraukiančios kariuomenės. Toji atsisuka ir narsiai ginasi. Lenkų pulkai pirmiausia užpuola Livonijos maršalo Wernerio von Nesselrodės jėgas, paskui apspinta paties magistro būrį. Šie, nusiuntę į priekį nemažą kariuomenės

skaičių, nepajėgia atsilaikyti. Vyriškai kaudamiesi, krinta maršalas Nesselrodė ir magistras Kerskorfas. Karštame susirėmime veikliai dalyvavo ir Švitrigaila, kuriam gelbstintis teko palikti net arklį. Sunkiai buvo sužeistas taip pat Žygimantas Kaributas.

Tai viena kovos dalis. Antroji vyko ten, kur anksčiau per Žirnają buvo perėjęs Švitrigailos—livoniečių kariuomenės avangardas. Kai tik jo vadai gavo žinių apie netikėtai įvykusį susirėmimą, jie nebevyko į Ukmergę, bet apsigręžę skubėjo saviškiams į pagalbą. Kaip vienas ten buvusių viršininkų, Koningas, praneša, jie traukė prie upelio ir tilto. Mat norėta neleisti priešams pereiti į kitą pusę. Manyčiau, jog toje kitoje pusėje buvo atsitraukianti gurguolė. Lenkai, suprasdami to pereinamo punkto svarbą, visu smarkumu juos užgulė. Lenkai buvo atstumti atgal už upelio, vadinasi, jį jau buvo perėję. Bet štai tilto gynėjai pastebėjo, kad priešai vėl perėjo upelį ir mėgina juos supti. Iš visų pusių apspisti, avangardo viršininkai skubiai pradėjo trauktis.

Trečioji kovos dalis — tai bėgančios kariuomenės naikinimas. Vadinasi, kautynės bus prasidėjusios netoli Žirnajų ežero, ant to paties vardo upelio krantų. Paskui jos tęsėsi į dabartinio Pabaisko apylinkę. Vinteros upeliukas, kuris, prasidėjęs ties Pabaisku, įteka į Žirnają, būdamas visai menkutis, kautynėms didesnės reikšmės negalėjo turėti. Pačios smarkiosios grumtynės galėjo būti apylinkėse to kelio, kuris dabar perkerta Žirnają ir eina Pabaisko link. Žinoma, esant tokiai daugybei kariuomenės, susirėmimų buvo ir atokesnėse apylinkėse. Sakysim, Dlugošas rašo, jog buvę vytasi iki Šventosios ir daug tenai nuskendę.

Apie kautynes kalbėdamas, Lietuvos metraštis nėra tikslus. Supraslio variantas sako jį buvus „na Vilkomiri" (ties Ukmerge). Bychovco variantas jį randa „na rece Swiatoj" (prie Šventosios upės). Pskovo I kronika jį pažymi „u Sviatoj reke". Pagaliau minėtas Supraslio variantas kitoje vietoje visai painiojasi ir, atrodo, nori jį lokalizuoti „už Ukmergės upės" [316]. Vis dėlto iš kautynių aprašymo, kurį aukščiau padarėme, atrodo, jis bus buvęs trikampyje tarp Žirnajų ežero, Pabaisko ir Šventosios. Paties Pabaisko vardas susijęs su kautynėmis, mat lenkiškas (o kautynėse lemiamą vaidmenį turėjo lenkai) *pobojowisko* reiškia „kovos vietą". Jau pažįstamas Vinteros upeliukas dar yra vadinamas Viktorija (pergalė). Pagaliau Pabaisko bažnyčia

senųjų žmonių dar ir dabar vadinama kovine[317]. Šį žodį jie sieja su kautynėmis. Iš tikrųjų, žinome iš Dlugošo, jog kovos vietoje Žygimantas pastatydinęs parapijinę bažnyčią. Pagaliau ar neturi ką bendra kovos vieta ir senųjų kapų pėdsakai, kurių esama ant kalvų prie Pabaisko ir netoli Savidonių kaimo?[318]

Iš viso ko aišku, jog kautynių būta smarkių ir karštų. Iš šaltinių galima nustatyti, jog buvo naudojami šautuvai, tam tikri metamųjų ginklų įtaisai (schotten zyk myt bussen unde myt armborsten), kardai (gladium), ietys (lancea), lankai, kovos kirviai (secures preliales), vėzdai (baculum) ir, bombardos (bombardae). Pastarieji 3 ginklai minimi kaip lenkų kariuomenės kovos įrankiai[319]. Beje, ar buvo Ukmergės kautynėse panaudotas garsus čekų vežimų kovojimo būdas? Pasak lenko kunigo pranešimo, Žygimanto Kaributo „vežimų tvirtovė" (castrum curruum) sudariusi kovos lauko centrą ir buvusi kaip tik priešais Lenkų kariuomenę. Kaributo pulkai buvę viena pačių rimčiausių priešininko pajėgų. Bet kadangi tame aprašyme visur kyšo religinė tendencija, tai bus suprantama, kam stabmeldžiai totoriai ir eretikai husitai pastatomi kautynių centre. Šiaip ar taip, čekiškų vežimų užtvarų galėjo būti. Tik jos čia nevaidino didesnio vaidmens, mat, viena, pačių čekų galėjo būti vos saujelė ir, antra, pabėgėlis Kaributas (bėgo po Lipanų kautynių) svetimoje Livonijoje svetimiems žmonėms, turintiems senas tradicijas, negalėjo naują kariavimo metodą plačiu mastu pavartoti. Pagaliau ir Lietuvos paviršius nebuvo visiškai tam tinkamas.

Kadangi iš abiejų pusių kovojo apie 60 000 vyrų ir, antra, kautynės buvo komplikuotos, tai vargu galima tikėti Dlugošu, kad jos truko tik apie valandą (ad spatium unius horae). Kituose šaltiniuose visai nekalbama, kiek jos užtruko. I Pskovo kronika apie jas išsitaria: „... I byst boj i seča velika" (Ir buvo didelis mūšis ir kautynės). Panašiai sakoma ir II Pskovo kronikoj: „Byst boj velik i seča strašna" (... baisios kautynės)[320]. Livoniečių—Švitrigailos kariuomenė buvo sumušta. Tuoj po kautynių tai pripažino Švitrigaila, Livonijos maršalas ir Prūsų ordino magistras. Tik esama perdėjimų. Pvz., lenkas dvasininkas rašė, jog žuvę 13 kunigaikščių ir 12 jų paimta į nelaisvę, be to, paimta buvę 1700 žymiųjų bajorų. Kiti gi visi žuvę, atseit mažiausia 40 000 (pagal Lietuvos kroniką, į nelaisvę patekę net 42 kunigaikščiai). Pa-

našiai rašė vyriausias ordino magistras Romos imperatoriui rugsėjo 20 d. Girdi, žuvę beveik visi Livonijos kryžiuočiai su savo viršininkais [321]. Žinoma, juodu abu turėjo savų sumetimų taip vaizduoti. Iš pačių livoniečių grįžo sveiki mums žinomas Koningas, paskui ordino ūkvedys (schaffer), toliau Wendeno, Razytės (Livonijoje), Dinaburgo ir Karkuso viršininkai su „kai kuriais kitais asmenimis". Be abejo, jie visi turėjo ir palydovų [322]. Daug Livonijos brolių pateko į Žygimanto ir Lenkijos nelaisvę. Dėl jų grąžinimo paskui buvo platus susirašinėjimas. Patsai Švitrigaila, kaip sako I ir II Pskovo kronika, „pobežė... v male družine, v 30 muž... i pribbeže v Polotesk" (pabėgo su nedideliu būriu, apie 30 vyrų, ir pasiekė Polocką). Žinoma, turėjo išsigelbėti ir daugiau kovotojų. Šiaip ar taip, kad pralaimėjimas buvo ir skaudus, tam tikra kariuomenės dalis pabėgo.

Buvo paimti į nelaisvę, be kitų, 2 žymesni vyrai — Kaributas ir Zigmantas Rothas. Pasak Dlugošo, juos abu didysis kunigaikštis Žygimantas prigirdęs, bet tam, girdi, „gavęs Lenkijos bajorų leidimą" (commissione a Baronibus Regni Poloniae accepta suffocavit aquis). Apie Rotha Lenkų istorikas padaro pastabą, kad jis kadaise „atsidėjęs rūpinosi Vytauto vainikavimu". O Žygimantas Kaributas buvo suimtas mirštamai sužeistas į galvą ir kaklą. Jį Dlugošas kiek plačiau pamini. Girdi, „kai kurių esą kalbama, jog kunigaikštis Kaributas ne paskandintas, bet nusibaigęs nuo žaizdų, o gal ir nuo nuodų, kurie buvę primaišyti į tepalą. Žygimantas, Lenkų didikų primokytas, sužeistajam pristatęs gydytoją, kuris žaizdas patepęs nuodais" [323].

Lenkų—Žygimanto kariuomenė ilgokai užtruko, vaikydama visomis kryptimis pakrikusius priešininkus. Atsitraukdami šie naudojosi miškų, balų, pelkių ir raistų priedanga. Pasak daug kartų cituoto „Lenkijos Istorijos" autoriaus, bėgančiųjų gaudymas užtrukęs ištisas 2 savaites [324]. Čia pat tiks paminėti, jog, pagal tą patį šaltinį, bėgantieji Švitrigaila ir jo palydovai „žinojo miškų kelius" (itinera silvarum norant), tuo tarpu livoniečiai turėjo klaidžioti. Kadangi čia buvo Lietuvos vidurys, tai Švitrigailos palydovų turėjo būti daug lietuvių. Vadinasi, ir ši aplinkybė, atrodo, paremia teigimą, jog kovojančio už Lietuvos sostą Vytauto pusbrolio eilėse buvo ir tikrų lietuvių.

Dėl ko pralaimėta? Didžiausia Ukmergės pralaimėjimo priežastis bus ta, kad Lenkai diplomatinėmis gudrybėmis sugebėjo atitraukti imperatorių Zigmantą ir Prūsų ordiną.

Tik po laiko Lenkų siekimai imperatoriui paaiškėjo. Jis visą reikalą ir derybų eigą aprašė vyriausiam Prūsų ordino magistrui 1435 m. kovo 15 d. ir lapkričio 6 d.[325] Pirmiausia numatytas imperatoriaus ir Lenkijos atstovų suvažiavimas atidėtas nuo 1435 m. gegužės 7 d. iki 1436 m. balandžio 23 d. Toks vilkinimas Lenkų diplomatams „labai patikęs" (wol gevielen). Lenkijos įgaliotiniai sutiko, kad tuo metu būtų sudarytos ir laikomos paliaubos, atseit nuo vienų metų birželio 24 d. iki kitų metų tos pačios dienos. Jos turėjo apimti iš vienos pusės Lenkus su Lietuvos kunigaikščiu Žygimantu, o iš antros — Livonijos ordiną su Švitrigaila. Taip pat Lenkija žadėjo ramiai gyventi ir su Prūsų ordinu. Bet čia pat Lenkai žūtbūt iš imperatoriaus išsiderėjo, jog jie balandžio (1435) 23 d. atskirai susivažiuos su Prūsų kryžiuočiais Breste. Vadinasi, jie į numatytas kolektyvines paliaubas įvarė kylį ir galėjo Prūsus nukreipti nuo rengiamų kautynių Lietuvoje. Antras, daug pražūtingesnis dalykas,— tai Lenkų pasiteisinimas, jog pažadėtų paliaubų su Švitrigaila jie negalį daryti be Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto žinios ir sutikimo. Vadinasi, taika pakibo ore. Nors savo ruožtu Lenkų politikai įtikino Romos imperatorių, kad reikalingą sutikimą pavyksią gauti.

Atrodė, jog Lenkai iš tikrųjų nori imperatoriaus Zigmanto siūlomų paliaubų. Imperatorius vėliau rašė, kad jie „su mumis kasdien derėjosi per laiškus ir pasiuntinius" („mit briefen und botschafften teglich mit uns handelten"). Be to, mėgstąs politines kombinacijas Zigmantas buvo sudomintas Lenkų iškeltu jų naujojo karaliaus vedybų klausimu. Kadangi jam žmona numatyta imperatoriaus giminaitė, tai buvo kalbama apie jo globą Lenkijai[326]. Tuo tarpu, matyt, sklido gandas, kad Lenkija siunčia į Lietuvą kariuomenę. Bet jos vadovaują vyrai pasiskubino laiduoti, kad pagalbos nesiųs. Greičiausiai dėl akių net išleido dekretą, kur mirties bausme draudžiama vykti kariams į Lietuvą (jau anksčiau minėta). Vis dėlto dalykas buvo nenuslepiamas. Tuomet paaiškinta, girdi, tai esą „neturtingi žmonės, kurie neturi ponų-šeimininkų" (arm gesellen, die nit herren hetten, imp. 1.XI.6). Kiek derybos darė įtakos, matyt iš to, jog dar rugpjūčio 3 d., vadinasi, kautynių išvakarėse, imperatorius Švitrigailai davė vilties, jog pavyks pasirašyti su Lenkais paliaubas, ir džiaugsmingai praneša apie šen ir ten važinėjančius pasiuntinius[327]. Net patsai Lewickis stebisi, kad, jau prasi-

dedant karui, prityręs Romos imperatorius buvęs „nuostabiai kantrus" ir buvo suviliotas Lenkų žadamų derybų, sutarčių ir taikos meškere [328]. Jis ilgai išlaiko Prūsų magistro ir Švitrigailos pasiuntinius. Vadinasi, šiuodu valdovai tokią svarbią valandą buvo dezorientuoti. Atsargus magistras Russdorfas atvirai pasako, jog žygiuos prieš Lenkiją (kad ją atitrauktų nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio) tik tada, jei eis ir patsai imperatorius. Russdorfas pasitenkina sutraukęs kariuomenę prie Lenkijos sienų, bet daugiau nieko nedaro [329]. Tuo tarpu senasis Lietuvos didysis kunigaikštis Švitrigaila sutriuškinamas, drauge su juo ir Livonijos ordinas. Tuomet tik pabunda gražių žodžių užliūliuotas krikščionių pasaulio viršininkas. Jis lapkričio 6 d. laiške vyriausiam kryžiuočių magistrui naiviai prisipažįsta, jog esąs „iki širdies gelmių nusigandęs". Neįtikinančiai skamba jo žodžiai, girdi, „negalėjome pamanyti, jog prieis iki tokių dalykų" (hetten ve nit getrawet, daz es zu solichen dingen komen solt) [330]. Prūsų ordino vairuotojui jau seniai buvo aišku, jog smūgis buvo suduotas vedant su Lenkais derybas apie viliojančias metines paliaubas. Pagaliau to neslepia nė mūsų maldingasis lenkų dvasininkas, kuris savo pranešimą baigė žodžiu „Amen" [331]. Dar galime pridėti vieną faktą, kaip Lenkų karalius formaliai išjuokė imperatorių. Kai atėjo pirmos žinios apie Ukmergės laimėjimą, jaunas Lenkijos valdovas į vis brukamas derybas atsakė, girdi, jis mielai būtų tarpininkavęs kariaujantiems; kai viena pusė laimėjusi, tai atkrenta visi pasitarimai, kadangi nugalėtojas nepriimsiąs nei paliaubų, nei taikos. Vykusiai pasakė Čekų istorikas Gollis, kad imperatorius buvo sumuštas „ant diplomatijos lauko", o Švitrigaila „ginklų kovoje" [332].

Toliau reikia pabrėžti pačią jėgų persvarą. Ją sudarė gerai ginkluota ir patyrusi Lenkų raitininkų kariuomenė. Ji buvo visa Žygimanto viltis. Lenkų kariai turėjo galvoje, kad lies kraują už savo tautos ir valstybės idealus. Dlugošas rašo, jog karalius, siųsdamas riterius į tolimą kraštą, gerai žinojęs, kad „visi saviškiai... prieš Švitrigailą pakels ginklą" [333]. Ką gi sakyti apie Švitrigailos jėgas? Čia labiausiai pasitikėta Livonijos ordinu. Bet šiuo metu jau buvo seniai praėję jo karinės galybės laikai. Keletas faktų. 1431 m. Livonijos pulkai padėjo Prūsų ordinui. Bet Būtowo viršininkas tų pačių metų rugsėjo 18 d. pranešė vyriausiam magistrui, girdi, ateityje visai neverta livoniečių kviestis, nes tai esanti „vien palaida

liaudis, kuriai vis dėlto reikia maisto ir pašaro" (lose blos folk ist unde doch gleychwol fwtirn unde czeren wil)[334]. Priėjo iki to, jog Schlochauo komtūras turėjo prašyti magistrą, kad atimtų jų būrius, nes vien nuostolius darą[335]. Vadinasi, tokia kariuomenė maža begalėjo tikti kautynėms. Livonijos kariuomenė, kaip to krašto santykių žinovas Hildebrandas sako, iš esmės buvus „kaimiečių kariuomenė" (Bauernheer)[336].

Maža to, nebūta nė viduje visiško darnumo. Mat Livonijos kryžiuočiai buvo suskilę į vestfaliečių ir reiniečių partijas. Priežastis buvo tarmės ir būdo skirtumai. Livonijos kryžiuočiai daugiausia buvo kilę iš Vestfalijos ir žemutinės Saksonijos, o Prūsijoje — iš vidurinės ir aukštutinės Vokietijos sričių, atseit Hesseno, Tiuringijos, Frankonijos, Meiseno. Beveik tas pat, kas mūsų žemaičiai ir aukštaičiai. Paprastai viena grupė buvo vadinama vestfaliečiais (Westfelinge), o antroji — reiniečiais (Rinlendere). Šie manė esą labiau išprusę ir sumanesni už lengvesnės prigimties vestfaliečius. Į XIV amžiaus pabaigą vyriausiam magistrui pavyko tokiems reiniečiams išdalyti vyresniųjų Livonijos valdininkų vietas. Mat reiniečiai griežčiau aiškino regulą, dėl to jie buvo proteguojami drausmės sumetimais. Paprastai Livonijos riteriai vienuoliai savo magistro vietai išrinkdavo abiejų partijų kandidatus ir stengdavosi vieni ir antri, kad jų žmogus praeitų. Vyriausias magistras statydavo vieną sąlygą: ar šiokį, ar tokį išrinks magistrą, bet maršalas ir Fellino komtūras turi būti reiniečiai. Patsai Russdorfas buvo reinietis. Tarmių kova vyko ir Prūsų kryžiuočių šakoje. Livonijoje šis skirtingumas bei kova ypač iškilo po Cissės Rutenbergo mirties (1433.XI.8); po karštų pertraktacijų buvo patvirtintas vestfalietis Franke Kerskorff[337]. Tie dalykai nebus buvę be įtakos ir Ukmergės veiksmams. Antai kryžiuotis Alfas, pranešdamas apie kautynes hercogui Jülich-Bergui, pastebi, jog tie, kurie žuvę, buvę Rinlendere, o kurie grįžę namo — Westfelinge[338]. Pagaliau iš to paties Alfo sužinome, jog vienu tarpu visa ordino kariuomenė nepritarė savo vadui magistrui. Kai tik pastebėję priešą, tuoj norėję kautis — ir maršalas Werner von Nesselrode, ir kiti viršininkai, ir riteriai, net ir paprasti kareiviai — knechtai. Tik vadas buvęs tam priešingas. Jis išdidžiai taręs: „Kam nepatinka, tegul bėga" (Weme leide were, dat he vluwe). Jei pridėsime, jog ir Švitrigaila palaikė Livonijos viršininkų pusę, tai mums bus

visiškai aišku, kad nebuvo vienybės nei vyriausioje kariuomenės vadovybėje. Dėl to jau žinomas brolis Alfas visą Ukmergės nelaimės kaltę suverčia vienam magistrui. Girdi, „jei jis nebūtų būrių pasiuntęs į priekį, nebūtų atsitikusi nelaimė".

Ukrainos istorikas Gruševskis, kuris nuodugniai ištyrė Švitrigailos ir jo šalininkų karą pietuose, prideda dar vieną pralaimėjimo priežastį. Girdi, 1435 m. kampanija buvusi suruošta paskubomis. Iš buvusių išdavimų ir perbėgimų pas Lenkus (Gerasimas, Nosas, Fedka) Švitrigaila įsitikinęs, jog greičiau reikia su priešininkais baigti [339].

Ukmergės kautynės ir pralaimėjimas iš tikrųjų buvo didelis. Imperatorius laiške vyriausiam magistrui 1435 m. lapkričio 6 d. jį lygina su Tanenbergo kautynėmis [340]. Lenkas dvasininkas jį vadina „tokiu, kokio nebuvo, kiek siekia žmonių atmintis". Pagaliau, pasak I Pskovo metraščio, tokio mūšio „jau daug metų nebuvo Lietuvos žemėje" [341]. Ar tik nebus arčiausiai tiesos pastarasis apibūdinimas.

Ukmergės pralaimėjimo reikšmė geriausiai paaiškės iš jo padarinių. Pirmiausia, kaip atsiliepė jis Kryžiuočių ordinui Prūsuose? Magistras rugsėjo 20 d. rašė imperatoriui Zigmantui, jog, sumušus Švitrigailą, jam beliekanti tik „Dievo ir Jūsų Aukštybės" pagalba (czu Gote und euwer allirgrosmechtikeit). Kryžiuočių ordinas, tasai „krikščionybės skydas", dabar galįs visai būti išnaikintas (vortilget). Verkšlendamas prašo gelbėti iš tos „skaudžios nelaimės" (jamerkeid). Čia yra daug tiesos, bet yra ir perdėjimo. Žinoma, Ukmergės smūgis ordinui buvo skaudus, bet tik vienas iš daugelio. Mat jau nuo XV a. pradžios žymiau pradėjo reikštis kryžiuočių galybės smukimas, atseit iš vidaus ir išorės. Be abejo, didžiausias sukrėtimas buvo Tanenbergas. Toliau ėjo kiti, iš kurių žymiausias — Švitrigailos kampanija. Tik apie ją visą galima kalbėti, kaip apie Prūsų ordino nelaimių nešėją. Ir tai ne ji pati ordiną žlugdo (jis, kiek galėdamas, stengėsi būti nuo jos atokiau), bet tik davė progų padaryti sąskaitas su senais savo priešininkais. Kaip jau pradžioje rašinio minėta, Lenkai sumušė kryžiuočius ir padarė su jais 1434 m. gruodžio 15—21 d. Lenčicos 12 m. paliaubas. Čia vyriausias ordino magistras pasirašė apleidžiąs Švitrigailą. Be to, sutartį turėjo patvirtinti ir abiejų pusių luomų atstovai. Jei valdovai, vadinasi, ir Prūsų ordinas, sulaužytų pasižadėjimus, tai valdiniai automatiškai atleidžiami nuo

priesaikos ir ištikimybės. Taip ordino valstybės luomai pradeda dalyvauti politikoje. Po Ukmergės pralaimėjimo pasirašytoji (1435.XII.31) Bresto taika nieko naujo nepridėjo, o tik perėmė ir patvirtino Lenčicos traktatą. Be kitko, vyriausias magistras Paulius Russdorfas savo ir ordino šakų Vokietijoje ir Livonijoje vardu galutinai apleidžia Švitrigailą ir paskelbia, kad negalioja visos sutartys, kurias jie su juo padarė. Prieš Lenkiją nerems ne tik jo, bet ir jokio kito Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Taip pat tik tą pripažins didžiuoju kunigaikščiu, kuris bus išrinktas ir pristatytas sutinkant Lenkų karaliui ir karalystei. Pakartojama ir valdinių garantija. Pagaliau karalius ir vyriausias magistras pasižada nelaužyti sutarties, nors ir kažin koks valdovas to norėtų ar verstų, net ir tuomet, jei tai būtų pats imperatorius ar patsai popiežius [342]. Vadinasi, Kryžiuočių vienuolių ordinas atmetė paklusnybę savo tiesioginiam viršininkui. Pasak Hildebrando, 1435 m. paskutinė diena buvo drauge ir vokiečių ordino savarankiškos užsienio politikos paskutinė diena [343]. Taip įvyko. Nieko nepakeitė ordino šakos Vokietijoje skundai prieš Russdorfą dėl Bresto taikos. Vokietijos magistras (Deutschmeister) Eberhard von Sansheim, savo šakos brolių pritariamas, 1437 m. spalio 1 d. patraukė vyriausią magistrą (žemesnis aukštesnį!) į savo teismą dėl tos sutarties, kurioje apleidžiamas Švitrigaila ir atsisakoma klausyti aukščiausių krikščionių pasaulio valdovų. Russdorfas jį už tokį darbą atleidžia iš vietos (1438.IV.17). Bet šis savo ruožtu numeta nuo sosto jį patį, atseit patį vyriausią magistrą. Nesutiko su Bresto nuostatais nei imperatorius. Dar lapkričio 6 d. jis ragino, kad Russdorfas tokiu būdu nepasirašytų sutarties. Bet tai paliko balsas šaukiančio tyruose [344].

Persikeliame į Livoniją. Teoriškai jos magistras buvo priklausomas nuo Prūsų ordino vyriausio magistro. Bet praktiškai daugeliu atvejų jis veikė savarankiškai. Čia Ukmergės kautynės padarė tikrą sukrėtimą. Livonijos maršalas rugsėjo 9 d. desperatiškame laiške Prūsų viršininkui prašo tą „vargšę šalį" (armen landen) gelbėti „labai didelėje nelaimėje" (in unsirn so groszen noten). Girdi, trūkstą žmonių, arklių ir šarvų. Jei norįs, kad Kryžiuočių ordinas Livonijoje nesusilauktų „visiško žlugimo" (gruntlichen vorterpnisses) ir tollau gyvuotų, turįs kuo greičiausiai atsiųsti 400 ginkluotų vyrų [345]. Bet daug įdomesnis ir reikšmingesnis dalykas įvyko tos šalies vidaus

gyvenime. Mat nuo seno ordinas pjovėsi su Rygos arkivyskupu ir apskritai su dvasininkais. Pasitaikydavo, jog vieni antrų žudydavo pasiuntinius. 1434 m. Ryga ruošėsi net kariauti su ordinu ir barikadavo gatves. Dabar bendras pralaimėjimas staiga visus suartino. 1435 m. gruodžio 4 d. Walke suvažiavę ordino, vyskupų, kapitulų, riterių, knechtų ir miestų atstovai nutaria: gintis privalo visi; puolamąjį karą pradeda tik bendrai sutarę, be to, nedaro vieni kitiems diplomatinių nemalonumų. Tuo tarpu iki šiol sutartys su užsieniu buvo daromos atskirai, net vieni kitus laikydavo užsieniu. Jei dar atsiminsime, jog vaidai su Rygos arkivyskupu tęsėsi keliasdešimt metų su skundais popiežiui ir visuotiniam Bažnyčios susirinkimui, su žudynėmis ir ekskomunikomis, tai Walko susitarimas įgyja milžiniškos reikšmės [346]. Vadinasi, matome valstybės atskirų elementų konsolidaciją. Tuo tarpu Prūsijoje buvo visai priešingai. Sutvirtėjusi Livonija pasijuto nebereikalinga prašytos vyriausio magistro pagalbos ir prašė jos nesiųsti. Ejo kalba apie jūrininkus (Schiffkinder) [347].

Prieš Bresto taiką dar bandyta spirtis. Ją sudarant, Breste nebuvo Livonijos atstovų. Spalio 16 d. neduodama įgaliojimo ją Livonijos vardu pasirašyti. Vis dėlto nusileista (matyt, spyrė bendra būklė), ir garsioji taikos sutartis patvirtinta. Reikia pastebėti, jog ji stipriai užgavo tos ordino šakos politiką. Mat nepaleista belaisvių, paimtų po 1433 m. paliaubų, kurias buvo padaręs Prūsų vyriausias magistras su Lenkais. Paliaubos aprėpė ir livoniečius, kaip vyriausio viršininko valdinius. Bet jie sutarties nežiūrėjo ir savarankiškai ėjo į talką Švitrigailai. Bresto dokumente Lenkai tokio elgesio nepripažino. Taigi ateityje savarankiška užsienio politika Livonijai padaroma negalima, bent ji paskelbiama tautų teisei priešinga [348].

O Lenkija? Kadangi ji laimėjo, tai daugiausia ir pelnė. Pergalę nusvėrė jos ginklai. Kaip anksčiau minėjome, visi šaltiniai pirmoje vietoje stato lenkus, o kartais ir visą kariuomenę vadina Lenkų kariuomene. Žygimanto ir totorių pulkai praeinami tylomis, geriausiu atveju jie vienu kitu žodeliu tepaminimi. Kariuomenę į Lietuvą išsiuntė vadovaujantys sluoksniai, kariai noromis ėjo. Dėl to ir sujungtomis pastangomis laimėta pergale visa Lenkija džiaugėsi. Krokuvoje ir visoje šalyje, kaip pabrėždami pasakoja Dlugošas ir dvasininkas, buvo kuriami laužai, skambinta varpais, giedota Te Deum ir kitos džiūgavimo giesmės. Vadinasi, triumfavo valstybė ir Bažnyčia. Pasak

Lewickio, niekuomet džiaugsmas taip nepritiko, kaip dabar [349]. Dėl ko? Kad tos kautynės atnešusios išgelbėjimą Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, „kuri iš vidaus sirgo pražūtinga maro liga" (... intestina et pestifera clade laboranti salutem attulit; Dlugošas). Žinoma, tai vien gražūs žodžiai. Tikrąją džiaugsmo priežastį, nepagražindamas, pasakė maldingas lenkų kunigas. Jis rašė, jog Ukmergės laimėjimas „pašalino daugybę nelaimių, kurios buvo rengiamos Lenkijos karalystei, ir jei ne pergalė, jos būtų tikrai užgriuvusios Lenkiją" (...Revera per eam mala, que regno preparabantur, innumera sunt sublata, que ea non habita ,fuissent secutura). Tie visi pavojai iš tikrųjų grėsė unijai, bet Lenkija juos taikė sau. Jei būtų laimėjęs Švitrigaila, tada sudiev unijai ir visiems Lenkų mėginimams užgrobti Podolę. Dėl to mums bus suprantama, kodėl dar 1438 m., kai buvo tiesiamos sienos tarp Prūsų ordino, Lietuvos ir Livonijos, kryžiuočiai buvo priversti dar kartą patvirtinti, jog nerems Švitrigailos [350].

Lietuvoje Ukmergės kautynės padarė tai, jog didžiuoju kunigaikščiu ir toliau liko perversmo keliu įsėdęs į sostą Žygimantas. Bet be Lenkų jo jėgos buvo menkos. 1435 m. rugsėjo 29 d. laiške vyriausiam magistrui jis praneša apie priešų nugalėjimą ir pasigiria nepatraukęs į Livoniją, nors ir saviškiai, ir svečiai jį raginę. Girdi, nenorėjęs lieti krikščionių kraujo [351]. Kieno jau kieno, bet šio kunigaikščio tokie jausmai atrodo visiškai nenuoširdūs. Juk jis kruvinai numalšino prieš jį rengtą sąmokslą, pasiuntiniams kapojo galvas ir net Ukmergės belaisviams neparodė pasigailėjimo. Lietuvoje juo bodėtasi kaip tik dėl liguisto žiaurumo. Vadinasi, kitur yla lenda iš maišo. Žygio į Livoniją nedarė, kadangi daryti negalėjo. Viena, kariuomenė po kovos buvo nuilsusi; antra, ilgai buvo vaikomi miškuose ir pelkėse visomis kryptimis pakrikę priešininkai; pagaliau, trečia, Lenkai apleido Lietuvą. Mat po Ukmergės kautynių jie kaip į eketę įkrito, ir apie jų tolesnį dalyvavimą kare šaltiniai neužsimena. Tiesa, mūsų dvasininkas sako, girdi, „visa kariuomenė tiesiu keliu išvyko niokoti arba užimti Livonijos žemių" (ad partes Livonie obtinendas aut depopulandas itinere recto profecti sunt) [352]. Bet čia greičiausiai teorinis svarstymas, juoba kad lygiai tokios vertės yra ir jo pranešimas apie kariuomenės išdėstymą kovos lauke, kur viskas taisyklingai, lyg plane, nubraižyta. Po viso to nerimti atrodo prof. A. Lewickio priekaištai Žygimantui, kam sulaikęs nuga-

lėtojus nuo galutinio Livonijos užėmimo [353]. Juk padėties viešpats ne tik prie Ukmergės, bet ir visoje Lietuvoje dabar buvo Lenkų kariuomenės vadas, sakyčiau, net ir tuo atveju, jei jis ir nebūtų buvęs vyriausias kariuomenės vadas. Pagaliau mano teigimą paremia ir apskritai Lenkų valdančiųjų sluoksnių veikimo metodai. Tenka tik prisiminti Vytauto vainikavimą ir Švitrigailos nuvertimą. Taigi lenkų raiteliai, atlikę jiems valstybės duotą uždavinį, nujojo namo. Žygimanto kariuomenė, Mykolo vadovaujama, trims savaitėms po Ukmergės kautynių praėjus, pati viena bandė imti Vitebską. Be vaisių išstovėjo 6 savaites. Žiemą buvo apsupusi Polocką, bet ir to nepaėmė. Laimėjo tik Smolenską, bet čia nereikėjo kovoti, nes miestas (gal turėjo įtakos ir Gerasimo sąmokslas?) patsai pasidavė [354].

Pagaliau — patsai Švitrigaila. Jo likimas domino vyriausią magistrą ir imperatorių. Livonijos maršalas turėjo siųsti žinių apie šį kunigaikštį. Yra likę jo laiškai magistrui IX.9, X.17 ir X.22. Betgi jie nieko tikro nepasakė, kur ir ką veikia senasis kovotojas dėl Lietuvos sosto [355]. Bet štai rugsėjo 24 d. patsai Švitrigaila rašo ordino magistrui lotynišką laišką. Atvirai pasisako skaudžiai pralaimėjęs, bet drauge tikina, jog laikysis senųjų sutarčių su ordinu „visą laiką, kol gyvensime". Neabejojąs, kad ir ordinas bus ištikimas [356]. Jis drąsiai rašosi „Dei gracia magnus Dux Litwanie". Bet jo sąjungininkai galvojo kitaip: jie derinosi prie faktiškų santykių ir Bresto sutartimi galutinai apleido Švitrigailą. Vadinasi, jis paliekamas vienui vienas.

III. Švitrigaila nebe Lietuvos didysis kunigaikštis

1. Švitrigailos pasidavimas Lenkijai ir Žygimanto nužudymas

Apie Švitrigailą nieko tikro nebegirdėti. Livonijos maršalas savo magistrui 1435 m. spalio 22 d. rašo, girdi, kalbama, jog esąs „toli Rusijoje" (verne achter in Ruszlanden). Kitų metų sausio 2 d. jis mini gandus, kad kunigaikštis esąs kažkur „prie Totorių žemių" (kegen Tatterye) [1]. Dėl to nenuostabu, jog Lietuvoje pasklido gandai Švitrigailą žuvus. Kunigaikščio žiniomis, juos platino jo priešai. Tokių paskalų suklaidintas, Žygimantui pasiduoda Mcensko seniūnas Gregorius arba Protazas. Atkrenta ir Starodubas. Iš tikrųjų Švitrigailos būta pietuose. 1436 m. sausio ir vasario mėnesį jis rašo vyriausiam magistrui iš Kijevo. Balandžio 22 d. Livonijos magistras jau turi žinių iš paties kunigaikščio pasiuntinių, kad pastarasis sėkmingai kariauja Podolėje. Švitrigaila pasirodo ten, kur garsinta jį žuvus. Mcenskas grįžta į jo rankas, atseit Gregoras patsai pasiduoda. Starodubą tenka paimti ginklu [2]. Luckas ir Kremenecas irgi Švitrigailos rankose [3].

Bet, šiaip ar taip, Algirdaičio reikalas tarp jo buvusių Vakarų sąjungininkų galutinai baigtas. Jei iš pradžių dar šiokie tokie santykiai palaikomi, tai čia paties Švitrigailos iniciatyva,— jis siuntinėja pasiuntinius ir laiškus. Nelaimė iš vakarų traukiasi į šiaurę ir rytus. Čia Žygimantas užima Polocką, Vitebską ir Smolenską. Nors pavasarį šios sritys dar buvo Švitrigailos valdžioje, bet 1436 m. rugsėjo 15 d. ordinas tikrai žinojo, kad čia įvyko permaina jo priešininko naudai [4]. Senąjį kovotoją turėjo be galo skaudžiai paveikti Bresto taika, mat jį apleido ne tik vyriausias magistras, kuris ir šiaip visą laiką buvo rezervuotas, bet ir uolus jo rėmėjas Livonijos viršininkas. Ir imperatorius Zigmantas, kuris bent žodžiais visą laiką jį rėmė ir gynė, ir tas dabar patarė susitaikyti su Lenkija. Tokio-

mis aplinkybėmis Lenkai pasiūlo Švitrigailai derybas. Jisai tuo reikalu pasiunčia į Lenkiją Kijevo vyskupą ir Wasko Hulewiczių [5]. Bet šiuo tarpu nieko neišėjo, kadangi neseniai Švitrigailos sąjungininkai totoriai buvo nusiaubę Lenkijos žemes. Vis dėlto lapkričio mėnesį su Lenkais padaromos, kad ir neilgos, paliaubos [6].

Tuo pat metu Žygimantas stengiasi savo amžiną priešininką galutinai sutriuškinti. Jau 1437 m. sausio 30 d. Rygoje buvo žinių, kad didysis kunigaikštis rengia žygį, kuris trumpu laiku turi įvykti. Birželio 15 d. Lietuvoje kariuomenė buvo visiškai pasirengus. Rugpjūčio viduryje nužygiavo į pietus dvi armijos,— viena prieš Kijevą, o antra prieš Lucką. Kijevo karvedys Jurša su sąjungininkais totoriais visiškai sumuša pirmąją armiją, paima 7 vėliavas ir 135 belaisvius. Lucką buvo norima padegti, ir tam tikslui jis atakuojamas. Užvirė karšta kova. Bet puolėjai, kaip rašo Russdorfui Švitrigaila, rugsėjo 23 d. (jo laiškas vienintelis šių dviejų kautynių šaltinis), išgirdę apie Švitrigailos taiką su Lenkais, nutraukia kautynes ir grįžta namo [7].

Kovų metu Švitrigaila buvo Krokuvoje. Rugpjūčio 15 d. drauge su Jurša ir Kijevo archimandritu Abraomu ir kitais jisai pradeda su Lenkais derybas. Šie nieko tikro nepasako ir visą reikalą atideda iki Sieradzės seimo, kuris buvo numatytas spalio 15 d. Kunigaikštis važiuoja į Lvovą, kur jo bylai vietiniai bajorai rusai duoda greitą eigą. Mat kaip tik tuo metu jie rodė didelį politinį veiklumą ir stengėsi savaimingai pasireikšti. Čia Švitrigaila 1437 m. rugsėjo 4 d. duoda garsų pasidavimo dokumentą. Jame kunigaikštis Lenkų karalių vadina „brangiausia mūsų atrama" (filiastrum nostrum carissimum). Rašoma, jog „pasitaręs su savo kunigaikščiais, bajorais, patarėjais ir vietiniais gyventojais", nuvykęs pas karalių ir „pasidavęs su visais savo valdiniais, pilimis, tvirtovėmis, miestais, kaimais ir šiaip valdomomis sritimis" (nostrisque omnibus subditis, castris, civitatibus, oppidis, villis et quibuscumque possessionibus subdidimus). Ypač pabrėžiama, jog susitarta su Rusijos gyventojais (Galicija). Nuostabu, jog Švitrigaila aplinkybių verčiamas daro šį dokumentą, bet nemini inkorporacijos, o tik susijungimą (unionem), net garbingą susijungimą (laudabilem unionem). Tai labai reikšminga, kadangi žemiau jis priverstas įrašyti, jog po mirties viską, ką turi ir turės, paveda Lenkijai. Lucką visiškai atiduoda, už kurį jam turės būti duota kitur že-

mių. Susitarimą turi patvirtinti Sieradzės seimas. Jei nepavyks, tuomet Švitrigaila su Rusų ponais (Galicija) paskirs po 4 delegatus ir, ką tie nutars, kunigaikštis priims. Pasidavimo raštą duoda taip pat Švitrigailos šalininkai, jo aukštieji valdininkai: Kijevo karvedys Jurša, Kameneco ir Podolės — Monvydas, Kijevo archimandritas Abraomas, kunigaikštis Borisas Glinskis, Daszko Tubaczowicz ir dvaro maršalas Vasili Polocensis [8].

Kad viskas vyktų sklandžiai, Lucką, kunigaikščiui sutinkant, užima Vincentas Šamotulskis. Bet Sieradzės seimas sutarties netvirtina, mat ankstesnės sutartys su Žygimantu aiškiai uždėjo pareigą, kad Lenkija nerems Švitrigailos. Tuomet seimas siunčia delegaciją pas Žygimantą, kad jį palenktų pripažinti padarytą sutartį [9]. Čia ilgėliau apsistosime prie Kęstutaičio ir prie vestų su juo derybų.

Mes kitoje vietoje jau įvertinome kai kuriuos Žygimanto Kęstutaičio žygius, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo nukreipti prieš Lenkiją. Tai liečia jo santykius su vyriausiu kryžiuočių magistru. Priešlenkišką to kunigaikščio politiką stengiasi įrodyti prof. A. Lewickis. Kunigaikštis Gardino uniją pasirašęs, kadangi kitos išeities nebuvę. Šiaip jis galvojęs apie Lietuvos savarankiškumą. Su kryžiuočiais nenutraukęs santykių net tada, kai Livonijos šaka ėjo prieš jį patį. Lenkams sutrukdęs visiškai išnaudoti Ukmergės laimėjimą. Kai Lenkai užėmė Lucką, Kęstutaitis tikriausiai „griežęs dantis". Apskritai maištingumo atžvilgiu jis nebuvęs geresnis už Švitrigailą. Panašiai mano Haleckis, Smolka, Kolankowskis ir kiti [10]. B. Barvinskis savo rimtoje studijoje: „Žigimont Kejstutovič" ketvirtą skyrių pavadina: „Žygimanto separatiniai siekimai".

Taip galvoti daugiausia progos duoda Žygimanto santykiai su Albrechtu II. Po imperatoriaus Zigmanto mirties (1437.XII.9) pasidarė laisvas Čekų karaliaus sostas. Į jį pretendavo mirusiojo žentas Albrechtas II, Vengrų ir Romos karalius. Bet buvo Čekuos stipri partija, kuri norėjo turėti Prahos soste Kazimierą Jogailaitį. Tai daugiausia husitai. Ypač atsidėję veikė Kazimiero naudai jau mums pažįstamas iš karo su kryžiuočiais Jan Czapek de Saan ir Alss von Sternberg. Lenkų karalius Vladislovas III už sėkmingą veiklą net buvo pinigų pažadėjęs [11]. Lenkai ir Albrechtas atvirai ruošėsi karui ir ieškojo sąjungininkų. Čekijoje sklido gandai, jog Lenkai su 12 000 žygiuoja į Prahą ir ten pasodins karaliaus soste Kazimierą. Albrechtas, kaip Romos karalius, prieš Lenkus kvietė

krikščionis valdovus. Atsiliepė vokiečių kunigaikščiai ir miestai, išskyrus Kryžiuočių ordiną [12]. Kaip buvo žvejote žvejojami sąjungininkai, matyt iš atsitikimo su Saksonijos kunigaikščiu Fridrichu. Į savo pusę jį kvietę ir Vladislovas, ir Albrechtas. 1438 m. pavasarį pas jį maišėsi Lenkų ir Albrechto pasiuntiniai. Albrechtas kunigaikščiui rašo, girdi, Lenkai „ruošiasi su didžiausiu rūpestingumu, su vežimais, šautuvais ir kitokiais įrankiais" [13]. 1438 m. pabaigoje jau prasidėjo karo veiksmai. Fridrichas ryžtasi remti Albrechtą. 1438 m. rugpjūčio 27 d. Saksonijos Fridricho pasiuntiniai pranešė, jog Lenkai žūtbūt nesiveržia į Čekiją tik dėl to, kad bijo puolimo: iš vienos pusės Vengrų, o iš antros — Prūsų ordino [14].

Tame akiratyje aiškėja, kaip svarbu buvo Albrechtui, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas būtų jo pusėje. Labai įdomus Stepono Poharnagko laiškas Albrechtui II, rašytas 1438 m. gegužės 27 d. Vienas Krokuvos kanauninkas (thumherr) jam pranešęs, kad Žygimantas jam pasiūlęs Lietuvoje vyskupo vietą, jei pagelbėsiąs sudaryti sąjungą su Albrechtu. Tuomet Lietuva su Prūsų ordinu ir Totoriais eitų prieš Lenkus. Karaliaus įgaliotinis nuo savęs prideda, girdi, jei planas pavyktų, tas dvasininkas būtų vertas gauti vyskupiją ir Vengrijoje [15]. Ką čia dabar manyti? Kaip matom, čia vien žinia iš antrųjų lūpų. Be to, ji palanki tam, kuriam skiriama. Ar negalėjo karjeristas dvasininkas savo paties sumanymą atvaizduoti kaip didžiojo kunigaikščio, ypač, kad tuomet ji įgaus daugiau orumo. Pagaliau koalicijos sumanytojas gerai nesuvokė to meto Rytų Europos politinės būklės. Juk Prūsų kryžiuočiai buvo bloguoju su Romos karaliumi; kai tas kvietė, jie neatsiliepė. Pagaliau su Lenkais buvo Breste (1435) pasirašyta amžina taika, už kurios sulaužymą grėsė valdinių atsisakymas nuo paklusnumo. O Totoriai? Tuomet jie buvo susiskaldę, juose kovojo įvairūs pretendentai į sostą. Pagaliau nė nežinoma, kad Žygimantas tuo metu būtų turėjęs santykių su Aukso Orda. Tuomet pas Žygimantą sėdėjo Krymo (Perekopo) ordos chanas Chadži-Girėjus, bet jis buvo iš savo šalies išvytas ir jokios jėgos neturėjo [16]. Visa sudėjus, išeina, jog tariamoji Žygimanto koalicija greičiausia bus atsiradusi Krokuvos dvasininko ar paties Poharnagko galvoje. Juoba kad apie ją nieko nemini patsai Žygimantas savo laiške vyriausiam magistrui 1439 m. sausio 31 d. Jis čia tik kalba apie pasiunti-

nius, kuriuos „turi atsiųsti" (an uns fertigen sulde) Albrechtas [17].

Tiesa, Poharnagko laiške minima, kad anas kanauninkas liudija, jog tokia sąjunga padaryta (under einander eynen bunth gemacht). Įdomu, jog dvasininkas keliskart Poharnagką prašė apie tai pranešti Albrechtui, ar tas sutinka su sutartim, ar ne. Vadinasi, kažin koks interesuotumas bei skubėjimas. Antra vertus, patsai Krokuvos kanauninko asmuo daugiau negu įtartinas. Juk žinoma, kad Lenkijos aukštesnieji dvasininkai visuomet buvo dideli patriotai, ypač taip turėjo būti kanclerio vyskupo Olesnickio vyskupijoje. Gal čia bus kanauninkas Otto Spigellis, kurį Saksonijos Fridrichas 1438 m. liepos 14 d. siuntė pas Vladislovą III, kad jis su kitu pasiuntiniu pradėtų derybas Lenkų—Albrechto sutaikymo reikalu? [18] Vėl reikia pastebėti, jog, pagal Poharnagką, išeina, kad 1438 m. gegužės 27 d. jau buvo Žygimanto—ordino—totorių sąjunga, tuo tarpu patsai didysis kunigaikštis tik kitų metų pradžioje laukia Albrechto pasiuntinių, kurie iš tikrųjų vasario mėnesį buvo ordine [19].

Vadinasi, didžios koalicijos nebuvo, ir galima kalbėti vien apie Žygimanto Albrechto sąjungą. Apie jos buvimą būtų galima spręsti iš Brandenburgo komtūro laiško (1439.IX.22), rašyto vyriausiam magistrui. Komtūras kalba apie Albrechto pasiuntinius Lietuvoje ir jų planuojamą karaliaus—Žygimanto—deutschmeisterio—Livonijos sąjungą. Jis rašo net apie sutarties projektą, bet jis jo nematęs, girdi, nerodę [20]. Ir čia nepatikimas liudijimas. Apskritai Prūsuose negirdėti apie Albrechto—Žygimanto susitarimą, nors ordinas jau prieš 1438 m. rugpjūčio 24 d. buvo gavęs Albrechto laišką. Jo nemini nė to karaliaus instrukcija pasiuntiniams pas kryžiuočius, kur, rodos, turėjo būti bent užsiminta apie Žygimantą. Apie tą dalyką nieko negirdėti nė Elbingo suvažiavime spalio 4 d. (tariamasi apie delegaciją pas Albrechtą), nieko nėra nė čia priimtoje instrukcijoje pasiuntiniams pas Romos karalių. Apie Lietuvą nieko negirdėti taip pat Elbingo (1439.I.10) ir Marienburgo suvažiavimuose (II.4), nors abiejuose yra Albrechto byla. Marienburge priimamas atsakymas Albrechtui II [21]. Dar argumentuojama Žygimanto laišku Romos karaliui, rašytu 1439 m. rudenį. Čia didysis kunigaikštis, griežtai pasmerkęs Lenkų pažiūrą į jo priklausomybę nuo Lenkijos, rašo apie laisvę jungtis su kuo nori. Bet aiškiai apie sudarytą sąjungą nekalba [22]. Pagaliau dar vienas

dalykas. Albrechtas 1439 m. pirmoje pusėje į projektą taikos sutarties su Lenkija įtraukė ir didįjį kunigaikštį. Bet ir dėl to negalima griežtai tvirtinti, kad buvo karaliaus ir didžiojo kunigaikščio karinė sąjunga [23]. Daugiausia, ką galima tvirtinti, kad buvo tik tokios sąjungos projektas. Ir tai projektas, sumanytas Albrechto II dvare. Iniciatyva čia tikrai buvo ne Žygimanto. Čia pat reikia pastebėti, jog tokio projekto tekstas nėra žinomas, nors šiaip bylos dokumentų yra nemaža [24]. Barvinskis, sekdamas Prochaska, tvirtina priešingai. Taip pat jis ir didžiąją Albrechto koaliciją Rytų Europoje laiko Kęstutaičio sumanymu [25]. Bet manyčiau, kad tam rimtam autoriui sprendimus daryti gerokai pasunkino idėja, kurią išreiškia jo monografijos motto: „Es ist gar eyn selczen herre".

Tuo pat metu labai pagyvėjo Lietuvos ir Livonijos santykiai. Jau kartą minėjome vyriausio magistro ir deutschmeisterio varžytines dėl pirmenybės. Tuo pačiu pagrindu iškilo ginčai ir su Livonija. 1437 m. pabaigoje čia mirė magistras Bokenvorde. Tuomet reiniečių partija išrenka (1438.III.18) Henrichą Notlebeną, kurį netrukus vyriausias magistras patvirtina (VI.18). Vestfaliečiai nenusileidžia ir pastato savo kandidatą Heidenreichą Finkę von Overbergą, kurį savo ruožtu patvirtina deutschmeisteris (1439.VI.19) [26]. Taigi vyksta vidaus ginčai. Atsiranda du magistrai, kurių vienas (Notlebenas) remiasi Prūsijos Russdorfu, o antras (Finke)—Vokietijos deutschmeisteriu. Vestfaliečiams rūpėjo, kad jų priešininkų kandidatas negalėtų susisiekti su Prūsų kryžiuočiais. Kadangi kelias ėjo Lietuvos pajūriu pro Palangą, tai svarbiausias dalykas buvo patraukti didįjį kunigaikštį. (Dar kartą praktiškai pasirodo didelė lietuviškojo Baltijos pajūrio reikšmė!)

Po ilgesnių derybų Rygos arkivyskupas Heningas ir magistro vietininkas Heidenreichas Finke 1439 m. vasario 5 d. sudaro sutartį. Žygimantas pažada neleisti jų priešininkams eiti per Lietuvą, t. y. pajūriu į Livoniją. Be to, jei bus reikalas, didysis kunigaikštis sąjungininkams nusiųs 200 gerai ginkluotų šaulių raitininkų. Sutartis aiškiai nukreipta prieš vyriausią magistrą Russdorfą. Mat dabar jis negalės su kariuomene pašalinti nepalankų Finkę ir pastatyti savo partijos žmogų Notlebeną. Sutartyje Finke vadinamas jau „būsimu magistru" (thokumstigen meister) [27]. Susitarime nematyti aiškiai kurių bendresnio pobūdžio tikslų ir vyrauja vietiniai siekimai. Reikia

brėžte pabrėžti, jog iniciatyva išėjo iš Livonijos. Dokumentuose tai aiškiai matyti. Pvz., Goldingos komtūras 1438 m. birželio 26 d. savo pranešime Russdorfui apie Livonijos partinius sąmyšius sako, jog priešingoji partija siunčia atstovus pas kunigaikštį ir „jį nori patraukti į savo pusę" (to erer hand theen willen). Paskui liepos 10 d. tam pačiam viršininkui jis rašo, kad jie „nori susijungti" su Žygimantu (willen vorbunden). Tai patvirtina ir Mintaujos komtūras liepos 24 d. Jis laiške vyriausiam magistrui sako, jog vestfaliečiai (magistro vietininkas ir Rygos vyskupas) su Lietuva „yra padarę sąjungą" (hebben eynen vorbunt gemacht) [28].

Taigi Barvinskio išvedžiojimai, jog Livonijos derybose svarbiausias veikėjas buvęs Žygimantas, atrodo, neturi pakankamo pagrindo. Taip pat ir mintis, jog ši sutartis buvusi viena grandis didžiosios Žygimanto koalicijos, ruošiamos prieš Lenkiją [29]. Tiesa, mums pažįstamas Mintaujos komtūras spėja, kad sudarytas susitarimas yra nukreiptas prieš Lenkus. Bet čia vien trečiojo asmens nuomonė, kurią galima vadinti ir paskala. Juoba kad tai vienintelis toks prasitarimas. Neaiškus lieka Livonijos byloje vyskupo Motiejaus vaidmuo. Yra žinutė, girdi, jis susijungęs su Rygos, Dorpato ir Ezelio vyskupais [30]. Gal jis ir buvo vyriausias susitarimo judintojas? Bet tuo atveju netenka kalbėti apie sutartį, nukreiptą prieš Lenkus. Pagaliau Livonijos—Žygimanto traktatas buvo prieš Russdorfą. Galimas daiktas, kad jo bijojo Lenkija, kadangi, kaip kitoje vietoje minėta, Albrechtas Prūsų kryžiuočiams nedavė ramybės ir įkalbinėjo, kad Bresto sutartis esanti be vertės ir ordinas turįs pakilti prieš Lenkus [31].

Tuo tarpu Kęstutaičio santykiai su Lenkais plėtojosi 1432 m. unijos linkme. Blogėjant santykiams su Albrechtu, Lenkams rūpi patikrinti savo įtaką Lietuvoje. Juk dabar ruošiamasi su karine galybe Kazimierą pasodinti Čekų karaliaus soste. Patys žymiausi politikos vadai su Gniezno arkivyskupu ir Zbignevu Olesnickiu priešakyje važiuoja į Lietuvą. Jie turi savo rankoje stiprų įnagį, mat Švitrigaila kaip tik pasisiūlė pripažinti Lenkų karaliaus viršenybę. Ir laimi. Žygimantas 1437 m. gruodžio 6 d. Gardine duoda naują unijos raštą. Čia panaujinami ankstesni užrašymai, padaryti velioniui Jogailai. Po Žygimanto mirties visa Lietuva „turi pereiti ir amžinai tekti" Lenkų karaliui, karalystei ir vainikui (devolvi debent et devolventur) ir „be jokių sumažinimų" (absque ulla di-

minutione). Sutartis labai reali ir praktiška. Pirmoje vietoje sutvarkomas pilių ir valdytojų reikalas. Didysis kunigaikštis pažada, jog pilių niekam nepaves, pirma nepaėmęs dokumento, kad po jo mirties jie visa, ką valdo, perduos Lenkijai. Pilių viršininkai ne su savo valdomomis sritimis pasiduos, bet patys „atsisakys vietų ir paliks tarnybą" (de castro... condescendet... resignabit). Jei bus sukeičiami viršininkai, ir tuomet reikės tokių raštų. Toks dokumentas bus pasiunčiamas Lenkijai. Jei karalius, karalystė ar vainikas nebūtų juo patenkintas, tai jie galės siųsti į Lietuvą savo žmogų ir paimti tinkamesnį raštą ir priesaiką „Žygimanto akyse" („in praesentia nostra") [32].

Tą pačią dieną ir tame pačiame mieste Lenkų atstovai duoda ir nuo savęs dokumentą. Jie Sieradzės seimo ir Vladislovo III vardu pažada laikytis Jogailos sudarytos unijos. Be to, jie laiduoja, kad karalius iki kitų metų sausio 25 d. atšauks savo žmones iš Lucko ir jį perleis Lietuvai. Taip pat neteiks jokios pagalbos Švitrigailai ir neleis su juo bendrauti savo valdiniams, nors jie turėtų ir aukščiausią vietą. Lenkija tą kunigaikštį „persekios" (persequeretur), nerems medžiagiškai ir nepalaikys prekybinių santykių. Matyt, Žygimantas užsispyręs reikalavo, kad Lenkai sutiko grąžinti ką tik duotą unijos raštą, jei karalius neišpildytų pažadų dėl Švitrigailos. Bet Krokuvos politikai pasistengia išlaikyti pačią uniją neliestą, girdi, ir minėtu atveju liks galioje senieji Jogailos ir Žygimanto sudaryti aktai. Sudarytą susitarimą turės patvirtinti karalius, kai bus pilnametis [33]. Čia reikia pastebėti, jog tokį Lenkų reikalaujamą raštą Vilniaus karvedys Jonas Daugirdas pasirašė gerokai prieš tai, atseit liepos 1 dieną. Tas dalykas tuo tarpu neišaiškintas. Gal iš to reikia spręsti apie jo ypatingą Krokuvai palankumą, kuris galėjo išsiplėtoti ar sustiprėti per Vladislovo III vainikavimą, kur ir jis dalyvavo kaip Žygimanto atstovas [34].

Lenkų karalius savo atstovų susitarimą, taip pat ir savo tėvo unijų raštus patvirtina dar taismet gruodžio 16 d. Piotrkowe. Paskui buvo dar vienas patvirtinimas. Žygimantas Trakuose 1439 m. spalio 31 d. ištisai atkartojo savo 1434 m. vasario 27 d. aktą ir jį iš naujo patvirtino. Tą patį padarė ir Vladislovas Krokuvoje kitų metų sausio 7 d. Abu dokumentai panašūs, matyt, vienoje raštinėje pagaminti ar vienas iš antro nurašytas. Ir karalius, ir didysis kunigaikštis pasirašo minėtus dokumentus, „turėdami galvoje... juos esant teisingus ir išmintingus" (iusta

et rationabilia). Kaip motyvas nurodoma —„kad pašalinus visokį abejojimą ir įtarimą" (omnisque suspitionis ambiguitas de cordibus evellatur) [35]. Įdomi smulkmena — naujos laidos unijos aktuose (išskyrus atkartotą 1434 m. dokumentą) visai neminima apie Žygimanto įpėdinius, nors kunigaikščio mirtis pabrėžiama. Vadinasi, nenumatoma nė tokia galimybė. Iš unijos atnaujinimo tegalima spręsti apie vieną dalyką, būtent — Lenkams rūpėjo tai padaryti. Bet motyvai lieka neaiškūs. Galėjo sukelti abejojimą Žygimanto svyravimas, bet lygiai galėjo Lenkų politikai šiuo atveju elgtis, numatydami 1440 m. įvykius. Bet, šiaip ar taip, atkrenta Lewickio tvirtinimas, esą Žygimantas ruošęs sukilimą prieš Lenkiją. Lewickiu pasekė Lowmiańskis ir kiti [36]. Jei Žygimantas kiek ir svyravo, tai šis dalykas ėjo ne iš jo paties, bet buvo sukeltas pašalinių veiksnių, pvz., Albrechto. Paprastai Žygimanto nusistatymą prieš lenkus autoriai remia įvairių to meto asmenų laiškais ar šiaip priminimais. Bet reikiamai neįvertinami oficialūs valstybiniai aktai. Pats Žygimantas savo parašą dėjo po visais Krokuvos patiekiamais unijos variantais, reikia pridurti, labai ir labai nepalankiais Lietuvai. Per 8 metus Kęstutaitis spėjo pasirašyti 5 tokius dokumentus. Aišku, tai rodo pagrindinę linkmę. Visa kita tėra atsitiktiniai ir antraeiliai reiškiniai. Antilenkiškumo atžvilgiu Žygimantą gretinti su Švitrigaila yra nesusipratimas.

Įvyksta vienas labai stambus faktas — 1440 m. kovo 20 d., Verbų sekmadienį, kunigaikščiai Čartoryskiai su bajoru Skabeika nužudo Žygimantą [37]. Nesigilindami į nužudymo smulkmenas, panagrinėsime jo priežastis. Atrodo, jog visi Žygimanto nekentė dėl jo nenormalumo ir žiaurumo. Čia platokai kalba Dlugošas. Pasak jo, didysis kunigaikštis vadovavęsis burtininkų patarimais (Pythonissae). Buvęs maišomas žmonių ir gyvulių kraujas ir aukojamas piktoms dvasioms (daemonibus), norint sužinoti, kas daro sąmokslą [38]. Osterodės komtūras net pranešė vyriausiam magistrui gavęs žinių, kad Žygimantas pamišęs [39]. Už tokią žinią negalima guldyti galvos, bet kad jis sirgo, netenka abejoti. Dlugošo liudijimu, jis buvo nesveikas (valetudinarius) Vladislovo III vainikavimo metu. 1439 m. viduryje, kunigaikščio prašomas, Livonijos magistro vietininkas nusiuntė pas jį gydytoją [40]. Barvinskis savo studiją baigia sakydamas, gal Kęstutaičio mirtis buvusi išgelbėjimas ne tik valdiniams, bet ir pačiam valdovui.

Paėmęs sostą, Žygimantas netrukus nužudo karvedį Jaunių ir maršalą Rumbaudą. Jo įsakymu po Ukmergės kautynių nežmoniškai baigia gyvenimą Žygimantas Kaributas ir Romos karaliaus pasiuntinys Rothas. Mirties bausmė ištinka ir kunigaikštį Mitką Dawidowiczių Gorodeckį. Pagaliau pasklido gandai, jog 1440 m. po Velykų rengiamos skerdynės daugeliui bajorų. Kiti buvo sodinami į kalėjimą, atimami jų turtai. Beje, yra liudijimų apie Žygimanto gobšumą (Naugardo metraštis). Kai jis buvo nužudytas, tai, pasak lenkų šaltinių, sąmokslininkai Trakų pilyje radę daug turtų (thesauros). Gal kunigaikštis juos buvo atėmęs iš nužudytųjų ar kaltinamųjų [41]. Be to, žudikas Čartoryskis Žygimantą dar kaltino įvairiausių rūšių šlykščiausiais paleistuvavimais. Žinoma, tai reikės imti cum grano salis. Kad gautume išsamų šio valdovo žiaurumo vaizdą, reikia dar suminėti jo elgesį su pasiuntiniais. Vieną kartą jis Švitrigailos pasiuntinius prigirdo, kitą — liepia valkioti gatvėmis, o paskui paskandinti. Ir savo pasiuntinius, grįžusius iš Švitrigailos, pirma pakankinęs, nužudo. 1437 m. Livonijos magistras rašo, jog nežmoniškas kunigaikštis nukirsdinęs galvas Vitebsko ir Polocko atstovams. Dėl to tie miestai bijoję daugiau pas Žygimantą bevažiuoti ir sustabdę prekybą [42].

Iš nužudymo priežasčių eilės reikia visai išmesti apgalvotą žemųjų luomų rėmimą. Tiesa, Bychovco metraštis sako, jog Kęstutaitis norėjęs „iškelti juodo darbo žmones, tą šuns kraują" (podnesty rožay chłopski psiu krow). Bet toji kronika yra įtartina kiekvienam, kuris atidžiau ją skaito. Chodynickis yra įrodęs, jog jinai žinias apie Žygimanto nužudymą sėmė iš Dlugošo. Dr. Z. Ivinskis net mano, jog Bychovco metraštis bus buvęs Narbuto falsifikatas [43]. Lenkų kronikininkas Miechovijus (Chronica Polonorum, p. 309) rašo, girdi, žmonės Žygimanto labai gailėję ir dar ilgai giedoję kažin kokią „gedulo giesmę" (carmen lugubre). Bet to paties K. Chodynickio įrodyta, kad tai XVI a. padaras. Vadinasi, savaime atkrinta Barvinskio teorija apie sistemingą vidurinių ir žemųjų luomų rėmimą [44]. Pagaliau Dr. Ivinskis yra įrodęs, jog Žygimantas rėmė ne žemuosius luomus bei valstiečius, bet bajorus. Juk, sakysim, 1434 m. privilegija, tiesa, atleidžia valstiečius nuo duoklių didžiajam kunigaikščiui, bet savaime tas pareigas jie dabar turės atlikti dvarininkui. Tai jau žemųjų luomų spaudimas. Mat valstybinė našta senojoje mūsų valstybėje visuomet buvo lengvesnė už privatinę [45].

Susipažinimas su pačiais žudikais daug ką paaiškins. Pagal Dlugošą, sąmoksle dalyvavo lietuviai ir rusai, vadinasi, visuomenė ėjo išvien prieš nekenčiamą valdovą. Vadovavo kunigaikštis Jonas Čartoryskis, bet drauge veikė taip pat Vilniaus karvedys Daugirdas, Trakų Leliušas (Lelys?) ir kiti. Lietuvos metraštis (Raczyńskio rankraštis) tą bylą trumpai drūtai apibūdina: Žygimantas nužudytas, „sutikus visiems Lietuvos ponams ir kunigaikščiams" (z voleju vsich panov į kniazej Litovskich). Vadinasi, matome, jog nepaisoma atskirų pažiūrų ir tendencijų, o jungiamasi bendram reikalui. Skirtingumai pasireiškė tik pasiekus tikslą, būtent, kai iškilo naujo valdovo klausimas. O kandidatų buvo net keletas. Juos mini Dlugošas [46]. Žinoma, pirmiausia Švitrigaila. Be abejo, Trakus Čartoryskis užėmė jo vardu. Mat ši giminė buvo palanki senajam kunigaikščiui. Jau 1438 m. Joną randame Švitrigailos aplinkoje. Po sąmokslo šio Algirdaičio dvare užtinkame dar du brolius, Mykolą ir Aleksandrą. Taip pat Švitrigailos vardu užimta Vilniaus pilis. Haleckis spėja, jog sukilimas buvęs suruoštas „ne be žinios" paties Algirdaičio. Tam paremti, be kitko, jis mini faktą, kad maždaug šiuo metu jį užtinkame (po dingimo) Tłumacze, kuris yra arti Moldavijos sienų [47]. Vadinasi, lengvai buvo galima pasiekti Lietuvą. Tad Švitrigaila galėjo žinoti apie sąmokslą, kurį jo naudai ruošia jo šalininkai Lietuvoje. Bet, šiaip ar taip, jis pats dabar veržte nesiveržia į Lietuvos sostą. Jam rūpi stipriai atsisėsti Lucke. Ir iš tikrųjų — Švitrigaila užima tą antrąją Lietuvos sostinę, kur jį džiūgaudami sutinka, pasak Dlugošo, lietuviai ir rusai.

Antrąją grupę sudaro Žygimanto pataikūnai, kurie buvo jo apdovanoti ir iškelti. Jie stoja už nužudytojo sūnų Mykolą. Į pirmąją vietą Dlugošas sąmoningai stato prolenkišką srovę, kur matome vyskupą Motiejų, Astiką, Goštautą, Monvydą ir Petrą Mongirdaitį. Jie nori, kaip Lenkų istorikas rašo, vykdyti Žygimanto unijas ir nutaria kviesti didžiuoju kunigaikščiu patį Lenkijos karalių Vladislovą. Bet manyčiau, kad jų nutarimas buvo nevisiškai savarankiškas, kadangi Lietuvoje nuolat maišėsi lenkai (ab und zcu czihen). Anot Kolankowskio, didžiojo kunigaikščio dvaras paskutinėmis Žygimanto gyvenimo savaitėmis buvo jų valdžioje. Iš tikrųjų, taip sakoma ir kryžiuočių maršalo laiške, rašytame vyriausiam magistrui 1440 m. kovo 14 d. Vakar grįžęs vienas riteris ir papasakojęs, jog jis pats su kitu ordino broliu norėję pasimatyti

su Žygimantu. Bet negalėję prieiti, kadangi tenai daug lenkų ir kaskart jų vis daugiau atvykstą. Jie reikalavę 100 000 kapų gražių kažin kokio mokesčio, kurio Žygimantas karaliui nemokėjęs jau kelerius metus[48]. Čia galėjo būti neišmokėtos Lenkų kareiviams algos arba net ir tam tikra duoklė, kaip priklausomybės ženklas. Haleckio manymu, Lenkų delegacija negrįžo namo ir prisispyrusi to reikalavo. Iš pateikiamo kryžiuočių šaltinio galima spręsti, kad Lenkai buvo gerai priimti (sere kostlichen und gros pfleet zcu begoben) ir kad jiems buvo prižadėta dalį prašomos sumos sumokėti.

Apibendrindamas to meto santykius, manyčiau, kad lemiamieji veiksniai buvo Lenkų ir Lietuvių siekimai. Lenkai savo norus užfiksavo, pradedant nuo Gardino, keliuose oficialiuose dokumentuose. Gal ir numatydami Žygimanto mirtį, jie aiškiai pabrėžia, kad Lietuva tuomet tenka Lenkijai. Lenkų pažiūrą labai vykusiai išreiškė Olesnickis 1451 m. Parčavos seime. Girdi, būtumėm „panašūs į bepročius", jei panaikintumėm uniją (deliris similes). Lietuviai gi, išskiriant nedidelę grupę, tam spyrėsi. Tiesa, jie dėdavo gana dažnai savo parašus ant nepalankių savo tėvynei aktų, bet greičiausiai jie nesuprasdavo tų pergamentinių gabalų reikšmės. Ir visas Lenkijai priešinimasis (dėl Lucko ir kitų dalykų) greičiausiai Lietuvos bajorų, o ne Žygimanto darbas. Kai Lenkai atsiunčia į Lietuvą Kazimierą, kad jis kaip „reikalų vedėjas" (vicarius et gubernator) valdytų, Lietuviai, nepaisydami visų Žygimanto unijų (pagal jas, po kunigaikščio mirties Lietuva be niekur nieko grįžta Lenkų karalystei), jaunąjį karalaitį išsirenka didžiuoju kunigaikščiu. Su juo atvažiavusių lenkų jie nekenčia ir pašalina (odio... exclusi), mat bijo, kad kunigaikščiui nepadarytų blogos įtakos. Jaunąjį valdovą jie „moko lietuvių kalbos ir papročių" (linguam et mores suos instituunt). 1446 m. Vilniaus seime lietuviai uždraudžia Kazimierui būti Lenkų karaliumi. Kitais metais įvykusiame Liublino seime Lietuvos atstovai (Motiejus, Goštautas, Petras Mongirdaitis, Monvydas, kun. Jurgis Lengvenaitis ir kiti) prašo išmesti iš unijos žeminančius jų valstybę žodžius apie inkorporavimą ir bajorų pareinamumą nuo Lenkijos (obnoxii). Be to, reikalauja grąžinti Podolę, Oleską, Wetlę, Lopačiną ir Horodlę. Matyt, Lietuvius be galo užgavo, kai 1447 m. Liubline pareikalauta, kad būtų panaikintas net Lietuvos vardas. Vilniaus atstovai atsakė, jog toks dalykas jiems yra negarbingas (turpe).

Pagaliau jie sutinka Kazimierą išleisti į Lenkiją, bet pirma išgauna priesaikos sutvirtintą raštą, jog Podolė ir Volynė turi tekti Lietuvai. 1447 m. privilegijoje Kazimieras iškilmingai pažada nemažinti Didžiosios Kunigaikštystės žemių [49].

Ogi Žygimantas, kurio visą prigimtį paveikė ilgas kalėjimas, rūpinosi tik išsilaikyti valdžioje. Matyt, kunigaikščio valdžią jis buvo glaudžiai susiejęs su savo asmeniu ir visur vaizdavosi įtarimus bei sąmokslus. Į pabaigą gyvenimo jis pasidarė tiesiog pavojingas ligonis, kuriuo bodėjosi ne tik jo valdomieji Lietuviai, bet ir jį iškėlę Lenkai. Mat kartais ne tuojau tenkindavo jų reikalavimus. Čia pat tiks priminti, jog liguistas žiaurumas įgalina ir kai kuriuos veiksmus, palankius žemesniems luomams. Vis tiek, koks žmogus, kad tik nereiktų įtarti neištikimybe. Bet tai buvo ne sistema, o tiesiog vienas kitas veiksmas, lengvai paaiškinamas kunigaikščio psichopatologine būkle. Taip, manau, geriau išaiškinamas Žygimanto Kęstutaičio viešpatavimas ir tragiška mirtis. Šiaip jau tektų visiškai susipainioti. Kad ir Lowmiańskis: jis vieną kartą priverstas sakyti, jog Lietuviai Gardino uniją (1432) priėmė kaip „neišvengiamą blogumą" (konieczne zło), kitą gi — jog jie Žygimantą palenkė pasirašyti 1439 metų aktą! [50] Žinoma, negalėčiau pasakyti, kad ir mano aiškinimas čia absoliučiai tikras. Mat įvykiai be galo supainioti, o dokumentų labai ir labai maža.

2. Santykiai su centrine Lietuvos valdžia ir mirtis

Švitrigaila Lucke išbuvo iki 1438 m. pabaigos. Jo pasidavimą Lvove (1437.IX.4) turėjo pripažinti Sieradzės seimas. Tuomet šis kunigaikštis būtų likęs Volynės ir Podolės valdovu Lenkų karaliaus priklausomybėje. Bet kadangi toks sutvarkymas aiškiai buvo priešingas Gardino unijai (1432.X.15) ir Jogailos pripažinimui (Krokuvoje 1433.I.3), tai seimas pirmiausia siuntė delegaciją pas Lietuvos Žygimantą, kad jį palenktų pripažinti Lvovo susitarimą. Pastangos nuėjo niekais. Dar daugiau: kaip kitoje vietoje jau minėta, atvažiavę Lenkų atstovai 1437 m. gruodžio 6 d. Gardine duoda raštą, jog Lenkija visiškai apleis Švitrigailą ir iki ateinančių metų sausio 25 d. Luc-

ką perleis Žygimantui. Ir iš tikrųjų taip įvyko. Tai galėjo atsitikti ar 1438 m. pabaigoje, ar 1439 m. pradžioje. Mat yra užsilikęs Kęstutaičio laiškas, rašytas vyriausiam magistrui 1439 m. sausio 31 d., kur sakoma, jog jau pasiuntęs į Lucką savo viršininką, kad užimtų pilį ir miestą [51].

Dabar Švitrigaila stumiamas iš savo valdytų pietinių Lietuvos sričių. Pagal dokumentus, pačiame Lucke jis pasirodo paskutinį kartą 1438 m. balandžio 23 d., o Ostroge — rugsėjo 2 d. Pagaliau gruodžio 6 d. kunigaikštis jau ant pat Volynės sienų, atseit Peremile [52]. Kadangi toliau dokumentai tyli, tai visiškai tikrai negalima pasakyti, ar Švitrigailai dar liko kuri Podolės ar Volynės dalis. Lewickis spėja, jog nelaimingajam kunigaikščiui liko Latyczowo valsčius Podolėje. O pagal Liubavskį, jis turėjęs savo valdžioje Kremenecą ir rytinę Podolės dalį [53]. Atrodo panaši į tiesą naujausia nuomonė, būtent, jog Švitrigaila buvo visiškai išstumtas iš Lietuvos pietinių sričių (Volynės ir Podolės). Taip mano Barvinskis, Gruševskis ir pagaliau Haleckis [54]. Taigi Algirdaičiui beliko užsienis. Bychovco kronika rašo, jog jis šiuo metu Moldavijoje „ganęs avis". Yra ir priešingų liudijimų. Antai pagal Dlugošą išeina, jog tuoj po Žygimanto nužudymo (vadinasi, 1440 m.) Švitrigaila užėmęs Lucką. Tad bastytis po užsienį nebūtų buvę kada. Antra vertus, Stadnickis spėja, jog kunigaikštis dabar gyvenęs savo žemėse prie Pruto upės (Galicijoje), kurias jam Jogaila davė dar XV a. pradžioje. Taip linksta manyti ir Gruševskis, sakydamas, jog senasis Algirdaitis gavęs ką Galicijoje (v Galičini). Naujausias autorius, atseit Haleckis, palaiko Bychovco pasakojimą [55]. Bet savo teigimą jis daugiausia remia faktu, jog 1440 m. Švitrigailą aptinkame Tłumacze, vadinasi, Moldavijos pasienyje. Teisingesnė atrodo Gruševskio nuomonė, ypač atsimenant Švitrigailos santykius su Lenkija ir su Moldavija. Juk šios valdovas prieš keletą metų buvo suėmęs jo pasiuntinį, vyskupą Petrą, ir kontroliavęs laiškus. 1434 m. pabaigoje jis nepraleidžia pas Švitrigailą imperatoriaus Zigmanto pasiuntinių. Pagaliau Moldavijos aiškus palankumas Lenkijai matyt iš sutarties, 1437 m. sudarytos su didžiuoju kunigaikščiu Žygimantu [56]. Tuo tarpu Švitrigailos santykiai su Lenkais nebuvo visiškai pašliję, ypač su Galicijos rusais. Tai patvirtina tiek ankstesni, tiek vėlesni įvykiai.

Kai Lietuvoje įvyko 1440 m. sambrūzdžiai, Švitrigaila pasirodo Tłumacze. Jis įvertino momentą ir siekė įsitvir-

tinti kurioje didžiosios kunigaikštystės dalyje. Šiame mieste jis 1440 m. birželio 6 d. duoda dokumentą, kuriuo žada ištikimybę Lenkų karaliui Vladislovui III, jo broliui Kazimierui ir jų įgaliotiniams (commissariis). Be to, pareiškia, jog niekad nesukils prieš juodu nei prieš karalystės tarybą — nei ginklu, nei žodžiu, nei darbu. Nuostabu, jog visai nemini, kokios pareigos bus jo mirties atveju [57]. Tłumaczo pasidavimas toks pat, kaip Lvovo, būtent, čia veikia Galicijos rusai savo iniciatyva. Nors minimas Lenkijos karalius ir jo brolis, bet greičiausiai viskas buvo daroma be jų žinios. Ankstesni tyrinėtojai, pvz., Lewickis, Liubavskis ir kiti manė, jog Tłumacze Švitrigaila pasidavė Lenkijai kaip Lucko žemės valdovas [58]. Vadinasi, kunigaikštis būtų pareiškęs vasalinę ištikimybę. Dabar gi Haleckis tai neigia, pabrėždamas, jog Algirdaitis Volynės neturėjo ir dokumente apie tą sritį visai neprisimena. Pasak to autoriaus, Tłumaczo raštą reikia aiškinti ta aplinkybe, kad Švitrigaila dabar buvo natūralus kandidatas į Lietuvos sostą [59]. Lenkija numatė galimybę, kad Švitrigaila gali pasidaryti kai kurių Lietuvos žemių, greičiausiai pietinių, valdovas. Šiuo raštu gudriai sutvarkoma, kad tos būsimos sritys priklausytų ne Lietuvai, bet Lenkijai. Vadinasi, jos bus atplėštos nuo Didžiosios Kunigaikštystės ir susietos su karalyste.

Švitrigailos mirties proga Dlugošas rašo, jog tas kunigaikštis kadaise iš Lenkų karaliaus gavęs užrašą, kuriuo jam pavesta 2000 markių (=grivenų) metinio pelno iš Gródko [60]. Haleckis įrodė, jog ta pilis ir miestas Švitrigailai buvo duoti maždaug tuo pačiu metu, kai buvo pasirašytas Tłumacze dokumentas. Pirmą kartą Gródke Algirdaitis pasirodo 1441 m. gegužės 29 d. Drauge jis gavo ir Ščeržeco miestą. Labai reikšminga, jog tuodu miestus (Gródke buvo ir pilis) ir apskritis Švitrigaila valdė kaip tikras valdovas, atseit kunigaikštiška teise (iure ducali). Jis čia galėjo vykdyti aukščiausią teismo valdžią, užrašyti kam pinigines pajamas ir net dalyti nuosavybės teisėmis žemes, uždėdamas pareigą tarnauti kariuomenėje. Gautas sritis kunigaikštis valdė ne vietininko teisėmis, jis, pvz., Gródke, patsai turėjo savo vietininkus, kurių žinoma ištisa eilė. Taip buvo iki Švitrigailos mirties. Taigi Algirdaičiui Lenkijoje buvo įkurta dalinė kunigaikštystė, o tai prieštaravo tos valstybės santvarkai. Jam padaryta išimtis [61]. Ši aplinkybė rodo, kaip labai buvo vertinamas Švit-

rigaila. Viskas aukota, kad tik neįžeistų savo vertę žinančio Algirdo sūnaus!

Kada kunigaikštis paėmė Lucką? Dlugošas rašo, jog tuoj po Žygimanto mirties. Iki šiol tuo niekas neabejojo. Dabar Haleckis įrodinėja, jog Luckas pateko Švitrigailos valdžion po Vilniaus suvažiavimo, įvykusio 1442 m. sausio mėnesį. Pasidavimas įvykęs tų metų vasario ar kovo mėnesį. Patsai kunigaikštis Lucke sutinkamas vos kitų metų lapkričio 9 d.[62] Nors ir šio autoriaus teigimai nevisiškai teįtikina, vis dėlto atrodo panašūs į tiesą. Švitrigailą pakvietė patys gyventojai. Kaip Dlugošas sako, jie naujam savo valdovui perdavė savo srities „nuosavybę, valdymą ir likimą" (possessionem). Visi jie džiaugėsi, kad „teisingojo Dievo nusprendimu" žuvo Žygimantas (iusto Dei iudicio) [63]. Tai vis ženklai, kad Algirdaitis buvo suaugęs su Didžiosios Kunigaikštystės visuomene. Bet dabar jis jau žūtbūt nesiveržia į Vilniaus sostą. Jam rūpi stipriai atsisėsti antroje Lietuvos sostinėje ir išsaugoti valdančios giminės nario orumą. Tłumaczo dokumente (1440) jis pasirašo: „Dievo malone aukščiausias Lietuvos kunigaikštis" (Dei gratia supremus dux Lithuaniae). Čia pat reikia pabrėžti, jog kietasis Švitrigaila Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu vadinosi nuo 1430 m. iki 1440 m. Paskui, tiesa, titulą kiek pakeičia, bet vis dėlto dažnai rašosi „Švitrigaila Algirdaitis, Dievo malone Lietuvos didysis kunigaikštis" [64]. Su šitokiu valdovo garbės pajautimu jis ir mirė.

Švitrigailos teisinė būklė buvo ypatinga. Tiesa, kaip aukščiau minėta, Tłumacze jis pripažino Lenkų karaliaus viršenybę, bet kadangi tuomet nevaldė jokios Lietuvos srities, tai šis pareiškimas liko grynai teoriškas. Paėmęs valdyti Volynę, jis jokio naujo dokumento neduoda. Vadinasi, jo negalima laikyti Lenkijos lenininku, kaip iki šiol, apskritai imant, buvo daroma. Aukščiau mes citavome Lewickio ir Liubavskio nuomones [65]. Jo santykiai su Lenkija nebuvo kitokie, kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio, sėdinčio Vilniuje. Aš čia visiškai sutinku su Haleckiu, kuris išaiškina Tłumaczo aktą ir sukritikuoja ikišiolinę pažiūrą į Švitrigailos pasiuntinybę į ordiną, kuri buvo siųsta 1446 m. pradžioje [66]. Visai kitaip buvo su Lietuva. Jos didžiojo kunigaikščio Švitrigaila nepripažino, save vieną laikydamas teisėtu Vytauto įpėdiniu. Bet vėliau jo nusistatymas pasikeičia. Galbūt čia turėjo įtakos faktiška būklė, senas jo amžius, taip pat ir patriotizmas. Pirmą kartą Švitrigaila Kazimiero, kaip Lietuvos didžiojo kuni-

gaikščio, viršenybę pripažįsta 1445 m. birželio 1 d. Tuomet Kazimieras duoda privilegiją Paszkui Dachnowicziui, kuris buvo vienas karščiausių Švitrigailos šalininkų [67]. Čia didysis kunigaikštis patvirtino dovanojimus, kuriuos jam buvo padaręs Švitrigaila. Toliau tokių tvirtinimų žinoma ištisa eilė.

Kaip sakyta, Volynės priklausomybė buvo neaiški. O Lenkai ne nuo šiandien į ją tiesė rankas. Čiagi jos valdovas jau 75 metų. Vadinasi, Švitrigailos mirtimi galėjo pasinaudoti Krokuva ir tuos derlingus plotus atplėšti nuo Lietuvos. Tai nujausdamas, Algirdaitis padaro ištisą eilę veiksmų, kurie jo turimą kraštą glaudžiai suartina su didžiojo kunigaikščio valdoma Lietuva. 1445 m. lapkričio pirmomis dienomis Švitrigaila sušaukia į Lucką savo tarybą ir nutaria vykti į Vilniaus suvažiavimą, kuris turėjo būti lapkričio 30 d. Vilniuje reikėjo galutinai nuspręsti, ar priims Kazimieras Lenkijos vainiką, ar ne [68]. Šitam Lucko valdovo žingsniui reikia pripažinti labai didelę reikšmę. Mat paskutinį kartą prie Vilniaus mūrų jis stovėjo prieš 10 metų ir su ginklu rankoje. Tuomet jis kardu skynėsi kelią į Vytauto sostą, dabar gi jis drauge su didžiuoju kunigaikščiu ir žymiausiais politikais vyrais aptaria valstybės reikalus. Tuo pripažįstama ne tik Kazimiero viršenybė, bet ir veiklus palankumas.

Dar daugiau: Švitrigaila remia Lietuvos luomų politiką prieš lenkus. Matyt, tėvynės, kuri jam buvo drauge ir tėviškė, reikalus jis statė aukščiau už viską. Lenkai spaudė Lietuvius, kad leistų savo didžiajam kunigaikščiui priimti Lenkijos karaliaus vainiką. Norėdami prieš tai atsispirti, Lietuvos vadovaujantys sluoksniai ieško sąjungos su Kryžiuočių ordinu. Švitrigaila tam be niekur nieko pritaria. 1446 m. pradžioje pas vyriausią magistrą Erlichschauseną su didžiojo kunigaikščio atstovais Sudivojum Volimuntaičiu ir Ivašku drauge važiuoja taip pat jo raštininkas Juszko. Sutartis kryžiuočiams siūloma tokia, kokia buvo su Algirdaičiu. O Juszko oficialiai pareiškia vyriausiam magistrui, kad jo valdovas, atseit Švitrigaila, yra ištikimas Kazimierui, be to, prašo, kad ir Kryžiuočių ordinas šį remtų [69]. Čia esame liudininkai besąlyginio Lietuvos reikalų rėmimo.

Kad to meto Lietuvos būklė būtų labiau suprantama, keliais bruožais atvaizduosime Kazimiero bylą. Nužudžius Žygimantą, Lenkai jį dar visai jaunutį siuntė į Vilnių, kad valdytų „kaip reikalų vedėjas" (gubernator). O Lietu-

viai, priešingai Žygimanto padarytoms unijoms, nesiklausę Lenkų, Kazimierą Jogailaitį išsirinko didžiuoju kunigaikščiu. Žinoma, ir čia neišvengta tam tikros presijos: anot Kopystiańskio, jei būtų išrinkę ką kitą, Lenkų kariuomenė būtų įžengusi į Lietuvos žemes. Kai 1444 m. žuvo karalius Vladislovas, į jo vietą Lenkai kviečia Lietuvos didįjį kunigaikštį Kazimierą. Lietuviai, jausdami iš personalinės unijos daug pavojų Lietuvos neliečiamumui ir nepriklausomybei, nenori išleisti savo valdovo. Tuo tarpu Lenkų valdantieji sluoksniai siuntė į Lietuvą delegaciją po delegacijos, kurios stengėsi įtikinti kunigaikštį ir Lietuvos didikus. Dlugošas aprašo 7 pasikėsinimus prieš Kazimierą (nors kalba gana neaiškiai). Reikėjo tik kibirkšties. „Buvo ištirta ir aiškiai nustatyta, jei didysis kunigaikštis Kazimieras būtų atsisakęs priimti Lenkų karaliaus sostą, tai būtų palydėjęs galvą ir gyvybę" (exploratum autem et pro certo habitum erat, quod si Dux Magnus Casimirus gubernacula Regni Poloniae suscipere detrectavisset, actum erat de suo capite atque vita). Taip kalba minėtas lenkų autorius [70]. 1446 m. iš Piotrkavo seimo atvykusi delegacija pareiškė, jei Kazimieras nesutiks, tai Lenkija išsirinks kitą valdovą. Iš tikrųjų taip ir padaryta, atseit birželio 30 d. išrinktas Mozūrijos kunigaikštis Boleslovas Piastas. Lietuviai blaškėsi. Kai buvo aišku, kad Kazimieras priims Lenkų vainiką, jie rimtai galvojo apie Lietuvos atskirą didįjį kunigaikštį, į kurio vietą kandidatavo Mykolas Žygimantaitis, Jurgis Lengvenaitis (Lingwenovicz) ir gal Švitrigaila. Kai to nebuvo galima padaryti, Lietuvos valdantieji sluoksniai pasistengė išgauti priesaikos patvirtintą raštą, jog bus šventai saugojamas Lietuvos valstybinis savarankiškumas ir jos teritorinė neliečiamybė. Tokį dokumentą Kazimieras, prieš važiuodamas vainikuotis Lenkų karaliumi, davė Vilniuje 1447 m. gegužės 2 d. Tai garsioji Vilniaus privilegija [71].

Tokiomis aplinkybėmis Lucko valdovo ir tebenešiojančio didžiojo kunigaikščio vardą Švitrigailos parama buvo be galo reikšminga. Apskritai pietų kunigaikščio santykiai su centrine valdžia kuo geriausi. Apie 1447 m. Kazimieras jam duoda valdyti Homelį ir bene Turovą [72]. Nors susenęs ir sirguliuoja, Švitrigaila dažnai važinėja į Vilnių. Tenai jį randame 1445 m. lapkričio 30 d., kitų metų gegužės 21 d., pagaliau — netrukus prieš mirtį, atseit 1451 m. sausio 31 d. Kai Krokuvoje 1447 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras vainikuojamas Lenkų ka-

raliumi, iškilmėse dalyvauja ir senasis jo dėdė iš Lucko (VI.25). Jis atvyksta su daugybe kareivių ir tikrai karališku iškilmingumu [73].

Visą Švitrigailos triukšmingą veiklą vainikavo Volynės atidavimas Lietuvai. Prie Žygimanto Kęstutaičio gausiais unijų raštais buvo nustatyta, jog po to kunigaikščio mirties visa Lietuva drauge su Volyne pereina Lenkijai. Haleckis išvedžioja, kad Švitrigailos nesaistė nei 1437 m. Lvovo aktas, nei 1440 m. Tłumaczo dokumentas [74]. Dėl pirmojo nekyla abejonių, kadangi Lenkų seimas jo neratifikavo. Bet su antruoju kitas reikalas. Tiesa, čia aiškiai neminima Lucko žemė, bet, šiaip ar taip, nedviprasmiškai pripažįstama Lenkų karaliaus viršenybė ir žadama nei žodžiu, nei veiksmu neiti prieš Lenkiją ir jos reikalus. Vadinasi, Švitrigaila turėjo pareigą paisyti Lenkijos reikalavimų. Bet jis pasielgė visai priešingai. Sergąs kunigaikštis paskutinėmis dienomis 1451 m. ar kitų pradžioje sušaukia savo tarybą (susirenka gausiai — mažiausiai 23 asmenys) ir galutinai nutaria Volynę su Lucku, jam pačiam numirus, perduoti Lietuvos valdžion. Galimas daiktas, jog kai kuriuos abejingus tarybos narius teko palenkti gausiais žemių dovanojimais. Žinoma, dirva buvo paruošta gerokai anksčiau. Jau nuo 1451 m. rugsėjo mėnesio Lucke viešėjo Lietuvos įgaliotiniai Hryńko Wołowicz ir Juszka Waidotaitis. Dar Algirdaičiui tebegyvenant, į Lucką atvažiavo perimti valdžios Lietuvos delegacija su ginkluotu būriu. Į delegaciją įeina: Jurgis Alšėniškis (sūnus Simano, kuris 1432 m. organizavo sąmokslą prieš Švitrigailą), Radvila ir Jursza [75].

Reikia atsiminti, jog visą laiką stipriai spaudė Lenkai. 1451 m. rugsėjo mėnesį Parčavoje buvo bendras lenkų ir lietuvių suvažiavimas, kur pirmieji stengėsi savo naudai išspręsti Volynės reikalą, visą laiką argumentuodami Žygimanto užrašais. Kitų metų sausio 6 d. Lenkų luomai susivažiuoja Opatowe, kur irgi daugiausia tariasi dėl Lucko. Išsiunčia Mikalojų Panchowskį, kad įtikintų Švitrigailą, Volynės kunigaikščius ir bajorus, jog reikia „pildyti Lenkijos karalystei duotą priesaiką", atseit Lucko žemę perleisti karalystei („fidem Regno praestitam observare"). Jis turėjo veikti „pažadais ir bauginimais" (terrore et promissis) [76]. Truputį anksčiau karalių Kazimierą stengėsi prikalbėti patsai kanauninkas Jonas Dlugošas, cituojamo veikalo autorius. Karalienės Sofijos ir kardinolo Olesnickio vardu jis raginte ragino, kad karalius padarytų kaip

reikiant presiją Lietuviams ir Lucko valdovui. Bet, audringų kovų už Lietuvos sostą užgrūdintas, Algirdaitis stovėjo kaip uola. Tai liudija čia imamas iš Dlugošo sakinys: „Kunigaikščio Švitrigailos įsakymu, karvedys Nemira ir Lucko žemės kunigaikščiai, bajorai ir aukštesnieji luomai padarė priesaiką, jog Lucko pilį valdys Lietuvos naudai ir, mirus kunigaikščiui, ją atiduos Lietuviams" (Nyemyerza capitaneus, Duces, Boyari et nobiles Luczenses, mandante Duce Switrigal, praestiterunt iuramentum corporale, quod Luczkam castrum fideliter pro Lithuanis tenebunt, et morte ducis Switrigal secuta, illud eis tradent) [77]. Toks buvo Vytauto pusbrolio paskutinis sutvarkymas. Tas nuostabus vyras mirė 1452 m. vasario 10 dieną Lucke, kur kadaise oficialiai iškeltas Vytauto vainikavimas. Jo kūnas iš antrosios Lietuvos sostinės nuvežtas į Vilnių ir čia palaidotas šalia kitų didžiųjų kunigaikščių [78].

Švitrigailos paskutinis žygis skaudžiai paveikė Lenkų valstybinius interesus. Pasak Dlugošo, jie „liūdėjo, kad nuo karalystės atplėšta tokia didelė ir be galo derlinga žemė ir tai šlykščiu ir negarbingu būdu". Bajorai rinkosi Krokuvoje, Sandomiere, Lvove ir Liubline ir rengėsi kardu užimti, kas prarasta. 1452 m. balandžio 21 d. kryžiuočiai turėjo žinių, kad manyta net nuversti Kazimierą ir išrinkti kitą karalių [79]. Įtūžimo bangą atrėmė kietas Lietuvių nusistatymas. Pasak Dlugošo, jie buvo pasiryžę „visi iki vieno mirti" (omnes ad unum mori), bet nenusileisti. Na, dar planuojama prieš Krokuvą koalicija, į kurią turėjo įeiti totoriai ir ordinas. Pagaliau Lenkai 1453 m. pačiame Lucke suorganizavo savo naudai pučą, kuris betgi nepavyko, ir kaltininkai Nemira Riazanowicz ir Olizaras Szyłowicz atsidūrė kalėjime [80]. Kad apsisaugotų nuo kai kurių netikėtumų, lietuviai ištaiso 1447 m. privilegijos datą į „1457", ir tais metais (II.14) Kazimieras ją post factum patvirtina. Vytauto palikuonys Kazimiero laikais, reikalaudami iš Lenkijos Podolės ir Palenkės, ne kartą bandė grasinti karu [81].

Švitrigailos žmona Ona Tveriškė (1432 m. sausio pabaigoje jau buvo ištekėjusi) gimdė turbūt 1433 m. Žygimanto nelaisvėje. Kada ji atgavo laisvę, tuo tarpu tikrai nežinia. Sūnus bus miręs dar kūdikiu būdamas. Švitrigailienė savo vyrą gerokai pergyveno. Ji mirė tarp 1471 ir 1484 m. Vyro politikoje jinai svarbesnio vaidmens nevaidino [82].

3. Bendras Švitrigailos vertinimas

Senesnioji istoriografija Švitrigailai prikišdavo ypatingą palankumą rusams ir pravoslavų tikėjimui. Iš tikrųjų šaltiniuose esama tokių duomenų. Pvz., Dlugošas sako, kad tasai kunigaikštis patraukęs „ypatingai rusus ir linkęs į jų tikėjimą" (... Ruthenorum singuliarius, in quorum ritum... ferebatur inclinatior). Kitą kartą jis rašo apie palankumą „graikų sektai" (mat taip istorikas vadina pravoslavus), ar net apie didžiausią palankumą (... sectae Ruthenicae quam maxime favente). Tokio palankumo pagrindą Dlugošas priskiria Algirdaičio motinai ir jos auklėjimui. Girdi, ji vaikus „auklėjo pagal Graikų papročius ir įdiegė jiems Graikų tikėjimą" (... ad mores formabat Graecos, ritum Graecum illis instillans). Pagaliau Švitrigailai rusiškos įtakos dariusi žmona [83]. Jogailos pasiuntiniai 1431 m. lapkričio mėnesį Eugenijui IV formaliai kaltino didįjį kunigaikštį, prikišdami sąjungą su pravoslavais ir netikėliais [84]. Yra užsilikęs Lenkijos kanclerio vyskupo Olesnickio laiškas kardinolui Cezariniui, rašytas 1432 m. sausio mėnesio antroje pusėje. Tai kaltinimo aktas Švitrigailai. Pasak kanclerio, lietuviai — katalikai, o Švitrigaila yra rusų vadas. Jiems išdalijęs geriausias tarnybas. Dar Vytauto laikais tas kunigaikštis patraukęs rusus, kurie dabar neleidžią susitaikyti lietuviams su broliais lenkais, mat tuo atveju jų įtaka sumažėtų. Visi Švitrigailos sąjungininkai esą arba schizmatikai, arba eretikai [85]. Jam buvo prikišama, kad neglobojęs katalikybės. Žygimantas Kęstutaitis 1439 m. spalio pabaigoje rašė Albrechtui II, girdi, jo pirmtako laikais katalikybė buvusi „nustelbta ir išnaikinta" (extincta et ad infimum depressa) [86]. Skundus beveik tais pačiais žodžiais pakartoja kryžiuočių vyriausio magistro raštinės valdininkas [87]. Ordino pasiuntinys Liudvikas Lansee 1432 m. gruodžio 21 d. savo šefui į Marienburgą parašė, kad rusai norį pas Švitrigailą „likti gyvi ar mirę" (bei im lebende unde thot czu blibende) [88].

Tokių liudijimų randame šaltiniuose. Iš istorikų jau Kotzebue užsiminė apie Algirdaičio „ypatingą meilę Rusams" (Vorliebe). Kiti visai aiškiai tai pabrėžė. Praleidęs senesniuosius rašytojus, aš čia suminėsiu keletą vėlesniųjų. Liubavskis iškelia aikštėn Jogailos jaunojo brolio draugavimą su rusais, jis tą dalyką pūste išpučia. Į Lietuvos sostą

Švitrigailos kandidatūrą pastatę „rusų žmonės" (russkije liudi). Rusai pravoslavai dalyvauja svarbiuose politiniuose veiksmuose. Jie sėdi šalia lietuvių didžiojo kunigaikščio taryboje. Švitrigaila niekinęs lietuvius didikus ir net visaip juos baudęs. Dėl to nenuostabu, jei „Lietuvių—rusų seimo" II skyrius pavadintas: „Nacionalinė bei politinė kova Lietuvos—Rusijos valstybėje". A. Voldemaras beveik ištisai Liubavskio pažiūrą pakartojo [89].

Gruševskis rašo, kad Švitrigaila, kovodamas su Jogaila, rėmęsis visur „rusų jėgomis". Jis buvęs apsistatęs rusais ir pritaręs jų religijai. Tuomet Lietuvoje buvusi pastebima tendencija „visiškai pasidaryti rusiška valstybe" (stati vpovni ruskoju deržavoju). Ukrainos istorikas be niekur nieko priima Lietuvos metraščio teigimą, kad „Rusijos kunigaikščiai ir bajorai kunigaikštį Švitrigailą pasodino į Rusų didžiojo kunigaikščio sostą" (kniazi Rouskyi i bojare posadiša kniazia Švitrigajla na velikoe knženie na Rouskoe) [90].

Nuosekliausiai tą pačią pažiūrą išplėtoja Lewickis. Jis rusus pravardžiuoja „schizmatiška sekta", nors taip vadinti teologiškai yra netikslu. Pateikęs abejotinų duomenų apie Moldavijos palankumą husitams, istorikas spėja apie panašų judėjimą Rusijoje, pagaliau daro konjektūrą apie manymą sujungti „Rytų schizmą su vakarų schizma". Ordinui daryti sutartį su Švitrigailos Lietuva buvę „jungtis su schizmatikais ir pagelbėti schizmai jos kovoje su katalikišku monarchu". Pagaliau profesorius Lewickis vartoja vulgarų posakį, girdi, didysis kunigaikštis norėjęs būti „ožiu ir avim" (kozlem i owcą), mat protegavęs rusų atskalą ir drauge kniūpsčias gulėjęs prieš popiežių [91].

Tokią ar panašią pažiūrą pareiškia Hildebrandas, St. Smolka ir Kutrzeba. Iš naujausių autorių galima suminėti Lowmiańskį, Florovskį, Krollmanną ir net Kolankowskį [92]. Žinoma, jie visi yra aukščiau minėtų šaltinių paveikti, ypač gi jų vienašališko aiškinimo.

Beveik iki pastarųjų laikų istorikai skelbė, jog Švitrigaila daugiausia rėmęsis kunigaikščiais, ypač rusais. Ši nuomonė eina jau nuo Kotzebue laikų. Čia sutinkame tuos pačius vardus, atseit Liubavskį, Gruševskį, Voldemarą, Lewickį, Kolankowskį, pagaliau visai naują autorių Dr. Z. Ivinskį [93].

Dėl Švitrigailos rusiškumo ir pravoslaviškumo reikia pasakyti, jog tai lenkų pažiūra, plačiai paskleista Europoje Lenkų karaliaus raštinės, ypač Zbignevo Olesnickio ir

jo sekretoriaus Dlugošo. Iš pirmųjų mūsų veikalo skyrių matyti, jog tie visi veikėjai gyveno po unijos žvaigžde. Kadangi Vytauto įpėdinis tam iki kraujo pasipriešino, tai savaime pasidarė Lenkijos ir lenkų priešininkas, kurį reikėjo diskredituoti Europos akyse. Tam ir panaudotas tariamasis Švitrigailos rusiškumas ir pravoslaviškumas. Prūsų kryžiuočių minėta žinutė, kaip jau kitoje vietoje pažymėjome, yra kilusi dėl lenkų šaltinių įtakos. Imdami rusų kronikas, ten taip pat nerasime simpatijos Švitrigailai. I Naugardo kronika tik viena eilute tepamini jo viešpatavimą. II Pskovo kronika tik sausai aprašo Žygimanto kovas su Algirdaičiu ir nė žodelio neprasitaria pastarojo naudai. Tverės metraštis, rašydamas apie 1432 m. Ašmenos kautynes (žiemą), išsitaria: „Ir Dievas padėjo Žygimantui" (I pomože Bog Žigimontu). Pagaliau Gustino kronika išdrįsta tvirtinti, jog, kovodami Švitrigailos pusėje, „Rusų kunigaikščiai pradėjo smukti ir nuskurdo" (russkie kniazi načaša oskudevati i obniščevati) [94]. Jei Švitrigaila būtų buvęs didelis rusų ir pravoslavijos globėjas, tai, be abejo, tas dalykas būtų palikęs pėdsakų rusiškuose metraščiuose. Pagaliau nuostabus dalykas: Maskva aktyviai neparemia jo pastangų prarastam sostui atgauti. 1408—1409 m. ji visiškai apleidžia Švitrigailą, kuris priverstas bėgti pas totorius. Toks rusiškumo ir pravoslavijos židinio elgesys be galo daug reiškia. Algirdaitis kaip pašautas liūtas blaškėsi Volynėje ir net, desperacijos apimtas, turėjo pripažinti Lenkijos viršenybę, tuo tarpu Maskvos valdovai žiūrėjo ir nė piršto nepajudino.

Pirmasis prieš tradicinį Švitrigailos rusinimą ir pravoslavinimą stojo kunigaikštis Juozas Puzyna. Jisai savo veikale „Switrigail von Litauen", išleistame 1914 m., vykusiai sukritikavo Lewickio ir Liubavskio tezes. Tik nežinia dėl ko šis darbas lenkų istorikams, rašiusiems monografijas apie Švitrigailą, yra lyg nežinomas. Antrasis mokslininkas, išėjęs prieš senąją pažiūrą, buvo Oskaras Haleckis. Savo 1915 m. išspausdintoje knygoje „Ostatnie lata Świdrygiełły" jis aiškiai sako, jog Volynėje nebuvo tautinės neapykantos, bet vien „sritinis partikuliarizmas" (partykularyzm dzielnicowy). Čia buvę tas pat tikrosios Lietuvos atžvilgiu, kas pastebima tarp Didlenkių ir Mažlenkių, pagaliau — tarp Lietuvos Aukštaičių ir Žemaičių. Savo pažiūrą jis visiškai išplėtojo knygoje „Dzieje unji Jagiellońskiej". Haleckis čia griežtai atmeta bet kokį Švitrigailos palankumą rusams, taip pat ir tautinį-religinį an-

tagonizmą Lietuvoje. Tiesa, apie tą kunigaikštį telkėsi daugiausia rusai, bet tas reiškinys tik iš dalies ir atsitiktinai buvo susijęs su tautiniais-religiniais skirtumais. Viskas rėmėsi „teritoriniu antagonizmu tarp tikrosios Lietuvos ir jos sritinių valdymo vienetų" [95]. Haleckio pažiūrą, apskritai imant, priima ir Kolankowskis. Tik, kaip aukščiau turėjome progos pamatyti, jis ne vienoje vietoje linkęs krypti į senąją nuomonę [96].

Negalima sakyti, jog Švitrigaila rėmęsis vien kunigaikščiais. Juk žinoma, kad ir prie Vytauto didžiojo kunigaikščio taryboje dalyvaudavo ir valdančios dinastijos pravoslavų kunigaikščių. Kai 1398 m. Vytautą saviškiai apšaukė karaliumi, tame susirinkime randame 8 kunigaikščius [97]. To luomo atstovų randame ir prie Žygimanto Kęstutaičio. 1432 m. Gardino uniją pasirašo 4, o 1433 m. Trakų aktą — net 7. Barvinskis argumentuoja tuo, kad kunigaikščių parašų nėra po 1434 ir 1437 m. dokumentais. Bet čia reikia pastebėti, jog 1437 m. aktas buvo duotas tą pačią dieną ir toje pačioje vietoje, kaip ir Lenkų analogiškas raštas. Kadangi lenkiškąjį pasirašė tik 4 žmonės, tai tiek patvirtino ir lietuvišką dokumentą [98]. Antra vertus, žinoma, jog 1435 m. į sąmokslą prieš Švitrigailą buvo įvelta ir kunigaikščių. Na, ir nuo sosto jį nuverčiant (1432), sąmokslininkams vadovauja kunigaikštis. Pagaliau Kazimiero laikais kunigaikščiams ne kartą pavedamos atsakingos pareigos [99]. Taigi Algirdaičiui negalima prikišti kažin kokio ypatingo bendravimo su tuo aukštuoju luomu. Maždaug ta pati tvarka Lietuvoje buvo prieš jį ir po jo [100].

Kai kas pabrėžia faktą, jog Švitrigaila dažniausiai rašęs laiškus rusiškai. Lewickis sako, jog ne kartą atsitikdavo, kad to kunigaikščio raštinėje nebūdavę, kas galėtų nerusiškai rašyti [101]. Bet rusiškai rašydavo taip pat Jogaila ir Vytautas. Pirmasis ta kalba duoda dokumentą 1387 m. balandžio 28 d., kai Skirgailai paveda Polocką ir kitas žemes Rusijoje ir Lietuvoje. Taip jis rašo tėvūnams 1389 m. sausio 10 d. Apie Jogailos rusiškus raštus kalba ir Vytautas 1430 m. gegužės 14 d.[102] Rusų kalbą raštuose vartojo ir Vytautas. Pvz., jis 1399 m. Vilniaus vyskupui rašo rusiškai. Jis ir su Jogaila ne kartą ta kalba susirašinėdavo [103]. Čia tik keletas pavyzdžių iš tųdviejų valdovų praktikos. Atsitikdavo, jog ir Lenkų karalius Vladislovas III vartodavo rusų kalbą; antai jis ta kalba rašo 1443 m. pravoslavų dvasininkams. Vidaus reikalams rusų

kalbą vartodavo ir Kazimieras Jogailaitis [104]. Livonijos magistras kartais pas Švitrigailą siųsdavo tokius pasiuntinius, kurie mokėdavo rusiškai. Bet iš to kokių ypatingų išvadų negalima daryti. Juoba kad tasai kunigaikštis nemaža išleido ir lotyniškų raštų. Tą kalbą vartoti jis prašė ir kryžiuočius, matyt, ji raštinei buvo įprasta [105]. Anksčiau aš minėjau Dlugošo priekaištą, kad Švitrigailai rusiškumą įdiegusi jo motina. Bet, pagal tą patį šaltinį, lygiai taip pat buvo auklėjamas ir vėlesnis Lenkų karalius Jogaila [106].

Apskritai Lietuvoje lietuviai ir rusai pravoslavai sugyveno gražiuoju. Jau Gruševskis pažymėjo, kad Jogailos—Vytauto laikų katalikų ir pravoslavų rusų teisinė nelygybė tebuvo vien teorinė ir jų išskyrimas iš privilegijų vien iliuzorinis. Polocko ir Vitebsko žemės jau Vytauto laikais buvo gavusios sritinę privilegiją, pvz., nebaudimą be teismo ir atleidimą nuo kai kurių prievolių. Kijevas, Smolenskas ir kitos šiaurės sritys turėjo vadinamąją „papročio teisę" arba „senovę" (starina). Jau 1392 m. Luckas gavo tokias teises kaip Lvovo. Jei kam pravertė Žygimanto 1434 m. privilegija, tai nebent tikrosios Lietuvos rusams, sakysime, Juodajai Rusijai, Palenkei, Minskui ir Mstislavliui [107]. Žinoma, ji dirbtinai turėjo daryti kiek įtakos nelietuviams gyventojams. Bent iki tų metų Švitrigailos veikime negalima įžiūrėti kokio tautinio antagonizmo. Bet ir vėliau, atrodo, jo nebuvo. Antai volyniečiai keliais atvejais gavo lygias teises su katalikais, bet jie išskėstomis rankomis sutinka Švitrigailą ir, neminint sukeltų svetimos įtakos trukdymų, jie visą laiką yra jam ištikimi [108].

Į Vytauto vainikavimo iškilmes kviečiami atvažiuoti įvairūs kaimyniniai kunigaikščiai rusai, didysis Maskvos kunigaikštis, Moldavijos viršininkas, Bizantijos imperatorius, pravoslavų metropolitas kartu su katalikais ir totorių valdovais. Vytautas 1430 m. sausio 2 d. Andriui duoda Bielsko sritį Drogičino žemėje, bet prideda sąlygą, kad neskriaustų gyventojų rusų (Rutheni) [109]. Ateiviai lietuviai Volynėje vedybomis susirišdavo su vietiniais rusais. Tokie buvo Alšėniškiai, Chrebtavičiai, Mantautaičiai. Kunigaikščio Vosyliaus Ostrogiškio duktė triskart teka ir vis už lietuvių ponų, pagaliau ir pati tampa katalikė. Dar daugiau: pravoslavo Jokūbo Nemirovičiaus Riazanovičiaus testamentą pasirašo, be kitų, pravoslavas dvasininkas ir katalikų klebonas. Didelis pravoslavų glo-

bėjas kun. Fedor Danilovič, patrauktas prie bažnytinės unijos, savajame Ostroge pastato dominikonų vienuolyną, kuriam atiduoda Dievo Motinos cerkvę. Paskui dovanojimus ir teises patvirtina jo sūnus Vosylius [110]. Taip pat reikia pasakyti, jog nebuvo vengiama Volynėje skirti lietuvius.

Žygimantas Kęstutaitis 1432 m. gruodžio 17 d. rašė kryžiuočių vyriausiam magistrui, kad Švitrigaila esąs atsimetęs nuo Katalikų Bažnyčios. Čia rusai vadinami netikėliais (ungloubigen) [111]. Bet tai aiškiausias šmeižtas. Kolankowskis lygina Švitrigailą su Vytautu ir randa, jog pirmasis buvo tikintis, o antrasis indiferentas [112]. Nė vienas žymesnis istorikas tam Algirdaičiui nedrįsta prikišti nekatalikiškumo. Ir iš tikrųjų. Švitrigaila labai mėgo pirtį, net ir būdamas pabėgęs į ordiną (1402—1403). Tai daro ir nuvykęs į Rygą (apie 1426). Bet, kad nuramintų skrupulingą sąžinę, jis prašo popiežiaus leidimo. 1431 m. liepos 21 d. Roma duoda raštą, jog gali maudytis ir šventomis dienomis. Kaip motyvas nurodoma „tam tikros negalės ir skausmai" (certos dolores et infirmitates), taip pat ir gydytojų patarimas [113]. Kunigaikštis turėjo savo kapelioną kryžiuočių kunigą Joną. Iš Eugenijaus IV sau ir žmonai išsirūpino turėti altorių portatilį (kilnojamą — matyt, kelionių reikalui), o savo kapelionui — galią teikti ypatingus atlaidus. Ta pati instancija leido penktadienio pasninką pakeisti kitokiais gerais darbais [114]. Kai buvo nužudytas unitas metropolitas Gerasimas, jautri Švitrigailos sąžinė tik tada nurimo, kai buvo gautas Romos išrišimas. Savo laiške, rašytame popiežiui 1435 m. birželio 23 d., už atleidimą jis „neapsakomai dėkoja" (immensas graciarum acciones referimus). Švitrigaila prašo Bazelio susirinkimą, kad nubaustų dvasinėmis bausmėmis Vilniaus vyskupą ir Žygimantą už išdavimą [115]. Kunigaikščio aplinkoje, matyt, būta nemaža katalikų, kad jis popiežiui aiškina, jog minėtas išdavimas buvo ruoštas „mums ir mūsų ištikimiesiems katalikams" (nos et fideles nostros catholicos). 1433 m. kovo 22 d. 20 atstovų Rusų kunigaikščių, bajorų, karių ir miestų iš Vitebsko rašė bažnytiniam Bazelio susirinkimui, jog esąs šmeižtas, kad Švitrigaila atsitraukęs nuo Katalikų Bažnyčios. Jų iškilmingu pareiškimu reikia visiškai tikėti. Bet pats Švitrigaila savo laiške tai pačiai įstaigai kovo 14 d. kiek perdeda, tvirtindamas, girdi, įsteigęs labai daug (quamplures) bažnyčių ir jas aprūpinęs. Tikrai žinoma, kad jis 1406 m. Kamenece

apdovanojo Pranciškonų vienuolyną. Galimas daiktas, kad fundacijų buvo padaręs ir daugiau, bet vargu ar labai daug. Tam neturėjo progos, kadangi beveik visą gyvenimą praleido rusiškose srityse. Bet dėl to nėra jokio pagrindo abejoti didžiojo kunigaikščio nuoširdumu, kai jis rašo Bazeliui, jog pabaigęs savo „sunkius ir painius reikalus" (ardua negotia), Bažnyčios įstaigomis rūpinsis „su didesniu atsidėjimu ir gausesnėmis lėšomis" (attentius et copiosius) [116].

Dėl to nenuostabu, jei Švitrigaila turėjo daug šalininkų Lietuvos visuomenėje. Pasak Dlugošo, didžiuoju kunigaikščiu jį pinkę „Lietuvių ir Rusų didikai" (Lithuanorum et Ruthenorum proceres). Kitur vėl jis rašo, jog tam valdovui netrūkę patarėjų, žinoma, prideda „blogų" (pessimos) [117]. Patsai Jogaila 1431 m. liepos 14 ir 21 d. rašo imperatoriui Zigmantui ir vyriausiam magistrui, jog Švitrigaila užėmęs Lietuvos valdžią, padedamas „Lietuvių ir Rusų bendrininkų" (complicibus tam Litwanis quam Ruthenis) [118]. Eugenijus IV visai nemini rusų. 1433 m. sausio 1 d., atleisdamas Švitrigailos valdinius nuo priesaikos, jis pažymi, kad kunigaikštis buvęs išrinktas „Lietuvos provincijos kunigaikščių ir bajorų" (principes et barones provinciae Lithwanie) [119]. Radzimińskis žemiau cituoto leidinio įžangoje (XI p.) iš reikalo atleisti valdinius nuo priesaikos daro teisingą išvadą, kad už Algirdaitį ėjo daug lietuvių katalikų. Ta prasme šaltiniai kalba ir po jo nuvertimo. Kryžiuočių magistras 1432.XI.18 rašo Neumarko vaitui, jog „Lietuviai palieka moteris ir vaikus ir būriais bėga pas jį" (Littwen gemeinlich weib und kind hinder en lossen und hewffig czu em lauffen). Apie tų metų žiemos įvykius kalbėdamas, Tverės metraštis pažymi, kad Švitrigaila „surinkęs Lietuvos kunigaikščius" (skopivsia Svetrigailo, kniazi Litovskie). Pagaliau patsai kunigaikštis rašo, jog jį kviečia „Lietuviai ir Rusai" (Littouwesche und Rusche hern) [120].

Jogaila, atvažiavęs į Lietuvą (1434), priverstas raginti Lietuvos bajorus ir didikus, kad paremtų Žygimantą, o ne ką kitą. Aišku, čia turimas galvoje Švitrigaila [121]. Ukmergės kautynių išvakarėse perversmo keliu įsėdusiam į sostą Žygimantui buvo daug (plurimi) lietuvių nepalankių. Šituos liudijimus paremia ir Vytauto laikų įvykiai. Dlugošas, aprašydamas jo kovas su Švitrigaila, sako, kad pastarąjį „sekę nemaža lietuvių ir rusų pabėgėlių" (quem Lithuanorum et Ruthenorum profugarum non spernenda

multitudo sequebatur). Kitoje vietoje pasakojama, kad Vytautas „savaisiais maža pasitikėjęs" (de suis parum fideret) [122]. Kai 1418 m. Švitrigaila ištrūko iš Kremeneco kalėjimo, tai, anot Kotzebue, su juo buvę „pabėgėlių iš Žemaičių ir Lietuvos" (Vlyher von Samaythen und Littauen) [123].

Žiūrėdami į paskirus asmenis, matome, kad pas Švitrigailą, ypač pirmuoju jo valdymo laikotarpiu, buvo jo pirmtako Vytauto bendradarbių, pvz., Rumbaudas (Rumbold). Šis 1409 m. Vytautui užėmė Žemaičius. Apie tą laiką jo vardas rašomas po daugeliu didžiojo kunigaikščio dokumentų. Jis atstovauja Lietuvos delegacijai Konstanco bažnytiniame susirinkime. Reikia atsiminti, jog Rumbaudas buvo vyriausias arba žemės maršalas jau nuo 1411—1412 m. Jisai drauge su Vilniaus karvedžiu Gedgaudu (nuo 1426), Trakų karvedžiu (nuo 1413) Jaunium (Jawno, Jawnis) ir kitais buvo žymiausi judintojai ir patikimieji žmonės Vytauto vainikavimo byloje. Gedgaudas ir Rumbaudas (pirmieji gavę Horodlėje Lenkų herbus) Vytauto vardu pareiškė Lenkų karaliui ir luomų atstovams, kad didysis kunigaikštis, nepaisydamas jų sutikimo ar nesutikimo, vis dėlto vainikuosis [124]. Rumbaudas su Jauniumi, kaip savo vietoje sakyta, dėl Švitrigailos padėjo galvas.

Žemaičių seniūnas Kęsgaila, iš garsios Volimuntaičių giminės, už palankumą Algirdaičiui ir jo naudai ruoštą sąmokslą gavo atsisėsti į kalėjimą. Jonas Monvydas (Iwaszko Moniwidowicz), kurio tėvas gavo herbą Horodlėje, ištikimai tarnavo Švitrigailai (iki 1440). Šio naudai jis savo laiku išlaikė Kijevą. Vytauto aukštas valdininkas ir bendradarbis Jurgis Butrimas (taip pat Horodlės bajoras) 1435 m. likviduoja Smolensko sąmokslą. Iš Švitrigailos bendradarbių lietuvių dar žinomi Survila, Vaidyla, Juška Daugėlaitis, Rameika (Remeika?), Waysotte, Veliuonos viršininkas Galiminas (Golymyn) ir gal sekretorius Saulius (Saulus) [125].

Žinoma, negalima neigti, jog Švitrigailos pusėje kovojo ir nemaža rusų. Bet reikia atsiminti, jog Dlugošas rusais vadina ir visus tuos lietuvius, kurie buvo apsigyvenę rusiškose srityse. Volynė su Lucku buvo labai svarbus Algirdaičio atramos punktas, kuris visą laiką iki jo mirties buvo ištikimas. Čia, gyventojų mylimas, Švitrigaila pabaigė savo gyvenimo dienas. Po Haleckio tyrinėjimo negalima abejoti, kad gausios Volynės kunigaikščių giminės buvo lietuviškos kilmės. Dažniausiai jie būdavo visai

neseniai atvykę iš Lietuvos. Anksčiausioji lietuvių apsigyvenimo data yra XIV a. vidurys. Prisiminkime dar keletą vardų. Kunigaikščiai Sanguškos ir Čartoryskiai — tai Algirdaičiai, valdę Algirdo sūnų Teodoro ir Kastantino žemes. Nesviežskiai yra kilę iš Kaributo. Greičiausiai tokios kilmės ir Zvaholskiai. Tą pat galima pasakyti apie Ostrogskius, Četvertinskius ir Koreckius. J. Puzyna sako juos kilus iš Narimanto Gediminaičio [126]. Didelis Švitrigailos šalininkas Jurša (Lucko seniūnas, paskui Briansko ir Kijevo karvedys) buvo kilęs iš Mstislavlio (kurį Dlugošas ir Lietuvos metraštis vadino lietuviška žeme) ir Vytauto laikais atsikraustęs į Volynę. Iwaszko Rohatynski buvo susijęs su Algirdo gimine. Lietuviško kilimo buvo ir Chodko Jurjewicz [127].

Po viso to Švitrigailos linkmė yra aiški. Liubavskio teigimas, girdi, lietuviai „tik skaudama širdimi priėmę Švitrigailos kandidatūrą", neturi pagrindo [128]. Pagaliau reikia atsižvelgti į Didžiosios Kunigaikštystės lietuviškumo būklę. Juk žinoma, kad Vytautas su Jogaila kalbėdavo lietuviškai. Anksčiau minėjome prof. St. Smolkos nuomonę, kad Vytautas vieną kitą laišką gal bus diktavęs lietuviškai [129]. Vilniaus vyskupas Motiejus taip pat mokėjo lietuviškai. Reikia manyti, jog ir Švitrigaila nesiskyrė iš tos aplinkos. Žinoma, kad jis labai mėgo Prūsijos kryžiuočių maršalą Holtą, su kuriuo 1402 m. vyko į Livoniją. Tuo tarpu šisai suprato lietuviškai. Tai liudija Vytauto laiškas, rašytas iš Daugų 1430 m. rugpjūčio 30 d. Kunigaikštis prašo maršalą Henrichą Holtą, kad tas pasirūpintų atvykti drauge su vyriausiu magistru į vainikavimo iškilmes. Kaip motyvas nurodoma: „Kad Jūs žinote mūsų krašto papročius, mokate jo kalbą ir dėl to galite gerai susikalbėti su mūsiškiais" (wenne ir wol kunnet die gelegenheit und den sprach unsers landes und kunnet euch mit den unsern wol besprachen) [130]. Lietuviškai mokėjo ir kryžiuočių valdžios atstovas Žemaičiuose Mykolas Küchmeisteris [131]. Labai reikšminga, kad Švitrigailos viešpatavimas sutapo su laikotarpiu, kai lietuviai pradėjo vengti studijuoti Krokuvos universitete. Kai Vytauto laikais čia studentų iš Lietuvos buvo gana gausu, 1430—1440 m. jų aptinkame vos porą [131]. Šioje vietoje noriu paminėti vieną atsitiktinį dalyką. Lenkas Dlugošas, Olesnickio bendradarbis ir Kazimiero vaikų auklėtojas, savo „Lenkijos Istorijoje" rašydamas apie lietuvius įdėjo vieną lietuvišką sakinį (minėdamas 1405 m. Žemaičių užleidimą kryžiuočiams) [132].

Pagaliau labai įdomus Lenkų bajorų pareiškimas 1446 m. rugsėjo 17 d. Jie sutinka, kad išrinktas naujas karalius Kazimieras galėtų „laikyti namiškius-palydovus bet kurios kalbos" (familiares lingwagii cuiuscunque tenere habere et fovere). Be abejo, čia turima galvoje ir lietuvių kalba, kadangi imediate prieš tai kalbama apie valdovo rezidavimą Lietuvoje [133]. Juoba kad 1452 m. Zbignevas Olesnickis prikaišiojo Kazimierui, kad kambariuose (in suo cubiculo) laikąs vien lietuvius [134].

Zbignevas Olesnickis 1445 m. Lietuvoje rado tik vieną vyskupą Motiejų vertinant abiejų valstybių uniją. Iš jo laiško (rugpjūčio mėn.) Motiejui galima spręsti, jog kitais lietuvių veikėjais jis šiuo atžvilgiu nepasitikėjo [135]. Apskritai po Žygimanto nužudymo pastebimas Lietuvoje stiprus savarankiškumo siekimas. Iškalbingiausiai tatai liudija kovote iškovota 1447 m. privilegija. Čia garantuojama (§ 2), jog vyskupais bus skiriami tik vietiniai gyventojai. Lietuvos didysis kunigaikštis pareiškia, jog žemių, šiaip turtų ir tarnybų neskirs „jokiam svetimšaliui" (nulli extraneorum), bet vien tiktai Didžiosios Kunigaikštystės žemių vietos gyventojams (solum indigenis ipsarum terrarum magni ducatus). Be to, Kazimieras tame rašte pažada nemažinti Lietuvos valstybės žemių, bet dar jas didinti [136].

Imdami Lietuvos visuomenės nuotaiką paskutiniais Vytauto viešpatavimo metais ir ją sugretindami su Kazimiero laikotarpio, gauname vienodą vaizdą. Žinoma, yra skirtumų, bet jie gal tik trečiaeiliai. Raudonu siūlu driekiasi santykių su Lenkija įtempimas. Tai sudaro tam tikrą plotą bei rėmus Švitrigailos valdymui. Tokiame plote aiškėja ne vienas paskiras politikos įvykis. Apskritai galima sakyti, jog Švitrigailos varytoji politika buvo tokia kaip Vytauto [137]. Lietuvos valstybės savarankiškumas ir jos žemių neliečiamybė — tai pagrindiniai to didžiojo kunigaikščio siekimai. Jie atsimušė į Lenkų kanclerio Olesnickio planą suskaldyti Lietuvą atskiromis kunigaikštijomis ir paskui padaryti vieną stiprią Lenkijos valstybę. Dėl to užvirė kova. Švitrigaila čia dažnai ir metodus naudoja vytautiškus. Juk totoriai ne kartą ir Kęstučio sūnui ėjo į talką. Švitrigailos sąjunga su ordinu prieš Lenkus irgi Vytauto nurodyta. Jis 1430 m. dažnai rašydavo vyriausiam magistrui, kad be šio nedarys su Lenkais atskiro susitarimo [138]. Tas pat galima pasakyti apie Algirdaičio dėjimąsi su užsieniu prieš Lietuvos valdovą.

Ar ne patsai Vytautas parodė pavyzdį, jog ieškoti sosto reikia per Kryžiuočių ordiną? Kai Vytautas gavo Lietuvos sostą, dėl to nepyko ir nebėgo į užsienį nei Skirgaila, nei Kaributas, nei Liubartas, tik vienas Švitrigaila. Tik jis tokiam drąsiam žygiui jautė turįs savo dvasioje jėgų ir mokėjo rasti teisinį pagrindą.

Švitrigaila siekė aukščiausios valdžios Lietuvoje ir, reikia pabrėžti, etnografinėje Lietuvoje. Šiaip jau jis būtų galėjęs vainikuotis kuriame rusiškame mieste, sakysim, Polocke, Smolenske, Kijeve ar dar kitur. Gali kas pasakyti, jog Vytautas varė kitokią politiką Lenkijos atžvilgiu. Tai tiesa, bet, antra vertus, mirdamas jis paliko santykius su ta valstybe be galo smarkiai įtemptus. Švitrigaila tą palikimą perėmė ir jį be atodairos plėtojo toliau. Nuostabus dalykas, jo parašo nėra nė viename unijos dokumente. Jis neišreiškia paklusnumo Lenkijai ir Jogailai, nors tai padaro Vytautas, Skirgaila, Teodoras Liubartaitis, Žygimantas Kęstutaitis, Fedor Danilewicz, Dimitras Kaributas, Pinsko Vosylius, Simanas Lengvenis, Aleksandras Vyguntas, Vytauto žmona Ona, vyskupai ir kiti kunigaikščiai. Švitrigaila nepasirašo nei kitų aktų, kuriais Lietuva susiriša su Lenkija [139]. Jei Žygimanto unijų pergamentuose kartais randame to kunigaikščio vardą, tai kaip nelemtos atminties žmogaus, prieš kurį daromos sutartys. Prieš šimtą su viršum metų Kotzebue ištarė labai drąsų teigimą, girdi, jei Švitrigaila būtų išlikęs Vilniaus soste, tai Lenkija dar pirmoje XV a. pusėje būtų tapusi Lietuvos provincija [140].

Švitrigaila buvo sugniuždytas nelygioje kovoje [141]. Žinoma, jis neturėjo Vytauto politinių ir karo vado gabumų, bet, antra vertus, jis susidūrė su labai stipria jėga. Juk žinoma, kad Lenkai sugebėjo paraližuoti paties Vytauto siekimus ir diplomatinėmis intrigomis supančiojo Romos imperatorių Zigmantą. Krokuvoje viską nulemdavo tikslas, savaime suprantama, kad priemonės turėjo pagal jį rikiuotis. Čia aš noriu pažymėti, jog Katalikų Bažnyčios hierarchai Lenkijoje ištikimai tarnavo politikos reikalams,— skrupulai iš asketikos vadovėlio buvo išbraukti. Šiaip ar taip, Švitrigaila buvo žymus politikos vyras ir garbingai atstovavo Lietuvos lietuviškiesiems reikalams. Galima tarti su Haleckiu, jog su tuo Algirdaičiu išnyko „didžioji Jogailos ir Vytauto karta" [142]. Manau, jog šis tyrinėjimas prasklaidė rūkus nuo Švitrigailos darbų. Nebuvo kažin kokios prarajos tarp jo ir

Lietuvos visuomenės. Po to nesuprantama, kai Lewickis kadaise stebėjosi, kad lietuviai prieš lenkus išrinkę Švitrigailą ir paskui kovos įkaršty jį pametę [143]. Tą kunigaikštį teisingai įvertinti lenkams kliudo (ypač tai tinka senesniems prieškariniams laikams) unijos dalykas. Prof. A. Lewickiui lenkų kova su Algirdaičiu buvusi kova „už aukščiausias gėrybes, atseit tikėjimą ir Bažnyčią" [144]. Jam visa šio kunigaikščio veikla yra neigiama, dėl to savo monografiją jis pavadino „Švitrigailos maištu". Paskutinis sakinys yra apie uniją: In hoc signo vinces (šiuo ženklu nugalėsi). Nors Haleckis irgi garbina uniją („didingas veikalas", „ginklų brolybė", „brolybės ryšys"), bet jinai vis dėlto šiam autoriui nesukliudė teisingai įvertinti Švitrigailą [145]. Tai buvo drąsus valdovas, kuris nesustodavo prieš jokias kliūtis ir niekuomet nenusimindavo, jei pralaimėdavo. Jo laikais pirmą kartą Lietuvos istorijoje uniją su Lenkija mėginta nutraukti kardu ir krauju. Antrą kartą (dabar jau sėkmingai) tai atsitiko per atgimstančios Tėvynės nepriklausomybės kovas.

Didesnę gyvenimo dalį praleidęs kovose, Švitrigaila neturėjo kada rūpintis vidaus reikalais. Bet ir čia jis padarė svarbių permainų. Jis pirmas iš Lietuvos didžiųjų kunigaikščių pašaukė visuomenės atstovus dalyvauti valdžioje. Tiesa, jau ir Vytauto laikais buvo kunigaikščio taryba, bet jinai tuomet maža tereiškė. Didysis kunigaikštis ja naudodavosi gal tik tada, kai norėdavo paremti savo reikalavimus. Tuo tarpu Švitrigaila beveik visus svarbius ir smulkius reikalus atlikdavo, pasak jo paties, „pasitaręs su ištikima taryba". Žinoma, griežtai teisiškai imant, taryba nedalyvaudavo valdžios veiksmuose ir tik saugodavo „senovę" (starinu), bet vis dėlto faktiška jos įtaka buvo didelė. Haleckis spėja, jog taryboje (Volynės valdymo metu) turėjo teisę dalyvauti visi kunigaikščiai ir bajorai. Prieš Švitrigailą tokių privilegijų Volynėje nebuvo. Žinoma, savo teise dalyvauti taryboj jie naudodavos tik atsitiktinai, ir kunigaikštis tardavosi dažniausiai vien su aukštaisiais valdininkais ir galingesniaisiais. Nors svarbesniais atvejais visuomenės atstovų suvažiuoja gana gausiai: pvz., 1445 m. ir 1446 m. (abu kartu prieš Švitrigailai vykstant į Vilnių); 1446 m. pabaigoje (kai buvo sprendžiamas Kazimiero rinkimas Lenkų karalium), pagaliau 1451 m. pabaigoje ir kitų pradžioje (kai buvo svarstomas Volynės likimas po Švitrigailos mirties) [146].

Švitrigaila tarybą turėjo ir prieš tapdamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, ir juo būdamas, pagaliau ir juo nustojęs būti. Patsai jis, kaip mes ne kartą minėjome, visuomet rašėsi didžiuoju kunigaikščiu. Jo dvare randame ištisą valdininkų hierarchiją. Jau 1424 m. Švitrigaila (kaip Černigovo kunigaikštis) turi iždininką, kuris greičiausiai ėjo ir kanclerio pareigas. 1437—1438 m. aptinkame pakanclerį Borisą Hlinskį. Nuo 1442 m. Lucko kunigaikštis turi kanclerį Mikalojų Zorerį, vėliau Teodorą Kozlowskį. Tuo tarpu Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžios aparate iždininkas atsirado tik Kazimiero laikais. Taip pat ir kancleris, kuris nuolat figūruoja tik nuo 1446 m. O pakanclerio vieta įsteigta vos prieš Liublino uniją. Be to, Švitrigailos rūmuose randame specialių valdininkų, pvz., vyriausią medžiotoją, vyriausią virėją ir duonaraikį [147].

Nepaisant labai nepalankių sąlygų, išliko daug žemės privilegijų, kurias Švitrigaila davė kaip Volynės valdovas. Dar XVI a. didieji kunigaikščiai atvejų atvejais pažymėdavo saugosią jo padarytus sutvarkymus. Prekybos reikalui tas kunigaikštis dėl nuolatinių neramumų, karų ir sąmyšių ne ką tegalėjo padaryti. Vis dėlto ir šiuo daiyku jo rūpintasi. Pabėgęs į ordiną ir 1402 m. kovo 2 d. sudarydamas sutartį, įtraukia pirkliams nuostatus: globos kryžiuočių pirklius, kaip savuosius, bet jie turės mokėti muitus, nuo seniau įvestus (ab olim institutis); taip pat svetimiesiems bus taikomi suvaržymai, kurie liečia vietinius pirklius (edictis nostris editis et edendis... quibus nostri artantur) [148]. Tarpukary nuo Čartorisko paliaubų iki Ašmenos maišto (1431—1432) Algirdaitis daugiau gali atsidėti prekybos reikalams. Jis rašo vyriausiam magistrui, kad neatsakytų paramos pirkliams, vykstantiems į Sileziją ir Dancigą. Kai kurie tų prekybininkų yra kunigaikščio „rūmų tarnai" (Hofgesinde). 1432 m. rugpjūčio 13 d. prašo magistro leidimo Breslavo gyventojams laisvai keliauti, girdi, jie „mums suteikia daug malonumo" (viel Lipnisse bezeigen) [149]. Ir šiaip kultūros reikalai Algirdaičiui nesvetimi. Pvz., jis rūpinosi aukštutinę ir žemutinę Lucko pilis apsupti mūru. Tai padaryti nespėjo, ir dalis žemutinės pilies paliko medinė. Pagaliau Švitrigailos valdoma Lucko žemė nebuvo kokia pusiau laukinė. Jau 1432 m. Lucke ir Kremenece randame vokiečių ir lenkų, iš kurių tarpo paprastai buvo renkami vaitai. Taismet Luckas iš Jogailos gavo Magdeburgo teisę. Peremišliui ją suteikė

Vytautas. Apie Vladimiro vokišką teisę yra pėdsakų net iš XIV a. vidurio. Švitrigaila savivaldybę suteikė Kremenecui (1438) ir Litowižui [150].

Lieka dar kai ką pasakyti apie Švitrigailą kaip žmogų. Dlugošas jį vadina „vyru labai nepastovaus būdo" (fluxi et magnae varietatis vir ingenii). Kitoje vietoje jis sako, girdi, tas kunigaikštis kiekvieno vėjo „greičiau kaip nendrė lankstomas" (arundine celerius). Vieną kartą kanauninkas istorikas tiesiog drebia: „tikras beprotis" (furiosus et demens). Dar „Lenkijos Istorijoje" randame sakinį, jog Algirdaitis „vemia keiksmais" (evomebat probra). Pagaliau jis Švitrigailą laiko „girtuokliu ir linksmo gyvenimo žmogum" (ebrietati et solatiis deditus) [151]. Bet toks apibūdinimas, žinant to lenkų oficialaus istoriko nusistatymą ir atsimenant istorijos faktus, įgauna kiek kitokią vertę. Peržiūrėdami rusų metraščius, matome ką kita, pvz., Gustino metraštis nekalba apie beprotiškumą ar girtybę, o žino tik žiaurumą (svirep ir neistov) [152]. Vienas vokiškas šaltinis nė to nežino, bet Švitrigailą pavadina „garbingu kunigaikščiu" (inclytus princeps) [153].

Kalbėdami apie Švitrigailos ypatumus, Stadnickis, Liubavskis, Lewickis ir dar ne vienas istorikas laikosi Dlugošo [154]. Daug atsargesnis yra Gruševskis, kuris apie tą Algirdaitį sako, jog turėjęs „nepaprastą energiją, judrumą ir ištvermę, bet nepasižymėjęs gabumais ir nuoseklumu". Tiesa, jis randa galima Švitrigailą įtarti buvus nenormalų bei psichopatą, bet vis dėlto randa ir jame vado žymių. Jo svarbiausias argumentas — Gerasimo sudeginimas [155]. Bet ir šį žiaurų pasielgimą reikia imti to meto akiračiu. Nutarimas sudeginti aukštus dvasininkus yra nesvetimas rusų metraščiams. Antra vertus, aukštos kultūros Vakaruose nelabai seniai sudegintas kunigas ir universiteto profesorius Jonas Husas (1415) ir Jeronimas Pragiškis (1416). Panašių sudeginimų inkvizicijos istorija žino ir daugiau. Jei dėl to Katalikų Bažnyčios vadams neprikišama psichopatiškumo, manau, to negalima prikišti ir Vytauto pusbroliui. Pagaliau puikų pavyzdį didžiajam kunigaikščiui davė par excellence katalikai lenkai. Jau kitoje vietoje minėjome, jog per 1433 m. karą su ordinu gyvus žmones degino ne tik husitai, bet ir patys lenkai.

Tiesioginiais liudijimais apie Švitrigailos girtuokliavimą galima būtų laikyti nebent ordino kasos išmokėjimus, kai kunigaikštis ten gyveno kaip pabėgėlis. Nuo 1402 m.

gruodžio 6 d. iki kitų metų lapkričio 16 d. jam pristatyta 9 statinės vyno [156]. Bet reikia atsiminti, jog Algirdaitis pas kryžiuočius gyveno su daugeliu palydovų, taip pat nuolat priiminėjo ir išsiuntinėjo pasiuntinius. Vadinasi, negalima manyti, kad jis vienas tuos svaigalus būtų išgėręs. Be to, reikia pastebėti, jog kunigaikščio rūmuose gausiai buvo vartojamos fygos, migdolai ir džiovintos vynuogės [157]. Antra vertus, ir pats kryžiuočių vienuolijos magistras ne mažiau vartojo svaigalų (Tresslerbuch). Žinoma, aš nesakysiu, kad Algirdaitis būtų buvęs koks šventuolis, asketas. Plačiai suprantamo dorovingumo požiūriu jis nebuvo nei geresnis, nei blogesnis už kitus to meto Vakarų ir Rytų Europos valdovus, su kuriais jam teko artimai bendrauti. Tas pats Dlugošas, kaip mūsų rašyta, girtybę prikiša ir Jogailai. O Romos imperatoriaus Zigmanto žiaurumo ir linksmo smaguriavimo atsitikimai yra istorijos paliudyti [158].

Švitrigaila buvo tiesaus ir nuoširdaus būdo žmogus. Apie tai prasitarė ir tokie nepalankūs jam istorikai, kaip Stadnickis ir Lewickis [159]. Kitoje vietoje jau minėjome jo santykius su rusais ir lietuviais. Livonijoje jį rėmė riteriai, knechtai ir apskritai visi gyventojai [160]. Pagaliau nemaža ir lenkų jam pritarė. Posilgė sako, jog „daug lenkų persimetė pas jį" (vil Polan worffin sich ouch czu ym) [161]. Žinomas atsitikimas, kad lenkas Stromyl su žmona ir vaikais perbėgo pas Švitrigailą [162]. Jis neturėjo Lenkams kažin kokios aklos rasinės neapykantos. Kai kada tos tautybės žmones jis naudojo pasiuntinybėms. Pagaliau kaip Volynės kunigaikštis jis ir su Lenkų valstybe bendradarbiaudamas mokėjo išlaikyti taktą [163]. Vadinasi, jis gynė ir kovojo vien už Lietuvos savarankiškumą ir jos garbę.

[1] *Długossii Joannis.* Historiae Polonicae lib. XIII, 103, 90, 105, XI, 542, 418 ir passim.

[2] Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XVII, plg. V, VI.

[3] *Prochaska A.* Codex epistolaris Witoldi, p. 489; Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków, t. I priedai p. 18; Marienburger Tresslerbuch, 147, 154.

[4] Ród Gedimina, 164.

Prof. *K. Būga* rašo „Švitrigaila", bet jisai klausimo iš esmės nesprendžia ir visiškai nealškina šaltinių dvilypio rašymo. Vadinasi, dabartinė Švitrigailos vardo rašyba reikalautų platesnio pagrindimo. Žr. jo „Apie lietuvių asmens vardus" (atsp. iš „Liet. Tautos"), Vilnius, 1911, p. 39.

[5] *Wolff.* Kniaziowie Litewsko-Ruscy, 336—339; *Stadnicki.* Bracia Władysława-Jagiełły, 9 tol.

[6] Bracia etc. 305.

[7] Histor. Polonicae, 1. X, 460, 500 (405—406 Švitrigaila trečioje vietoje).

[8] Poln. sobr. russk. letopisej, XVII, 528.

[9] Codex epistolaris saec. XV, t. II, n. 192, p. 263, n. 191, p. 259; *Turgenev.* Supplementum ad Hist. Russiae Monumenta, CXVII.

[10] Istorija Ukrainy Rusi, IV, 160, 512; Dzieje Wielkiego Ks. Litewskiego, I, 77.

[11] Historiae Polonicae, X, 460; *Lewicki.* Powstanie Świdrygiełły, 50.

Viename kitame 1446 ir 1451 m. dokumente Švitrigaila dar vadinamas Aleksandru, bet, kadangi dokumentų originalai nežinomi, tai čia greičiausiai bus koks apsirikimas ar klaida. *Halecki.* Ostatnie lata Świdrygiełły, 136.

[12] *Raczyński.* Codex diplomaticus Lithuaniae, 59—60; plg. *Kotzebue.* Switrigail, 20; *Stadnicki.* Bracia, 352 ir *Wolff.* Ród Gedimina, 164—5.

[13] Codex diplomaticus eccl. s. St. cath. Vilnensis, t. I, N. 20.

[14] *Johannes de Segovia.* Monumenta Conciliorum, t. II, p. 619 tol. Cit. pagal *Lewicki.* Powstanie, 208 tol., 302—303.

[15] Dzieje unii Jagiellońskiej, I, 103.

[16] Polnoje sobr. r. let., XVII, 94, 325, 514—5; *Gruševskij.* Istorija Ukrainy, IV, 144; *Lewicki.* Powstanie, 50 tol.; *Kolankowski.* Dzieje W. Księstwa, I, 61.

[17] Scriptores rer. Prussicarum, III, 243; Poln. sobr. r. let. XVII, 94; *Stadnicki.* Bracia, 306 tol.; *Lewicki.* Powstanie, 50 tol., 303.

[18] CW, 94.

[19] *Halecki.* Dzieje, I, 143, prier. 2; *Lewicki.* Powstanie, 52, 303; *Gruševskij.* Istorija; *Caro.* Geschichte Polens, III, 191.

[20] *Przezdziecki.* Rachunki dworu Jagiełły, 167—168, Życie domowe W. Jag. 29; Historiae Polonicae, X, 505 tol.; Poln. sob. r. let., II, 352; Kronika polska, litewska etc., II, 98; Switrigail., 24 tol.; Geschichte Preussens, V, 638, VI, 22; *Stadnicki.* Bracia, 307—309.

[21] Scriptores r. pruss., III, 244; CW, 50; *Lewicki.* Powstanie 52; *Stadnicki.* Bracia, 308 tol.

[22] *Voigt.* Codex dipl. Prussicus, VI nn. 57 ir 66 (atspausta 46!).

[23] *Lewicki.* Powstanie. 52, 304 ir *Stadnicki.* Bracia, 309—310.

[24] Hist. Polonicae, X 528.

[25] *Halecki.* Dzieje unji, I, 160 tol.; *Lewicki.* Powstanie, 53 tol. (jo skirtinga nuomonė); *Kolankowski.* Dzieje W. Księstwa, I, 77; *Gruševskij.* Istoria, IV, 152 tol. 439.

[26] Akta unji, n. 38.

[27] Poln. sobr. r. letopisej, II, 352.

[28] *Kotzebue.* Switrigail, 31.

[29] Scriptores r. prussicarum, III, 244; Istoria Ukraini Rusi, IV, 161, pal. 443.

[30] Ten pat, 245.

[31] Poln. sobr. russk. letopisej, XVII, 49, 98 ir V, 253; *Lewicki.* Powstanie, 54 tol.

[32] Scriptores r. pruss., III, 255; CW, 963; *Lewicki.* Powstanie 53.

[33] *Voigt.* Cod. dipl. prussicus, V, 124 ir 125; CW, 249.

[34] CW, p. 960 tol. (priedai, gaila, ordino kasos sąskaitos ne visai tinkamai išleistos); *Halecki.* Dzieje unji, I, 172 tol.: *Kolankowski.* Dzieje W. Księstwa, I, 77 tol.; *Lewicki.* Powstanie, 52—53; Scriptores r. pr., III, 255—256; M. Tresslerbuch, 176, plg. 163—164.

[35] Scriptores r. pr. III, 258 tol.; Powstanie, 54; *Kolankowski.* Dzieje W. Ks., I, 81 tol.; *Stadnicki.* Bracia, 314—15.

[36] Scriptores R. Pr., III, 259, 267; Historiae Polonicae, X, 554 tol. (nors čia įvykiai painiojama su ankstesniais faktais); Cod. Dipl. Pruss., V, 137; *Raczyński.* Cod. Dipl. Lith. 87, 258; *Kolankowski.* Dzieje, I, 82—83; *Lewicki.* Powstanie, 305, past. 26.

[37] Hist. Pol., X, 554; Poln. Sobr. R. Let., II, 352; *Gruševskij.* Istorija, IV[2], 154, 178 tol.; *Halecki.* Dzieje unji, I, 181—182; *Ljubavskij.* Očerk istorii, 66—67.

[38] Pln. Sobr. R. Let., XVII, 50 tol.; Scriptores R. Pr., III, 271; CW, n. 352; *Halecki.* Dzieje unji, I, 181 tol.; *Lewicki.* Powstanie, 56 tol.; *Stadnicki.* Bracia, 316.

[39] CW, n. 375; Scr. R. Pruss., III, 291; Historiae Polonicae, X, 571; *Gruševskij.* Istorija, 63 tol.; Poln. Sobr. R. Let., VI, 136; *Lewicki.* Powstanie, 57 tol.; *Kolankowski.* Dzieje, I, 85 tol.

[40] *Karamzin M. N.* Istorija Gos. Rossijskago, t. V, 162 tol.; Historiae Polon., X, 570—571; plg. *Lewicki.* Powstanie, 58 ir *Kolankowski.* Dzieje, I, 86.

[41] Powstanie, 59, 306—307 (past. 40—43); plg. *Stadnicki.* Bracia, 319.

[42] *Turgenev.* Supplementum ad Hist. Mon., n. 112 (nors tą dokumentą leidėjas nukelia į 1407 m., tai, be abejo, neteisinga); plg. Cod. W., 163, 184 ir 187.

[43] *Turgenev.* Supplementum, 112; *Karamzin.* Istoria, V, 165—170; *Gruševskij.* Istorija, IV, 161, 443 (ir Maskva galėjusi sutikti, kad Švitrigaila būtų paimtas į nelaisvę); plg. Stryjkowski. II, 124.

[44] CW, 187, 428; Powstanie, 59.

[45] *Karamzin.* Istorija, V, 172; plg. *Gruševskij.* IV, 161.

[46] CW, 203—204, 202, 187.

[47] Ten pat, 204.

[48] Histor. Pol., XI, 217; Poln. Sob. R. Let., XVII, 332; plg. *Lewicki.* Powstanie, 60; *Halecki.* Ostatnie Lata, 139.

[49] Matyt, iš pavardės spręsdamas, *Lewickis* abejoja, ar jis lenkas, ar vokietis, o *Kolankowskis* tiesiog jį vadina ordino pabėgėliu. Bet, šiaip ar taip, Frankenbergas turėjo būti ištikimas, jei jam pavesta tokia atsakinga pareiga. Plg. Powstanie, 60; *Kolankowski.* Dzieje, I, 135.

[50] Historiae Pol., XI, 217 tol.; Poln. Sobr. R. Let., XVII, 332.

[51] *Stadnickis* mano, jog jis ir jo tėvas buvę dideli Lenkijos priešininkai. Bracia, 321.

[52] Histor. Pol., XI, 217; Poln. Sob. R. L., V (Sofijos I) 260, XVII, 57 tol., 282 tol.; CW, p. 404—407; *Daniłowicz.* Skarbiec, II n. 1229; plg. Powstanie, 60—61.

[53] CW, p. 404—407; Poln. Sob. R. Let., V, 260 (Sofijos), XVII.

[54] Script. R. Pruss., III, 375; *Długosz.* Histor. Polon., XI, 217—218; Skarbiec, II n. 1248 (prierašas); CW, p. 412, 433 ir n. 783; plg. *Stadnicki.* Bracia, 322 tol. ir *Lewicki.* Powstanie, 62—63.

[55] CW, p. 430, 440.

[56] Istorija, IV, 163—164.

[57] CW, p. 450.

[58] Dr. *Ivinskis* Z. Geschichte des Bauernstandes, 99—106 (čia ir visų nuomonių įvertinimas).

[59] Scrip. R. Pruss., III, 376; CW, n. 835; Cod. XV, II, p. 286; *Goll.* Čechy a Prusy, 214; *Gruševskij.* IV, 161.

[60] *Voigt.* Geschichte, VII, 351—355; plg. *Kolankowski.* Dzieje, I, 136.

[61] *Voigt.* Geschichte, VII, 353, 377—378; Cod. W., p. 447, 450, 480—481, 484—485; plg. *Lewicki.* Powstanie, 61—62 ir Skarbiec, II, n. 1296, 1299.

[62] *Voigt.* Geschichte, VII, 378 tol.; *Długosz.* Hist. Pol., XI, 219; Archivum Ks. Sanguszków, I, 26—27; CW, p. 489—490; *Lewicki.* Powstanie, 64—65; *Stadnicki.* Bracia, 322—323.

[63] CW, 484 (Ordino magistro laiškas VII.11).

[64] Akty Zapadnoj Ros., I, n. 12 ir k.; CW, 490, 569; Skarbiec, II, n. 1398, 1401; Archiw. Sanguszków, I, 28—29.

[65] CW, 514; Skarbiec, II, 1314. *Danilovičius* mano, jog tai Vytauto apgyvendinti apie Trakus totoriai, kuriuos sukurstęs Žygimantas, Vytauto brolis. Tuo tarpu, pagal *Lewicki*, tai užsieniečiai, kurie buvo užpuolę rusiškas Lietuvos sritis. Powstanie, 65. Plg. *Kotzebue.* Switrigail, 42.

[66] *Voigt.* Geschichte, VII, 437; *Kotzebue.* Cit. v. 42; plg. Powstanie, 65—66.

[67] *Voigt.* Cit. v. 428; CW, 567.

[68] *Dogiel.* Codex Diplomaticus, IV, 115; *Długosz.* Historiae, XI, 365; Skarbiec, II, n. 1411; CW, 921.

II. DIDŽIOJO KUNIGAIKŠČIO LAIKAI

[1] Powstanie, 8—9, 71—72, 292 (*Lewickis* čia skiriasi nuo *Caro, Prochaskos, Smolkos* ir kt.).

[2] Akta unji, 2, 64.

[3] Akta unji, 35, 67.

[4] CW, 942; *Gruševskij.* IV, 156, 160, 166; Akty Zap. Rossii, I, n. 17—20; plg. *Kutrzeba.* Unia etc. leidiny „Polska i Litwa", 514, 523.

[5] Akta unji, 107.

[6] Hist. Pol., XIII, 78; Cd. XV, II, n. 204 p. 289; *Prochaska.* Ostatnie lata Witolda, 154.

[7] *Długosz Jan.* 178.

[8] Hist. Polon., XI, 411, 481; XII, 623, XIII, 38; Cd. XV, I, 2 dal. n. 5 p. II (Olesnickio laiškas Vilniaus vyskupui); *Smolka St.* Jan Długosz, 170 (Olesnickio programa).

[9] Historiae Polonicae, XI, 414—416.

[10] Powstanie, 47; Dzieje unji, I, 273; Dzieje W. Ks. Litewskiego, I, 161; Litovsko-russkij sejm, 63; Liet. istorija (prapl. laid. 1919), 94; Jogaila, 250—251; Vytautas Didysis, 232—233.

[11] *Gruševskij.* Istorija Ukrainy, IV, 443 (prierašas); *Puzyna.* Switrigail von Litauen, 72—76.— Nežinia dėl ko šia monografija savo darbuose apie Švitrigailą nesiremia nei *Haleckis,* nei *Kolankowskis,* nei *Lowmiański,* nei kiti. Tuo tarpu *Puzyna* pirmasis tarė naują žodį apie Švitrigailą ir daug tuo klausimu yra rašęs lenkų žurnaluose. Jo vardą ir dabar užtinkame lenkų istorijos mokslo spaudoje. Plg. mano pastabą „Židinyje"; 1930 m., Nr. 8—9, p. 179—180.

[12] Hist. Pol., XIII, 84—85.

[13] Scr. R. Pruss., III, 494 (prierašas).

[14] Cod. XV, II n. 191 p. 258; *Turgenev.* Supplementum, n. 117.

[15] Sc. R. Pruss., III, 493; Cod. XV, II n. 208 p. 300.

[16] Hist. Pol., XI, 418.

[17] Hist. Pol., XI, 413 (Jogaila prie Vytauto manęs apie Švitr. kandidatūrą). *Kolankowskis* (Dzieje, I, 164 ir 196 prier.), manau, be pagrindo remiasi Žygimanto Kęstutaičio laišku Jogailai 1433.IX.25.

[18] Priešingai, *Haleckis* pabrėžia senąjį Vytauto—Švitrigailos antagonizmą, Dzieje unji, I, 246.

[19] Istorija Ukrainy etc., IV, 443 prierašas; Hist. Polon., XI, 417; plg. *Kutrzeba.* Unia Polski z Litwą (rinkiny „Polska i Litwa etc.") 523—524.

[20] Hist. Pol., XI, 414, 418.

[21] Ten pat, 414, 417, 419; plg. *Stadnicki.* Bracia, 325—327; *Lewicki.* Powstanie. 71—72.

[22] Scr. Rer. Pruss., III, 494 (prier.); Poln. Sobr. R. Letopisei, XVII, 528.

[23] Man neteko rasti, kad kuris žymus ar nežymus, vėlesnių ar dabartinių laikų lenkų istorikas būtų pasisakęs prieš uniją. Pvz., žymus mokslininkas prof. dr. *A. Lewickis* savo vertingą studiją „Powstanie Świdrygiełły" baigia unijos šūkiu: „In hoc signo vinces".

[24] Ten pat, 427; Cd. XV, II n. 191 p. 259 (tas pat *Raczyński.* Codex, 350). Plg *Prochaska.* Ostatnie lata Witolda, 343.

[25] Hist. Pol., XI, 435.

[26] *Hildebrand.* Urkundenbuch, VIII, n. 407.

[27] Archivum Sanguszków, I, 30—33.

[28] Uwagi, 65; *Puzyna.* Switrigail, 55 tol., 77 tol.

[29] Plg. *Mansi.* Sacr. Con. Coll., XXX, 528.

[30] Plg. *Halecki.* Dzieje unji, I, 273, 275; Skarbiec, II nn. 1517—1518; *Šapoka* „Jogailoje" 251; *Prochaska.* Ostatnie lata, 150.

[31] Histor. Polon., XI, 372, 375, 380 tol.; Script. R. Pruss., III, 493 prier.; Cd. XV, II, n. 183.

[32] CW, 836.

[33] *Lowmiański.* Uwagi, 64—66; *Liubavskij.* Litovsko-Russkij Sejm, 62; *Kutrzeba.* Unia etc. leid. „Polska i Litwa", 504; *Lewicki.* Powstanie, 36, 300; *Kolankowski.* Dzieje, I, 153 tol.; *Prochaska.* Ostatnie Lata W., 209.

[34] Histor. Pol., XI, 405—406.

[35] CW, 953—954, plg. 1348; Skarbiec, II n. 1524, 1529.

[36] CW, 954; *Kotzebue.* Switrigail, 47.

[37] Powstanie, 314 (pastabose); *Hildebrand.* Urkundenbuch, VIII, 395.
[38] Hist. Pol., plg. Powstanie, 72.
[39] CW, 427; plg. *Gruševskij.* IV, 166.
[40] *Długosz.* Hist. Pol., XI, 422.
[41] Hist. Pol., XIII, 85; *Gruševskij,* IV, 203, 445.
[42] Urkundenbuch. VIII, įžangoje p. IX.
[43] Hist. Polon., XI, 419, 422—423; Cd. XV, II, n. 191 p. 259, tas pat *Turgenev.* Supplementum, 117.
[44] Dzieje, I, 168—169.
[45] Hist. Pol., XI, 419. Lietuvos metraštis *(Bychovco)* kalba net apie kibimą į karaliaus barzdą. Poln. Sobr. R. Let., XVII, 528. Bene bus čia Lenkų šaltinių įtaka?
[46] Plg. Sc. R. Pruss., III, 494 prier. Apie tą patį *Gruševskij.* IV, 445.
[47] Histor. Pol., XI, 419, 423, 424, 426—427; Cd. XV, II, n. 191.
[48] CW 950, n. 1461; Skarbiec, II 1520 (Švitrigailos dokumentas); plg. *Kolankowski.* Dzieje W. Księstwa, I, 166.
[49] Scr. R. Pruss., III, 494; plg. Powstanie, 74. *Haleckis* mano, jog apie Podolės miestų užėmimą Lietuvoje sužinota tik XI.9. Dzieje, I, 277.
[50] Skarbiec, II, 1522. *Halecki.* Dzieje, I, 279.
[51] Hist. Pol., XI, 424—425.
[52] Istorija Ukrainy, IV, 167 ir 445; *Długosz.* Hist. Pol., XI, 434. Zbaražą ir Kremenecą Vytautas buvo davęs Dimitrui Kaributui, bet vėliau Lenkai tuos miestus pasisavino. Kai dabar Švitrigaila susigrąžino tas pilis, tai iš lenkų pusės buvo skelbiama, kad įpuolęs į Lenkiją. Plg. *Puzyna.* Switrigail, 81 tol.
[53] *Lewicki.* Powstanie, 75; Dzieje W. Księstwa, I, 169; Istorija Ukrainy, IV, 445.
[54] Cd. XV, II, n. 191; Sc. R. Pruss., III, 494; plg. Hist. Pol., XI, 426—427 (datomis negalima pasitikėti); *Puzyna.* Op. c., 82; *Bychovco* metr., Poln. Sobr. R. Let., XVII, 529 (Jogailai kreipiantis į tarybą, Švitrigaila jį paleidęs).
[55] Hist. Polon., XI, 432.
[56] Hist. Polon., XI, 433—435; Cd. XV, II, 191; plg. *Kolankowski.* I, 169—170.
[57] Histor. Pol., XI, 435, 442—443; Cd. XV, II, 191; plg Sc. R. Pruss., III, 494.
[58] Powstanie, Priedas II.
[59] Hist. Polon., XI, 444; plg. Powstanie, 91—92.
[60] Scr. R. Pr., III, n. 495.
[61] Hist. Pol., XI, 444—445 (l. Švitrigailai); Cd. XV, II, 191 (l. magistrui); plg. *Voigt.* Geschichte, VII, 568—569.
[62] *Voigt.* Geschichte, VII, 569.
[63] Dzieje unji, I, 281; *Lewicki.* Powstanie, 92; *Kolankowski.* Dzieje, I, 176; *Voigt.* Geschichte, VII, 566—568; plg. *Kotzebue.* Switrigail, 56 tol.
[64] Powstanie, priedas III; Skarbiec, II, 1548—1551; *Kotzebue.* Switrigail, 56 tol.
[65] CW, 953—954; Cd. XV, II, 204 ir 188; Akty Zap. Rossii, I n. 8; *Gruševskij.* Istorija, IV, 171; plg. Powstanie, 80.
[66] Cd. XV, II, n. 189; Powstanie, priedas II ir 81; *Gruševskij.* Cit. v. 171.
[67] Cd. XV, II, n. 208, 302.

[68] Cd. XV, II, 953 ir Urkundenbuch, VIII, 398 (taip pat įžanga XIII); *Voigt.* Geschichte, VII, 566; plg. Powstanie, 87 tol.

[69] *Voigt.* Geschichte, VII, 566.

[70] Cd. XV, II, 191; Urkundenbuch, VIII (Įž. IX); plg. *Odložilik.* Husicy, 28.

[71] Urkundenbuch, t. p. 530 p. 315 ir n. 591; Skarbiec, II, 1555—1556; *Kotzebue.* Aeltere Geschichte, III, 468.

[72] Urkundenbuch, VIII, n. 462, p. 271 tol. Sutartis dar yra, tik netobulai išspausdinta, „Skarbiec'e", II, 545; *Kotzebue.* Aelt. Gesch., III, 468—471.

[73] Nei Livonijos magistro, nei jo pasiuntinių Skirsnemunėje nebuvę. Taip Švitrigailos laiške Jogailai 1431.VI.20. Supplementum, 117. Vadinasi, galėjo nedalyvauti ir dar vienas kitas sutartyje minimas asmuo. Plg. Powstanie, 315, past. 51.

[74] Urkundenbuch, VIII, 538, 541.

[75] Sobranije gos. gramot. I n. 19; *Kolankowski.* Dzieje, I, 173.

[76] *Voigt.* Geschichte, VII, 566.

[77] Laiškas pas *Beblavy.* Liet.-Čekų santykiai, p. 94—95; plg. Skarbiec, II, 1530; *Kotzebue.* Geschichte, 234; *Kotzebue.* Switrigail, 48 tol. ir Powstanie, 83.

[78] *Odložilik.* Husicy, 25, 28; *Goll.* Čechy, 222; *Florovskij.* Čechi i vost. slav., 320—321; *Kotzebue.* Switrigail, 54—55, 61; *Beblavy.* Cit. v., 46; Cd. XV, II, 204 (Olesnickio l.).

[79] *Raczyński.* Codex, 358.

[80] *Turgenev.* Supplementum, 117. Tas pat Urkundenbuch'e, VIII, n. 463.

[81] Histor. Pol., XI, 445—447; Cd. XV, II, n. 194 (Jogailos laiškas nežinomam pralotui 1431.VIII.1); plg. Scr. R. Pruss., III, 495 ir Powstanie, 92—95.

[82] Hist. Polon., XI, 447—448; *Voigt.* Geschichte, VIII, 570 tol.

[83] Cd. XV, II n. 189; 190 (Švitrigailos laiškas magistrui); 194 (Jogaila — nežinomam pralotui); 208 (magistras — Erikui); Powstanie, priedas II; Scr. R. Pruss., III, 495; plg. *Kotzebue.* Switrigail, 52 tol.

[84] Hist. Pol., XI, 449—451; *Raczyński.* Codex diplomaticus, 353—354; plg. Powstanie, 97—99.

[85] Hist. Pol., XI, 452 tol.; Skarbiec, II, 1561; *Gruševskij.* IV. 169—171; plg. Powstanie, 99—101.

[86] Sc. R. Pruss., III, 497 ir past. 1; *Voigt.* Geschichte, VII, 561.

[87] Hist. Pol., XI, 457—458; Cd. XV, II n. 195, 196, p. 266—267; Sc. R. Pruss. III, 496; Urkundenbuch, VIII, 503.

[88] Hist. Pol., XI, 460—461; Sc. R. Pruss., III, 496; Urkundenbuch, VIII, nn. 504—510, pal. įžangoje X p.; *Voigt.* Geschichte. VII, 574.

[89] Hist. Pol., XI, 461—462.

[90] Dzieje unji, I, 283.

[91] Histor. Pol., XI, 458; Urkundenbuch, VIII, įž. X; *Krollmann.* Polit. Geschichte d. Deut. Ordens, 132.

[92] Supplementum, n. 118 (Švitr-los dokumentas); *Kotzebue.* Aeltere Geschichte, III, 477—482 (Jogailos dokumentas); Skarbiec, II, 1562 (Jogailos dokumento lenkiškas vertimas); plg.: Urkundenbuch, VIII, 501; Scr. R. Pruss., III, 496, prier. 2; *Odložilik.* 28, 35; *Gruševskij.* IV, 172—175.

Negalėjau pasinaudoti Švitrigailos dokumentu, išspausdintu iš originalo pas *Buczynski B.* Pryczinki do czasiv Świdr-la (Zapiski Tow. Szewczenka, t. 76 (1907 m.), p. 130 tol.

[93] Urkundenbuch, VIII, įž. X; n. 97 p. 60.

[94] Dzieje W. Księstwa, I, 180; *Halecki.* Dzieje unji, I, 285—286.

[95] *Gruševskij.* Istorija, IV, 172; Urkundenbuch, VIII, n. 508 p. 304.

[96] Sc. R. Pruss., III, 496; Urkundenbuch t. p., nn. 195—196 p. 266—267; plg. t. p. n. 503, p. 299 / vyr. mag-ras IX.10 rašo, kad jau 14 dienų, kai naikina Lenkijos žemes).

[97] Urkundenbuch, VIII, 500 p. 297; Cd. XV, II, n. 198 p. 269, 282; Sc. R. Pruss., III, 496; plg. Skarbiec, II, 1423, 1560, 1563; Powstanie, priedas III.

[98] Urkundenbuch, VIII, n. 500, 524, 538 (l. Rygos arkivyskupui), 541, 551.

[99] Cd. XV, III, n. 10 (priedas) p. 515—516.

[100] Hist. Pol., XI, 469—470, Cd. XV, II, 204 p. 291 (Olesnickio laiškas), III, n. 10 (priedas) p. 515; Urkundenbuch, VIII, 533; plg. Powstanie, 127—128.

Apie Švitrigailos nuo sosto numetimo sumanymą žr. dar Długosz, XI, 445.

[101] CW n. 1426; Urkundenbuch, VIII, 281.

[102] Moldavijos viršininkas Aleksandras buvo miręs prieš balandžio 7 d. Dabar viešpatavo jo sūnūs Elijas ir Steponas.

[103] Urkundenbuch, VIII, n. 581, 589 (kryžiuočių dokumentas), 590, 608; *Napiersky.* Russ., Livl. Urk., n. 232; Skarbiec, II, 1599, 1602; plg. *Kotzebue.* Switrigail. 75 tol.

[104] Urkundenbuch, VIII, n. 10 (priedas), 606.

[105] Ten pat, 517, 596, 606, 632; Poln. Sobr. R. Letop., V (1851 m.), p. 27 (II Pskovo metr.); Switrigail, 143—144 (pried. n. 1); Histor. Pol., XI, 640—641; *Voigt.* Geschichte, VII, 594; Skarbiec, II, 1608.

[106] Urkundenbuch, VIII, 561, 565, 581, 583; Cd. XV, II, 197 ir III, 10 (priedas); *Raczyński.* Codex, 355—356, 359—360, 368—369; plg. *Voigt.* Geschichte, VII, 594 tol.

[107] *Raczyński.* Codex, 355—359; *Voigt.* Geschichte, 580—581.

[108] Cd. XV, II, n. 199, 200, 204—205; Urkundenbuch, VIII, 522; *Voigt.* Geschichte, VII, 581—583, 592—593; plg. Powstanie, 116—119.

[109] Mansi. T. XXX, p. 66—69; *Odoricus Raynaldus.* Annales Ecclesiastici, t. XVIII, prie 1431 m. (puslapiai nežymimi); Cd. XV, II, 205; plg. Powstanie, 120—121.

[110] Cd. XV, II, 201, p. 284, taip pat n. 197—198; Urkundenbuch, VIII, 512, 524, 532; Powstanie; pried. IV.

[111] *Voigt.* Geschichte, VII, 576.

[112] Cd. XV, II, n. 203, p. 286; *Voigt.* Op. c., 583; Skarbiec, II, 1584; Powstanie, 125 ir *Kotzebue,* Switrigail, 70.

Lewickis ir turbūt jo įtakoje *Kolankowskis* (Dzieje Księstwa, I, 182) su *Haleckiu* (Dz. unji, I, 287) kalba apie regenciją. Bet *Voigtas* (Gesch., VII, 583) ir *Kotzebue* (cit. vietoje) čia supranta karaliavimą. Tokiai nuomonei iš tikrųjų duoda pagrindo Šafranco laiškas.

[113] Cd. XV, III, n. 13 (pried.), p. 519; plg. *Gruševskij.* Istorija, IV, 173 ir *Halecki.* Dzieje, I, 286—287.

[114] Urkundenbuch, VIII, 530, p. 315; n. 532, 591; Skarbiec, II, 1576—1577, 1579, 1581; *Voigt.* VII, 597; plg. *Kotzebue.* Switrigail. 61—78.

[115] Cd. XV, II, n. 198, 202.

[116] Hist. Pol., XI, 520 ir kitose vietose; Skarbiec, II, 1564—1566; Urkundenbuch, VIII, 530, 537, 611; Cd. XV, I, 74—75, II, 229; *Raczyńs-*

kl. Codex, 361—362; plg. *Kotzebue.* Switrigail, 52, 80, 82—83 ir Powstanie, 124, 227.

[117] Cd. XV, II, 197, 205; t. p., III, 12 pried.; *Voigt.* Geschichte, VII, 578, 608—609; Powstanie, 133—136.

[118] *Voigt.* Geschichte, VII, 583; Hist. Pol., XI, 434, 445; plg. Skarbiec, II, 1578.

Stadnicki. Bracia, 331 (paraštėje), kalbėdamas apie šį vyną, cituoja *Voigtą* p. 576, bet ten rašoma vien apie nuodus.

[119] *Raczyński.* Codex, 368, 71 tol.; Skarbiec, II, 1616; *Voigt.* Geschichte, VII, 594, 598; Urkundenbuch, VIII, 606; Sc. R. Pruss., III, 498 (suv-mas 8 dienos po Marijos Užgimimo).

[120] Cd. XV, I, p. 78; II, 212; t. p. 366—367, 407, 420, 444; III, 65; Histor. Polon., XI, 348, 409, 445, 454—455, 470, 479, 481, 572, 668; Cod. Cath., Wilnensis, n. 110; Liber Cancellariae St. Ciolek, I, 475; *Barvinskij.* Žigimont, 24 tol.

[121] *Kopystiański.* 8.

[122] Hist. Pol., XI, 479.

[123] Hist. Pol., XI, 479—480; Urkundenbuch, VIII, n. 624; P. Sob. R. Let. XV (Tverės m.), 489, XVII (Supras l.), 61; Scr. R. Pruss., III, 498; Skarbiec, II, 1620; plg. *Kotzebue.* Switrigail, 84 tol. ir *Stadnicki.* Bracia, 333 tol.

Pastarasis autorius nuvertimą datuoja rugpjūčio 17—21 d., bet jo argumentacija silpna ir, antra, ji skiriasi nuo tokių žymių autorių kaip *Lewickis* ir *Voigtas* (Powstanie, 148, 328, past. 43; Geschichte, VII, 598).

[124] *Prof. I. Jonynas* mano, jog įtarimas buvo be pagrindo. „Liet. Enciklopedija", t. I, p. 248.

[125] *Boniecki.* Poczet Rodów, 62, 77—78, 120, 186—187, 316; *Woli.* Kniaziowie, 97, 327—328; *Woli.* Senatorowie; 34, 72, 167; CW, 921; plg. *Gruševskij.* IV, 176; *Stadnicki.* Bracia, 333 ir *Kotzebue.* Switrigail, 84 tol.

[126] Sc. R. Pruss., III, 498; P. Sob. R. Let., XV (Tverės), 489; ten pat, XVII (Supraslio); plg. *Barvinskij.* 26.

[127] Michał Zygmuntowicz, 34; Dzieje unji, I, 288; Dzieje W. Księstwa, I, 186.

[128] Hist. Pol., XI, 215, 284, 339, 408 tol. ir XIII, 133; Cd. XV, II, n. 78; Codex Dip. Cath. Wilnensis, n. 29, 70—73; *Florovskij.* 336—337; *Fijałek.* Uchrześcianienie, 99; *Przyjałgowski.* Żywoty Biskupów, I, 28 tol.; palyg. *Šapoka A.* Kultūriniai Lietuvių Lenkų santykiai, leidinyje „Jogaila", 280—283.

M. Andziulytė-Ruginienė spėja, kad Motiejus kilimo buvęs lietuvis. Plg. jos „Žemaičių christianizacijos pradžia" (Athenaeum, VII, 1, Kaunas, 1936). Nors autorė to klausimo giliau nenagrinėja, bet tokiai nuomonei esama pagrindo. Mat Vytautas, Motiejų pristatydamas Žemaičių vyskupu (1417.X.23), vadina origine Lithuanum, o Lvovo arkiv. Jonas ir Vilniaus vysk. Petras, pranešdami Konstanco bažnytiniam susirinkimui apie Žemaičių vyskupijos įsteigimą, jos naująjį vyskupą pavadina tiesiog Lytwanum.

[129] *Raczyński.* Codex, 363—368; Hist. Pol., XI, 284; Voldemar A. Nacionalnaja borba, 165; Šapoka. Cit. v., 280 tol.; Gruševskij. IV, 447.

[130] Hist. Pol., XI, 411, XIII, 45—46; *Šapoka.* Cit. v., 280 tol.

[131] Cod. Diplomaticus Cath. Wiln., n. 13, 44, 62.

Ar Lietuvos vyskupijos teisiškai priklausė Gniezno arkivyskupui, klausimą palieku atvirą. Plg. *prof. Janulaitis A.* Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj, 55.

[132] Fijałek. Polska a chrzest Litwy, 34 tol., plg. *Šapoka A.* Cit. v., 277—284.

[133] Hist. Pol., XIII, 132—133; Cd. XV, I (2 dalis), n. 5, p. 11 (l. Motiejui, rašytas Olesnickio 1445, prieš rugp. 24 d.); plg. Ostatnie lata, 206, Dzieje unji, I, 328; Urkundenbuch, IX, 414 ir Polska a chrzest Litwy, 32.

[134] Urkundenbuch, VIII, 273.

[135] *Napiersky.* Russisch — Livländische Urkunden, n. 231, p. 189—192 (vokiečių dokumentas „a" ir lietuvių „b"). Palyg. Urkundenbuch, VIII, n. 462, p. 271—274 (1431.VI.19 dokum.) ir n. 589.

[136] *B. Barvinskis* bene pirmas klaidingai įvertino 1432.V.15 sutartį ir kai kurių asmenų nedalyvavimą ėmė laikyti sąmokslo pradžia. Žvgimont Keistutovič, 21. Plg. „Lietuviškoji Enciklopedija", 1299—1303 (Astikas).

[137] *Stadnicki.* Bracia, 329; *Kutrzeba.* Unia Polski z Litwą, 504; *Lowmiański.* Uwagi, 70; *Czermak.* Sprawa równouprawnienia, 10; *Lewicki.* Powstanie, 79; *Kopystiański.* Michał Zygmuntowicz, 12; *Smolka.* Jan Długosz, 185.

[138] Čechy a Prusy, 214; *Odložilik.* 16.

[139] Laiške palatinui Liudvikui 1431 m. rugsėjo 13 d., *Raczyński.* Codex, 358; plg. *Liubavskij.* Očerk, 68.

[140] *Stadnicki.* Bracia, 331; *Odložilik.* 35; Powstanie, 149.

[141] Hist. Pol., XI, 369.

[142] Cd. XV, I, (2 d.), n. 5, p. 11; Hist. Pol., XIII, 11—13, 26—27; 95; *Liubavskij.* Očerk, 76—77.

[143] Dzieje W. Księstwa, I, 172—173; Dzieje unji, I, 272.

[144] Šis metraštis apskritai nevisiškai patikimas. Jis labai dažnai painioja įvykius. Kad ir čia. Lietuvos ponai iš pradžių gavę iš Romos atleidimą nuo priesaikos Švitrigailai ir tik tuomet jį nuvertę. Tuo tarpu, kaip matysime vėliau, popiežius nuo priesaikos atleido jau po paties perversmo.

[145] *Lewicki.* Przymierze, 3; *Lowmiański.* Uwagi, 70; *Liubavskij.* Seim, 69; Poln. Sobr. R. Letopisej, XVII (Supr.), 61; t. p. (Bych.), 529; t. p. XV (Tvėrės), 489; *Wolff.* Ród Gedymina, 165—166.

[146] Hist. Pol., XI, 417; plg. *Barvinskij B.* Žigimont Kejstutovič, II (apie Žvgimanto vardą čia pat p. 3—5). *Długoszo* pažiūrą priima *Haleckis* (Dzieje unji, I, 288), *Lewickis* (Powstanie, 149), *Kolankowskis* (Dzieje, I, 187).

[147] Urkundenbuch, V, p. 88, VIII, p. 273; CW, n. 1428, p. 921.

[148] Hist. Pol., XI, 369; Cd. XV, II n. 203, p. 286.

[149] *Raczyński.* Codex, 144, 322, 342 ir k.

[150] *Smolka.* Jan Długosz, 172.

[151] Ten pat. 169, 173; *Kolankowski.* Dzieje, I, 155; *Stadnicki.* Bracia, 328; Powstanie, 219.

[152] Cd. XV, II, n. 192, p. 262 ir n. 197 p. 269; plg. Sc. R. Pruss., III, 494.

[153] Jan Długosz, 173, 186.

[154] Cd. XV, II, n. 220, p. 322.

[155] Hist. Pol., XI, 445; palyg. Cd. XV, II, n. 191, p. 258 ir *Turgenev.* Supplementum, 118; *Kolankowski.* Dzieje, I, 200.

[156] Hist. Pol., XI, 523—524, 534—538.

[157] Cd. XV, II, n. 220, p. 322 (Olesnickio r.); Ten pat, n. 221, p. 325—329 (Kozlovskio pam.); ten pat, n. 223, p. 332—333 (Kipro karal. laiškas); ten pat, III, n. 8, p. 14 (Krok. universiteto posėdis).

[158] *Prochaska.* Latopis, 55; Powstanie, 9, 12, 39, 290 ir passim.; *Kolankowski.* Dzieje, I, 199—200.

Dr. Z. Ivinskis Jogailą vertina kaip *Kolankowskis.* Plg. jo str. „Jogaila valstybininkas ir žmogus" (leidinyje „Jogaila") p. 309—329.

[159] Sc. R. Pruss., III, 498; Urkundenbuch, VIII, 623 p.; Hist. Pol., XI, 480—481; plg. Powstanie, 149 ir 151.

[160] Akta unji, N 54; Cd XV, II, n. 206.

[161] Čia pasakyta, kad Jogaila tuo titulu „paprastai naudojasi" (uni consuevit). Iš tikrųjų tas valdovas *supremus dux* vadinasi jau 1379 m. (mat tuomet Trakų sritį beveik didžiojo kunigaikščio teisėmis valdė Kęstutis). Horodlės akte Lenkų karalius supremus dux, o Vytautas magnus dux.' Ir šiaip dokumentuose ir laiškuose Jogaila beveik visuomet taip rašosi. Manyčiau, jog Gardino unija tik sankcionavo esamą būklę. Kiek skirtingą nuomonę pareiškia *A. Šapoka.* Žr. jo „Valstybiniai Lietuvos santykiai Jogailos laikais", leidinyje „Jogaila", p. 225—228. Plg. *Kolankowski.* Dzieje, I, 12.

[162] Akta unji, n. 55; plg. Hist. Pol., XI. 482 tol.

[163] Palyg. *Kopystiański.* Michal, 9 tol.; *Kutrzeba.* 505 tol.; *Lewicki.* Przymierze, 2—3.

Čia noriu pastebėti, jog vieną Gardino sutarties sakinį galima suprasti, kad ateityje Lenkijos karaliai galės būti ir didieji kunigaikščiai (Wladislao regi... seu duci magno). Akta unji, p. 80.

[164] Akta, 57; tas pat Cd XV, n. 81, p. 76.

[165] Akta unji, nn. 58—61; Hist. Pol., XI, 482 tol., 521; plg. *Kutrzeba.* 511—512.

[166] Hist. Pol., XI, 482; Scr. R. Pr., III, 498. *A. Šapoka* spėja, kad jis 1409 m. bus mokęsis Leipcigo univ-te. Žr. jo „Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo?", „Židinio" 1935 m. n. 11, p. 421. Apie Butrimą plg. *Boniecki.* Poczet, 17 ir Senatorowie, 173.

[167] Skarbiec, II, 1590; *Halecki,* Dzieje, I, 294.

[168] Plg. Dzieje, I, 31; Powstanie, 217.

[169] Dokumente pažymėta karaliaus buvimo vieta Lvovas, bet tikriausiai jis bus buvęs surašytas Gardine. Plg. Powstanie, 330, past. 68 ir *Halecki.* Dzieje unji, I, 300.

[170] Cd. XV, III, n. 17 (priedas p. 523).

[171] Dzieje W. Księstwa, I, 191; Książe Michal, 14; Dzieje unji, I, 302—303.

[172] Cd. XV, I, n. 82, p. 78; plg. *Barvinskij.* 37—38.

[173] *Czermak.* Sprawa równouprawnienia, 22; Powstanie, 330, past. 70; plg. Dzieje unji, I, 304.

[174] Cd. XV, II n. 177; *Halecki.* Dzieje, I, 306; *Czermak.* Sprawa równouprawnienia, 23; plg. Powstanie, 156—157.

[175] Skarbiec, II, 1626; plg. *Barvinskij.* 28—29 ir *Halecki.* Dzieje, I, 300.

[176] Cd. XV, III, n. 22 (priedas) p. 529 tol.; plg. *Czermak.* 31—32, *Kutrzeba.* 544, *Lowmiański.* Uwagi, 71 ir *Halecki.* O. c. 313.

[177] Urkundenbuch, VIII, n. 624, p. 365—366.

[178] Urkundenbuch, VIII, n. 632, p. 370—371.

[179] Ten pat, n. 642 (Švidr. l. XI.30); n. 636, p. 373 (Liv. magistro l. XI.7); plg. *Barvinskij.* 42, 129 tol. ir 135—136 (suimtųjų Volimuntaičių genealogija). Hist. Pol. XI, 519.

[180] Urkundenbuch, VIII, n. 634, p. 372; plg. Cd XV, II, n. 211, p. 308.

[181] Urkundenbuch, VIII, n. 636, p. 373.

[182] Urkundenbuch, VIII, n. 637. Atrodo, jog *Barvinskio* nepateikia pakankamai tvirtų argumentų, kad Žemaičiai buvę „beveik branduolys Žygimanto jėgų". Plg. Žigimont Kejstutovič, 42 ir prierašas 4.

[183] Urkundenbuch, VIII, n. 642, p. 376.

[184] Hist. Pol., XI, 491; Urkundenbuch, VIII, n. 642, 646, p. 379; Sc. R. Pruss., III, 499. (Livoniečiai stovėjo 7 d. kelio atstumu. Bet šis šaltinis — kryžiuočių valdininko užrašai — nėra absoliučiai patikimas).

[185] *Długosz* o. c. neigia, bet *Barvinskis* teigia. Žigimont, 43. Urkundenbuch, t. p., p. 379.

[186] Hist. Pol., XI, 492; Urkundenbuch, VIII, n. 645—649; p. 378—381. Apie kautynes dar rašo Pol. S. R. Let. IV (Pskovo I), 206 tol., V (Pskovo II), 27, XV (Tverės), 489 ir XVII (Pop. ir kt. nuorašai). Plg. Powstanie, 160—162 ir *Voigt.* Geschichte, VII, 602—603.

[187] Urkundenbuch, VIII, n. 650, p. 382; n. 627, p. 367, n. 624, p. 365, n. 639, p. 374, n. 647, p. 380, n. 664, p. 395. Plg. t. p. įžangą XI—XII p.

[188] Hist. Pol., XI, 480—481, 487 tol.; *Voigt.* Geschichte, VII, 604—605 (Lenkų kariuomenei vadovauja Mozūrijos kunigaikščiai); plg. *Kolankowski.* Dzieje, I, 141, 193 tol. ir *Czermak.* 21.

[189] *Lewicki.* Przymierze, 4; *Wolff,* Kniaziowie, 276—277; *Gruševskij.* IV, 182.

[190] Hist. Pol., XI, 488 tol.; Urkundenbuch, VIII, 646, p. 379; Ten pat, n. 651, p. 383; plg. *Gruševskij.* Istorija, IV, 181, 449 ir Powstanie, 162—164 (mano, kad lenkai laimėjo).

[191] Skarbiec, II, n. 1667; *Gruševskij.* 184 tol.

[192] Hist. Pol., XI, 520—521; Skarbiec. II, 1667; *Gruševskij.* IV, 184—185; plg. Powstanie, 201—202.

[193] *Halecki.* Dzieje, I, 309—310.

[194] Urkundenbuch, VIII, n. 650, p. 382 ir n. 651, p. 383.

[195] Ten pat, n. 733, p. 428 ir 780, p. 453.

[196] Urkundenbuch, VIII, n. 659, p. 391 (Žygimanto laiškas); Archiwum Ks. Sanguszków, I, p. 30—33 (čia popiežiaus nutarimas vietoj 1433.I.1. pažymėtas 1432.I.1).

[197] Ten pat, VIII, n. 661, p. 392 tol.

[198] Urkundenbuch, t. p., n. 664, p. 396.

[199] Ten pat, n. 677, p. 401 ir 681, p. 403.

[200] Ten pat, n. 669, p. 397, n. 677, p. 401—402.

[201] Urkundenbuch, VIII, n. 657, p. 389; n. 666, p. 397; n. 685, p. 405.

[202] Urkundenbuch, VIII, n. 608, p. 415; Skarbiec, II, n. 1666; Urkundenbuch, t. p., n. 663, p. 395 (11 dienų plėšimas).

Dar apie vieną žygį kovo mėn. (Dinaburgo, Rositės ir Seelburgo komtūrų) žr. ten pat, n. 673, p. 398.

[203] *Wolff.* Kniaziowie, 96; Senatorowie i dygnitarze, 18; *Boniecki.* Poczet, 77. *Wolffas* kun. Mykolą laiko Kijevo vietininku. *Lewickis* skiria du kunigaikščius Mykolus (Powst. 199), taip pat ir *Hildebrandas* (Urkundenb. VIII, 421, past. l). Vis dėlto klausimas kol kas lieka neišspręstas.

[204] Apie tą žygį žr.: Hist. Pol., XI, 519; P. S. R. L. XVII, p. 106, 180, 335, 530 tol.; I Pskovo metr. t. p. IV; Urkundenbuch, VIII, n.

715, p. 419, n. 720, p. 421; n. 724, p. 423; *Voigt.* Geschichte, VII, 612. Plg. Powstanie, 198—200 ir *Gruševskij.* Istorija, IV, 184.

[205] Liber Cancellariae, II, 107.

[206] *Odložilik.* 10.

[207] Ten pat, 10, 24; plg. *Kolankowski.* Dzieje, I, 137.

[208] Cd XV, III, n. 3, p. 500—501; Hist. Pol., XI, 512—513 ir kitur; *Odložilik.* 6; *Šapoka A.* Jeronimas Pragiškis (atsp. iš „Praeities"), p. 28.

[209] *Voigt.* Geschichte, VII, 374; *Smolka.* Jan Długosz, 165; plg. Powstanie, 81.

[210] Cd XV, II, n. 200, p. 280; *Raczyński.* 351; *Odložilik.* 7, 12, 14 t.; *Prochaska.* Dzieje W. Ks. Witolda, 212.

[211] Cd XV, II, n. 176, n. 204, p. 292.

[212] Hist. Pol., XI, 476—477; Cd XV, II, n. 248, p. 365—367.

[213] H. Pol., XI, 511; Smolka. Jan Długosz, 165, 174—176.

[214] Cd XV, III, n. 45 p. 560, n. 67 (priedai); *Odložilik.* 36; Powstanie, 220; Przymierze, 7; *Kotzebue.* Aeltere Geschichte, 234 (prekyba).

[215] Cd XV, II, n. 98, p. 127; Skarbiec, II, n. 1311, pal. n. 1405; *Voigt.* Geschichte, VII, 398, prier. 2.

[216] Ten pat, n. 97, p. 125 tol.

[217] Ten pat, n. 161, p. 208 ir n. 164, p. 214.

[218] Liber Cancellariae, I, 365; *Odložilik.* 8, 15, 22; *Smolka.* Jan Długosz, 176; *Prochaska.* Ostatnie lata W., 137.

[219] Skarbiec, II, 1557; Sc. R. Pr., III, 500.

[220] *Odložilik.* 37; *Florovskij.* 323; Powstanie, 179, 252.

[221] Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika, 14, 31—33, 38.

[222] Skarbiec, II, 1345; *Florovskij.* 341 tol.; *Šapoka.* Jeronimas Pragiškis, 32 tol.; *Dr. Beblavy.* Lietuvių Čekų santykiai, 22—46.

[223] Hist. Pol., XI, 438 tol.; plg. *Odložilik.* 19, 21—23. Powstanie, 82—83.

[224] Hist. Pol., XI, 472—477; *Odložilik.* 6, 24—25, 30—31; *Goll.* 223 tol.; plg. Cd XV, III, n. 13 (priedas), p. 519.

[225] Hist. Pol., XI, 495 tol.; Cd XV, II, n. 215, p. 317; *Odložilik.* 34, 37—38; Powstanie, 132, 179—181.

[226] Sc. R. Pruss., III, 499; Cd XV, III, p. 521; Hist. Pol., XI, 493 tol.; *Voigt.* Geschichte, VII, 610—611.

[227] Sc. R. Pr., III, 494—495; plg. Cd XV, III, n. 20.

[228] Urkundenbuch, VIII, n. 677, p. 401, n. 693, p. 410.

[229] Hist. Pol., XI, 498—499; Sc. R. Pruss., III, 501, 633—634; *Voigt.* Geschichte, VII, 614 tol. Plg. *Odložilik.* 39—40, *Goll.* 231, *Kotzebue.* Switrigail, 80 tol.

[230] Sc. R. Pruss., III, 500, 502; *Voigt.* Geschichte, VIII, 618.

[231] Sc. R. Pruss., III, 632—638; Hist. Pol., XI, 499 tol.; *Voigt.* Geschichte, VII, 606—637; plg. *Odložilik.* 41—47, *Goll.* 228 tol.

[232] Hist. Pol., XI, 510—511; *Turgenev.* Supplementum, n. 119; *Voigt,* Geschichte, VII, 632 tol.; Urkundenbuch, VIII, n. 721, n. 725, p. 424; plg. *Odložilik.* 46; Powstanie, 193 tol.

[233] *Voigt,* o. c., 614; *Goll.* 235; *Odložilik.* 46.

[234] Urkundenbuch, VIII, n. 727, p. 425.

[235] Hist. Pol., XI, 515—516; Urkundenbuch, VIII, n. 742, p. 432 (sutarties ištrauka); IX, n. 549, p. 404 (4 punktai); Sc. R. Pr., III, 503—505, 638; *Dogiel.* Kodex diplomaticus, IV, p. 119; *Voigt.* Geschichte, VII, 645—651; plg. Powstanie, 204—207, 210—212 ir *Krollmann.* 134.

[236] Cd XV, II, p. 338 (pastaba).

[237] Cd XV, III, n. 20, p. 526—528; Urkundenbuch, VIII, p. 410; *Voigt.* Geschichte, VII, 648 tol.; *Goll.* 227.

[238] Urkundenbuch, VIII, n. 781, 454—456, n. 803, p. 469.

[239] Powstanie, 214 tol.

[240] Urkundenbuch, VIII, 779, p. 453, n. 828, p. 454, n. 887 ir 888.

[241] Urkundenbuch, VIII, n. 797, p. 466.

[242] Ten pat, n. 769, p. 449 ir 816, p. 475; Cd XV, III, n. 18, p. 524—525 (priedas).

[243] Ten pat, n. 789, p. 462; *Kolankowski.* I, 196—198.

[244] Cd. Cath. Wiln., n. 136; *Raczyński.* Kodex, 363; Archiwum Sanguszków, I, p. 30—33; plg. *Kotzebue.* Switrigail, 162—163.

[245] Urkundenbuch, VIII, n. 797, 467, n. 816, p. 475; Skarbiec, II, 1683—1684 (čia žinios nepatikimos).

[246] Urkundenbuch, VIII, n. 849, p. 493; n. 853, p. 498, n. 855, p. 499 tol. ir n. 856, p. 502—503; Hist. Pol., XI, 553.

[247] Skarbiec, II, 1683, 1684; Urkundenbuch, VIII, n. 816, p. 475, n. 797, p. 467; plg. Powstanie, 220—221, 224.

[248] Urkundenbuch, VIII, n. 816, p. 475; Skarbiec, II, 1664.

[249] Skarbiec, II, 1684, 1686; Urkundenbuch, VIII, n. 816, p. 475.

[250] Urkundenbuch, t. p., n. 855, p. 501; Histor. Pol., XI, 527, 548 ir kitur; *Lewicki.* Przymierze, 4.

[251] *Golebiowski.* Dzieje, II, 37. Plg. Powstanie, 245—246; *Gruševskij.* IV, 185—186, 450—451; Miesięcznik heraldyczny, 1911—1914 m. (*Juozo Puzynos* straipsniai apie Fedkos Nesvičskio ir Fedoro Kaributaičio tapatybę) plg. *Halecki.* Dzieje I, 317.

[252] Urkundenbuch, VIII, n. 855, p. 502 (Balgo raportas vyriausiam magistrui 1434.IX.6.).

[253] *Raczyński.* Kodex, 363, 366; Pol. Sob. R. Let., IV (Pskovo I), p. 209, V (Pskovo II), 28, XVII.

[254] Plg. Powstanie, 240—248 ir *Gruševskij.* IV, 451—452.

[255] Skarbiec, II, 1178, 1695; Bažnytinė unija „Liet. Enciklopedijoj" t. III, p. 175—176; *Liubavskij.* Očerk, 65; *Prochaska.* Ostatnie lata, 139.

[256] Pol. S. R. Let., IV (Pskovo I), V (Pskovo II), p. 27, XVII (Lietuvos m.) 61; plg. *Smolka,* Pomniki, 18—19.

[257] *Mansi.* XXX, 628 (l. VII.14, feria III post Margaretam).

[258] Ten pat.

[259] *Raczyński.* Kodex, 363—364;

[260] Cd. XV, III, n. 28, p. 537—538; *Lewicki.* Powstanie, 248 ir 351, prier. 21.

[261] Sprawa równouprawnienia, 36; *Smolka.* Pomniki, 19; *Stadnicki.* Bracia, 356 ir Powstanie, 247.

[262] Cd. XV, II, n. 113, p. 121 tol., n. 245; Hist. Pol., XII, 624 tol.; Poln. Sobr. R. Let., II, 354—355, V, 29, VI, 151—169 tol.; plg. Liet. Enciklopedija, III, 177—178; *Czermak.* 35; *Kopystiański.* 85.

[263] Hist. Pol., XI, 529, 542.

[264] Žigimont Kejstutovič, 31—46, 47—50.

[265] Urkundenbuch, VIII, n. 630, p. 368 (Lanseės laiškas Livonijos magistrui 1432.IX.26); Sc. R. Pruss., III, 498.

[266] Urknb., 645, p. 378.

[267] Ten pat, n. 855, p. 499, 500 (Balgas vyriausiam magistrui 1434.IX.6).

[268] Urkundenbuch, VIII, n. 873.

[269] Urknb., n. 912—913.

[270] *Goll.* Čechy, 242 ir *Florovskij.* 319, 321. *Szawlowski* („Czas'e" 1893 m. bal. 23 d.) gynė Pabaisko kautynių vardą.

[271] Hist. Pol., XII, 562.

[272] P. Sobr. R. Let., IV (Psk. I), p. 209 ir t. V (Psk. II), p. 28.

[273] Plg. *Schwabe A.* Histoire agraire, 24, 31—34, 44.

[274] Hist. Pol., XII, 564.

[275] Urkundenbuch, VIII, n. 846, p. 491; Hist. Pol., XII, 562.

[276] Urkundenbuch, VIII, n. 986, p. 597.

Prof. dr. Anatolis Lewickis, nežinia kuo remdamasis, spėja, jog jis Livonijoje gavęs algą ir mokęs riterius garsaus husitų kariavimo būdo panaudojant vežimus. Powstanie, 248—249; plg. *Florovskij.* 322—323.

[277] Hist. Pol., XII, 562; Urkundenbuch, t. p., n. 986.

[278] Urkundenbuch, VIII, p. 598.

[279] Plg. *Liubavskij.* Seim, 85 (Švitrigailos kariuomenėje buvę samdinių austrų, sileziečių, čekų ir kt.) ir *Florovskij.* 322 (sileziečių galėjęs atsivesti ir iš to krašto kilęs Zig. Roth'as).

[280] Hist. Pol., XII, 564.

[281] Poln. S. R. Let.; IV, (Pskovo I), 209; V (Pskovo II), 28; II (Naugardo), III.

[282] Urkundenbuch, VIII, n. 905, p. 540, n. 936, p. 556 ir n. 947, p. 572.

[283] *Hildebrando* nuomone (Op. c. p. XVIII), numatyti 200 jūrininkų būtų buvę palikti saugoti Livonijos pilių.

[284] Hist. Pol., XII, 562—563.

[285] P. Sob. R. Let., IV, 209.

[286] Urkundenbuch, VIII, p, 597; IX n. 574, p. 420.

[287] Powstanie, priedas XI.

[288] Urkundenbuch, VIII, n. 976, p. 590.

[289] *Voigt.* Geschichte, VII, 668; Urkundenbuch, įvadas, p. XVIII; P. Sobr. R. Letopisej, XVII, 337.

[290] Urkundenbuch, VIII, n. 986, p. 596—597; plg. *Korzon.* Dzieje wojen, 150.

Garsus Ukrainos istorikas M. *Gruševskis,* matyt, neįgilinęs į dalyką, prie Ukmergės lenkų randa 12 000: Istorija Ukrainy Rusi, t. IV, p. 187.

[291] Powstanie, 354, prierašas.

[292] Hist. Pol., X, p. 506.

[293] Žigimont Kejstutovič, 121—123.

XV a. pradžioje Trakuose buvo vokiečių, rusų ir daug žydų. Žr.: SRP, III, 448.

[294] Urkundenbuch, VIII, n. 855, p. 501; n. 720, p. 421; Skarbiec, II, 1629 (čia minima 600 lenkų raitelių, kurie padėję užimti Branską).

[295] Urkundenbuch, VIII, n. 964.

[296] Hist. Pol., X, 569, XI, 77, 100, 141; Cd. XV, II, n. 235, 248, p. 367, t. III, n. 5, p. 504 (priedas) ir n. 74 (pried.); *Raczyński.* Kodex, 314, 317; Poczet. 136; *Wolff.* Senatorowie, 173.

[297] Urkundenbuch, VIII, n. 994, p. 606.

[298] Ten pat, n. 986, p. 597—599.

[299] Powstanie, 354—355; *Kopystiański.* Mychał, 6—7, 15—27; plg. *Korzo.* Dzieje Wojen, 150, *Kolankowski.* Dzieje, I, 207 ir *Halecki.* Dzieje unji I, 320.

[300] Hist. Pol., XII, 562.

[301] Urkundenbuch, VIII, n. 994, p. 606; plg. *Florovskij.* 322—323 ir *Penkauskas.* Vytautas Didysis etc., 21.

[302] Urkundb., n. 936, p. 557, plg. n. 947.

[303] Ten pat, n. 953, p. 575, n. 947.

[304] P. Sob. R. Let., XVII, 63, 531.

[305] Liet. metraštis (*Supraslio* ir *Bychovco*) kalba labai neaiškiai, girdi, eita „po Velskoi zemli po za Veliju k Vilkomirju" arba, antras variantas, „po Zawelskoy storone ko Wilkomiru".

Urkundenbuch, VIII, n. 662—663, p. 394—395.

[306] H. Pol., XII, p. 563.

[307] Powstanie, 255—256.

[308] Urkundenbuch, VIII, n. 964, p. 584.

[309] Urkundenbuch, VIII, n. 994, p. 605—607 (K.ningo pran.); ten pat, n. 986, p. 596—600 (dvasininko laiškas); Hist. Pol., XII, 562—565; P. S. R. Let., IV (Pskovo I), 210, V (Pskovo II), p. 28 ir XVII, 63 tol. ir 531 tol.

[310] Kai kas jo vardą sieja su rusų kalbos būdvardžiu „žirnyj"— riebus, kurį, girdi, ežerui buvę galima prikergti dėl kraujo ir daugybės lavonų. Plg. *Daugirdaitė-Sruogienė V.* Lietuva prieš 500 metų // „Jaunoji Karta" 1935 m. Nr. 13 (kovo 31 d.). Bet vietos senieji žmonės Žirnajus (yra dar toks dvaras ir upelis Žirnaj.d) sieja su žirniais. Pasak padavimo, pirmiau ežero nebuvę, ir upelio srovelė pro akmenėlius lyg žirniais srovenusi; ežeras atsiradęs staiga.

[311] Kariuomenės susitiko rugpjūčio 30 d., o lemiamos kautynės įvyko rugsėjo 1 d. Todėl *Długošo* pasakymą, girdi, vieni prieš antrus išstovėję „tribus diebus et noctibus", reikia laikyti ne visai tiksliu.

[312] Mat Lenkams buvo įprasta priešininką supainioti derybomis. Taip buvo 1431 m. prie Lucko, taip pagaliau buvo ir prieš šias kautynes su imperatoriumi Zigmantu.

[313] Plg. *Gruševskij.* Istorija, IV, 187.

[314] Powstanie, 256—257.

[315] Plg. Urkundenbuch, VIII, 985. Apie kautynes dar žr. *Korzon.* Dzieje Wojskowości, 149 tol., *Kukiel.* Zarys, 12—13.

[316] P. Sob. R. Let., XVII, p. 63, 67 *(Suprasliov.),* 531 *(Bychov.).*

[317] Kai kas, galbūt ieškodamas kautynių pėdsakų, sako, jog Vintera dar turinti Kruvinės vardą. Bet ar nebus čia supainiotas Kovinės vardas, kadangi, mano duomenimis, anoks pavadinimas žmonėse neužsilikęs. Plg. *Daugirdaitė-Sruogienė V.* Lietuva prieš 500 m. // „Jaunoji Karta" Nr. 13.

[318] Dvarininko Lisevičiaus ir ūkininko Tušo laukuose, taip pat prie tilto per Žirnają tarp Savidonių kaimo ir Smilgių dvaro.

[319] Hist. Pol., XII, 564; Urkundenbuch, VIII, n. 985, p. 595, n. 986, p. 598.

Kirvius, vėzdus ir bombardas mini patsai vienas mums žinomas lenkų dvasininkas.

[320] P. S. R. Let., XVII, IV, 210, V, 28.

[321] Urkundenbuch, VIII, n. 976, p. 590.

[322] Plg. ten pat, n. 969, p. 586.

[323] Hist. Pol., XII, 565; Urkundenbuch, VIII, p. 598.

[324] Dvasininkas, aprašęs kautynes, sako, jog nugalėtojai „karališku kautynių papročiu" kovos vietoje išstovėję 3 dienas. Bet toji nuomonė, kurią priima ir *prof. Lewickis,* vargiai yra teisinga. Nebent tai tiktų vien Lenkų kariuomenei, kuri po operacijų greit grįžo namo. Plg. Urkundenbuch Nr. 986, p. 599 ir Powstanie 258—259.

[325] Urkundenbuch, VIII, n. 906, p. 541 (l. laišk.) ir n. 1009, p. 18 (2 laišk.).

[326] Hist. Pol., XI, 550.

[327] Powstanie, priedas VIII.

[328] Ten pat, 252—253.

[329] Urkundenbuch, IX, n. 97, p. 60; Powstanie, priedas XI.

[330] Urkundenbuch, VIII, n. 1009, p. 618; plg. *Goll*, 242.

[331] Ten pat, n. 976, p. 591 ir 597.

[332] Čechy, 242; Powstanie, 253.

[333] Hist. Pol., XII, 563.

[334] Urkundenbuch, VIII, n. 507, p. 303.

[335] Ten pat, 305.

[336] Ten pat, įž. XIII.

[337] Sc. R. Pruss., III, 640—641 (pastaba — prierašas); *Arbusov*. 90, 94; *Krollmann*. Politische Geschichte etc., 135, 138; plg. Schlicht, 121.

[338] Ten pat, n. 985, p. 595 ir įž. XV.

[339] Istoria Ukrainy, IV, 187.

[340] Urkundenbuch, VIII, n. 1009.

[341] P. Sob. R. L., IV, 210.

[342] Volumina Leg., I, p. 114, IV, 29; Cd. XV, II, n. n. 237—238; Urkundenbuch, VIII, n. 1024, p. 635, IX, n. 98. Plg. *Zajączkowski*. Zarys, 55 (ordino vidaus santykiai).

[343] Urkundenbuch, įž. XXII.

[344] Ten pat, VIII, n. 109; Sc. R. Pruss., III, 640 (pastabos); *Voigt*. Geschichte, VII, 683—685; plg. Schlicht, 121.

[345] Urkundenbuch, VIII, n. 970, p. 587.

[346] Urkb., n. n. 35, 17—20 ir įž. XXIV, XXVIII, XXIX.

Sutartyje įdėta pastaba, jog šalys nesilaikys nė popiežiaus sprendimų, jei jie bus susitarimui priešingi (ypač dvasininkų drabužių klausimu).

[347] Urkundenbuch, VIII, n. 936, p. 557 ir n. 982, p. 593—594.

Schiffkinder *Odložilikas* (p. 42) klaidingai laiko jūrų plėšikais. Plg. *Voigt*. Codex, V, n. 105.

[348] Urkundenbuch, VIII, n. n. 983, 998, 1005, 1007, 1013; IX, n. n. 32, 102, 116, 125, 143. Plg. *Arbusov*. 90. S. R. Pr., III, 640 ir Die Letten, 151 tol.

[349] Hist. Pol., XII, 567; Urkundenbuch, VIII, p. 598. Plg. Powstanie, 257—258.

[350] Skarbiec, II, 1759.

[351] Urkundenbuch, VIII, n. 979.

[352] Urkundenbuch, VIII, p. 599.

[353] Powstanie, 258—259.

[354] P. S. R. Let., XVII, 532; Urkundenbuch, VIII, n. 998.

[355] Urkundenbuch, VIII, n. n. 970, 998, 1002 ir 1006.

[356] Ten pat, n. 982, p. 592.

III. ŠVITRIGAILA NEBE LIETUVOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS

[1] Urkundenbuch, VIII, n. 1002, p. 613; ten pat, IX, n. 2, p. 3.

[2] Ten pat, IX, n. 39, p. 17 ir n. 97, p. 60; Skarbiec, II, n. 1730, 1731; plg. Powstanie, 274.

[3] *Golębiowski*. Dzieje, II, 37, 175; *Gruševskij*. IV, 188; *Kotzebue*. Switrigail, 134.

[4] Urkundenbuch, IX, n. 97, p. 60 ir n. 102, p. 64.

[5] Pagal *Kotzebue* ir *Danilowiczių* buvo rašoma Masko Ulewicz. *Kolankowskis* vardą pataisė į Wasko. Bet reikia pataisyti ir pavardę, kadangi Hulewicziai jau nuo 1432 m. žinomi kaip Švitrigailos bendradarbiai. Žr. *Boniecki.* Poczet, 95. Plg. Powstanie, 275, *Kolankowski.* Dzieje, I, 210.

[6] *Caro.* Geschichte, IV, 157; *Kotzebue.* Switrigail, 132 tol.; plg. Urkundenbuch, IX, p. 17 ir 134—135.

[7] Urkundenbuch, IX, n. 125, p. 78, n. 187, p. 116 ir n. 227, p. 135 (Švitrigailos laiškas). Plg. Powstanie, 277.

[8] Cd. XV, I, n. 91, p. 84—85 (Švitrigailos raštas) ir n. 92, p. 86 (jo valdininkų r.); plg. *Lewicki.* Powstanie, 277—278, *Halecki.* Dzieje, I, 322 ir *Gruševskij.* Istorija, IV, 190 tol. (nežinia, kodėl jis pasidavimo dokumentą datuoja 1436 m. pirmomis rugsėjo dienomis). Plg. Cd. XV, II, n. 250, p. 369.

[9] Hist. Pol., XII, 580—581.

[10] Powstanie, 158, 282 ir kt.: Przymierze, 3—4; *Halecki.* Dzieje unji, I, 330; *Kolankowski.* Dzieje, I, 214; *Smolka.* Jan Długosz, 183.

[11] Cd. XV, III, n. 67 (priedas); p. 571; n. 45.

[12] Cd. XV, III, n. n. 56 (priedas); Przymierze, 7—8.

[13] Cd. XV, III, n. 45, p. 559—560; plg. ten pat, nn. 43, 47, 52, 57.

[14] Ten pat, n. 55, p. 566—567.

[15] Ten pat, n. 44, p. 558.

[16] *Gruševskij.* Istorija, IV, 405; *Barvinskij.* Žigimont, 89—90.

[17] Urkundenbuch, IX, n. 414, p. 286.

[18] Cd. XV, III, n. 49, p. 362—363 (priedas).

[19] Plg. Urkundenbuch, IX, p. 286, past. 3 ir *Voigt.* Geschichte, VII, 725—726.

[20] Przymierze, priedas VIII.

[21] *Toeppen.* Acten, II, nn. 48—49, pp. 74—76, n. 56, p. 84, n. 63, p. 94—96, n. 65, p. 96—99.

[22] Cd. XV, II, n. 254; III, n. 65, priedas.

[23] Ten pat, n. 257; plg. Urkundenbuch, IX, n. 310, 316, 319, 320, 322, 347, n. 414, p. 287; Przymierze, priedai nn. 2—4, 6—8.

[24] Plg. Przymierze, pried. II; *Florovskij,* 324—325.

[25] Žigimont, 90, plg. 88, past. 2 ir tol. (*Barvinskis* referuoja ir *Prochaskos* nuomonę).

[26] Urkundenbuch, IX, įž. XV—XXI ir n. 298, 305, 466.

[27] Ten pat, n. 416, p. 289.

[28] Urkundenbuch, IX, n. 310, p. 191, n. 316, p. 195, n. 477, p. 342.

[29] Žigimont, 96 tol.

[30] Urkundenbuch, IX, n. 322, p. 202.

[31] *Toeppen.* Acten, nn. 48, 49, 56, 63, 65.

[32] Akta unji, n. 63; tas pat Cd. XV, I, n. 93.

[33] Akta unji, n. 64.

[34] Ten pat, n. 62; Hist. Pol., XI, 542; plg. *Barvinskij.* 126—127.

[35] Akta unji, nn. 66—67; plg. Cd. XV, II, n. 262 ir *Kutrzeba.* Unia, 513—514 (Polska i Litwa).

[36] Przymierze, 6; *Lowmiański.* 73. Plg. *Liubavskij.* Sejm, 93.

[37] Hist. Pol., XII, 619—621; P. S. R. Let., II, 354, III, 113, IV ir V, 29. XV, 491, XVII, 67, 338, 533 tol.

Plačiai apie užmušimą pasakoja *Barvinskij*. Žigimont, 114—115. Dr. Z. *Ivinskis* rimtai įvertina naujausią to klausimo literatūrą, žr. Geschichte d. Bauernstandes, 110—112.

[38] Hist. Pol., XII, 620.

[39] Skarbiec, II, 1661.

[40] H. Pol., XI, 542; Urkundenbuch, IX, n. 477, p. 342.

[41] H. Pol., XII, 620. Apie jo žiaurumą ir gobšumą plačiai *Barvinskij*. Žigimont, 107 ir tol.

[42] Urkundenbuch, t. p., n. 133, p. 89.

[43] *Bychovco* kron., P. S. R. Let., XVII, 533; *Stryjkowski*. Kronika, II, 202; *Chodynicki*. Geneza i rozwoj, Ateneum Wileńskie, V, 89 tol., 102.

[44] Žigimont, 110 tol.; plg. *Rimka A.* Lietuvos v. ūk. bruožai, 33—35.

P. Šležas,' recenzuodamas Dr. Z. *Ivinskio* „Geschichte d. Bauernstandes" („Mūsų Žinyne", 1935 m., n. 129, p. 574 tol.), gina *Bychovco* ir *Miechovijaus* kronikų vertingumą. Bet jis, matyt, nesusipažinęs su naujaisiais tyrinėjimais ir rimtai nestudijavęs paties *Dlugošo, Miechovijaus* ir *Bychovco*. Nereikia nei *Chodynickio,* kiekvienam tyrėjui Bychovco kronika yra įtartina.

[45] Geschichte d. Bauernstandes, 108 t.

[46] Hist. Pol., XII, 619; P. S. R. Let., XVII, 338, 533—534; plg. *Halecki*. Ostatnie lata, 6.

[47] Ostatnie lata, 6, 10; Kopystiański. 32—33.

[48] Urkundenbuch, IX, n. 574, p. 419—420; plg. *Kolankowski*. Dzieje, I, 224—225 (laiškas netobulai cituojamas iš Karaliaučiaus archyvo, nors jis ištisai yra Urkundenbuche). *Halecki*. Dzieje, I, 329.

[49] Hist. Pol., XII, 623, 658—659 t.; XIII, 96 ir kt.; plg. *Liubavskij*. Očerk, 73 tol., *Halecki*. Dzieje, I, 336 tol.

[50] Uwagi, 70—73.

[51] Urkundenbuch, IX, n. 414, p. 286; plg. Przymierze, 6.

[52] *Halecki*. Ostatnie lata, 7.

[53] Powstanie, 283; Lit.-russkij sejm, 89; Očerk, 65; plg. *Kotzebue*. Switrigail, 138.

[54] Žigimont, 81; Istorija Ukrainy, IV, 2 l., prier. 35; Ostatnie lata, 9.

[55] P. S. R. Let., XVII, 533—534; Hist. Pol., XII, 621; *Stadnicki*. Bracia, 363—364; Istorija Ukrainy, IV, 195; Ostatnie lata, 9—10 tol.

[56] Powstanie, priedai VI ir VIII; plg. 230 p.; Akty Zap. Rossii, I, n. 35.

[57] Cd. XV, I, n. 113, p. 122—123; Skarbiec, II, 1763.

[58] Powstanie, 283; *Liubavskij*. Očerk, 69 ir Sejm, 106.

[59] Ostatnie lata, 11 tol.

[60] Hist. Pol., XIII, 104.

[61] Ostatnie lata, 19 tol.

[62] Ten pat, 25 tol.

[63] Hist. Pol., XII, 621.

[64] Skarbiec, II, 1803.

[65] Plg. dar *Caro*. Geschichte Polens, IV, 255.

[66] Ostatnie lata, 66—67.

[67] Archivum Sanguszków, I n. 134; plg. *Liubavskij*. Očerk, 76 ir Ostatnie lata, 72, 156, 163.

[68] Ostatnie lata, 76 ir priedas I, n. 24.

[69] Ostatnie lata, 78—80 (remiamasi Karaliaučiaus archyvu); *Voigt*. Geschichte, VIII, 91; plg. Skarbiec, II, n. 1809—1813; *Caro*. Geschichte, IV, 360; *Kotzebue*. Switrigail, 141.

[70] Hist. Pol., XIII, 29.

[71] Cd. XV, III, n. 7. Apie Kazimiero bylą žr.: Hist. Pol., XIII, 1—6, 8, 10, 12—14, 18—19, 22—23, 25, 34; Cd. XV, 1, 2, n. 3, 5—8 tol.; III nn. 1—7 ir t.; Urkundenbuch, X, n. 46, 170—171, 186, 192; *Kolankowski.* Dzieje, I, 240—251; *Halecki.* Dzieje, I, 325—384; *Kopystański.* Mychał, 34, 54—55; *Gruševskij.* Istorija, IV, 197 tol.

[72] Ostatnie lata, 89; *Gruševskij.* IV, 200.

[73] Hist. Pol., XIII, 32; Ost. lata, priedas I, nn. 24, 26, 28—29.

[74] Ost. lata, 18.

[75] Hist. Pol., XIII, 104; plg. 90, 102. Apskritai apie Lucko perdavimą: *Leontovič.* Litovskaja Metrika, n. 14; Poln. Sobr. R. Let., XVII, 546—547; *Liubavskij.* Očerk, 79; Ostatnie lata, 160—180 ir tol.

[76] Hist. Pol., XIII, 95—102—103.

[77] Ten pat, 104. Plg. Ostatnie lata, 174—182.

[78] Hist. Pol., XIII, 105.

[79] *Halecki.* Dzieje, I, 377 (cit. Karaliaučiaus archyvą); Hist. Pol., XIII, 106 tol.

[80] Hist. Pol., XIII, 115; Urkundenbuch, XI, n. 321; Ostatnie lata. 199—200, 202—238; Dzieje unji, I, 377—384.

[81] Cd. XV, III, n. 76, p. 94—95, prier. 1, plg. Ost. lata, 215—216; *Liubavskij.* Očerk, 76, Ost. lata, 240.

[82] Urkundenbuch, VIII, n. 646, p. 379; Cd. XV, II, n. 204; *Mansi.* XXX, p. 528; Ostatnie lata, 185—186; *Wolff.* Ród. 165. Plg. *Kotzebue.* Switrigail, 95 ir *Stadnicki.* Bracia, 365 (jis ne be pagrindo mano Švitrigailą dukart vedus).

[83] Hist. Pol., XI, 417, X, 506, 406, XI, 479; plg. *Kotzebue.* Switrigail, 85 ir *Goll.* Čechy, 243.

[84] Cd. XV, II, n. 199.

[85] Ten pat, n. 204, p. 288—290.

[86] Cd. XV, II, n. 261, p. 403.

[87] Sc. R. Pr., III, 498.

[88] Urkundenbuch, VIII, n. 650, p. 382.

[89] *Kotzebue.* Switrigail, 24; *Liubavskij.* Sejm, 63—69 ir tol.; *Voldemar.* Nac. borba, passim.

[90] *Gruševskij.* Istorija, IV, 157—176; P. Sob. R. Let., XVII, 6 (Supraslio n.).

[91] Powstanie, 69, 79, 82, 85, 247 ir passim.

[92] *Kutrzeba.* 515; *Smolka.* Jan Długosz, 189; *Lowmiański.* Uwagi, 67, 68 ir passim.; *Florovskij.* 317—318; *Hildebrand.* Urkundenbuch, VIII, Įž. XI; *Krollmann.* Polit. Geschichte, 133; *Kolankowski.* Dzieje, I, 221—222.

[93] *Liubavskij.* Sejm, 47—61; Očerk, 71; Istorija Ukrainy, IV, 159, 177; *Voldemar.* 171; Powstanie, 161 ir tol., 194 tol.; *Kotzebue.* Switrigail, 179, 184; *Kolankowski.* I, 222 tol.; Ivinskis. Geschichte d. Bauernstandes, 108.

[94] P. S. R. L., II, 354 (Gustino); III (Naugardo I), 112; V (Pskovo II) 19, 26—27, 28; XV (Tverės), 489.

[95] Ostatnie lata, 49, 50 ir kt.; Dzieje, I, 274—275, 277, 289—291 ir passim.; plg. *Chodynicki.* Geneza, 86.

[96] Dzieje, I, 171—172, 223—224 ir passim.; plg. *Lowmiański.* Uwagi, 68—69.

[97] Urkundenbuch, IV, p. 226 tol.; plg. *Liubavskij.* Očerk, 183.

[98] Akta unji, nn. 63—64; plg. *Barvinskij.* Žigimont, 105.

[99] *Raczyński.* Codex, 364; Hist. Pol., XIII, 10.

[100] Plg. *Halecki.* Dzieje, I, 289—291.

[101] Powstanie, 79, 312.

[102] Cd. XV, n. 9, p. 9, II, n. 180, p. 243; Cod. dipl. Cath. Wilnensis, n. 15—16; Akty Zap. Rossii, I, n. 8.

[103] Akty Zap. Rossii, I, n. 16; CW, n. 1352, p. 827, n. 1353, p. 831.

[104] Akty Zap. R., I, n. 42; plg. Ostatnie lata, 148.

[105] Urkundenbuch, VIII, n. 632, p. 371; *Kotzebue.* Switrigail, 132.

[106] Hist. Pol., X, 406.

[107] *Lowmiański.* Uwagi, 72; *Gruševskij.* IV, 158.

[108] Už tikrosios Lietuvos ir „lietuviškos Rusijos" ribų esančias sritis apėmė tik 1447 m. privilegija (Polocką, Vitebską, Smolenską, Černigovą-Sieverską, Kijevą, dalį Volynės ir Podolės). *Liubavskij.* Očerk, 69, 79 ir *Kutrzeba.* 541, 545. Haleckio manymu, Lietuvoje (Volynėje priešingai) rusai pravoslavai nei 1447 m. negavo lygių teisių. Ostatnie lata, 161.

[109] Cd. XV, III, n. 5, priedas.

[110] Archivum Sanguszków, I, n. 40, 55; Ostatnie lata, 130, 138, 275.

[111] Urkundenbuch, n. 649, p. 381.

[112] Dzieje, I, 172.

[113] Cd. XV, II, n. 193, p. 264; CW, 964; Skarbiec, II, 1411; Tressler buch, 165.

[114] Cd. Cath. Vilnensis, n. 133—134 (1434.IX.9); CW, 163.

[115] *Raczyński.* Codex, 363—368 (l. popiežiui p. 365).

[116] *Mansi.* XXX, p. 628 (Švitr. laiškas Bazeliui); p. 529 (Rusų visuomenės raštas) ir p. 534—535 (IV.25 ib s. Marco vyr. magistro laiškas Bazeliui).

[117] Hist. Pol., XI, 417—418.

[118] Cd. XV, II, nn. 191—192, p. 259—263; plg. *Turgenev.* Supplementum, 117.

[119] *Arch.* Sanguszków, I, p. 30—33; plg. Cd. XV, II, n. 208, p. 301.

[120] Urkundenbuch, VIII, n. 642, p. 376; Cd. XV, II, n. 210, p. 307 (magistro l.); P. S. R. L., XV (Tverės), 489.

[121] H. Pol., XI, 522.

[122] Ten pat, X, 505—506; plg. Skarbiec, II, 1248.

[123] Switrigail, 40—41.

[124] CW, nn. 1362, 1364; Cd. XV, p. 244; Hist. Pol., XI, 375 ir kitur; plg. *Halecki.* Ostatnie lata, 212, 214; Dzieje, I, 249, 284.

[125] Urkundenbuch, VIII, n. 619, n. 780, p. 453; Ostatnie lata, 8, 41, 149.

[126] Miesięcznik heraldyczny, 1911, p. 80—82; Ostatnie lata, 49, 112—118, 135; plg. Dzieje unii, I, 4, 278 ir kt.

[127] Ost. lata, 39, 170; *Lowmiański.* Uwagi, 67.

[128] Očerk, 67.

[129] Najdawniejsze pomniki, 47.

[130] CW, n. 1428, p. 920 Tresslerbuch, 197, 200, 222 (Holtas), Histor. Polon., X, 563 (Kūchmeisteris).

[131] *Fijałek.* Uchrześcianienie, 150—151; *Šapoka.* Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo? // „Židiny", 1935 m., n. 10, p. 323.

[132] H. Pol., X, 563 (Žemaičiai nenorėję pasiduoti kryžiuočiams vokiečiams, pasak jų, „Vakkis Ahridlis"). Tai paties autoriaus ar spaustuvės sudarkytas posakis.

[133] Cd. XV, III, n. 4, p. 6

[134] Hist. Pol., XIII, 110.

[135] Cd. XV, 1, 2 d., n. 5, p. 11.
[136] Cd. XV, III, n. 7, p. 10—12.
[137] Plg. Hildebrand. Urkundenbuch, VIII, įž. IX ir *Goll.* Čechy, 216.
[138] CW, 917 tol.
[139] Akta unji, nn. 1—37 tol.
[140] Switrigail, 142.
[141] Plg. *Kopystiański.* Mychał, 94.
[142] Ostatnie lata, 182.
[143] Przymierze, 1; plg. *Stadnicki.* Bracia, 366.
[144] Powstanie, 79.
[145] Ostatnie lata, 2, įž. 71, 183; Dzieje unji, I, 157, 183, 272.
[146] Powstanie, 79; Ostatnie lata, 148, 150—152, 185, 276, 278; apie tariamą Švitrigailos tarybos rusiškumą plg. *Puzyna.* Switrigail, 108 tol.
[147] Ost. lata, 61, 141—142, 146, 147, 270, 280, priedas I, n. 1.
[148] CW, 83.
[149] *Kotzebue.* Switrigail, 58—59, 83.
[150] Ost. lata, 139.
[151] Hist. Pol., X, 553, XI, 423, 444 (plg. 434), 419, 417.
[152] P. S. R. L., II, 356; plg. 352, 354.
[153] Sc. R. Pruss., III, 494 (Konrad Bitschin).
[154] Bracia, 325; *Liubavskij.* Očerk, 67—68; Powstanie, 51; plg. *Smolka.* Jan Długosz, 183.
[155] Istorija, IV, 163.
[156] Marienburger Tresslerbuch, 196, 224, 232, 264 ir 272; plg. CW, 965, 966, 967.
[157] Tresslerbuch, 262, 263.
[158] Allgemeine deutsche Biographie, Bd. 34, p. 281; plg. *Penkauskas P.* Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika Venceliui mirus. Kaunas, 1930, p. 14.
[159] Bracia, 310—311, Powstanie, 51; plg. *Kotzebue.* Switrigail, 2 (įžanga).
[160] Urkundenbuch, VIII, įž. XIII.
[161] S. R. Pr., III, 244; plg. *Gruševskij.* Istorija, IV, 178.
[162] Urkundenbuch, VIII, n. 816, p. 475.
[163] Ost. lata, 184.

APIE AUTORIŲ

Jonas Matusas gimė 1899 m. spalio 26 d. Vaiguviškių k. Plokščių vls. Šakių aps. 1911 m. baigęs Plokščių pradžios mokyklą vidurinį mokslą ėjo Jurbarko ir Seinų keturklasėse miesto mokyklose ir Kauno Saulės gimnazijoje, kurią baigė 1919 m. Po to mokėsi Vilkaviškio vyskupijos seminarijoje, kurią baigęs 1924 m. rugpjūčio 31 d. buvo įšventintas kunigu. 1924—1930 m. studijavo Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, 1926 m. gavo teologijos licenciato laipsnį ir 1931 m. už disertaciją „Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas" — istorijos mokslų daktaro laipsnį. Paskui keletą metų mokytojavo kazimieriečių mergaičių gimnazijoje Kaune ir 1933—1934 m. buvo Lietuvos katalikų blaivybės draugijos reikalų vedėju. 1936 m. VDU Humanitarinių mokslų fakultete apgynęs habilitacinį darbą apie Švitrigailą gavo privatdocento teises ir 1940 m. buvo pakeltas docentu. Dėstė Lietuvos kultūros istoriją, Lietuvos pajūrio ir Prūsų žemės istoriją. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, kur 1945—1946 m. mokytojavo Regensburgo lietuvių tremtinių gimnazijoje. 1948 m. atvyko į JAV ir iki 1950 m. dėstė vokiečių ir prancūzų kalbas vyskupijos seminarijoje Grand Rapids, Mich. Po to įvairiose vietose dirbo pastoracinį darbą.

Nuo 1918 m. plačiai bendradarbiavo įvairiuose laikraščiuose ir žurnaluose rašydamas daugiausia iš Lietuvos ir kultūros istorijos. Iš svarbesnių straipsnių pažymėtini: „Albertas Vijūkas-Kojelavičius kaip Lietuvos istorikas" („Praeitis", I, 1930), „Apie lotyniškų raidžių draudimą lietuviškiems spaudiniams" („Athenaeum", IV, 1933), „M. Valančius kaip Lietuvos istorikas" („Senovė", 1938) ir kt. Skyrium išspausdinta: „Penkios žinotinesnės naujųjų laikų sektos" (1927), „20 metų tautos blaivinimo darbo (1908—1928)" (1928), „Lietuvos galybės mįslė"

(1930), „Lietuvos rusinimas per pradžios mokyklas" (1937), „Lietuvos kariuomenė" (1937), „Lietuvių kultūra senais laikais" (1939), „Šaulių sąjungos istorija" (1939), „Vladas Pūtvis" (1939), „Tautos nepriklausymo pagrindai" (1940), „Senovės prūsų žemės nukariavimas" (1940), „Vidurinių amžių istorija" (1946). Be to, redagavo „Sargybą" (1934) ir leidinius „Lietuvos žymūs žmonės, kurie negeria" (1933) ir „Alkoholizmo pagrindai" (1933). Matusas yra rašęs ir beletristinių dalykų: apysaka „Kauno pilis" („Draugija", 1921), „Latrelio nuotykiai" („Margutis", 1951) ir religinių apysakų serija „Kristaus Karaliaus laivas" (1950—1951).

Mirė J. Matusas 1962 m. birželio 29 d. Niujorke.

(„Lietuvių enciklopedija", t. XVII, p. 533—534)

„MINTIES", LEIDYKLA NUMATO IŠLEISTI
ŠIAS KNYGAS LIETUVOS ISTORIJOS TEMATIKA:

A. Juška
VILNIAUS BYLA

P. Klimas
LIETUVOS DIPLOMATINĖJE TARNYBOJE
1919—1940 m.

J. Ochmanskis
SENOJI LIETUVA

G. Surgailis
LIETUVOS KARIUOMENĖS VADAI

A. Tyla
GARŠVIŲ KNYGNEŠIŲ DRAUGIJA

L. Truska, V. Kancevičius
LIETUVA STALINO IR HITLERIO SANDĖRIO
VERPETUOSE

R. Vėbra
LIETUVIŲ TAUTINIS ATGIMIMAS

H. Visneris
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS
VALSTYBINGUMO PAVOJAI

A. Voldemaras
PASTABOS SAULĖLYDŽIO VALANDĄ

Монография

Матусас Ионас
ШВИТРИГАЙЛА ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ ЛИТОВСКИЙ

Второе издание
Вильнюс, издательство «Минтис»
На литовском языке

Monografija

Matusas Jonas
ŠVITRIGAILA LIETUVOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS

Antras leidimas
Redakcijos vedėjas *Antanas Kubilius*
Redaktorius *Arvidas Marciukas*
Dailininkė *Vida Ona Kuraitė*
Meninis redaktorius *Dainius Paškevičius*
Techninė redaktorė *Reda Surgailytė*
Korektorės: *Alina Gobienė* ir *Irena Povilanienė*

ИБ № 4310

Duota rinkti 1990.07.06. Pasirašyta spaudai 1990.11.22. S. L. Nr. 255. Formatas 84×108$^{1}/_{32}$. Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra „Baltika" 10 punktų. Ofsetinė spauda 10,92 sąl. sp. l. 11,66 sąl. spalv. atsp. 12,81 apsk. leid. l. Tiražas 60 000 egz. Užsakymas 5788. Kaina 6 rb.
Leidykla „Mintis", 232600 Vilnius, Z. Sierakausko 15.
Spaudė „Vilties" spaustuvė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1.

Matusas J.

Ma656 Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis: [„Apie aut.", p. 203—204].— 2-asis leid.— V.: Mintis, 1991.— 205 p.

Bibliogr.: p. 10—13, 182—202.

ISBN 5-417-00473-1

Tai Lietuvos Respublikos istoriko knygos apie plačiajai visuomenei mažai žinomą Lietuvos valdovą antrasis leidimas. Švitrigaila buvo Jogailos brolis, Vytauto pusbrolis. 1430 metais po Vytauto mirties jis tapo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Švitrigaila buvo labai energingas ir veiklus politikas. Knygoje vaizduojama jo veikla ir gyvenimas iki pat mirties.

M $\frac{0503020908—040}{M\ 852(08)—91}$ 131—91 UDK 947.45:929

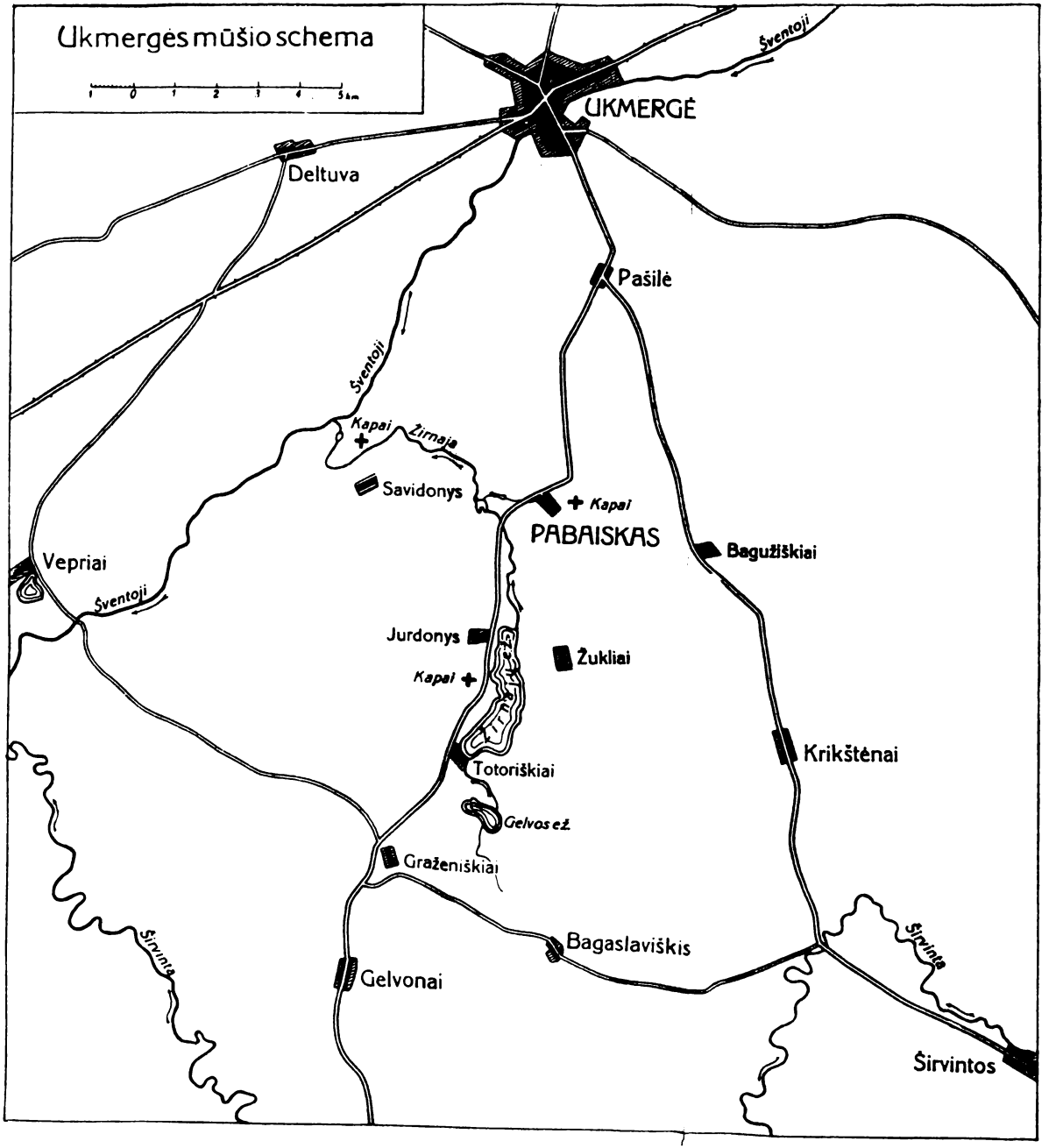
Ukmergės mūšio schema
0 1 2 3 4 5 km
UKMERGĖ
Šventoji
Deltuva
Pašilė
Šventoji
Kapai
Žirnaja
Savidonys
Kapai
PABAISKAS
Bagužiškiai
Vepriai
Šventoji
Jurdonys
Kapai
Žukliai
Krikštėnai
Totoriškiai
Gelvos e.ž.
Graženiškiai
Bagaslaviškis
Gelvonai
Širvinta
Širvinta
Širvintos

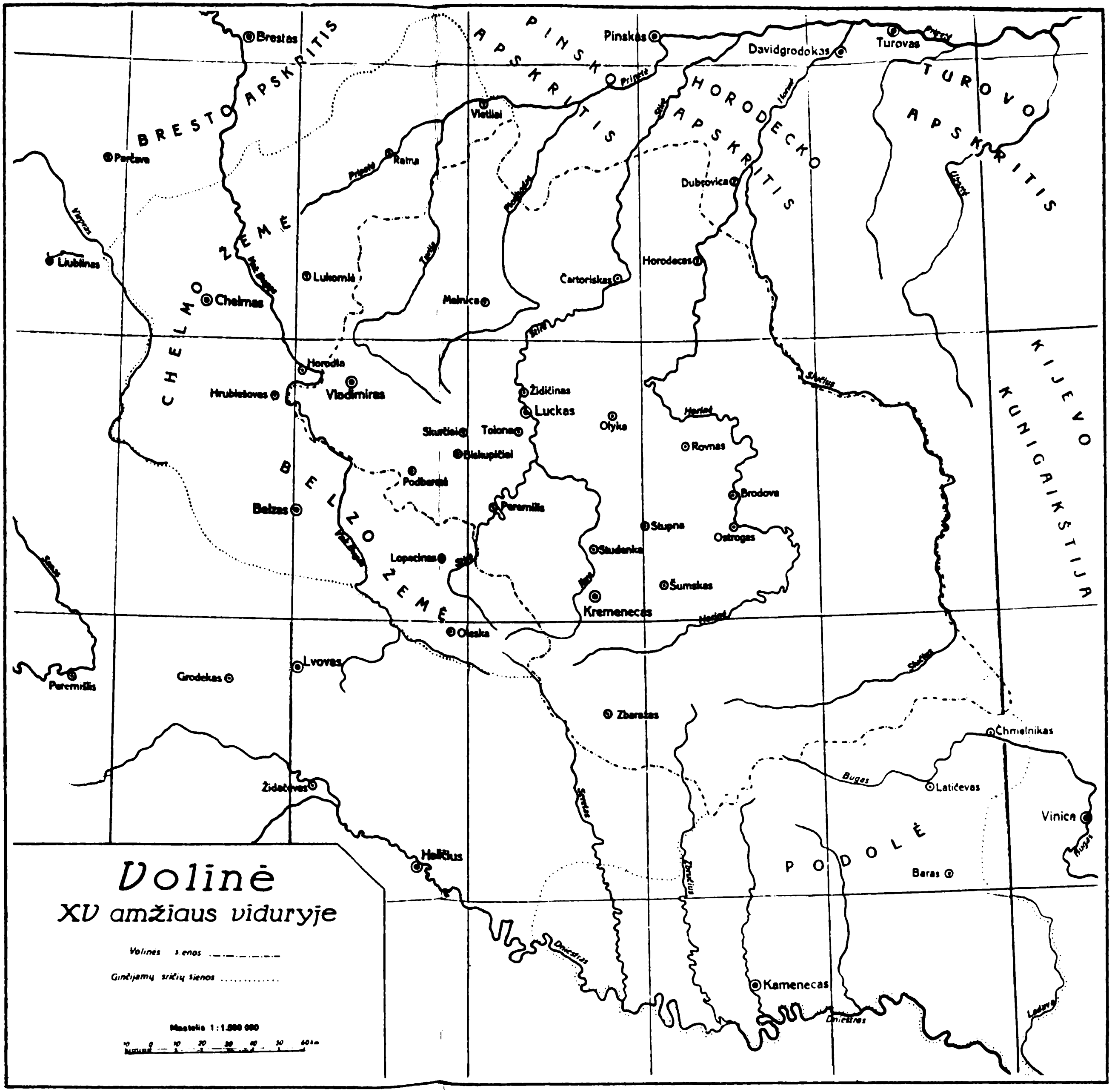

Volinė
XV amžiaus viduryje
Volinės sienos
Ginčijamų sričių sienos
Brestas
BRESTO APSKRITIS
PINSK APSKRITIS
Pinskas
Davidgrodokas
Turovas
TUROVO APSKRITIS
HORODECKO APSKRITIS
Parčava
Ratna
Vietliai
Dubrovica
Liublinas
CHELMO ŽEMĖ
Chelmas
Lukomlė
Malnica
Horodecas
Čartoriskas
KIJEVO KUNIGAIKŠTIJA
Horodlo
Hrubiešovas
Vladimiras
Židičinas
Luckas
Olyka
Skurčiai
Tolona
Biskupičiai
Rovnas
Podberežė
BELZO ŽEMĖ
Belzas
Peremilis
Brodova
Stupna
Ostrogas
Lopacinas
Studenica
Šumskas
Kremenecas
Oleska
Lvovas
Grodekas
Peremišlis
Zbaražas
Chmelnikas
Bugas
Latičevas
Židačevas
Vinica
Haličius
PODOLĖ
Baras
Kamenecas
Dniestras
Mastelis 1:1 500 000